

อัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์

ปริญญาณิพนธ์
ของ
สุกัญญา เชาว์น้ำทิพย์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ตุลาคม ๒๕๕๙

อัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์

ปริญญานิพนธ์
ของ
สุกัญญา เชาว์น้ำทิพย์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ตุลาคม ๒๕๕๙
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์

บทคัดย่อ
ของ
สุกัญญา เชาว์น้ำทิพย์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ตุลาคม ๒๕๕๙

สุกัญญา เชาว์น้ำทิพย์. (๒๕๕๙). *อัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์*.
ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
คณะกรรมการควบคุม : ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวดี ภูประดิษฐ์, อาจารย์สุภัค มหาวรรการ

ปริญญาณิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์อัตลักษณ์และกลวิธีในการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของ มาลา คำจันทร์ จำนวน ๑๓ เรื่อง ได้แก่ เจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน สร้อยสุคันธา เมืองลับแล ไพรอำพราง เด็กบ้านดอย ไร่ค่อม ลูกป่า เขี้ยวเสือไฟ นกแอ่นฟ้า บ้านไร่ชายดง ดาบอุปราช ไต้หล้าฟ้าหลัง และดงคนดิบ โดยใช้วิธีวิจัยเอกสารและเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า นวนิยายของมาลา คำจันทร์ เป็นงานเขียนที่แสดงลักษณะชัดเจนของท้องถิ่นล้านนา ซึ่งมีอัตลักษณ์ของชาวล้านนาปรากฏ ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านค่านิยมการสักหมึกดำ ด้านความเชื่อได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องขวัญ ความเชื่อเรื่องจารีตต้องห้ามหรือขี้ด และความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุปีเกิด ด้านประเพณีได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ประเพณีเกี่ยวกับสังคม และประเพณีส่วนบุคคล ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ได้แก่ การใช้ดนตรีในชีวิตประจำวัน การเลือกคู่ครอง การแต่งกาย อาหาร และที่อยู่อาศัย ด้านวรรณกรรมได้แก่ วรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ ด้านการใช้ภาษา ได้แก่ สำเนียงพูด การใช้คำนำหน้าชื่อ การใช้คำเรียกขาน และลักษณะตัวอักษร โดยผู้เขียนมีกลวิธีในการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาต่าง ๆ ผ่านมุมมองของผู้เขียน ผ่านตัวละคร ผ่านบทสนทนา ผ่านฉาก และผ่านภาษาล้านนา

นวนิยายของมาลา คำจันทร์ มิได้เป็นเพียงบันเทิงคดีธรรมดาที่ทำให้ผู้อ่านได้รับอรรถรสเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทต่อผู้อ่านในการเป็นสื่อวัฒนธรรมที่ทำให้ผู้อ่านสัมผัส รู้จักและเข้าใจวิถีชีวิตของชาวล้านนาดียิ่งขึ้นอีกด้วย

THE IDENTITY OF LANNA PEOPLES IN MALA KHAMCHAN'S NOVELS

AN ABSTRACT

BY

SUKANYA CHAWNUMTHIP

Presented in partial fulfillment of the requirements

For the Master of Education in Thai

At Srinakharinwirot University

October 2006

Sukanya Chaonamthip. (2006). *The Identity of Lanna Peoples in Mala Khamchan's Novels*. Thesis, M.A. (Thai). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor committee: Asst. Prof. Suwadee Bhupradit and Ajarn Supak Mahavarakorn.

This thesis aimed to study the identity of Lanna people and the strategies in presenting it in 13 novels of Mala Khamchan as follows : *Jaojan Phomhom : Niras Phra That Indra Khwuan, Sroysukhontha, Muan Lub-Lae, Phrai-Amprang, Dekbaandoi, I-Kom, Luuk-pa, Khaew Sue-Fai, Nok-Annfaa, Baanrai-Chaeydong, Daab-Uparat, Tai-Lah-Fah-Lhang, and Dongkhondip*. The analysis was done descriptively.

The study revealed that Mala Khamchan's novels presented six unique characteristics of identity of the local Lanna people. First, regarding social values, tattoos with black ink were customary in their culture. Second, in terms of beliefs, the Lanna people believed in the spirits of the dead, the guardian spirit or Khun, conservative prohibitions or *Khued*, and paying homage to the stupa for the year of birth. Third, regarding traditions, the novels revealed the Lanna people's traditions about religions, festivals, communities or societies, and individuals. Fourth, in terms of ways of life, the novels depicted music in people's daily life, spousal selection, dress codes, diet, and habitats. Fifth, in literature, the Lanna literature was in both oral (*Mukhaphatha*) and written forms. The last characteristics, the Lanna linguistic identity was presented via dialects, salutations, terms of address, and written characteristics. The six characteristics of identity were presented through the writer's views, characters, dialogues, scenes, and Lanna language.

Mala Khamchan's novels were both entertaining and educational. While enjoying reading them, the readers gained insights into the Lanna culture and the people's ways of life.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

อัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์

ของ
สุกัญญา เชาว์น้ำทิพย์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญสิริ จีระเดชากุล)
วันที่..... เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๙

.....ประธานควบคุมปริญญานิพนธ์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวดี ภูประดิษฐ์)

.....กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์
(อาจารย์สุภัค มหาวรากร)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวนพิศ อีจรัตน์)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมเกียรติ คู่ทวีกุล)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์จาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวดี ภูประดิษฐ์ ประธานควบคุมการทำปริญญานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ ตรวจสอบและให้กำลังใจ จนกระทั่งปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณ อาจารย์สุภักดิ์ มหาวารการ กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ ตรวจสอบ ชัดเจน แก่ไขข้อบกพร่อง และให้กำลังใจ จนกระทั่งปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวนพิศ อิฐรัตน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์สมเกียรติ คู่ทวีกุล กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม ที่กรุณาให้คำแนะนำในการแก้ไขข้อบกพร่องจนปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี

กราบขอบพระคุณอาจารย์ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒที่ให้ความรู้แก่ผู้วิจัยในการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย

กราบขอบพระคุณผู้บริหารและคุณครูชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนอัสสัมชัญแผนกประถมทุกท่าน ที่ช่วยเหลือในการแลกเปลี่ยนและช่วยให้คำแนะนำและให้กำลังใจในช่วงที่ผู้วิจัยได้เริ่มทำงานในโรงเรียนแห่งนี้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ผู้วิจัยจะต้องสอบปากเปล่าและแก้ไขปริญญานิพนธ์

ท้ายที่สุดนี้ผู้วิจัยขอโน้มรำลึกและกราบขอบพระคุณบิดามารดาที่ให้ความรัก ความห่วงใย เป็นกำลังใจ และให้ทุนทรัพย์ในการศึกษาเล่าเรียนด้วยดีตลอดมา

สุกัญญา เชาว์น้ำทิพย์

สารบัญ

บทที่		หน้า
๑	บทนำ.....	๑
	ภูมิหลัง.....	๑
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	๔
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	๔
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	๔
	นิยามศัพท์เฉพาะ.....	๕
	วิธีการดำเนินการศึกษาวิจัย.....	๕
๒	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์.....	๖
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับล้านนา.....	๑๑
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนวนิยายของมาลา คำจันทร์.....	๑๖
	เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการนำเสนอ.....	๑๙
๓	บริบททางสังคมล้านนา.....	๒๔
	ที่มาของชื่อล้านนา	๒๔
	ความเป็นมาของการปกครองล้านนา	๒๕
	ภูมิศาสตร์ของล้านนา.....	๒๖
	วิถีชีวิตของชาวล้านนา	๒๗
	ประเพณีของชาวล้านนา	๓๐
	ความเชื่อของชาวล้านนา	๓๖
	ดนตรีของชาวล้านนา	๓๙
	ภาษาล้านนา.....	๔๓
	วรรณกรรมล้านนา.....	๔๘
๔	อัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์.....	๕๑
	ด้านค่านิยมการสักหมีกด้า.....	๕๑
	การสักหมีกด้าเป็นลายสิงห์และมอม.....	๕๑
	การสักหมีกด้าเป็นลายทางเกวบก้าม.....	๕๔
	การสักหมีกด้าทั้งร่างกายยกเว้นใบหน้า.....	๕๖

สารบัญ (ต่อ)

บทที่

หน้า

๔ (ต่อ)

ด้านความเชื่อ.....	๕๗
ความเชื่อเรื่องผี.....	๕๗
ความเชื่อเรื่องขวัญ.....	๗๐
ความเชื่อเรื่องจารีตต้องห้ามหรือขี้ด.....	๗๔
ความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด.....	๗๗
ด้านประเพณี.....	๗๘
ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา.....	๗๙
ประเพณีปอยหลวง.....	๗๙
ประเพณีตานก๋วยสลาก.....	๘๑
ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล.....	๘๓
ประเพณียี่เป็ง.....	๘๓
ประเพณีสงกรานต์.....	๘๗
ประเพณีของสังคม.....	๘๘
ประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคล.....	๘๙
ประเพณีสืบทอด.....	๘๙
ประเพณีสงเคราะห์.....	๘๙
ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่.....	๙๑
การใช้ดนตรีในชีวิตประจำวัน.....	๙๑
การจ้อย.....	๙๑
เครื่องดนตรี.....	๙๘
ทำนองเพลง.....	๑๐๐
วัฒนธรรมการเลือกคู่ครอง.....	๑๐๒
การอุปบ่าวแ้วสาว.....	๑๐๒
การผัดผี.....	๑๐๔
การเสียผี.....	๑๐๔
การแต่งกาย.....	๑๐๕
การแต่งกายของผู้หญิงชาวล้านนา.....	๑๐๕

สารบัญ (ต่อ)

บทที่

หน้า

๔ (ต่อ)

การแต่งกายของผู้ชายชาวล้านนา.....	๑๐๘
อาหาร.....	๑๐๙
เครื่องปรุงรส.....	๑๐๙
แกง.....	๑๑๑
ของขบเคี้ยว.....	๑๑๔
ที่อยู่อาศัย.....	๑๑๔
ตัวเรือน (เรือนกาแล).....	๑๑๔
ส่วนประกอบของเรือนล้านนา.....	๑๑๕
ด้านวรรณกรรม.....	๑๑๖
วรรณกรรมมุขปาฐะ.....	๑๑๖
นิทานท้องถิ่นล้านนา.....	๑๑๖
เพลงกล่อมเด็ก.....	๑๒๓
กาพย์.....	๑๒๔
ปริศนาคำทาย.....	๑๒๘
วรรณกรรมลายลักษณ์.....	๑๒๙
คำวชเรื่องเจ้าสุวัตรกับนางบัวคำ.....	๑๒๙
คำวชเรื่องหงส์หิน.....	๑๓๓
คำวชพญาพรหม.....	๑๓๗
คำวชเรื่องเต้าน้อยยองคำ.....	๑๔๐
ด้านการใช้ภาษา.....	๑๔๑
สำเนียงพูด.....	๑๔๒
การใช้คำนำหน้าชื่อ.....	๑๔๓
การใช้คำเรียกขาน.....	๑๔๕
ลักษณะตัวอักษร.....	๑๔๘

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
๕ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์	๑๕๑
กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านมุมมองของนักเขียน.....	๑๕๑
การนำเสนอโดยไม่ระบุผู้เล่าเรื่อง.....	๑๕๑
การนำเสนอโดยใช้สรรพนามบุรุษที่ ๓ เป็นผู้เล่าเรื่อง.....	๑๕๕
กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านตัวละคร.....	๑๕๖
ตัวละครเด็ก.....	๑๕๖
ตัวละครหนุ่มสาว.....	๑๖๑
ตัวละครสูงอายุ.....	๑๖๕
ตัวละครที่เป็นผู้นำชุมชน.....	๑๗๐
กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านบทสนทนา.....	๑๗๑
กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านฉาก.....	๑๗๔
กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านภาษาล้านนา.....	๑๗๘
อธิบายโดยการซ้อนคำ.....	๑๗๘
อธิบายความหมายโดยตรง.....	๑๘๐
อธิบายไว้ในวงเล็บ.....	๑๘๑
ใช้คำในภาษาล้านนาโดยไม่อธิบายความหมาย.....	๑๘๒
๖ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๑๘๔
บรรณานุกรม.....	๑๘๗
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	๑๙๖

บทที่๑

บทนำ

ภูมิหลัง

มาลา คำจันทร์ เป็นนักเขียนที่มีผลงานโดดเด่นในการสะท้อนภาพชีวิตชาวล้านนา เนื่องจากมาลา คำจันทร์ เป็นชาวล้านนาที่เกิดและเติบโตในสังคมล้านนา ดังนั้นย่อมรู้จักและเข้าใจความเป็นล้านนาได้เป็นอย่างดีจากตัวตนที่เป็นอยู่ และสังคมแวดล้อม มาลา คำจันทร์ จึงเป็นนักเขียนคนหนึ่งที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี ไพสิน รุ่งรัตน์ (๒๕๓๐ : ๓๘) กล่าวถึงวรรณกรรมของมาลา คำจันทร์ สรุปได้ว่า วรรณกรรมของมาลา คำจันทร์ สะท้อนชีวิตของคนภาคเหนือและเชื้อชาติอื่นๆที่อยู่ภาคเหนือของประเทศไทยได้อย่างละเอียด เพราะมาลา คำจันทร์ เป็นคนภาคเหนือ ส่วนลักษณะเด่นในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ก็คืออารมณ์และบรรยากาศของเรื่องนั้นได้สะท้อนภาพชีวิตและตัวตนของคนภาคเหนือได้ชัดเจน

สมพร วรรณะ (๒๕๔๖ : ๒๐-๒๑) อธิบายลักษณะวรรณกรรมของมาลา คำจันทร์ ว่า

บรรดาวรรณกรรมไทยที่เป็นวรรณกรรมสมัยเก่าและวรรณกรรมสมัยใหม่ มีวรรณกรรมที่สะท้อนถึงความคิดจิตใจ ประเพณี ความเชื่อ ภาษา และวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่นภาคเหนือหรือล้านนาอยู่น้อยมาก โดยเฉพาะวรรณกรรมที่ได้รับความสนใจและอ่านกันอย่างแพร่หลาย หากภาคอีสานมีคำพูน บุญทวี เป็นกระแຈงสะท้อนภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น ในปัจจุบันมาลา คำจันทร์ เห็นจะเป็นตัวแทนสะท้อนภาพผู้คนในภาคเหนือได้เป็นอย่างดี การอ่านวรรณกรรมของมาลา คำจันทร์ คือ การอ่านวิถีชีวิตและความเชื่อทั้งมวลของคนในท้องถิ่นภาคเหนือเท่าที่คนๆ หนึ่งได้ใช้ชีวิตคลุกคลีเติบโต ซึมซับเอาเรื่องเหล่านั้นมาตั้งแต่เด็กจะฟังประมวลได้

ลักษณะวรรณกรรมของมาลา คำจันทร์ ตามคำกล่าวที่เป็นข้อสันนิษฐานของนักวิจารณ์ทั้ง ๒ นี้ ผู้อ่านจะพบได้จากนวนิยายของมาลา คำจันทร์ เช่น ประเพณีี่เป็ง การเทศน์มหาชาติแบบล้านนา การจุดโคมลอยเพื่อบูชาพระธาตุจุฬามณีบนสวรค์ จากนวนิยายเรื่องนกแอ่นฟ้าและดาบอุปราชา ความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้พระธาตุตามปีเกิด จากนวนิยายเรื่องเจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน เป็นต้น นวนิยายของมาลา คำจันทร์ จะมีเรื่องราวเกี่ยวกับชาวล้านนาที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านต่างๆ

ไม่เพียงแต่ไพลิน รุ่งรัตน์ และสมพร วรรณะ เท่านั้นที่วิจารณ์วรรณกรรมของมาลา คำจันทร์ ธเนศ์ เจริญเมือง (๒๕๓๘ : ๑๘๑) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวรรณกรรมของ มาลา คำจันทร์ ไว้ว่า

ในทัศนะของผม มาลา คำจันทร์เป็นนักเขียนท้องถิ่นที่มีสำนักแห่งท้องถิ่นสูง งานของเขา ๑๐ กว่าชิ้น ที่ปรากฏออกมาสะท้อนให้เห็นว่าเขาทำงานหนักและยาวนาน เพื่อที่จะนำเอาภูมิปัญญาในท้องถิ่น มาผูกร้อยเข้าด้วยกัน เพื่อเสนอทั้งสาระและความรื่นรมย์แก่คนในสังคม เอาความภูมิใจของท้องถิ่นมาอวดคนทั้งประเทศ งานแต่ละชิ้นที่เขาได้ทำมาและที่จะทำต่อไปแสดงให้เห็นว่าเขาพยายามที่จะเสนอเรื่องราวของท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

การที่มาลา คำจันทร์ ได้นำเสนอนวนิยายที่สะท้อนเรื่องราวชาวล้านนานั้น เพราะภาคภูมิใจในความเป็นล้านนา ดังที่มาลา คำจันทร์ ได้ให้สัมภาษณ์ในนิตสารพบโลก (๒๕๓๔ : ๙๘) ว่า “จะเรียกว่าเป็นความภูมิใจได้หรือไม่ก็ไม่รู้สินะ ผมคิดเสมอว่าเราก็น่าภูมิใจในเชิงวัฒนธรรม ผมมาฉกกับคนท้องถิ่นว่า ทำไมเขาถึงรู้สึกว่าเป็นปมด้อยในเรื่องของความเป็นคนเหนือ ทำไมถึงต้องเป็นปมด้อย ผมไม่เข้าใจนะก็เราเป็นอย่างนี้ปู่ย่าตาทวดก็เป็นอย่างนี้ มันเป็นวิถีชีวิตของเรา เราควรประจักษ์ค่าและเข้าใจ”

นอกจากนี้มาลา คำจันทร์ (๒๕๓๔ : ๗๒) ยังให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับความชื่นชอบวรรณกรรมภาคเหนือว่า “ในส่วนที่ว่าใฝ่ใจหรือว่ารักที่จะศึกษาวรรณกรรมภาคเหนือคือ ตั้งแต่เด็กๆ มาแล้วก็อ่านและสั่งสมกันมา เมื่อโตขึ้นมาก็เรียนทางด้านวรรณคดี ภาษา และประวัติศาสตร์เกี่ยวกับโบราณคดี มันก็มีส่วนมาอยู่ในงานเขียนอยู่มาก” ความภาคภูมิใจของมาลา คำจันทร์ และลักษณะเฉพาะของล้านนาที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์ในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ สื่อให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงคุณค่าดังจะเห็นได้จาก ลลนา พานิช และกวีรัตน์ คุณาภักดิ์ (๒๕๓๔ : ๙๗-๙๘) กล่าวถึงมาลา คำจันทร์ ในบทความเรื่อง มาลา คำจันทร์ กวีพื้นบ้านที่เป็นมากกว่าคนขายฝันว่า “กลิ่นอายของความเป็นล้านนากับงานทุกเรื่องของมาลา คำจันทร์ มิได้สื่อแสดงออกมาในรูปลักษณะของการใช้ภาษาที่ชัดเจนอย่างเช่นในงานเจ้าจันทร์ผมหอมเท่านั้น ลึกๆ ลงไปนั่นมันคือความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมและอารยธรรมท้องถิ่นที่เขามองว่ามันมีความยิ่งใหญ่ในตัวเอง”

นวนิยายของมาลา คำจันทร์ ที่พยายามจะสะท้อนถึงวิถีชีวิตของชาวล้านนาเพื่อให้คนในสังคมเข้าใจวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเป็นล้านนานั้นประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับเห็นได้จากการที่วรรณกรรมของมาลา คำจันทร์ ได้รับรางวัลจากคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติคือ เรื่องหมู่บ้านอาบจันทร์ ได้รับรางวัลดีเด่นปี พ.ศ. ๒๕๒๔ เรื่องลูกป่า ได้รับรางวัลดีเด่นปี พ.ศ. ๒๕๒๖ และรางวัลดีเด่นในการผลิตงานเพื่อเยาวชนประจำปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ของสำนักงาน

ส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องข้าวเสือไฟ ได้รับรางวัลดีเด่นปี พ.ศ. ๒๕๓๒ และนวนิยายเรื่องเจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน ได้รับรางวัลซีไรต์ปี พ.ศ. ๒๕๓๔

ในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มีความเป็นตัวตนของชาวล้านนามากไม่ว่าจะเป็นภาษา วัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นสิ่งแปลกใหม่ และเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม โดยนิตยา มาศะวิสุทธิ (๒๕๓๔ : ๓๙) คณะกรรมการซีไรต์กล่าวไว้ว่า

มีอะไรที่แปลกใหม่เหมือนกับเป็นการเขียนนวนิยายใหม่ ซึ่งเราไม่เคยมีมาก่อนคือใช้ชนบทต่างๆ ของไทยมาเล่าเรื่องคนรุ่นใหม่ๆ และชนบทต่างๆ มาดัดแปลงพลิกผันใช้ได้อย่างเหมาะสม และชอบมากคือ ตลอดเวลาการเดินทางในเรื่องจะมีวรรณกรรมต่างๆ ปนอยู่ซึ่งทางเหนือเรียกว่า ขบถล้อจะมีคนขบถล้อ ร้องเพลง เป็นเทคนิคแปลกใหม่ไม่มีนวนิยายเล่มไหนเคยทำมาก่อน

มาลา คำจันทร์ ได้ใช้นวนิยายเป็นเครื่องมือในการนำเสนออัตลักษณ์ให้ผู้คนในสังคมได้รับรู้และเข้าใจชาวล้านนา ซึ่งนวนิยายสามารถทำให้ผู้อ่านได้เรียนรู้ชีวิตได้ดีเพราะได้จำลองมาจากชีวิตของชาวล้านนา ซึ่งถือได้ว่าเป็นคุณค่าของนวนิยายอย่างหนึ่ง ดังที่ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (๒๕๑๘ : ๔๓) กล่าวว่า

คุณค่าของนวนิยายทั่วไปคือการให้ประสบการณ์เทียม คนเราทั่วไปน้อยคนนักมีประสบการณ์โดยตรงอย่างกว้างขวางและมาก ประเภทประสบการณ์ของเรามักซ้ำและแคบยิ่งชีวิตราบรื่นเท่าใด ประสบการณ์ยิ่งน้อย ประสบการณ์ต่างๆ มีความสำคัญในชีวิตของสังคม คนที่รู้จักอ่านนวนิยายย่อมมีประสบการณ์เทียมได้ ผ่านอารมณ์ต่างๆ จึงมีความรู้เรื่องชีวิตดีกว่าคนที่ไม่ได้อ่าน นอกจากประสบการณ์ นวนิยายยังให้ความรู้ทางด้านภาษา คติสอนใจและเป็นทางทำให้ผู้อ่านเข้าใจวัฒนธรรมของคนเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ดีขึ้นด้วย

ด้วยเหตุนี้นวนิยายของมาลา คำจันทร์ จึงสามารถแสดงอัตลักษณ์ของชาวล้านนาได้ชัดเจนและทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจ เพื่อแสดงให้เห็นสังคมไทยได้ตระหนักถึงความสำคัญของล้านนาไม่น้อยกว่าเมืองที่เป็นศูนย์กลางของประเทศ ถึงแม้ว่าความเจริญรุ่งเรืองของล้านนาจะสิ้นสุดลงเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๑ เนื่องจากล้านนาต้องตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ตามลำดับ แต่การตกเป็นเมืองขึ้นไม่ได้ทำให้อิทธิพลภายนอกทำให้ล้านนาเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งธนศวรร์ เจริญเมือง (๒๕๓๘ : ๙) ได้อธิบายถึงอาณาจักรล้านนาในขณะที่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าไว้ว่า

อาณาจักรล้านนาสิ้นสุดลงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๐๑ เมื่อพม่ายกทัพเข้ายึดครองสำเร็จสิ่งที่หลงเหลือต่อมาก็คือฐานะเมืองขึ้นของล้านนาได้อาณัติของพม่า ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ตามลำดับ การที่อิทธิพล

จากภายนอกไม่ได้พรั่งพรูเข้าไปในล้นนามากมายในสมัยก่อน ทำให้ร่องรอยของล้นนายังหลงเหลืออีกมาก การเอ่ยถึงล้นนาในเชิงวิชาการมีหวังที่จะรื้อฟื้นอิสรภาพของล้นนา หากหวังที่จะเห็นคนไทยในทุก จังหวัดมีสำนึกในการเรียนรู้ดีเพื่อช่วยกันบำรุงรักษาชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ในปัจจุบันให้ดีขึ้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาอัตลักษณ์ของชาวล้นนาในนวนิยายของ มาลา คำจันทร์ เพื่อต้องการทราบถึงอัตลักษณ์ของชาวล้นนาในด้านต่างๆ และกลวิธีในการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้นนา ซึ่งการนำเสนอผ่านนวนิยายจะทำให้อัตลักษณ์ของชาวล้นนาที่น่าสนใจเพราะผู้อ่านได้เรียนรู้ อัตลักษณ์จากชีวิตและจิตใจของชาวล้นนาที่จำลองผ่านนวนิยาย ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจถึงสภาพชีวิต ที่หลากหลายและวัฒนธรรมที่แตกต่าง

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

๑. เพื่อให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้นนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์
๒. เพื่อให้ทราบกลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้นนา ที่ปรากฏในนวนิยายของ มาลา คำจันทร์

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

ผลจากการศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ของชาวล้นนาในนวนิยายของ มาลา คำจันทร์ จะแสดงให้เห็นถึง แนวคิดและทัศนะของมาลา คำจันทร์ เกี่ยวกับความเป็นล้นนา และยังก่อให้เกิดประโยชน์ในการทำให้เกิด ความเข้าใจระหว่างคนในชาติถึงความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะศึกษาวิเคราะห์จากนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ที่มีเนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับชาวล้นนาที่อยู่อาศัยในภาคเหนือของประเทศไทย จำนวน ๑๓ เรื่อง ดังนี้

๑. เด็กบ้านดอย พ.ศ. ๒๕๒๔
๒. ไอ้ค่อม พ.ศ. ๒๕๒๕
๓. ลูกป่า พ.ศ. ๒๕๒๕
๔. นกแอ่นฟ้า พ.ศ. ๒๕๒๖
๕. บ้านไร่ชายดง พ.ศ. ๒๕๒๘
๖. เขี้ยวเสือไฟ พ.ศ. ๒๕๓๑
๗. เจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน พ.ศ. ๒๕๓๔

๘. ดงคนดิบ	พ.ศ. ๒๕๓๖
๙. เมืองลับแล	พ.ศ. ๒๕๔๐
๑๐. ดาบอุปราช	พ.ศ. ๒๕๔๑
๑๑. สร้อยสุคันธา	พ.ศ. ๒๕๔๓
๑๒. ไต้หล้าฟ้าหลัง	พ.ศ. ๒๕๔๔
๑๓. ไพธำพราง	พ.ศ. ๒๕๔๔

นิยามศัพท์เฉพาะ

อัตลักษณ์ของชาวล้านนา หมายถึง ลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนในภาคเหนือของประเทศไทย อันได้แก่ วิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ วรรณกรรม และภาษา

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเอกสารและวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

๑. ขั้นศึกษาและรวบรวมข้อมูล

- ๑.๑ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์
- ๑.๒ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับล้านนา
- ๑.๓ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนวนิยายของ มาลา คำจันทร์
- ๑.๔ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการนำเสนอ

๒. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

๒.๑ วิเคราะห์อัตลักษณ์ของคนล้านนาในด้านต่างๆ ที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ โดยศึกษาจากประเด็นต่อไปนี้

- ๒.๑.๑ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต
- ๒.๑.๒ ภาษาและวรรณกรรม

๒.๒ ศึกษาวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยาย ของมาลา คำจันทร์

๓. ขั้นสรุป อภิปรายผล และเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่องอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของ มาลา คำจันทร์ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๑. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์
๒. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับล้านนา
๓. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนวนิยายของ มาลา คำจันทร์
๔. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการนำเสนอ

๑. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์

๑.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์

กรองแก้ว วัฒนะมงคลรักษ์ (๒๕๔๔ : ๑๙) ได้นิยามความหมายคำว่า “อัตลักษณ์” ว่า “อัตลักษณ์ คือ ความพยายามที่จะสร้างขอบเขตที่ชัดเจนของบุคคล โดยสามารถตอบคำถามให้ได้ว่าเราเป็นใครและเราแตกต่างจากคนอื่นตรงไหน เพื่อที่จะนำไปสู่การได้มาซึ่งอำนาจ”

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (๒๕๔๕ : ๑๕๕) อธิบายความหมายของคำว่า อัตลักษณ์ว่าเป็นสิ่งที่ทำให้เรารู้สึกว่าเป็นตัวเราหรือพวกเราที่แตกต่างจากคนอื่น โดยไม่จำเป็นต้องมีเพียงหนึ่ง แต่อาจมีหลายอัตลักษณ์ที่ประกอบขึ้นมา อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและสามารถเปลี่ยนแปลงได้

ยุรฉัตร บุญสนิท (๒๕๔๖ : ๖๕) กล่าวว่า “อัตลักษณ์ คือ ลักษณะเฉพาะ ลักษณะพิเศษที่สามารถบ่งบอกตัวตนของสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้น”

ประสิทธิ์ ลิปรีชา (๒๕๔๗ : ๓๒) อธิบายว่า “อัตลักษณ์ (Identity) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน คือคำว่า Identitas หมายถึง ความเป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนที่แตกต่างกันแต่ละกลุ่มคน อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่แล้วที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ดังนั้นจึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้”

สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิตติอาษา (๒๕๔๔ : ๘-๙) อธิบายถึงแนวทางในการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ว่าอาจทำได้ ๒ แนวทาง คือ

๑. พิจารณาอัตลักษณ์ที่กำลังเลือนหาย (Vanishing Identities) โดยยึดเอาประเพณี วิถีชีวิต สัญลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมต่างๆ ที่เคยเป็นมาในอดีตเป็นที่ตั้ง แล้วเปรียบเทียบอัตลักษณ์ดังกล่าวยังอยู่หรือมีอะไรสูญหายไปแล้ว แนวทางนี้เป็นการพิจารณาอัตลักษณ์ในฐานะเป็นสิ่งที่ของ ถือได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ที่ค่อนข้างจะตายตัวและเป็นการสรุปแบบรวมๆ หรือสร้างภาพลักษณ์ที่แน่นอน

๒. พิจารณาอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ (Emerging Identities) พิจารณาอัตลักษณ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นเหมือนกับองค์ประกอบของวัฒนธรรมอย่างอื่นที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น พิธีกรรมศาสนา การแต่งกาย ภาษา อาหารการกิน อาชีพ หรือวิถีชีวิตอื่นๆ ที่สร้างความเป็นตัวของตัวเอง และบ่งบอกถึงความเหมือนของสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ไม่สามารถแยกออกจากสภาพความเป็นอยู่วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ในช่วงเวลานั้นได้

ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล (๒๕๔๖ : ๑๕๓-๑๕๔) อธิบายว่า “การศึกษาเกี่ยวกับอัตลักษณ์คือการตั้งคำถามว่าคนกลุ่มนั้นคือใคร มีลักษณะอย่างไร แนวทางการศึกษาอัตลักษณ์คือการศึกษาลักษณะเฉพาะ ซึ่งเป็นลักษณะที่คนกลุ่มนั้นมีคนกลุ่มอื่นไม่มี ลักษณะเฉพาะนี้อาจจะเป็นภาษา เครื่องแต่งกาย การทำมาหากิน ลักษณะบ้านเรือน เป็นต้น เป็นลักษณะอัตลักษณ์ที่นิยมศึกษา”

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (๒๕๔๖ : ๔-๘) อธิบายว่า “อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นแนวคิดสำคัญที่นักมานุษยวิทยาตะวันตกนำมาใช้ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เพื่อนำมาศึกษากลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมเฉพาะที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน โดยพิจารณาว่าอัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีการสืบทอดร่วมกันแต่เป็นความสัมพันธ์และกระบวนการในการสร้างความแตกต่างระหว่างคน”

อมรา พงศาพิชญ์ (๒๕๔๖ : ๑๔๔-๑๔๕) กล่าวถึงวิธีการศึกษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ สรุปได้ว่า จะต้องศึกษาอย่างน้อย๒ด้าน คือ ศึกษาด้านที่ตัวเรามองอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของเราเองและศึกษาด้านที่คนอื่นมองตัวเรา ซึ่งด้านนี้สำคัญมากเพราะมักจะเป็นปัญหาเนื่องจากคนอื่นอาจจะสร้างอัตลักษณ์ให้ตัวของเราผิดได้

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (๒๕๔๕ : ๑๖๕-๑๖๙) ศึกษาเกี่ยวกับอัตลักษณ์ความเป็นไทยในบทความเรื่อง “แนวคิดในการศึกษาอัตลักษณ์ความเป็นไทย” สรุปได้ว่า การสร้างอัตลักษณ์ ไทยในประวัติศาสตร์ร่วมสมัยมี

๓ ประการ คือ สถาบันชาติ ศาสนาพุทธ และพระมหากษัตริย์ นอกจากอัตลักษณ์ไทยทั้ง ๓ ประการแล้ว ภาษาก็เป็นเรื่องสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ เพราะผู้ที่สามารถเข้าถึงภาษาและควบคุมภาษาได้จะสามารถผลิตภาษาใหม่ ๆ ได้จึงเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดอัตลักษณ์

สายชล สัตยานุรักษ์ (๒๕๔๖ : ๓๑๔-๓๒๑) ศึกษาการสร้างอัตลักษณ์ของเมืองไทยและชนชั้นของชาวยุโรป เรื่อง “การสร้างอัตลักษณ์เมืองไทย และชนของชาวยุโรปโดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ” สรุปได้ว่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงพยายามกำหนดสถานภาพ บทบาท และหน้าที่ของชนชั้นต่างๆ ในเมืองไทยผ่านพระนิพนธ์และปาฐกถาทางประวัติศาสตร์ ประวัติบุคคล ลายพระหัตถ์ส่วนพระองค์ จดหมายเหตุดุระยทางเสด็จตรวจราชการหัวเมือง นโยบายทางการศึกษา เป็นต้น เพื่อให้เป็นอัตลักษณ์ของคนแต่ละชนชั้น ได้แก่ พระมหากษัตริย์ ข้าราชการ ราษฎร พระสงฆ์ ผู้หญิง พ่อค้าและชาวจีนในสังคมไทย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสร้างอัตลักษณ์เมืองไทย เพื่อให้ประเทศไทยมีความภาคภูมิใจที่เป็นใหญ่ในประเทศมานาน และเกิดความมุ่งมั่นที่จะรักษาอิสรภาพของประเทศซึ่งเป็นผลดีต่อบ้านเมือง

สุเทพ สุนทรภัสส์ (๒๕๔๖ : ๗๑-๘๙) ศึกษาอัตลักษณ์ของคนเมืองเหนือในบทความเรื่อง “คนเมืองความสำนึกและการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยเหนือในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์การเมืองและสังคม” ผลการศึกษาพบว่า การกำหนดอัตลักษณ์ของคนเมืองเพื่อแยกความแตกต่างของตนออกจากคนที่ไม่ใช่คนเมือง มีปัจจัย ๓ ประการ คือ

๑. ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ซึ่งครอบคลุมไปถึงบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่เขียนโดยนักปราชญ์ท้องถิ่นเช่น ตำนานสุวรรณคำแดง ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานจามเทวีวงศ์ เป็นต้น

๒. ภาษาถือเป็นอัตลักษณ์ที่คนภาคเหนือใช้กำหนดความเป็นคนเมือง คนเมืองมีภาษาพูดเรียกว่า คำเมืองและมีตัวเมืองเป็นภาษาเขียน

๓. วิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของคนเมือง จารีตประเพณีหรือวิถีชีวิตที่เรียกรวมๆ ว่า วัฒนธรรมคนเมืองเหนือได้ใช้กำหนดเป็นอัตลักษณ์สำคัญ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะร่วมกันที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต และวัฒนธรรมเช่นเรื่อง อาหารการกิน เครื่องนุ่งห่ม ประเพณี รูปแบบสถาปัตยกรรม เป็นต้น

ยุรฉัตร บุญสนิท (๒๕๔๖ : ๖๖) ได้ศึกษาอัตลักษณ์นักเขียนได้ในวรรณกรรมในบทความเรื่อง “อัตลักษณ์นักเขียนใต้” ซึ่งในบทความอธิบายวิธีการศึกษาอัตลักษณ์ในวรรณกรรม ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมที่เสนอสีสันแห่งภูมิภาคมีข้อสังเกตอัตลักษณ์ได้หลายแห่งคือ จาก วัฒนธรรม ประเพณี ภาพวิถีชีวิต เนื้อหาในวรรณกรรมที่แสดงให้เห็นภาพวัฒนธรรม ประเพณี ภาษา และวิถีชีวิต เป็นภาพรูปธรรม

ที่ทำให้เข้าใจสันท้องถิ่นได้ โดยเฉพาะจากเนื้อหาของนักเขียนที่มีความใส่ใจในความเป็นอยู่ของภูมิภาค แล้วนำมาเสนอในแต่ละแง่มุม จึงทำให้วรรณกรรมสามารถสะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของผู้เขียนได้

๑.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์

ฝนวันจันทร์ ศรีจันทร์ (๒๕๔๓) ศึกษา “การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของคนในเมืองประวัติศาสตร์ กรณีศึกษาเมืองประวัติศาสตร์พินาย” ผลการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงสถานะของเมืองพินายไปสู่การเป็นเมืองประวัติศาสตร์ ทำให้หน่วยงานของรัฐเข้ามาจัดการและควบคุมเมือง เพื่อรองรับการท่องเที่ยว และเพื่อเป็นการแสดงถึงอารยธรรมที่มีมาในอดีตส่งผลดีต่อคนในพื้นที่ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคม คนพินายได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนี้อย่างชัดเจนโดยเฉพาะทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เช่น ตำนานเรื่องเล่าและความทรงจำที่มีต่อภูมิลำเนาได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องมาจากประวัติศาสตร์โบราณคดีของรัฐได้สร้างความหมายใหม่ให้กับปราสาทหินพินาย เมื่อคนท้องถิ่นนำประวัติศาสตร์รัฐมาตีความตามวิธีคิดแบบท้องถิ่นจึงก่อให้เกิดระบบความเชื่อและพิธีกรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ เป็นการสร้างความหมายที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งรัฐเป็นผู้สร้าง ทำให้เกิดสำนึกในอัตลักษณ์ของท้องถิ่นใหม่ที่เป็นการผสมผสานระหว่างแนวคิดจากรัฐและภูมิปัญญาท้องถิ่น

มนทกานติ ธีรนนท์ (๒๕๔๔) ศึกษาเรื่อง “หน้าที่และอัตลักษณ์ของเพลงละครโทรทัศน์ที่ออกอากาศช่วงหลังข่าวภาคค่ำในปี พ.ศ. ๒๕๔๒” โดยศึกษาเพลงละครโทรทัศน์จำนวน ๑๗ เรื่อง และเพลงละครโทรทัศน์ที่เป็นเพลงนำและเพลงท้ายละครจากละครดังกล่าวจำนวน ๒๘ เพลง ผลการวิจัยพบว่า เพลงละครโทรทัศน์มีหน้าที่เล่าเรื่องเพื่อสื่อความหมายถึงเนื้อหาของละครโทรทัศน์และช่วยเสริมสร้างอารมณ์และความรู้สึกของตัวละคร และช่วยเสริมให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวของละครและเป็นการประชาสัมพันธ์ละครทำให้ผู้ชมรู้สึกอยากดูละครมากขึ้น อัตลักษณ์ของเพลงละครโทรทัศน์ ได้แก่ เพลงละครโทรทัศน์มีการเล่าเรื่องที่สื่อความหมายถึงเนื้อหา และเรื่องราวของละครโทรทัศน์ทั้งที่เป็นความหมายเปิดเผยและความหมายแฝงเร้น ทำนองจังหวะและอารมณ์ของเพลงละครโทรทัศน์จะสัมพันธ์กับอารมณ์โดยรวมของละครโทรทัศน์

วันดี สันติวุฒิเมธี (๒๕๔๕) ศึกษาเรื่อง “กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยภูเขาแดนไทยพม่า กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่” โดยมีวิธีการศึกษาจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของหมู่บ้านเช่น งานปอยสาบลอง งานศพชาวบ้านทั่วไป งานเคารพศพนายพลโม เสง เป็นต้น และวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะจงและไม่เจาะจง ผลการศึกษาพบว่า พ.ศ. ๒๕๐๑ – ๒๕๓๙ ชาวไทใหญ่อยู่ภายใต้การควบคุมของกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่

อัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลานี้มีเนื้อหาต่อต้านกับอำนาจรัฐพม่าโดยตรง เช่น บทเพลงการเมืองที่มีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลพม่า ตำราเรียนภาษาไทยที่ห้ามสอนในเขตอำนาจรัฐพม่า สัญลักษณ์รูปธงชาติเพื่อสร้างสำนึกเรื่องความเป็นชาติและการกู้ชาติ และความพยายามในการปฏิเสธอิทธิพลของวัฒนธรรมพม่าในหลายรูปแบบ เช่น การตัดชายขึ้นของนางรำลิเกไทใหญ่ เพื่อไม่ให้เหมือนกับนางรำลิเกพม่า เป็นต้น แต่หลังจากกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ภายใต้การนำของขุนสาประกาศวางอาวุธ เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๙ บริเวณชายแดนหมู่บ้านเปียงหลวงในเขตรัฐฉานที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลพม่า ทำให้การสร้างอัตลักษณ์ต่อต้านอำนาจพม่าลดลง เนื่องจากชาวไทใหญ่จำเป็นต้องอาศัยอยู่ในเขตประเทศไทย การสร้างอัตลักษณ์ที่ต่อต้านอำนาจรัฐพม่าโดยตรงอาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งจะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทใหญ่ในหมู่บ้านเปียงหลวงขาดความมั่นคง จึงทำให้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทใหญ่บ้านเปียงหลวงไม่แน่นอน และเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการสร้างชาติพันธุ์ของชาวไทใหญ่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงได้เป็นอย่างดี

สาทิต แทนบุญ (๒๕๔๕) ศึกษาเรื่อง “อัตลักษณ์ในวรรณกรรมนิราศของหมื่นพรหมสมพัตสร (นายมี)” ผลการวิจัยพบว่าอัตลักษณ์ด้านศิลปะการประพันธ์ของหมื่นพรหมสมพัตสร หรือนายมี นำเสนอการดำเนินเรื่องโดยใช้เวลาเป็นแกนในการดำเนินเรื่องคือ ใช้ประเพณีในแต่ละเดือนมาพรรณนา ใช้ลำดับของสถานที่ในการดำเนินเรื่องในนิราศ บางตอนแต่งเป็นกลบทมธุรสวาที ขบพบในการพรรณนาได้พรรณนาลักษณะที่พบเห็น ด้านประดิษฐ์การเริ่มแรกในการพรรณนาเปรียบความทุกข์ของตนกับความทุกข์ของคู่พระนางในวรรณคดี ด้านทัศนะกวีได้แสดงทัศนะไว้ ๓ ลักษณะ คือ ทัศนะต่อชีวิต โลก และสังคม ทัศนะต่อชีวิตเน้นเรื่องความรักและความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง นอกจากนี้ทัศนะของหมื่นพรหมสมพัตสร หรือนายมี มีการแสดงถึงการวิจารณ์พระและสตรี

จักรี ศรีมุงคุณ (๒๕๔๗) ศึกษาเรื่อง “อัตลักษณ์ในวรรณกรรมเพลงเพื่อชีวิตของพงษ์สิทธิ์ คำภีร์” โดยศึกษาเนื้อหา แนวคิด และ ศิลปะในการประพันธ์จำนวน ๙๙ เพลง ผลการศึกษาพบว่าด้านเนื้อหามุ่งเสนอเกี่ยวกับชาวนาและกรรมกรผู้ใช้แรงงาน วีรชนที่ต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตย อาชีพขายบริการเกี่ยวกับภาคอีสาน ประสบการณ์ชีวิตส่วนตัวเกี่ยวกับความรัก การให้กำลังใจ ด้านแนวคิดมีการนำเสนอแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นโลกทรรศน์ของ พงษ์สิทธิ์ คำภีร์ในเรื่องความรัก อุดมการณ์ ปรัชญาชีวิต และการดำเนินชีวิตในสังคม การเมืองการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย ชาวนากรรมกรผู้ใช้แรงงาน ผู้หญิงที่มีอาชีพขายบริการ และการศึกษา ด้านศิลปะในการประพันธ์แสดงให้เห็นความรู้ความสามารถที่เป็นอัตลักษณ์ของ พงษ์สิทธิ์ คำภีร์ คือสร้างสรรค์ทำนองเพลงให้แปลกใหม่ มีการเลือกถ้อยคำต่างๆ เช่น คำแสดงอารมณ์ คำภาษาถิ่น การใช้ศิลปะการเรียบเรียงถ้อยคำ มีการใช้คำซ้ำ เล่นคำ การหลากคำ มีการใช้โวหารต่างๆ

เพื่อให้บทเพลงเกิดความไพเราะ กลวิธีในการนำเสนอมีการนำเสนอผ่านตัวอย่าง อุทาหรณ์ ผ่านความคิด ผ่านการแต่งเป็นเรื่องสั้น และผ่านการบอกเล่าอย่างตรงไปตรงมา

๒. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลำานา

๒.๑. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับลำานา

เสนอ นิลเดช (๒๕๒๖) อธิบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมลำานาว่า สาเหตุที่ชาวลำานาสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ได้ อาจจะเป็นเพราะลักษณะสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงล้อมรอบ ที่สามารถสกัดกั้นวัฒนธรรมจากถิ่นอื่นที่จะหลั่งไหลเข้ามาหรือปิดกั้นวัฒนธรรมภายในมิให้ออกสู่ภายนอก

เรณู อรรถาเมศร์ (๒๕๒๖ : ๘-๒๐) อธิบายเกี่ยวกับสังคมลำานาว่า สังคมลำานาเป็นสังคมเกษตรกรรมตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบัน ชีวิตความเป็นอยู่ของคนลำานาผูกพันกับธรรมชาติ ซึ่งจะเห็นได้จากการนำสภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมาผูกเป็นภาษิต คำพังเพยต่างๆ เช่น กล้วยปลุกกะปิ กินกล้วยไม่สุกกาก็ไม่กิน ความหมายคือ ถ้าไม่มีเหตุก็ไม่มีผลตามมา เป็นต้น นอกจากนี้ผู้คนในสังคมลำานาโดยทั่วไปก็มีลักษณะเป็นคนใจดี ใจกว้างและโอบอ้อมอารี ส่วนค่านิยมในสังคมลำานาที่สำคัญ คือ การแสดงออกภายนอกจะงดงามทั้งกายและวาจา ชาวลำานาจึงมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น มีความประนีประนอม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และพูดจาไพเราะอ่อนหวานเป็นมิตร

ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แนนหนา (๒๕๓๓ : ๑๒-๑๕) อธิบายวิวัฒนาการเครื่องแต่งกายของชาวลำานาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน สรุปได้ว่าในสมัยโบราณผู้ชายนิยมนุ่งผ้าต้อย หรือ ผ้าถุงส่วนบนเปลือยอก และมักจะพกอาวุธในการทำมาหากินติดตัว เช่น มีดพก ดาบ เป็นต้น ส่วนผู้หญิงจะนุ่งผ้าลายขวางความยาวเกือบกรอมเท้า ไม่สวมเสื้อแต่มีผ้าพันอกพาดบ่า ถ้าไปวัดก็จะใช้ผ้าห่มแบบเฉียงที่เรียกว่า ผ้าห่มสะห้วยแล่ง ในสมัยต่อมาผู้ชายนิยมสวมเสื้อคอจีนมีเชือกผูกแทนกระดุม และสวมกางเกงเงินที่เรียกว่าเตี่ยวสะตอยาวครึ่งแข้ง ส่วนผู้หญิงสวมเสื้อคอกลมหลวมๆ แบบจีน แขนสามส่วน และยังคงนุ่งผ้าขึ้นแบบโบราณ ในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ส่งเสริมให้คนไทยทั้งประเทศแต่งตัวแบบสากลนิยม การแต่งกายของชาวลำานาก็เปลี่ยนไปตามยุคสมัยสากล

ธนศวรร จริญญาเมือง (๒๕๓๘ : ๔๐-๔๑) อธิบายเกี่ยวกับเสื้อหม้อห้อมในบทความเรื่อง “เสื้อหม้อห้อมไม่ใช่เสื้อสัญลักษณ์ของคนเมือง” สรุปได้ว่าสาเหตุที่เสื้อหม้อห้อมกลายมาเป็นสัญลักษณ์ของคนเมือง เนื่องจากอาจารย์ไกรศรี นิมมานเหมินท์ เป็นผู้ริเริ่มให้แขกที่มาร่วมงานเลี้ยงเพื่อส่งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ข้าหลวงยุติธรรมภาคที่ ๔ และนายจอร์จ วิทนี กงสุลอเมริกัน โดยเขียนบัตรเชิญว่าโปรดแต่งกายแบบคน

เมืองคือชายแต่งชุดหม้อห้อมคาดผ้าขาวม้า หญิงสวมเสื้อแนบตัวแขนกระบอก นุ่งผ้าซิ่นเกล้าผมมวย เหตุผลที่อาจารย์ไกรศรีสมมุติการแต่งตัวของผู้ชายชาวล้านนาให้นุ่งชุดหม้อห้อม เนื่องจากในขณะนั้นท้องตลาดมีเสื้อผ้าสีหม้อห้อมจำหน่ายมากหาซื้อไม่ยาก และที่สำคัญต้องการส่งเสริมสินค้าของล้านนาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาคนทั่วไปก็เข้าใจและคิดว่าเสื้อหม้อห้อมคือสัญลักษณ์ของชาวล้านนา

สุเทพ สุนทรเกสัช (๒๕๔๖ : ๗๗) กล่าวถึงวิถีชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะของชาวล้านนา เช่น เรื่องอาหารการกิน รูปแบบสถาปัตยกรรม สรุปได้ว่า อัตลักษณ์สำคัญที่คนเมืองเหนือใช้กำหนดลักษณะทางชาติพันธุ์คือ จาริตประเพณี หรือวิถีชีวิตที่เรียกรวมๆว่าวัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะอย่างร่วมกันมีแบบแผนการดำเนินชีวิตเรื่องอาหารการกิน เช่น ข้าวเหนียว แกงฮังเล แกงแค น้ำพริกหนุ่ม และน้ำพริกฮ้อง หรือเรื่องเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เช่น การนุ่งซิ่นฝ้ายและไหมของผู้หญิง การสวมเตี่ยวสะต่อและเสื้อหม้อฮ่อมของผู้ชาย การที่ผู้ชายเมืองเหนือสมัยก่อนนิยมสักหมึก ประเพณีการทำบุญก๋วยสลากหรือสลากภัต ประเพณีรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้ใหญ่ในงานสงกรานต์ รวมทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรม เช่น การสร้างเรือนทรงไทยเหนือ ที่รู้จักกันว่าเรือนล้านนา เป็นต้น

นฤจร อธิธิจระจรัส (๒๕๓๑ : ๒) แบ่งประเภทและจุดมุ่งหมายของประเพณีชาวล้านนา สรุปได้ว่าจุดมุ่งหมายของประเพณีชาวล้านนามี ๖ ประการ ดังนี้

๑. เพื่อให้ทำมาหากินอุดมสมบูรณ์ เช่น ประเพณีแรกนา ประเพณีขอฝน
๒. เพื่อให้คุ้มครองและรำลึกถึงพระคุณ เช่น ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นประเพณีเช่นสรวงผีบรรพบุรุษ ซึ่งจะทำเป็นประจำทุกปีโดยจัดขึ้นภายในครอบครัวเท่านั้น
๓. เพื่อแสวงหาบุญกุศล เช่น ประเพณีทานสลากภัตหรือที่เรียกในภาษาถิ่นเหนือว่า “ตานก๋วยสลาก” ประเพณีทำบุญปอย เป็นต้น
๔. เพื่อความเป็นสวัสดิมงคลเช่น ประเพณีสืบชะตา ประเพณีเรียกขวัญ เป็นต้น
๕. เพื่อสะเดาะเคราะห์จัดอัมงคลเช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีส่งเคราะห์ เป็นต้น
๖. เพื่อความบันเทิงพักผ่อนหย่อนใจ เช่น ประเพณีเล่าคำว คือ การอ่านนิทานร้อยกรอง ที่มักจะเป็นคำประพันธ์แบบที่เรียกว่า คำวของชาวล้านนา ในสมัยโบราณผู้ใหญ่นิยม อ่านคำวให้ลูกหลานฟังในตอนเย็นหลังจากรับประทานอาหารเสร็จแล้ว

ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์ (๒๕๔๖ : ๑๐๓-๑๕๓) อธิบายเรื่องตุงหรือธงที่ใช้ถวายในงานประเพณีของล้านนาว่า ชาวล้านนาถวายตุงเป็นพุทธบูชามานานแล้วโดยมีความเชื่อว่าการถวายตุงเป็นการสร้างกุศลให้ตนเอง เมื่อสิ้นอายุขัยจากโลกมนุษย์แล้วตุงนั้นก็จะเป็นห่อหุ้มร่างกายไม่ได้รับทุกข์เวทนา เมื่อตุงสะบัด

แล้ววิญญาณจะเกาะชายตุงขึ้นสวรรค์ ชาวล้านนาจึงถวายนางในนางประเพณีต่างๆ และมีความเชื่อว่า หากทำทานตุงในงานประเพณีปอยหลวงจะมีอันสืบสายวงศ์ ลูกหลานนำตุงไปปักไว้ที่หน้าวัดแล้ว อุทิศส่วนกุศลให้ พ่อแม่ ญาติพี่น้อง มิตรสหาย คนรัก หรือจะอธิษฐานให้เป็นบุญเป็นกุศลในชาติหน้าแก่คนที่ถวายนาง นอกจากนั้นการสืบชะตาต่ออายุเป็นพิธีการหนึ่งที่มีการทำตุงเพื่อเป็นสิริมงคลมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่เย็นเป็นสุข และเชื่อว่าจะช่วยเสริมดวงชะตาให้ดีขึ้น นอกจากนี้ชาวล้านนาจะนำตุงไปปักไว้บริเวณที่มีคนตายด้วยอุบัติเหตุ เพื่อให้ดวงวิญญาณเกาะชายตุงไปเกิด เพราะหากไม่นำตุงไปปักไว้ดวงวิญญาณจะไม่ได้ไปเกิด ตุงที่นำมาใช้ในงานประเพณีเหล่านี้จะแตกต่างกันไป ตุงที่ใช้ถวายนางนามงคล ได้แก่ ตุงไชย ตุงกระดังงา ตุงบอก ตุงคำคิง ตุงสืบสองราศี ตุงไล่หมู ตุงเจดีย์ทราย ตุงค่าง ฯลฯ ส่วนตุงที่ใช้ในงานอวมงคล ได้แก่ ตุงสามหาง ตุงแดง ตุงขอนกัม ตุงขอนนางผาน ฯลฯ

๒.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับล้านนา

เรณู อรรถฐาเมศร์ (๒๕๒๘) ศึกษาเรื่อง “โลกทัศน์ชาวล้านนาไทยจากวรรณกรรม” โดยศึกษาจากวรรณกรรมล้านนา ๓ ประเภท คือ วรรณกรรมศาสนา วรรณกรรมบันเทิงอันเนื่อง มาจากศาสนา และวรรณกรรมคำสอน ผลการศึกษาพบว่า โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์คือชาวล้านนามีทัศนะต่อสถานภาพทางเพศชายและเพศหญิงต่างกัน เพศหญิงจะมีสถานภาพทางสังคมด้อยกว่าเพศชาย และหากเพศหญิงทำผิดประเวณีถือว่าร้ายแรงมาก ส่วนเพศชายต้องหมั่นหาความรู้เพื่อเลี้ยงลูกและภรรยา ผู้ชายมีอำนาจและสิทธิเหนือลูกและภรรยา โลกทัศน์ต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองและสถานภาพทางการเมือง คือชาวล้านนาเชื่อว่าปัจเจกบุคคลก่อกำเนิดรัฐ ส่วนผู้ปกครองเป็นผู้มีบุญบารมีและสมมติเทพต้องมีคุณธรรม มีการแบ่งชนชั้นในสังคม ๓ ระดับ คือ ผู้ปกครอง ไพร่ และข้า โลกทัศน์ที่มีต่อครอบครัวและเครือญาติ คือชาวล้านนามีโอกาสในการเลือกคู่ครอง หนุ่มสาวมีอิสระในการเลือกคู่ครองและเมื่ออยู่กินกันต้องมีการเซ่นผีบรรพบุรุษ โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติคือ ชาวล้านนาถือว่าธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ดังนั้นธรรมชาติจึงสามารถลงโทษมนุษย์ได้ ฝืนบทบาทมากในสังคมล้านนา โลกทัศน์ต่อการอบรมสั่งสอนคือชาวล้านนาเห็นว่าการอบรมสั่งสอนก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์

ศิริรัตน์ อาศนะ (๒๕๒๙) ศึกษาเรื่อง “สตรีในวรรณกรรมล้านนา” โดยศึกษาเกี่ยวกับคตินิยมของสังคมเกี่ยวกับสตรี บทบาท และสิทธิตามสถานภาพในวรรณกรรมล้านนา ผลการศึกษาพบว่าคตินิยมของสังคมเกี่ยวกับสตรี คือ นิยมสตรีที่มีความงามด้านรูปสมบัติ งามตามธรรมชาติ และเสริมแต่งด้วยคุณธรรมที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต คือ ความซื่อสัตย์ ความกตัญญูกตเวที และการรู้หลักการครองเรือน ส่วนบทบาทและสิทธิสตรีพบว่าสตรีสูงศักดิ์และสตรีสามัญชนมีบทบาทและสิทธิเหมือนกันในด้านครอบครัว แต่ในด้านการเมือง สตรีสูงศักดิ์มีบทบาทและสิทธิในการเป็นประมุขและผู้นำรบ แต่สตรีสามัญชนมีบทบาทและสิทธิ

เพียงผู้มีส่วนร่วมเท่านั้น ด้านสังคมสตรีสามัญชนมีอิสระในการคบเพื่อนต่างเพศมากกว่าสตรีสูงศักดิ์ ด้านการศึกษาสตรีสูงศักดิ์มีโอกาสในการศึกษามากกว่าสตรีสามัญชน และด้านอาชีพสตรีสูงศักดิ์และสตรีสามัญชนมีบทบาทและสิทธิน้อยเพราะอยู่ในฐานะผู้ช่วยเหลือเท่านั้น

อรชร เรือนคำ (๒๕๓๗) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาภาพสะท้อนสังคมล้านนาและคุณค่าเชิงวรรณศิลป์จากบทเพลงของจรัส มโนเพ็ชร” โดยศึกษาจากเพลงของจรัส มโนเพ็ชร จำนวน ๘๓ เพลง ซึ่งผู้วิจัยแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ บทเพลงพรรณนา บทเพลงเล่าเรื่อง และบทเพลงสะท้อนภาพสังคม ผลการศึกษาพบว่า การแต่งเพลงของ จรัส มโนเพ็ชร มีความโดดเด่นคือ การใช้คำง่าย เสียงของคำไพเราะสะเทือนอารมณ์ และมีเนื้อหาให้ชวนคิด เสน่ห์ของเพลงจรัส มโนเพ็ชร คือการใช้ภาษาถิ่นล้านนาในบทเพลง

อุบลรัตน์ พันธุมินทร์ (๒๕๔๒) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวัฒนธรรมคนล้านนาในพม่า” โดยสำรวจเอกสารทางประวัติศาสตร์ สัมภาษณ์ชาวพม่าที่อยู่ในล้านนา และเดินทางไปพม่าเพื่อนำข้อมูลเกี่ยวกับตำแหน่งที่คาดว่าจะมีชาวล้านนาอยู่ ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์และการไปตรวจสอบกับผู้รู้และนักประวัติศาสตร์ชาวพม่า ผลการศึกษาพบว่าวัฒนธรรมของชาวล้านนาในพม่าสามารถแยกได้ ๓ ลักษณะ คือ วัฒนธรรมทั่วไป วัฒนธรรมกึ่งเฉพาะ และวัฒนธรรมเฉพาะ วัฒนธรรมทั่วไปคือวัฒนธรรมที่ถือปฏิบัติเช่นเดียวกับชาวพม่าทั่วไป ได้แก่ ความเชื่อในเรื่องนัต นัตหมายถึงเทพ เทวะหรือผี ความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือจริง ความเชื่อเรื่องการสัก วัฒนธรรมเกี่ยวกับการกิน วัฒนธรรมกึ่งเฉพาะคือวัฒนธรรมที่ปรับจากวัฒนธรรมของพม่าโดยทั่วไปมาเป็นวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มของตน ได้แก่ ความเชื่อในเรื่อง “นัตมะแหะเล” วัฒนธรรมเฉพาะ คือ วัฒนธรรมที่ปฏิบัติกันเฉพาะในกลุ่มชาวล้านนาในพม่าเท่านั้น ชาวพม่าโดยทั่วไปไม่ถือปฏิบัติ ได้แก่ ประเพณีการก่อเจดีย์ทราย วัฒนธรรมของชาวล้านนาในพม่ามีลักษณะผสมผสานกันระหว่างอโยธยา ล้านนา และพม่า เป็นวัฒนธรรมซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อทางพุทธศาสนา และเนื่องจากเวลาผ่านมานานหลายร้อยปีทำให้ชาวล้านนาในกลุ่มนี้กลายเป็นชาวพม่าโดยสมบูรณ์

วรรณษา คชงาม (๒๕๔๔) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๑ - ๒๕๔๑” โดยศึกษารวบรวมผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาเฉพาะเอกสารภาษาไทย เช่น หนังสือ วิทยานิพนธ์ และผลงานวิจัย ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๔๑ - ๒๕๔๑ ผลการศึกษาพบว่าพงศาวดารโยนกของพระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) เป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาแนวประวัติศาสตร์เล่มแรกที่ได้รับอิทธิพลจากงานเขียนของนักประวัติศาสตร์ตะวันตก และเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับผู้ที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในเวลาต่อมา การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาเริ่มขึ้นในวงวิชาการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ ผลงานในระยะแรกมักจะศึกษาข้อมูลจากเอกสารส่วนกลาง ต่อมาเมื่อมีการปริวรรตเอกสารคัมภีร์ใบลานจึง

เกิดงานวิชาการประวัติศาสตร์ล้านนาที่ใช้เอกสารท้องถิ่นเป็นข้อมูลชั้นต้น ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๑ - ๒๕๔๑ เป็นช่วงเวลาที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนามีการพัฒนาอย่างเด่นชัด เช่น การศึกษาถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของล้านนา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผู้สนใจประวัติศาสตร์ล้านนาผลิตผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาในรูปแบบต่างๆ จนกระทั่งเกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในแบบสหวิทยาการในปัจจุบัน

กรรณก รัตนวรารณ (๒๕๔๕) ศึกษาเรื่อง “จักรวาลคติในการวางผังวัดหลวงล้านนา:สัญลักษณ์สะท้อนอำนาจรัฐในอนุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑” ผลการศึกษาพบว่าวัดหลวงในอนุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในดินแดนที่เรียกว่าล้านนาโดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ มีผังพุทธาวาสของวัดหลวง ที่วางตำแหน่งสถาปัตยกรรมสอดคล้องกับเรื่องทิศโดยมีองค์เจดีย์เป็นศูนย์กลาง มีวิหารในทิศสำคัญ ผังรูปแบบนี้จะพบในเมืองศูนย์กลางคือเชียงใหม่ การวางผังแบบจักรวาลคติเป็นรูปแบบที่จะพบในการจัดผังของวัดหลวง เพราะเป็นการสร้างตำแหน่งศูนย์กลางให้เกิดขึ้นสอดคล้องกับการปกครองที่พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางอำนาจเหมือนเขาพระสุเมรุเป็นตำแหน่งศูนย์กลางจักรวาล ดังนั้นการทำพิธีกรรมทางศาสนาโดยพระมหากษัตริย์ที่วัดหลวงจึงเปรียบเสมือนพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ณ ศูนย์จักรวาล เอกสารที่กล่าวถึงผังพุทธาวาสของวัดเจดีย์หลวงในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ พบว่านอกจากที่พระเจ้าติโลกราชโปรดให้บูรณะพระเจดีย์หลวงให้มีขนาดสูงและใหญ่แล้ว ยังโปรดฯ ให้สร้างวิหารหลวง สร้างกำแพงทุกด้าน สร้างวิหารที่ไว้พระพุทธรูปทั้ง ๔ ด้าน และเจดีย์หลวงมีลักษณะเป็นศูนย์กลาง คือ มีวิหารรอบทิศแสดงลักษณะที่เป็นศูนย์กลางทางจักรวาลตามคติพุทธศาสนาอย่างชัดเจน

เรียรชยา อักษรดิษฐ์ (๒๕๔๕) ได้ศึกษาเรื่อง “ชุธาตุ : บทบาทและความหมายของพระธาตุในภูมิภาคอุษาคเนย์ กรณีศึกษา คติความเชื่อเรื่องพระธาตุที่เกิดขึ้นล้านนา” ผลการศึกษาพบว่า พระธาตุประจำปีเกิดส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตล้านนาถึง ๘ แห่ง คือ พระธาตุจอมทอง พระธาตุพระสิงห์ พระธาตุดอยสุเทพ เมืองเชียงใหม่ พระธาตุหริภุญไชย เมืองลำพูน พระธาตุลำปางหลวง เมืองลำปาง พระธาตุช่อแฮ เมืองแพร่ พระธาตุแช่แห้ง เมืองน่าน และพระธาตุดอยตุง เมืองเชียงราย จะเห็นได้ชัดเจนว่าเชียงใหม่ถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางทางอำนาจของล้านนา เพราะมีพระธาตุตั้งอยู่ถึง ๓ แห่ง ชุธาตุเป็นความเชื่อพุทธศาสนาท้องถิ่นที่ถูกกำหนดให้เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองในล้านนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เคลื่อนไหวและต่อต้านอำนาจการจัดการของสยามต่อหัวเมืองฝ่ายเหนือที่ประกอบด้วย ๓ หัวเมือง คือ เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง นอกจากนี้ ๓ เมืองนี้ยังมีแนวร่วมคือ แพร่ น่าน แนวความคิดเรื่องชุธาตุได้สะท้อนให้เห็นถึงพลังอำนาจและความเคลื่อนไหวทางสังคมล้านนาโดยเฉพาะ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเจตนาในการต่อต้านอิทธิพลอำนาจจากสยามที่แยบยล แนวความคิดนี้จึงเป็นเพียงการแสดงถึงความรู้สึกและจิตสำนึกในการต่อต้านของชนชั้นปกครองและผู้นำท้องถิ่นด้วยพลังเจียบที่ไม่สามารถอธิบายได้อย่างเปิดเผย

๓. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนวนิยายของมาลา คำจันทร์

๓.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับนวนิยายของมาลา คำจันทร์

นวนิยายเรื่อง เจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน ของมาลา คำจันทร์ ได้รับรางวัลซีไรต์ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ซึ่งถือได้ว่ามาลา คำจันทร์ ประสบความสำเร็จในการนำเสนอความเป็นล้านนาได้อย่างชัดเจน จึงมีนักวิชาการหลายสาขาวิจารณ์นวนิยายเรื่องนี้ไว้หลาย ๆ ด้าน ดังนี้

ไพลิน รุ่งรัตน์ (๒๕๓๐ : ๓๘) อธิบายถึงนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ที่นำเสนอเกี่ยวกับความเป็นล้านนาว่า นักเขียนส่วนใหญ่จะเขียนเรื่องที่ตนรู้ดีที่สุด ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่หนังสือหลายเล่มของมาลา คำจันทร์ ได้สะท้อนภาพชีวิตของคนเหนือทั้งที่เป็นคนเชื้อชาติไทยและเชื้อชาติอื่นๆ ในภาคนั้นได้อย่างละเอียดและได้บรรยากาศ ทั้งนี้เพราะมาลา คำจันทร์เป็นคนล้านนา

ยุรฉัตร บุญสนิท (๒๕๓๔ : ๑๙๖-๑๙๗) อธิบายเกี่ยวกับสีสันเฉพาะถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านในนวนิยาย สรุปได้ว่าในปัจจุบัน มาลา คำจันทร์ ถือเป็นนักเขียนคนหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญกับการเขียนนวนิยาย และเรื่องสั้นประเภทแสดงสีสันเฉพาะถิ่น โดยแสดงภาพพรรณณะและสีสันเฉพาะถิ่นด้วยสายตาชาวบ้าน ซึ่งเป็นสายตาที่แสดงถึงความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน และหวงแหนในวัฒนธรรมประเพณีเฉพาะถิ่นที่ฝังอยู่ในความคิด ความเป็นอยู่ และความงามของท้องถิ่นไว้ในเรื่องได้เป็นอย่างดี

رينฤทัย สัจจพันธุ์ (๒๕๓๔ : ๗๓-๗๔) กล่าวถึงการใช้ภาษาของ มาลา คำจันทร์ แสดงถึงความเป็นท้องถิ่นในนวนิยายเรื่อง เจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน สรุปได้ว่าภาษาที่มาลา คำจันทร์ นำมาใช้ทำให้เกิดบรรยากาศท้องถิ่นได้อย่างกลมกลืน และการยกโคลงกลอนจากวรรณคดีโบราณล้านนาที่นำมาอ้างอิงไม่ได้เป็นอุปสรรคในการตีความ เพราะมีการพิมพ์คำอธิบายศัพท์ไว้ข้างๆ ช่วยทำให้เข้าใจภาษาถิ่นมากขึ้น

ประเสริฐ ณ นคร (๒๕๓๕ : ๒๙) อธิบายถึงสาเหตุที่มีภาษาเหนือและภาษาโบราณอยู่ในนวนิยายเรื่องเจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน ว่านวนิยายเรื่องนี้ใช้ภาษาเหนือกับภาษาโบราณเนื่องจากผู้เขียนนวนิยายเรื่องนี้ได้ศึกษา และทำปริญญาโทเรื่องลัทธิศาสนา (ทศกัณฐ์) ในภาษาไทยแล้ว มาลา คำจันทร์ จึงได้นำเรื่องลัทธิศาสนาจากปริญญาโทที่ทำร่วมกับวรรณคดีภาคเหนือ เช่น โคลงหรือภู่ไชย มังทรารบเชียงใหม่ โคลงพรหมทัตมาใช้นวนิยาย ดังนั้นภาษาที่ใช้ในนวนิยายจึงมีทั้งภาษาเหนือและภาษาโบราณในวรรณคดี ซึ่งอาจจะพบในมหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ และศิลาจารึก

กุสุมา รัชมณี (๒๕๓๕ : ๔๕-๔๖) อธิบายถึงความอลังการของภาษาในนวนิยายเรื่อง เจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน ว่ามาลา คำจันทร์ ใช้ภาษาไทยแท้ที่ไม่มีภาษาบาลีสันสกฤตปน จึงถือได้ว่าเป็นความอลังการตามหลักสันสกฤต คือไม่ได้งามอย่างเดียว แต่ฟังแล้วเพลินหูและมีพลัง สามารถสร้างภาพด้วยคำไทยโดยไม่มีบาลีสันสกฤตได้ และเป็นภาษาที่มีความประณีต

ชลธิรา สัตยารัตนา (๒๕๓๕ : ๘๑-๘๒) กล่าวถึงการสะท้อนประวัติศาสตร์ล้านนาในนวนิยายเรื่อง เจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน สรุปได้ว่า มาลา คำจันทร์ เขียนประวัติศาสตร์ล้านนาจากทัศนะของคนล้านนาผ่านรูปแบบวรรณกรรมที่อลังการ ประวัติศาสตร์ ที่สะท้อนออกมาคือ ช่วงเวลาที่ล้านนากำลังล่มสลาย แต่เอกลักษณ์ของล้านนายังคงสืบทอดมาตลอด การที่มาลา คำจันทร์ นำประวัติศาสตร์มาแทรกไว้จึงทำให้นวนิยายน่าสนใจมากขึ้นและเป็นจุดเด่นของเรื่อง

สรวิศ อ่องสกุล (๒๕๓๕ : ๒๙-๓๑) แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการแทรกประวัติศาสตร์ล้านนาในนวนิยายเรื่อง เจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวนไว้ว่า เจ้าจันทร์ผมหอมเป็นนวนิยายที่ใช้โครงเรื่องประวัติศาสตร์ล้านนา ผู้แต่งอาศัยข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ผสมกับจินตนาการ เจ้าจันทร์ผมหอมจึงเป็นวรรณกรรมยุคใหม่ที่แต่งขึ้นโดยใช้เหตุการณ์ในช่วงระหว่างปลายรัชกาลที่ ๕ ถึงต้นรัชกาลที่ ๖ ซึ่งเป็นช่วงรัฐบาลกลางเข้าไปควบคุมอำนาจในเชียงใหม่ได้อย่างมั่นคง และเจ้านายพื้นเมืองถูกลดสถานะจากเจ้ามาเป็นสามัญชน จุดเด่นของเรื่องคือการสะท้อนประวัติศาสตร์ของผู้หญิงที่เป็นเจ้านาย ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้กับผู้หญิงตามปรกติแล้วหลักฐานทางประวัติศาสตร์มักจะไม่สะท้อนความรู้สึกของเจ้าหญิงผู้สูงศักดิ์ ในประวัติศาสตร์ล้านนา ยังมีเจ้าหญิงอีกหลายองค์ที่มีสภาพเช่นเดียวกับเจ้าจันทร์ รวมทั้งหญิงชาวบ้านที่ยังไม่มีใครศึกษา ดังนั้นวรรณกรรมเรื่องนี้จะทำให้นักประวัติศาสตร์สนใจค้นคว้าประวัติศาสตร์ล้านนามากกว่าที่เป็นอยู่ และถือได้ว่ามาลา คำจันทร์ ได้ใช้ประวัติศาสตร์ให้เป็นประโยชน์ต่อวรรณกรรม และสามารถนำเสนอเนื้อหาประวัติศาสตร์ได้สนุก ซึ่งสิ่งนี้ไม่สามารถพบได้ในงานวิชาการ

ประคอง นิมมานเหมินท์ (๒๕๓๕ : ๖๗-๖๘) อธิบายถึงเนื้อหาของนวนิยายเรื่อง เจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวนที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมล้านนา สรุปได้ว่า มาลา คำจันทร์ ได้แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของคนล้านนาในสมัยนั้นหาความบันเทิงจากรวรรณกรรมซึ่งมีบทบาทมากในสังคมเช่น นิทาน เพลง การขับขาน การเทศน์ และสิ่งเหล่านี้จะอยู่ในใจคนในสมัยนั้นเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ตัวละครเอกในนวนิยายเรื่องนี้เกิดมาในสภาพแวดล้อมเช่นนั้นเมื่อเห็นอะไรก็จะนึกย้อนไปถึงวรรณคดีเช่น พอเห็นธรรมชาติสวยก็นึกถึงคำขับในเรื่องหงส์หินหรือโคลงมังทรารบเชียงใหม่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็น

ถึงความเชื่อในสมัยนั้นเช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้พระธาตุปีเกิด ความเชื่อเรื่องผีปอบ เป็นต้น จึงถือได้ว่านวนิยาย ของมาลา คำจันทร์ เป็นนวนิยายของชาวล้านนาอย่างแท้จริง

สุพรรณ ทองคล้าย (๒๕๓๕ : ๕๔) อธิบายถึงการบูรณาการรูปแบบนวนิยายเชิงกวีนิพนธ์เรื่องเจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน สรุปได้ว่า มาลา คำจันทร์ ใช้ร้อยกรองแทรกลงในนวนิยายเรื่องนี้ ร้อยกรองหลักที่ใช้คือ การขับลือหรือคำขับลึงกาสิบหัว สาเหตุที่ มาลา คำจันทร์ นำขับลือมาใช้น่าจะเป็น เพราะเคยศึกษาคำขับลึงกาสิบหัวของไทยลืออย่างละเอียด แต่คำขับในนวนิยายเรื่องนี้มาลา คำจันทร์บูรณาการแล้ว ยังมีร้อยกรองอีกส่วนที่นำมาจากวรรณกรรมล้านนา และร้อยกรองที่เกิดจากความสามารถทางกวีของมาลา คำจันทร์ การสอดแทรกบทกวีหลายประเภทไว้ในนวนิยายเรื่องนี้ทำให้เป็นนวนิยายเชิงกวีนิพนธ์ที่น่าสนใจ

ธเนศ เวศร์ภาดา (๒๕๔๗ : ๔๗๕-๔๗๖) อธิบายถึงลักษณะภาษาของมาลา คำจันทร์ ในเรื่องลมเหนือและป่าหนาวในบทความเรื่อง “ภาษากวีในนวนิยาย” สรุปได้ว่า ภาษาในเรื่องลมเหนือและป่าหนาวเป็นภาษาเรียบๆ และตรงไปตรงมาแต่แฝงอลงการเชิงกวีคือ มีลักษณะลำนําของเสียงสัมผัส และวางประโยคสั้นยาวสลับกันอย่างเหมาะสม นอกจากนี้คำที่ใช้ยังเต็มไปด้วยจินตภาพแห่งสี แสงเสียง และรสสัมผัสอย่างแท้จริง

๓.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์นวนิยายของมาลา คำจันทร์

สุรางค์ แพรกทอง (๒๕๓๕) ศึกษา “การวิเคราะห์วรรณกรรมเยาวชนของมาลา คำจันทร์” โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเยาวชนของมาลา คำจันทร์ ๖ เรื่อง ในด้านเนื้อหาทางจริยธรรม และ กลวิธีการประพันธ์ ผลการศึกษาพบว่าวรรณกรรมเยาวชนของมาลา คำจันทร์ มีเนื้อหาเด่นทางจริยธรรม ได้แก่ จริยธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เช่น ความรัก ความเมตตากรุณา ซึ่งเป็นพื้นฐานของจริยธรรมอันหลากหลาย เช่น ความสามัคคี ความกตัญญู ความเสียสละ ความมานะบากบั่น และความเคารพต่อผู้อื่น นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาทางจริยธรรม ซึ่งแสดงคุณสมบัติที่สร้างสรรค์คุณภาพของมนุษย์ ได้แก่ ความใฝ่รู้และความกระตือรือร้น ผู้แต่งใช้ลักษณะนิสัยของตัวละครแสดงจริยธรรมในด้านต่างๆ ต่ออุปสรรคของชีวิตอย่างไม่ย่อท้อ พฤติกรรมของตัวละครในเรื่องเป็นพฤติกรรมที่เด็กเข้าใจได้ มีคติและข้อคิดสอนใจสามารถกระตุ้น และกล่อมเกลาคิด และความรู้สึกของผู้เยาว์ข้อขัดแย้งและแนวทางแก้ปัญหาในเรื่องอยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ที่พบเห็นได้ทั่วไปเหมาะสำหรับเยาวชนที่ยังต้องประสบการณ์ เพื่อให้มองโลกและชีวิตอย่างเอาใจใส่มากขึ้น วรรณกรรมเหล่านี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับกลวิธีการประพันธ์ที่สัมพันธ์กันอย่างแนบเนียนและงดงาม

จันทนา อินทรรัตน์ (๒๕๓๖) ศึกษา “การวิเคราะห์นวนิยายของมาลา คำจันทร์” โดยศึกษานวนิยายของมาลา คำจันทร์ จำนวน ๙ เรื่อง ในด้านองค์ประกอบ กลวิธีการแต่ง และความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมและสภาพสังคมชนบทภาคเหนือ ผลการศึกษาพบว่า นวนิยายของมาลา คำจันทร์ เป็นนวนิยายที่แสดงสีสันและกลิ่นอายของท้องถิ่น ผู้เขียนสะท้อนวัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียมประเพณี สภาพธรรมชาติ วิถีชีวิต และปัญหาในการดำรงชีวิตของชาวนา ชาวเขา ในชนบทภาคเหนือ ส่วนด้านองค์ประกอบ ผู้เขียนให้ความสำคัญกับตัวละครและฉากมากกว่าส่วนอื่น ด้านการใช้ภาษาผู้เขียนใช้ภาษาถิ่น ภาษาปาก ซึ่งเหมาะสมสอดคล้องกับเนื้อเรื่อง บรรยายภาพ และตัวละคร

มันที บัญญัติ (๒๕๓๘) “วิเคราะห์แนวคิดและคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ในวรรณกรรมเยาวชนของมาลา คำจันทร์ที่ได้รับรางวัลดีเด่นจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ” โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาแนวคิดและคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ในวรรณกรรมเยาวชนของมาลา คำจันทร์ ที่ได้รับรางวัลดีเด่นจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติทั้งหมด ๔ เรื่อง คือ หมู่บ้านอาบจันทร์ ลูกป่า เขี้ยวเสือไฟ และหุบเขากินคน ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับสังคมมี ๓ แนวคิด คือ แนวคิดเกี่ยวกับสภาพปัญหาทางสังคม ค่านิยม ความเชื่อ และความมีระเบียบวินัย แนวคิดเกี่ยวกับชีวิตมี ๕ แนวคิด คือ แนวคิดเกี่ยวกับเกียรติยศและศักดิ์ศรี ความรัก ความสามัคคี ชาติทุกข์ของมนุษย์ และความรับผิดชอบต่อหน้าที่ และแนวคิดอื่นๆ มี ๓ แนวคิด คือ แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาในการดำเนินชีวิต แนวคิดเกี่ยวกับสังคม และแนวคิดเกี่ยวกับบาปบุญ การวิเคราะห์คุณค่าเชิงวรรณศิลป์ พบว่าวรรณกรรมเยาวชนทั้ง ๔ เรื่อง มีคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ทุกเรื่อง ในด้านกลวิธีการสร้างฉากมากที่สุด รองลงมาคือ กลวิธีการสร้างโครงเรื่อง กลวิธีการสร้างตัวละคร และกลวิธีการสร้างบทสนทนาตามลำดับ ผลจากการศึกษาพบว่า นวนิยายทั้ง ๔ เรื่อง ของมาลา คำจันทร์ มีลักษณะสอดคล้องกับวรรณกรรมเยาวชน โดยเสนอปัญหาและแนวคิดต่างๆ ให้เด็กได้ฝึกคิด และมีโครงเรื่องที่สนุกสนานตื่นเต้นสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมเป็นแนวทางให้เด็กได้ประพฤติปฏิบัติตาม

๔. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการนำเสนอ

๔.๒ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการนำเสนอ

อุดม หนูทอง (๒๕๒๒ : ๑๑) อธิบายถึงกลวิธีในการนำเสนอตัวละคร สรุปได้ว่า ผู้แต่งจะพยายามให้ผู้อ่านเข้าใจ และเห็นภาพตัวละครทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ได้แก่ รูปร่างหน้าตา ท่าทาง กริยาที่แสดงออก สติปัญญา ความรู้สึกนึกคิด วิธีการเสนอตัวละครอาจใช้วิธีบอกหรือบรรยายให้ทราบอย่างตรงไปตรงมาให้อ่านทำความเข้าใจตัวละคร ด้วยตนเอง

วรรณ บัวเกิด (๒๕๓๐ : ๖๔๐-๖๔๑) กล่าวถึงวิธีการเสนอภาพและลักษณะนิสัยตัวละครได้หลายวิธี ดังนี้

๑. การสร้างเหตุการณ์ขึ้น เพื่อให้ผู้อ่านวิเคราะห์นิสัยของตัวละครจากสภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น วิธีการนี้เป็นวิธีที่ประหยัด คือเสนอเหตุการณ์และตัวละครพร้อมๆกัน
๒. การบรรยายถึงตัวละครโดยตรงวิธีนี้จะทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพ และนิสัยของตัวละครได้ชัดเจน
๓. การบรรยายถึงตัวละครอย่างไม่ชัดเจนเพื่อให้ผู้อ่านค้นหาภาพที่แท้จริงของตัวละคร

วิภา กงกะนันทน์ (๒๕๓๓ : ๙๖-๑๑๒) อธิบายกลวิธีการนำเสนอตัวละคร ไว้ดังนี้

๑. การที่ผู้ประพันธ์บรรยายหรืออธิบายบุคลิกภาพทั้งหมดใช้สรรพนามบุรุษที่ ๓
๒. การใช้ตัวละครอื่นๆ สนทนาหรือคิดเกี่ยวกับตัวละคนั้น
๓. การใช้พฤติกรรมของตัวละคร ซึ่งอาจจะผ่านทางกายกรรม มโนกรรม วาจากรรมหรือ ทั้ง ๓ อย่างปนกัน

วลยา วิวัฒน์ศร (๒๕๓๘ : ๙-๑๖) อธิบายกลวิธีการเล่าเรื่อง สรุปได้ว่า นักเขียนจะสร้างผู้เล่าเรื่องขึ้นมา ซึ่งจะปรากฏหรือไม่ปรากฏในฐานะตัวละครตัวใดตัวหนึ่งในตัวบทก็ได้ หรือ กำหนดให้ตัวละครตัวใดตัวหนึ่งเป็นผู้เล่าเรื่อง และผู้เล่าเรื่องนั้นจะเป็นผู้เลือกวิธีการเล่าเรื่องที่จะเสนอเหตุการณ์หรือเรื่องราวในเรื่องต่อผู้อ่าน การเล่าเรื่องแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. พรรคนะไรชอบเขต เป็นการเล่าเรื่องที่มีผู้เล่าเรื่องเป็นผู้รู้แจ้งเกี่ยวกับเนื้อเรื่องและตัวละครทุกตัว โดยความรู้ที่นั้นไรชอบเขตจำกัดและเรียกวิธีการนี้ว่าเป็นวิธีการเล่าเรื่องแบบผู้เล่าเรื่องเป็นผู้รู้แจ้ง

๒. พรรคนะจำกัดขอบเขตเป็นการเล่าเรื่อง ที่มีผู้เล่าเรื่องที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ ในเรื่องนั้นถูกจำกัดการรับรู้เฉพาะสิ่งที่เขาเห็นได้ยินหรือรับรู้ พรรคนะจำกัดขอบเขตแบ่งผู้เล่าเรื่องได้ ๓ ประเภท ดังนี้

๒.๑ ผู้เล่าเรื่อง - ผู้กระทำ ผู้เล่าเรื่องปรากฏตัวในฐานะตัวละครเอกและเล่าเรื่องตามมุมมองของตนโดยแทนตัวเองด้วยสรรพนามบุรุษที่หนึ่งผู้อ่านจะรู้ทันทีว่าเป็นผู้เล่าเรื่อง ผู้กระทำ หรือผู้เล่าเรื่อง - ตัวเอก

๒.๒ “เขา” วิธีนี้ผู้เล่าเรื่องเป็นตัวละครเอก และจะเล่าตามประสบการณ์ของตนโดยไม่เปิดเผยตัวด้วยการใช้สรรพนามบุรุษที่สาม

๒.๓ ผู้เล่าเรื่อง - ผู้รู้เห็นเหตุการณ์ วิธีนี้ผู้เล่าเรื่องใช้สรรพนามบุรุษที่หนึ่งเล่าเรื่องโดยไม่ได้เป็นตัวละครเอก แต่จะอยู่ในเหตุการณ์สำคัญทุกครั้งหรือรับทราบเรื่องจากการสนทนากับผู้อื่นหรือการจับความจากคำพูดของตัวละครอื่นๆ ผู้เล่าเรื่องแบบนี้อาจมีส่วนเกี่ยวข้องในเหตุการณ์บางช่วง แต่ถ้าช่วงใดที่

เขาไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องก็ต้องถูกจำกัดให้คาดเดาสິงที่เกิดขึ้นแก่ตัวเอง หรือเล่าสิ่งที่ตัวเองยินดีเปิดเผยเท่านั้น

สัญญา สังขพันธ์านนท์ (๒๕๓๙ : ๑๗๔-๑๗๕) กล่าวถึงวิธีการนำเสนอตัวละคร ว่ามี ๒ ลักษณะดังนี้

๑. การนำเสนอโดยตรง คือ การที่นักเขียนให้รายละเอียดและข้อมูลเกี่ยวกับตัวละครในลักษณะของการบรรยายภาพตัวละคร ดังนี้

๑.๑ รายละเอียดเชิงประวัติ เช่น เพศ อายุ สถานภาพทางครอบครัว สังคม อาชีพ ปรวัติย่อ เป็นต้น

๑.๒ ลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ หน้าตา ท่าทาง รูปร่าง การแต่งกาย หรือบางครั้งอาจจะเน้นลักษณะเด่นประจำตัวบางอย่างเป็นพิเศษ

๑.๓ ลักษณะทางจิตใจ เช่น ความรู้สึกนึกคิด อุปนิสัยใจคอ วิธีคิด ปรัชญาชีวิตหรือภาวะจิตใจของตัวละคร ผู้เขียนบางคนอาจจะจัดลักษณะทางจิตใจให้มีความสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพหรือรูปร่างหน้าตาตามแบบโหงวเฮ้งของจีน

๑.๔ วัตถุที่เกี่ยวข้องกับตัวละครอย่างมีนัยสำคัญ ได้แก่ การกล่าวถึงข้าวของเครื่องใช้ประจำตัวของตัวละครที่มีความหมายบ่งบอกสภาวะของตัวละครนั้นๆ

๒. การนำเสนอโดยอ้อม คือ การนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับตัวละครโดยไม่บรรยายโดยตรงไปตรงมา และเป็นกิจจะลักษณะ แต่จะสอดแทรกอยู่ในการเล่าเหตุการณ์ต่างๆ โดยผู้อ่านจะรู้จักตัวละครผ่านทางพฤติกรรมที่แสดงออก การกระทำและคำพูด

สายทิพย์ นุกูลกิจ (๒๕๓๙ : ๑๐๔ - ๑๓๕) อธิบายเกี่ยวกับกลวิธีการนำเสนอตัวละครว่าตัวละครเป็นองค์ประกอบสำคัญของเรื่องบันเทิงคดีเพราะหากไม่มีตัวละครแล้วการดำเนินเรื่องก็จะไม่เกิดขึ้น การศึกษาเกี่ยวกับตัวละครควรศึกษาในแง่มุมต่างๆ เช่น การตั้งชื่อตัวละครควรตั้งให้เหมาะสมกับรูปร่างหน้าตา เพศ อาชีพ สภาพภาพทางสังคมของตัวละครแต่ละตัว สำหรับการแนะนำตัวละครมี ๒ วิธี คือ

๑. การแนะนำโดยตรง เป็นการแนะนำโดยผู้แต่งเป็นผู้บรรยายรูปร่าง ลักษณะนิสัย และคุณสมบัติของตัวละครว่าเป็นใคร มีความเป็นมาอย่างไร โดยมีวิธีการดังนี้

๑.๑ ผู้แต่งบรรยายลักษณะของตัวละครอย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุม

๑.๒ ผู้แต่งกำหนดให้ตัวละครอื่นสนทนา หรือ คิดเกี่ยวกับตัวละครนั้น

๒. การแนะนำโดยอ้อม เป็นการแนะนำโดยผู้แต่งไม่ได้เป็นผู้แนะนำตัวละครเองแต่จะใช้วิธีการอื่นๆ มาแนะนำให้ผู้อ่านได้รู้จักตัวละครซึ่งมีดังต่อไปนี้

๒.๑ การบรรยายการกระทำของตัวละคร

๒.๒ การบรรยายความคิดของตัวละคร

๒.๓ การแทรกบทสนทนาของตัวละคร

๔.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการนำเสนอ

ภิญโญ กองทอง (๒๕๒๘) ได้ศึกษาเรื่อง “ลักษณะก้าวหน้าของเรื่องสั้นในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๐ – ๒๕๑๖” โดยศึกษาลักษณะความก้าวหน้าของเรื่องสั้นทั้งด้านรูปแบบและเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่าด้านรูปแบบมีลักษณะก้าวหน้าทางด้านโครงเรื่องที่ไม่ดำเนินตามโครงสร้างของโครงเรื่อง ไม่เน้นความเป็นเหตุเป็นผล ไม่มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน ตัวละครไม่แจ่มชัด แนวคิดของเรื่องไม่เป็นเอกภาพ คลุมเครือ และจบลงอย่างเป็นปรีภักษ์กับจุดสุดยอด หรือ Anti – Climax เป็นส่วนใหญ่ และได้ศึกษาในด้านกลวิธีการนำเสนอเรื่องพบว่า กลวิธีการนำเสนอมีการบรรยายกลับไปกลับมา (Flash-back) ใช้การบรรยายแบบกระแสสำนึก (Stream of Consciousness) ใช้วิธีการแต่งแบบเหนือจริงหรือใช้สัญลักษณ์เป็นส่วนใหญ่อีกทั้งมีการใช้ตัวเลขและเครื่องหมายวรรคตอนช่วยในการสื่อข้อความที่ไม่สัมพันธ์กัน

ทฤษฎี เสมา (๒๕๔๑) ได้วิเคราะห์ “กลวิธีการแต่งเรื่องสั้นของขวัญของเหม เวชกร” โดยศึกษาเกี่ยวกับประวัติของเหม เวชกร และวิเคราะห์กลวิธีการประพันธ์ ศึกษากลวิธีการสร้างฉากและบรรยายฉากในเรื่องสั้นและศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับกลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีการ นำเสนอเรื่อง ผลการศึกษาสรุปได้ว่าด้านกลวิธีการเล่าเรื่องนั้นเหม เวชกร ใช้กลวิธีการเล่าเรื่อง ๓ แบบ ด้วยกันคือ กลวิธีการเล่าเรื่องแบบผู้เล่าเรื่องเป็นตัวละครเอก กลวิธีการเล่าเรื่องหลายแบบผสมกัน และกลวิธีการเล่าเรื่องแบบผู้เล่าเรื่องเป็นผู้รู้แจ้ง ส่วนกลวิธีการเสนอเรื่องของเหม เวชกร ใช้วิธีการของผู้เล่าเรื่องที่นำเสนอเรื่องแก่ผู้อ่านด้วยวิธีเดียวคือ การบอกเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นจากการบรรยายหรือพรรณนาของผู้เล่าเรื่องไม่ว่าจะเป็นฉาก เหตุการณ์ บทสนทนา ตัวละคร หรือแม้แต่แนวคิด เหม เวชกรจะให้ผู้เล่าเรื่องนำเสนอเรื่องราวทั้งหมดเพื่อบอกกล่าวแก่ผู้อ่านโดยตรง

วัชรนา บุญจรรยา (๒๕๔๕) ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอเรื่องในงานเขียนของวินทร์ เลียววาริณ” โดยศึกษาจากนวนิยายจำนวน ๑ เรื่องและเรื่องสั้นจำนวน ๖๔ เรื่อง ซึ่งวิเคราะห์กลวิธีการประพันธ์ ๒ กลวิธี คือ กลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีการเสนอเรื่อง ผลการศึกษาพบว่า วินทร์ เลียววาริณ ใช้กลวิธีการเล่าเรื่อง ๓ แบบ คือ เล่าโดยใช้ตัวละครเอกเป็นผู้เล่า ผู้เขียนเป็นผู้เล่าในฐานะบุรุษที่สาม และการเล่าแบบผสมผสาน กลวิธีที่พบมากที่สุดคือการเล่าเรื่องแบบตัวละครเอกเป็นผู้เล่า ซึ่งวิธีนี้มีความสัมพันธ์กับการสร้างเรื่องแนวหักมุมของผู้เขียนทำให้การหักมุมเป็นไปอย่างแนบเนียนและมี

ศิลปะ ส่วนกลวิธีการเสนอเรื่อง วินทร์ เลียววาริณ นำเสนอปัญหาที่เกิดจากความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์เป็นสำคัญ โดยนิยมใช้การดำเนินเรื่องย้อนอดีตมากที่สุด และนิยมสร้างเรื่องแนวหักมุมโดยใช้รูปแบบทั้งด้านเนื้อหาและรูปลักษณะที่แปลกใหม่

บทที่ ๓

บริบททางสังคมล้านนา

ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของล้านนาที่ประกอบด้วย ภาษา วรรณกรรม วิถีชีวิต และวัฒนธรรมประเพณี ถือเป็นบริบททางสังคมล้านนาในด้านต่างๆ การเรียนรู้และเข้าใจในบริบททางสังคมล้านนาจะช่วยให้เข้าใจอัตลักษณ์ หรือลักษณะเฉพาะของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของ มาลา คำจันทร์ มากยิ่งขึ้น บริบททางสังคมล้านนาแบ่งได้ ๙ ด้าน ได้แก่

- ๓.๑ ที่มาของชื่อล้านนา
- ๓.๒ ความเป็นมาของการปกครองล้านนา
- ๓.๓ ภูมิศาสตร์ของล้านนา
- ๓.๔ วิถีชีวิตของชาวล้านนา
- ๓.๕ ประเพณีของชาวล้านนา
- ๓.๖ ความเชื่อของชาวล้านนา
- ๓.๗ ดนตรีของชาวล้านนา
- ๓.๘ ภาษาล้านนา
- ๓.๙ วรรณกรรมล้านนา

๓.๑ ที่มาของชื่อล้านนา

ล้านนาหมายถึงดินแดนที่มีจำนวนที่นับล้านนา ล้านนาเป็นคำคู่กับล้านช้าง คือดินแดนที่มีช้างนับล้านเชือก ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ มีผู้เสนอความเห็นเกี่ยวกับชื่อ ล้านนา หรือ ลานนา ดังเช่น สรัสวดี อ๋องสกุล (๒๕๓๙ : ๒๑-๒๒) ได้อธิบายถึงเหตุผลที่ต้องใช้คำว่า ล้านนา แทนคำว่า ลานนา ว่าคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย โดยมีศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร เป็นประธานการสอบชำระได้ข้อยุติว่า ล้านนา คือ คำที่ถูกต้อง โดยมีเหตุผลที่ต้องใช้คำว่า ล้านนา ดังนี้

๑. หลักศิลาจารึกวัดเชียงสาจังหวัดเชียงรายพบคำว่า ล้านนา ซึ่งจารึกใน พ.ศ. ๒๐๙๖
๒. ระบบพินนาเป็นระบบการแบ่งเนื้อที่นาออกเป็นหน่วยที่เรียกว่า พินนา ซึ่งหากรวมจำนวนพินนาทั้งหมดในอาณาจักรแล้วก็จะมีความถี่ใช้คำว่าล้านนาและพระนามของพญากือนา ก็แปลว่า ร้อยล้านนา
๓. คำว่าล้านนามีภาษาบาลีกำกับเช่นเดียวกับคำว่า ล้านช้าง คำแปลในภาษาบาลีเป็นหลักฐานที่ชัดเจนคือราชทินนามของเจ้าชีวิตที่รัชกาลที่ ๔ พระราชทานให้ คือ พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ดำรงนพสินครสุนทรทศลักษณ์เกษตรฯ คำว่าทศลักษณ์เกษตร ตรงกับคำว่า ทศลักษณ์เกษตร แปลว่า สิบแสนนา หรือ ล้านนา

๓.๒ ความเป็นมาของการปกครองล้านนา

ธนศวร์ เจริญเมือง (๒๕๓๘ : ๘๖) ได้อธิบายถึงการเริ่มต้นของอาณาจักรล้านนาในสมัยพญามังราย สรุปได้ว่า อาณาจักรล้านนาเริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๙ โดยพญามังรายเป็นผู้นำเมืองโยนกที่มีศูนย์อำนาจอยู่ที่เมืองเชียงแสน ต่อมาย้ายมาอยู่ที่เมืองเชียงรายได้ยกกำลังเข้า ยึดครองเมืองหริภุญชัยที่มีศูนย์อำนาจอยู่ที่เมืองลำพูน โดยรวมทั้งสองเมืองเข้าด้วยกัน แล้วสร้างเมืองขึ้นใหม่บริเวณที่ราบดอยสุเทพมีชื่อว่านพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่

สรสวดี อ่องสกุล (๒๕๓๙ : ๑๐๑-๑๐๒) อธิบายว่าพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของล้านนาสามารถแบ่งได้เป็น ๓ สมัย คือ

๑. สมัยสร้างอาณาจักร (พ.ศ. ๑๘๓๙ – พ.ศ. ๑๘๙๘) เป็นสมัยที่ก่อตั้งอาณาจักรล้านนาซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์มังรายมีพญามังรายเป็นผู้ก่อตั้งอาณาจักร และส่งราชบุตรไปปกครองเมืองเชียงตุงและเมืองนายน สมัยที่อาณาจักรเริ่มก่อตั้งนี้รวมเวลา ๕๙ ปี มีพระมหากษัตริย์ราชวงศ์มังราย ๕ พระองค์

๒. สมัยอาณาจักรล้านนารุ่งเรือง (พ.ศ. ๑๘๙๘ – พ.ศ. ๒๐๖๘) อาณาจักรล้านนาเริ่มเจริญรุ่งเรืองในสมัยพญากือนา (พ.ศ. ๑๘๙๘ – พ.ศ. ๑๙๒๘) และต่อมาจนถึงสมัยพญาแก้ว (พ.ศ. ๒๐๓๘ – พ.ศ. ๒๐๖๘) อาณาจักรล้านนารุ่งเรืองเป็นเวลา ๑๗๐ ปี ความเจริญสูงสุดอยู่ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. ๑๙๘๔ – พ.ศ. ๒๐๓๐) ซึ่งถือเป็นยุคทองของล้านนาในสมัยนี้อาณาจักรล้านนาได้เมืองแพร่ น่าน เมืองสีป้อ เมืองยอง และเมืองเชียงรุ่ง รวมไว้ในอาณาจักรล้านนา

๓. สมัยเสื่อมและอาณาจักรล้านนาล่มสลาย (พ.ศ. ๒๐๖๘ – พ.ศ. ๒๑๐๑) อาณาจักรล้านนาเริ่มเสื่อมตั้งแต่สมัยพญาเกศเชษฐราช (พ.ศ. ๒๐๖๘ – พ.ศ. ๒๐๘๑) จนกระทั่งตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าใน พ.ศ. ๒๑๐๑ สมัยเสื่อมและล่มสลายของล้านนาคือเป็นช่วงเวลา ๓๓ ปี ก่อนที่จะตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า

ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว (๒๕๔๕ : ๑๖๒-๑๖๔) อธิบายถึงสภาพทั่วไปของอาณาจักรล้านนาในขณะที่อยู่ใต้การปกครองของพม่าว่า พระเจ้าบุเรงนองเข้ามาปกครองล้านนาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๐๑ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาล้านนาก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของพม่าเป็นเวลานานกว่า ๒๐๐ ปี มีราชวงศ์พม่าเข้ามาปกครองล้านนา ๓ ราชวงศ์คือราชวงศ์ตองอูระหว่าง พ.ศ. ๒๑๐๑ - ๒๑๓๙ ราชวงศ์ยองยานระหว่าง พ.ศ. ๒๑๔๗ - ๒๒๙๕ และราชวงศ์คอนบองระหว่าง พ.ศ. ๒๓๐๖ - ๒๓๑๗ นโยบายการปกครองล้านนาของพม่าเปลี่ยนแปลงไปตามการจัดการของกษัตริย์พม่าในแต่ละราชวงศ์คือ ราชวงศ์ตองอูปกครองล้านนาในฐานะเมืองประเทศราชโดยผู้ปกครองในล้านนายังคงมีสิทธิอำนาจผลประโยชน์ในล้านนาและส่งเครื่องบรรณาการให้พม่าทุกปี แต่ราชวงศ์คอนบองปกครองล้านนาโดยให้ผู้ปกครองในล้านนาขึ้นตรงกับราชสำนักพม่าทำให้ผู้ปกครองถูกลดอำนาจการจัดการลง

ส่งผลกระทบต่อชาวล้านนามากกว่าราชวงศ์อื่นๆ เพราะพม่าใช้อำนาจเข้าควบคุมกำลังคนและจัดเก็บภาษีในล้านนา ซึ่งสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวล้านนามาก ทำให้ชาวล้านนาบางกลุ่มปฏิเสธอำนาจการปกครองในขณะนั้น และเป็นเวลาเดียวกับที่ราชวงศ์คอนบองต้องเผชิญปัญหาทางการเมืองต่างๆ เช่น ปัญหาการรุกรานจากจีน ปัญหาการฟื้นฟูอำนาจของกรุงธนบุรีสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน จึงมีผลทำให้กษัตริย์ราชวงศ์คอนบองไม่สนใจที่จะฟื้นฟูระเบียบการปกครองของพม่าในล้านนา นอกจากการเกณฑ์แรงงานทำให้ขุนนางพม่าที่มาปกครองล้านนาแสวงหาผลประโยชน์ให้ตนเองด้วยเหตุนี้พระยาจำบ้านเมืองเชียงใหม่ พระยาภาวดีเมืองลำปางไม่พอใจ หันไปร่วมมือกับกรุงธนบุรีขับไล่พม่าออกจากล้านนา เมื่อ พ.ศ.๒๓๑๗ หลังจากที่ล้านนาได้รับอิสรภาพแล้วจึงอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงธนบุรี ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ล้านนาเป็นประเทศราชของสยามที่มีเจ้าผู้ครองนครอิสระ เมื่อ พ.ศ.๒๔๒๗ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ล้านนาจึงกลายเป็นมณฑลพายัพหรือมณฑลลาวเฉียง และพ.ศ.๒๔๔๒ ล้านนาได้เปลี่ยนเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล เนื่องจากมีการยกเลิกหัวเมืองประเทศราช ซึ่งถือว่าเป็นการรวมเอาดินแดนล้านนามาเป็นส่วนหนึ่งของสยามมาจนถึงปัจจุบัน

๓.๓ ภูมิศาสตร์ของล้านนา

ลักษณะภูมิประเทศของล้านนาโดยทั่วไปเป็นเทือกเขา และที่ราบลุ่มระหว่างเทือกเขา สรุพล ดำริห์กุล (๒๕๔๕ : ๑๐-๑๑) อธิบายถึงลักษณะภูมิประเทศของล้านนา สรุปได้ว่า ลักษณะภูมิประเทศของล้านนาประกอบด้วยภูเขาและทิวเขาสูงยาวตลอดในแนวเหนือใต้ ซึ่งแนวทิวเขาเหล่านี้ต่อมาจากเทือกเขาหิมาลัยและเทือกเขาในแคว้นยูนนานของจีน จากการเปลี่ยนแปลงในทางธรณีจึงทำให้ภูมิประเทศกลายเป็นที่ราบระหว่างภูเขา บริเวณที่ราบระหว่างภูเขานี้มีแม่น้ำสายสำคัญเกิดจากบริเวณทิวเขาเช่น แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของล้านนามีทิวเขาแดนลาว ซึ่งเป็นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับพม่า ทิศตะวันตกของจังหวัดเชียงใหม่มีทิวเขาถนนธงชัยซึ่งแยกจากทิวเขาแดนลาวทอดยาวลงไปทางใต้ ยอดเขาที่สำคัญในทิวเขา ได้แก่ ดอยอินทนนท์ และดอยสุเทพ ตอนกลางของล้านนามีทิวเขาผีปันน้ำ เป็นสันปันน้ำของ แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของล้านนาเป็นแบบภูเขาสลับซับซ้อน และเป็นแหล่งกำเนิดแม่น้ำมีที่ราบสูงต่ำตามหุบเขาและข้างลำธาร ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยและทำมาหากินของชาวล้านนา สภาพภูมิอากาศของล้านนามีการแบ่งฤดูอย่างชัดเจน คือฤดูฝนฝนจะตกชุก ฤดูแล้งก็มีทั้งฤดูแล้งที่มีอากาศหนาวมีอุณหภูมิเฉลี่ยต่ำประมาณ ๔ องศาเซลเซียส และฤดูแล้งที่มีอากาศร้อนมีอุณหภูมิสูงประมาณ ๔๒ องศาเซลเซียส ดังนั้นสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ของชาวล้านนา

๓.๔ วิถีชีวิตของชาวล้านนา

วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวล้านนามีลักษณะเฉพาะส่วนหนึ่งน่าจะมีเหตุผลมาจาก ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นทิวเขาสูง ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำหลายสายที่สำคัญ สมปอง เพ็งจันทร์ (๒๕๔๐ : ๔๐) อธิบายเกี่ยวกับการทำเกษตรในล้านนา สรุปได้ว่า การทำเกษตรในล้านนา แตกต่างไปตามพื้นที่ เช่น บริเวณที่ราบจะทำนา ปลุกหอม กระเทียม ถั่ว งา ยาสูบ ลำไย ข้าวโพด ลิ้นจี่ ส่วนภูเขาหรือที่ราบสูงจะปลูกเหมี้ยง กะหล่ำปลีและพืชเมืองหนาว ส่วนที่อยู่ใกล้แม่น้ำ หนองบึง ก็จะมีการจับสัตว์น้ำตามฤดูกาล ส่วนการเลี้ยงสัตว์ก็มีการเลี้ยงเป็ด ไก่ หมู วัว ควาย

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวล้านนาที่เป็นอัตลักษณ์ ได้แก่ ที่อยู่อาศัยของชาวล้านนา อาหารของชาวล้านนา และการแต่งกายของชาวล้านนา ดังนี้

๓.๔.๑ ที่อยู่อาศัยของชาวล้านนา

เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของล้านนาเป็นราบลุ่มในหุบเขา และที่ดอนบนเทือกเขา การตั้งถิ่นฐานของชาวล้านนาจึงมีหลายลักษณะ เช่น ตั้งอยู่บนดอยหรือบนที่ราบลุ่ม ซึ่งเป็นที่มาของการตั้งชื่อหมู่บ้านตามลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ดังนั้นบ้านเรือนของชาวล้านนาจึงต้องปลูกให้เหมาะสมกับการใช้งาน นงคันทน์ ไพโรพบูลยกิจ (๒๕๔๒ : ๕๖-๕๘) อธิบายเกี่ยวกับการแบ่งประเภทของเรือนที่พักอาศัยของคนล้านนาไว้ ๓ ประเภท สรุปได้ดังนี้

๑. เรือนชนบทหรือเรือนเครื่องผูกมีโครงสร้างส่วนหลังคา ตง พื้น เป็นไม้ไผ่ ส่วนคานและเสานิยมใช้ไม้เนื้อแข็ง ฝาเป็นฝาไม้ไผ่สาน หลังคามุงแฝกหรือใบตองตึง นิยมใช้ดอกและหวายเป็นตัวยึดส่วนต่างๆ ของเรือนเข้าด้วยกันโดยวิธีผูกมัด เรือนชนบทหรือเรือนเครื่องผูกเป็นเรือนขนาดเล็ก และถือว่าเป็นเรือนแบบดั้งเดิมเพราะวิธีการก่อสร้างที่เก่าแก่ที่สุด เรือนประเภทนี้ชาวบ้านที่มีรายได้น้อยยังนิยมปลูกไว้เป็นที่อยู่อาศัย

๒. เรือนกาแลเรียกชื่อตามลักษณะของไม้บ้านลมหลังคาส่วนปลายยอดที่ไขว่กัน ชาวล้านนาเรียกส่วนที่ไขว่กันนี้ว่า “กาแล” ส่วนคำว่า “เรือนกาแล” เป็นชื่อที่นักวิชาการทางสถาปัตยกรรมบัญญัติไว้ แต่ชาวล้านนาในปัจจุบันเรียกว่า “เฮือนป่าเก่า” สร้างด้วยไม้เนื้อแข็งหรือไม้จริงทั้งหมด ลักษณะพิเศษของเรือนประเภทนี้ คือ ยอดจั่วประดับกาแลเป็นไม้สลักอย่างงดงามใช้วัสดุก่อสร้างคุณภาพดี เรือนกาแลส่วนใหญ่เป็นเรือนแฝดมีขนาดตั้งแต่หนึ่งห้องนอนขึ้นไป เรือนประเภทนี้มี ๒ แบบคือ แบบที่ ๑ เอาบันไดขึ้นตรงติดกับชานนอก แบบที่ ๒ เอาบันไดอิงชิดแนบฝาใต้ชายคาคลุมทั้ง ๒ แบบนี้จะมีรั้วน้ำคือที่ตั้งหม้อน้ำและกระบวย ตั้งเป็นหลังไม้นิยมตีฝาเพดาน เรือนกาแลจะเป็นที่อยู่อาศัยของชาวล้านนาที่มีฐานะดีเช่นผู้นำชุมชนหรือบุคคลชั้นสูงในสังคม เป็นต้น

๓. เรือนไม้ เกิดขึ้นหลังเรือนกาแล รูปแบบและลักษณะของเรือนไม้เกิดจากการผสมผสานการปลูกสร้างแบบดั้งเดิมของชาวล้านนากับวัฒนธรรมจากภาคกลางในสมัยรัชกาลที่ ๕ รูปทรงภายนอกจะเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยม โดยเฉพาะลักษณะฝาเรือนไม้บางหลังเอาวิธีการ

ตกแต่งลายฉลุไม้มาตกแต่งทรงजू และเชิงชายตามแบบอิทธิพลช่างไทยภาคกลางที่รับมาจาก ตะวันตก ชาวล้านนาเรียกเรือนประเภทระดับลายฉลุไม้ ชาวล้านนาเรียกว่า “เรือนสมัยเก่า” เพราะเป็นเรือนพื้นเมืองที่อยู่ระหว่างสมัยโบราณ (เรือนป่าเก่า) กับสมัยใหม่ (เรือนสมัย)

ส่วนประกอบของเรือนล้านนาทั้ง ๓ ประเภทที่กล่าวมาในข้างต้นไม่ว่าจะมีขนาดใดก็ตามจะมี ลักษณะต่างๆ ไปเหมือนกัน หนึ่งคันทะ โพรพินุลยกิจ (๒๕๔๒ : ๖๒) ได้อธิบายเกี่ยวกับส่วนประกอบ ของเรือนล้านนาไว้ว่าส่วนประกอบของเรือนล้านนาถือเป็นเอกลักษณ์ของเรือนล้านนา โดยมี ส่วนประกอบที่สำคัญ ได้แก่ บันไดและเสาแหล่งหมา เติ้น ร้านน้ำ ห้องนอน และห้องครัว ดังนี้

๑. บันไดและเสาแหล่งหมา ตัวบันไดเรือนล้านนาทั้ง ๓ ประเภทจะหลบอยู่ใต้ชายคา บ้านด้านซ้ายมือเสมอ จึงต้องมีเสาLOYรับโครงสร้างหลังคา ด้านบนตั้งลอยอยู่ แต่สำหรับเรือนไม้ มักจะยื่นโครงสร้างออกมาอีกส่วนหนึ่ง โดยทำเป็นชายคาคลุ่มบันได ส่วนเรือนแฝดประเภทที่มีชาน เปิดหน้าเรือนไม่หลบบันไดข้างชายคา แต่จะวางบันไดชนชานโล่งหน้าเรือนอย่างเปิดเผย เสาแหล่ง หมาคือเสาLOYโดดๆ ต้นเดียวที่ใช้รับชายคาทางเข้ามีที่มาจากกรณีที่ชาวล้านน่านำหมามาผูกไว้ที่ เสานี้

๒. เติ้น คือบริเวณจากบันไดขึ้นไป มักจะมีชานบันได เป็นบริเวณที่เป็นส่วนเชื่อมพื้นที่ต่างๆ ของเรือน ถัดจากชานจะเป็นบริเวณห้องโถงเปิดโล่ง ยกสูงจากระดับชานประมาณ ๑-๒ คืบ เป็นส่วน ที่อยู่ใต้ชายคามีเนื้อที่ ๒ ห้อง เสาบริเวณนี้เป็นบริเวณเอกประสงค์ มักใช้เป็นที่นั่งเล่น รับแขก รับประทานอาหาร ทำบุญเลี้ยงพระในงานมงคล ใช้ประกอบพิธีกรรมในงานศพ

๓. ร้านน้ำ ภาษาเหนือเรียกว่า ฮ้านน้ำ จะอยู่ใต้หลังคาริมขอบ ชานโล่ง หน้าบ้านด้านใดด้าน หนึ่งจะเป็นที่ตั้งสำหรับวางหมอน้ำดื่มและแขวนกระบวยไว้

๔. ห้องนอนชาวล้านนามักจะตั้งอยู่ถัดจากเติ้น เหนือช่องประตูห้องนอนจะมีไม้แกะสลัก ลวดลายสวยงาม เพราะชาวล้านนาเชื่อว่าเป็นแผ่นไม้ศักดิ์สิทธิ์ติดไว้เพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้าย เรียกว่า ห้ายนต์

๕. ห้องครัว อยู่ทางทิศตะวันตกของห้องนอน ทำเป็นเรือนแยกออกไปอีกหลังหนึ่งจึงมีเฉพาะ เรือนกาแลและเรือนไม้จริงเท่านั้น

๓.๔.๒ อาหารของชาวล้านนา

อาหารของชาวล้านนาเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ โดยมีปัจจัยมาจากฐานะและ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติแต่ละฤดูกาล ฉลาดชาย รमितานนท์ (๒๕๔๕ : ๗-๑๔) อธิบายถึง อาหารของชาวล้านนาว่า ในฤดูฝนอาหารที่ชาวล้านนานิยมทำเก็บไว้คือ น้ำปูหรือน้ำปูทำจากปูนา ตัวเล็กๆ มาล้างให้สะอาดแล้วนำไปโขลกกรองเอาแต่น้ำนำไปตั้งไฟเคี่ยว ระหว่างเคี่ยวใส่เครื่องปรุงร คือ ข่า ตะไคร้ เกลือซึ่งต้องโขลกรวมกันใส่ลงไปเคี่ยวจนข้นคล้ายกะปิ แต่น้ำปูสีดำนามาเก็บไว้ใน ขวดและใช้ปรุงอาหารแทนกะปิหรือปลาร้า ชาวล้านนามักจะนำมาทำน้ำพริกหรือรับประทานกับ

หน่อไม้ต้ม หรืออาจจะนำมาปรุงยาหน่อไม้ ส้ามะโอ (ยาส้มโอ) ข้อดีของน้ำปู คือ เป็นการช่วยกำจัด ปรุณาที่คอยกัถันข้าว ส่วนในฤดูหนาวสมัยโบราณชาวล้านนามักจะรับประทานน้ำพริกอ่อนและจะมี รับประทานเฉพาะที่งานเทศกาลหรือบ้านของคนที่มีฐานะ เท่านั้น แต่ในปัจจุบันสามารถหา รับประทานได้ทั่วไป

อาหารของชาวล้านนาที่นิยมรับประทานมีอีกหลายชนิด เช่น แกงอ่อม จิ้นลาบ และแกงแค อำไฟ โสรจจะพันธ์ (๒๕๓๗ : ๓๒) อธิบายถึง แกงอ่อม จิ้นลาบ แกงแค ไว้ว่าแกงเนื้อทุกชนิดไม่ว่าจะ เป็นเนื้อหมู วัว ควาย เป็ด ไก่ ชาวล้านนาจะเรียกว่าจิ้นหมด เช่น แกงไก่จะเรียกว่าแกงอ่อมจิ้นไก่ แกงเนื้อวัวจะเรียกว่าแกงอ่อมจิ้นวัว จิ้นลาบ คือ การนำเนื้อดิบมาสับอย่างละเอียดและใส่เครื่องลาบ เนื้อที่ใช้ลาบก็เป็นเนื้อที่ใช้ในแกงอ่อม แกงอ่อมและจิ้นลาบ ถือว่าเป็นอาหารชั้นดีของชาวล้านนา หากมีแขกต้องทำให้รับประทานเสมอ นอกจากนี้ยังมีแกงแคเป็นแกงที่รวมผักหลายชนิดใส่ เนื้อสัตว์ต่างๆ เช่น แกงแคไก่ แกงแคจิ้นแห้ง เป็นต้น

๓.๔.๓ การแต่งกายของชาวล้านนา

เครื่องแต่งกายของชาวล้านนาถือเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่ง ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล (๒๕๓๗ : ๒๓-๒๕) อธิบายถึงการแต่งกายพื้นเมืองของชาวล้านนาว่า ผู้ชายชาวล้านนาในอดีตจะ นิยมสักหมึกดำตั้งแต่เอวลงมาถึงเข่า ผ้าด้อยจึงเป็นผ้านุ่งที่ผู้ชายชาวล้านนานิยมใส่ลักษณะเป็นผ้า สีเหลือง ผืนผ้าจะเป็นผ้าฝ้ายสีพื้น หรือลายดาสลับขาวที่เรียกว่าผ้าตาไก่ ผ้าด้อยมี ๒ ขนาด คือ สั้นกับยาว ถ้าสั้นจะนิยมนุ่งแบบเค็ดหม้ามหรือเก็นหม้ามคือมัดวนชายผ้าเป็นเกลียวสอดตรงหว่างขา ให้รัดกุมแบบเดียวกับนุ่งถกเขมรเพื่ออดลยสักหมึกดำ ถ้าเป็นผ้าด้อยยาวก็จะนุ่งแบบโจงกระเบน ช่วงบนจะเปลือยอก ถ้ามีงานจะมีผ้าพาดบ่าเรียกว่าผ้าเซ็ด ฤดูหนาวก็จะมีผ้าตุ้ม คือ ผ้าฝ้ายทอเส้น ใหญ่ๆ ใช้ห่มคลุมตัวทั้งชายหญิง ผู้หญิงนิยมไว้ผมทรงเกล้ามวยสูงกลางศีรษะปักปิ่นหรือเสียบ ดอกไม้ นุ่งผ้าชีนลายขวางยาวกรอมเท้าเรียกว่าชีนต่อตีน ต่อเอว และห่มสไบเฉียงที่เรียกว่า สะห้วยแล้ง การแต่งกายของชาวล้านนาเริ่มเปลี่ยนจากสมัยโบราณ ตั้งแต่สมัยเปลี่ยนแปลงการ ปกครองจากประเทศราชเป็นมณฑลพายัพในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยรับค่านิยมและรูปแบบการแต่ง กายแบบกรุงเทพฯ และต่างประเทศ แต่ยังคงความเป็นล้านนาคือ ผู้ชายจะนิยมสวมเสื้อคอกลม แขนสั้นหรือแขนยาว ผ้าหน้าตลอด ผูกเชือก มีกระเป๋าะปะทั้ง ๒ ข้าง เย็บด้วยผ้าฝ้ายย้อมสีหม้อห้อม ส่วนทางเกงจะเป็นทางเกงจิ้น หรือเชียงใหม่เรียกว่าเตี่ยวสะดอ เมืองน่านเรียกว่า เตี่ยวสามตุ๊ก เพราะเย็บสามตะเข็บ และเมืองแพร่เรียกว่าเตี่ยวกี ผู้หญิงสวมเสื้อผ้าฝ้ายคอกลมหลวมๆ แบบจิ้น แขนสามส่วน สีอ่อน และยังคงนุ่งชีนแบบโบราณอยู่ เวลาไปงานจะใส่สไบทับเสื้ออีกทีหนึ่ง เกล้าผม สูงแบบโบราณ ต่อมาประมาณในสมัยรัชกาลที่ ๖ การแต่งกายของชาวล้านนาเปลี่ยนแปลงไปอีก เนื่องจากพระราชชายาเจ้าดารารัศมีได้นำเอาเสื้อแขนหม้อแบบยุโรป และเสื้อคอกระเช้ามาใส่กับชีน ใหม่ลายพม่า เกล้าผมทรงญี่ปุ่นปักด้วยดอกไม้ไหวทองคำ การแต่งกายเช่นนี้แพร่หลายในกลุ่มชน ชั้นสูงเท่านั้น ส่วนผู้หญิงชาวบ้านยังคงสวมเสื้อคอกลม นุ่งชีนลายขวางและเกล้าผมแบบเดิม

ส่วนผู้ชายที่มีฐานะดีจะสวมกางเกงแพรจีนสีต่างๆ หรือแพรปักดิน (ผ้าชาติน) ใส่เสื้อคอกลมตัดเย็บด้วยผ้ามีสลินหรือผ้าปาน หรือนุ่งเตี๋ยยังมีลักษณะเป็นกางเกงเป๋ายาวมากแบบเดียวกับกางเกงของชาวเขาเผ่าม้ง ผู้ชายชาวบ้านยังคงนุ่งกางเกงเสื้อผ้าฝ้าย ต่อมาในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่๒ รัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม ส่งเสริมให้คนไทยทั่วประเทศแต่งกายแบบสากลนิยม

๓.๕ ประเพณีของชาวล้านนา

ประเพณีของชาวล้านนามีการผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมในการนับถือผี ประเพณีของชาวล้านนาที่เป็นอัตลักษณ์ ได้แก่ ประเพณีปอย ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีสืบชะตา ประเพณีตานก๋วยสลาก ประเพณียี่เป็ง และประเพณีสงเคราะห์

๓.๕.๑ ประเพณีปอย

มณี พยอมยงค์ (๒๕๒๙ : ๑๑๙) อธิบายว่า ปอย มาจากคำว่า ปเวณี หรือ ปเวณี ในภาษาพม่า แต่พม่าจะออกเสียงเร็วฟังเป็นปอย คำว่า ปอย เพิ่งปรากฏในเอกสารล้านนาเมื่อ ๓๐๐ ปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นระยะเวลาที่พม่าเข้ามาปกครองล้านนา

ประเพณีปอยคือ งานประเพณีที่มีการฉลองสมโภชมี๔ประเภทคือ ปอยหลวง ปอยล้อ ปอยข้าวสังข์ และปอยน้อย

๓.๕.๑.๑ ประเพณีปอยหลวง

สุรพล ดำริห์กุล (๒๕๔๒:๒๙๕) อธิบายว่า ประเพณีปอยหลวง คือ งานประเพณีการฉลองถาวรวัตถุ เช่น โบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ เป็นต้น โดยทั่วไปนิยมจัดงานประเพณีปอยหลวงระหว่างเดือน ๕ และ เดือน ๖ ของทางล้านนา คือ เดือนกุมภาพันธ์และเดือนมีนาคม เพราะเป็นช่วงที่นาของชาวบ้านว่างจากการเก็บเกี่ยวพืชผล งานปอยหลวงถือเป็นหน้าเป็นตาของวัดและชุมชนเจ้าภาพจะต้องมีการเตรียมงานล่วงหน้า เช่น ตั้งโรงครัวเพื่อเตรียมการต้อนรับผู้ที่มาร่วมทำบุญ เตรียมเครื่องดนตรี ฝึกการฟ้อนรำ เตรียมเครื่องไทยทานหรือต้นไม้ไทยทาน ทำความสะอาดตกแต่งบ้านเรือน และเสื้อผ้าสำหรับสวมใส่ในงานปอย เป็นต้น

บุญเลิศ ครุฑเมือง (๒๕๓๗ : ๒๐๗-๒๑๐) กล่าวว่า วัดใดที่จัดงานประเพณีปอยหลวงจะนำตุ๊กหรือธงปักไว้สองข้างทางเข้าวัด โดยจะปักตุ๊กยาวและตุ๊กช่อข้าง กิจกรรมที่ขาดไม่ได้คือการแห่ครัวตานจะมีในวันสุดท้ายของงาน ขบวนแห่ครัวตานจะประกอบด้วยขบวนสาวพ่อนและขบวนพ่อนของหนุ่มๆ เช่น การพ่อนเงี้ยว พ่อนดาบ เป็นต้น ชาวล้านนามีความเชื่อว่าใครได้พ่อนนำขบวนแห่ครัวตานเข้าวัดจะได้อานิสงส์เกิดชาติหน้าจะมีรูปร่างหน้าตางดงาม ในขบวนแห่ครัวตานจะตีกลองสะบัดชัยมีวงดนตรีพื้นบ้าน เมื่อขบวนแห่ครัวตานถึงวัดก็จะมีเลี้ยงอาหารแขก

ที่มาจากบ้านอื่น ส่วนคณะสงฆ์ที่เดินทางมาเจ้าภาพทางวัดจะต้อนรับ เมื่อบอกบุญไปก็วัดก็เตรียมของไว้ต้อนรับเท่ากับจำนวนพระสงฆ์ที่นิมนต์มาสวดพิธีเจริญพระพุทธมนต์ ชาวล้านนาเรียกว่า สวดเบิก ตอนกลางคืนจะมีมหรสพต่างๆ เช่น การขับซอ ดนตรีพื้นเมือง การละเล่นพื้นบ้านต่างๆ แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอาจจะมีภาพยนตร์ ลิเก มวย เป็นต้น ตามแต่เจ้าภาพจะจัดหา

๓.๕.๑.๒ ประเพณีปอยล้อ

มณี พยอมยงค์ (๒๕๓๙ : ๒๗) อธิบายว่า ประเพณีปอยล้อ คือ งานฌาปนกิจของพระสงฆ์ที่เป็นพระเถระ ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของประชาชน หรือเป็นเจ้านายที่ประชาชนเคารพนับถือ ไม่ว่าจะเสียชีวิตเมื่อใดก็ตามจะต้องรอมาร่วมทำฌาปนกิจในเดือนกุมภาพันธ์และมีนาคม โดยทำปราสาทไฟศพเป็นเรือนยอดจตุรมุขสวยงามมาก เมื่อทำปราสาทเสร็จแล้วประชาชนจะนำโลงศพขึ้นวางนอนบนปราสาทเรียกว่า ลงนอนไม้ จากนั้นยกโลงศพจากศาลาวิหารหรือกุฏิลงไปในโรงรำพิธี ที่เรียกว่า แ่งผาม ไว้สำหรับประชาชนที่มาร่วมทำบุญโดยจะมีการเทศน์สวดตั้งแต่วันเริ่มงาน ประเพณีจนถึงวันลากปราสาท การลากปราสาทคือการลากปราสาทศพไปสู่สานป่าช้า ซึ่งชาวล้านนามีความเชื่อว่าใครก็ตามที่ได้ไปช่วยลากปราสาทจะได้บุญมาก ต่อไปในภพภาคหน้าจะทำอะไรก็จะมีคนมาช่วยคำจุนให้สำเร็จและมีความสุขความเจริญ ดังนั้นจึงมีประชาชนที่อยู่ตำบลหรืออำเภอใกล้เคียงมาช่วยกันลาก การเอาล้อที่ใช้ติดกับคานสำหรับวางปราสาทศพเป็นชื่อของปอยล้อ เมื่อลากปราสาทถึงสุสานก็จะนำไปตั้งไว้บนที่ที่เตรียมไว้ จากนั้นก็โยนลูกมะนาวที่มีเหรียญอยู่ข้างในเรียกว่า โหมมะนาว ชาวนานจะแย่งกันเพื่อนำไปเก็บไว้เป็นเงินขวัญถุง และพระผู้ใหญ่จะเข้าไปทำพิธีมหาบังสุกุล แล้วจุดพลูบางครั้งก็ทำพลูเป็นรูปสัตว์ต่างๆ จุดให้พุ่งเข้ามาปราสาทศพเป็นการบูชาเมื่อเผาเสร็จก็เก็บอัฐิไปทำพิธีบังสุกุลบรรจุไว้ในโกศหรือสตูบเพื่อนำไปสักการบูชาต่อไป

๓.๕.๑.๓ ประเพณีปอยข้าวสังข์

มณี พยอมยงค์ (๒๕๒๙ : ๒๖-๒๗) อธิบายว่าประเพณีปอยข้าวสังข์เป็นงานประเพณีทำบุญให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ อุทิศให้กับผู้ที่เสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุ และอุทิศให้กับผู้หญิงที่ตายขณะคลอดลูกตายขณะอยู่ไฟ เมื่อจะนำศพออกจากบ้านจะมีปูอาจารย์คือผู้ที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์ที่ชาวบ้านนับถือมาทำพิธีตัดสายกรรมสายเวรหรือสายผัวเมียให้ก่อน ถ้าไม่ทำเชื่อว่าคนตายจะคิดถึงคนที่เสียชีวิตอยู่จะพาไปด้วย หลังจากทำพิธีส่งศพแล้วเจ้าภาพจะไปหาคนทรงเจ้าเข้าผีให้เชิญวิญญาณของผู้ตายมาเพื่อถามสารทุกข์สุกดิบและสิ่งที่อยากได้ เพื่อญาติทำบุญอุทิศกุศลไปให้ การทำบุญปอยข้าวสังข์นิยมทำกัน ๒ วัน วันแรกเป็นวันเตรียมงานหรือวันแตงดา นิยมนำเอาช่างซ่อมมาซ่อมตลอดวันเรียกว่าซ่อมปอยข้าวสังข์ ส่วนกลางคืนจะมีดนตรีพื้นเมืองคือ สะล้อ ซอ ซึงมาเล่น สถานที่ประกอบพิธีถวายปอยข้าวสังข์จะทำนอกวัด เพราะเชื่อว่าผีตายโหงจะมีกรรมมีเวรมากเข้าวัดไม่ได้ ถ้าทำบุญในวัดจะไม่ได้รับบุญ วันที่สองเจ้าภาพเตรียมของเสร็จก็

นิมนต์พระสงฆ์มารับไทยทานถวายอาหารสุก หลังจากการเทศน์และสวดมนต์แล้วเจ้าภาพถวายเครื่องเรือนเช่น วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น ซึ่งเป็นของจริงทั้งหมด ส่วนของที่ถวายนั้นเจ้าภาพนิยมบูชาคิน หมายถึง เจ้าภาพจะเอาเงินใส่พานมากน้อยตามราคาของของบูชาคินเพราะถือว่าการทำบุญนั้นผู้ตายได้รับแล้ว อีกประการหนึ่งเชื่อว่าของบางอย่างไม่เหมาะสมกับสมณะสงฆ์จึงบูชาคินมาใช้ที่บ้านตอนเย็นใกล้ค่ำจะนิมนต์พระสงฆ์มานั่งที่ซุ้มทางสี่แยกแล้วทำพิธีถวายของดิบของคาวทุกชนิดเรียกว่าทานสังฆ์ดิบ เมื่อถวายของคาวแล้วพระสงฆ์อนุโมทนาเจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศไปให้ผู้ตาย เสร็จแล้วก็ขุดหลุมฝังของสดและคาวตรงกลางทาง เพราะเชื่อว่าต้องฝังดินคนตายจึงจะได้รับและบริโภคได้

๓.๕.๑.๔ ประเพณีปอยน้อย

ประเพณีปอยน้อยคืองานบวชของชาวล้านนาซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะเรียกชื่อต่างกัน เช่น ปอยน้อย ปอยบวช ปอยลูกแก้ว แต่ชาวไทใหญ่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเรียกว่า “ปอยสา่งลอง”

สุรพล ดำริห์กุล (๒๕๔๒ : ๒๕๗-๒๕๘) กล่าวถึงการจัดงานประเพณีปอยน้อยว่า ประเพณีปอยน้อยเป็นงานที่จัดขึ้นในหมู่ญาติมิตรไมใช่งานของส่วนรวม จัดในเดือนกุมภาพันธ์ ถึงมีนาคมเพราะเป็นช่วงที่เก็บเกี่ยวพืชผลแล้ว โดยทั่วไปจะจัด ๒ วัน วันแรกเป็นวันเตรียมงานหรือวันแต่งดาจะเป็นวันที่มีการจัดเตรียมสถานที่ สร้างปะรำ เป็นต้น ญาติมิตรจะนำสิ่งของหรือเงินมาร่วมทำบุญ ตอนกลางคืนจะมีมหรสพเป็นซอพื้นเมือง ส่วนวันที่สองจะเป็นวันที่แห่ลูกแก้ว (ผู้ที่บวช) ซึ่งลูกแก้วจะแต่งตัวงดงามสวมขฎ्ฐาแบบพระมหากษัตริย์ เพราะถือตามคตินิยมว่าเจ้าชายสิทธัตถะได้เสด็จออกบวชจนบรรลุประสัมมาสัมโพธิญาณ การแห่ลูกแก้วอาจจะขี่ม้าขี่คอคนหรือขี่ช้างก็ได้ เวลาแห่จะมีกลองแห่อย่างสนุกสนาน จากนั้นก็พาลูกแก้วกลับมายังบ้านเจ้าภาพ มีการเรียกขวัญลูกแก้วและผูกข้อมือให้ศีล แล้วพาลูกแก้วไปอาบน้ำนุ่งขาวห่มขาว และแห่ลูกแก้วพร้อมเครื่องอัฐบริวารไปที่วัดและทำพิธีบวชต่อไป

๓.๕.๒ ประเพณีสงกรานต์

ประเพณีสงกรานต์หรือชาวล้านนาเรียกว่า “ปีใหม่เมือง” ประเพณีนี้มีขึ้นทุกท้องถิ่นในประเทศไทย แต่ประเพณีสงกรานต์ของล้านนามีลักษณะเฉพาะดังนี้ ธเนศวร์ เจริญเมือง (๒๕๓๘ : ๑๐๕ - ๑๐๖) อธิบายถึงประเพณีสงกรานต์ของชาวล้านนาว่า ประเพณีสงกรานต์เริ่มต้นตั้งแต่วันที่ ๑๓ เมษายน หรือวันสังขารล่องถือว่าเป็นวันที่ปีเก่าจากไป ในวันนี้ชาวบ้านจะไปวัดทำพิธีสะเดาะเคราะห์และสงฆ์นำพระพุทธรูปเพื่อสักการะ ชาวบ้านจะปิดกวาดบ้านเรือน ทำความสะอาดเครื่องแต่งกายและเครื่องมือเครื่องใช้ครั้งใหญ่ วันที่ ๑๔ เมษายน หรือวันเนาเป็นวันที่ชาวบ้านละเล่นจากการทำไม่ดี ละเล่นจากการทะเลาะ ชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหารและขนมนำไปวัดในวันพรุ่งนี้ ตอนบ่ายจะมีประเพณีขนทรายเข้าวัด วันที่ ๑๕ เมษายน หรือวันพญาวัน ถือเป็นวันสำคัญอย่างยิ่ง ตอนเช้าชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัด ตอนบ่ายจะไปดำหัวผู้ใหญ่ พิธีดำหัวจะมีไปจนถึงวันที่ ๑๗ ซึ่งถือว่าเป็น

วันปากปีและวันปากเดือน ประเพณีดำหัวจะนำเอาน้ำขมิ้นส้มป่อยและสิ่ง ของต่าง ๆ เช่น ผ้าเช็ดหน้า ผ้าเช็ดตัว เสื้อผ้าชิ้น มะพร้าว กล้วย ข้าวแต่น เป็นต้น ไปกราบคารวะผู้ใหญ่เพื่อขอพร ผู้ใหญ่จะนำน้ำนั้นลูบผมของตนและจะนำไปสระเกล้าดำหัวเพื่อเป็นสิริมงคลประเพณีของล้านนามีแต่ดำหัวผู้ใหญ่ ไม่มีรดน้ำที่มือ

๓.๕.๓ ประเพณีสืบชะตา

ประเพณีสืบชะตาคือการต่ออายุให้ยืนยาวต่อไป เพื่อความเป็นสิริมงคลอยู่อย่างสุขสบายไม่มีโรคภัยเจ็บไข้ ประเพณีสืบชะตาของคนล้านนาแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ ประเพณีสืบชะตาคน ประเพณีสืบชะตาบ้าน และประเพณีสืบชะตาเมือง

๓.๕.๓.๑ ประเพณีสืบชะตาคน

มณี พยอมยงค์ (๒๕๒๙ : ๒๙-๓๐) กล่าวถึงประเพณีสืบชะตาคนว่าเป็นประเพณีมงคลทำขึ้นเพื่อเป็นการต่ออายุให้ยืนยาวมีความสุข นิยมทำในหลายโอกาส เช่น วันเกิด วันขึ้นบ้านใหม่ วันแต่งงาน เจ็บป่วย หรือเมื่อหมอลำทำนายว่าจะมีเคราะห์ร้าย โดยทำพิธีที่บ้าน แขกที่มาเป็นแขนขาคู่สนิสนมกัน สิ่งของที่ใช้ในพิธีได้แก่กระบอกข้าว กระบอกทราย กระบอกน้ำ สะพานลวดเงินลวดทอง หมากแหว่ ไม้ขมิ้นขนาดเล็ก กิ่งไม้ที่มีจำนวนเกินอายุ ๑ อัน และไม้ค้ำสูงเท่าผู้สืบชะตา นอกจากนี้ยังมีต้นกล้วย อ้อย เสือ หมอน ดอกไม้ รูป เทียน และไม้รวกทำเป็นสะพานเล็กๆ นำสิ่งของเหล่านั้นตั้งเป็นกระโจมสามขาให้กว้างพอที่ผู้เข้าพิธีจะเข้าไปนั่งตรงกลางได้แล้วใช้สายสิญจน์โยงศีรษะติดกับขาตั้งกระโจมทั้ง ๓ ขา เอาเทียนไปไว้ที่ตรงหน้าพุทธรูปหน้าพระพุทธรูปพระสงฆ์ที่รับมาสวดพระปริตรจะถือไว้ เมื่อสวดจบก็ใช้ด้ายผูกข้อมือ ส่วนสิ่งของในพิธีเหล่านี้จะนำไปปลูกที่วัด

๓.๕.๓.๒ ประเพณีสืบชะตาบ้าน

สงวน โชติสุขรัตน์ (๒๕๑๑ : ๕๘ - ๕๙) กล่าวถึงประเพณีสืบชะตาบ้านว่า ประเพณีสืบชะตาหมู่บ้านของชาวล้านนาจะทำเพียงหนึ่งในหนึ่งปี จะนิยมทำในวันก่อนเข้าพรรษาหรือหลังวันสงกรานต์ หอผีเสื้อบ้านจะเป็นสถานที่ในการทำพิธี ก่อนทำพิธีจะเตรียมงานจัดสิ่งของเครื่องสังเวยและสถานที่ซึ่งจะมีประดับด้วยต้นกล้วยต้นอ้อยมีด้ายสายสิญจน์ ปักธงสีต่างๆ และทำที่บูชาสังเวยเทพยดาอารักษ์พระเสื้อบ้านพระเสื้อเมือง ส่วนสิ่งของที่นำมาสังเวยก็จะมีข้าวปลาอาหาร ดอกไม้ รูป เทียน หมากพลู และมีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ที่นิมนต์มาสวดพระปริตรและชัยมงคล เพื่อขับไล่สิ่งที่เป็นเสนียดจัญไรในหมู่บ้าน เมื่อพระสวดเสร็จก็มีการประพรมน้ำมนต์ให้แก่ชาวบ้าน โดยจะนำสายสิญจน์มาโยงตั้งแต่หอผีเสื้อบ้านไปรอบ ๆ หมู่บ้านให้ครบทุกหลังคาเรือน

หลังจากพระสงฆ์พรหมน้ำพระพุทธรมณต์ก็จะโปรยข้าวสาร ข้าวเปลือก ทั่วบริเวณบ้านแต่ละบ้าน ชาวบ้านจะนำไปโปรยบริเวณบ้านของตนเพื่อให้เกิดความสุขสวัสดิ์

๓.๕.๓.๓ ประเพณีสืบชะตาเมือง

มณี พยอมยงค์ (๒๕๓๙ : ๙๔-๙๖) อธิบายเรื่องประเพณีสืบชะตาเมืองว่า การทำพิธีสืบชะตาเมืองของชาวล้านนามีสาเหตุมาจากตอนตั้งเมืองมีดวงชะตาเมือง และบางครั้งอาจ จะมีดาวเคราะห์มาทับดวงเมืองทำให้เมืองชะตาตก ชาวเมืองที่อาศัยอยู่ได้รับความเดือดร้อน ผู้เป็นใหญ่ในเมืองจะร่วมกันทำพิธีสืบชะตาเมืองเพื่อสืบอายุเมืองไม่ให้ขาด สิ่งสำคัญคือการนิมนต์พระสงฆ์มาเท่ากับอายุของเมืองโดยเตรียมการทำพิธีคือนำเชือกคาเชียวและสายสิญจน์วางบนกำแพงเมืองทุกด้าน แล้วโยงจากประตูเมืองแล้วนำเงื่อนเข้าสู่อาสนะของพระพุทธรูปและอาสนะพระสงฆ์ต่อสายสิญจน์จากอาสนะพาดโยงไปตามตรอกซอยและทุกบ้านโดยโยงให้สูงพ้นจากการเหยียบ การทำพิธีจะจัดขึ้นที่กลางเมือง ประตูเมือง และสี่มุมเมือง โดยจะจัดพิธีพร้อมกัน ชาวเมืองจะพร้อมใจกันมาทำพิธีนี้ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ ข้าราชการ พระสงฆ์ ประชาชน เพื่อให้เกิดความสุขสวัสดิ์แก่บ้านเมืองของตน

๓.๕.๔ ประเพณีตานก๋วยสลาก หรือกินก๋วยสลาก

บุญเลิศ ครุฑเมือง (๒๕๓๗ : ๑๙๙ - ๒๐๔) กล่าวถึงประเพณีตานก๋วยสลากว่า ประเพณีตานก๋วยสลากจะจัดขึ้นประมาณวันเพ็ญเดือน ๑๒ ของทางล้านนา ซึ่งตรงกับเดือน ๑๐ หรือเดือนกันยายนจนถึงเดือนกุมภาพันธ์หรือเดือน ๑๑ หรือเดือนตุลาคมของทุกปี เพราะเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านว่างจากงานอาชีพและเป็นช่วงฤดูฝนพระสงฆ์จำพรรษาที่วัด จุดประสงค์ที่สำคัญในการทำบุญตานก๋วยสลากคือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับ และอุทิศส่วนกุศลนี้แก่ผู้ที่ตานก๋วยสลากเองเมื่อถึงแก่กรรม การตานก๋วยสลากยังแสดงถึงพลังความสามัคคีของชาวบ้านโดยจัดงานสองวัน คือ วันแรกเป็นวันดาหรือวันเตรียมของ โดยผู้หญิงจะไปจ่ายตลาดซื้อของ เช่น ข้าวปลา อาหาร ขนม พริก เกลือ เป็นต้น ส่วนผู้ชายจะสานก๋วยหรือตะกร้าเพื่อใส่สิ่งของ เมื่อใส่สิ่งของแล้วจะรวบปากก๋วยแล้วเสียบไม้ไผ่ที่ยอดซึ่งจะนำเงินมาเสียบที่ไม้ไผ่ ก๋วยสลากจะมี ๒ ชนิดคือก๋วยเล็ก เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไป และก๋วยใหญ่เรียกว่า สลากจึก หรือ สลากโชค เพื่อสะสมส่วนกุศลให้แก่ตนเองเมื่อถึงแก่กรรม วันรุ่งขึ้นจะเป็นวันที่นำก๋วยสลากไปที่วัดโดยจะมีขบวนพื่อนนำหน้าขบวนแห่ก๋วยสลาก เมื่อถึงวัดก็จะให้คณะกรรมการเขียนเส้นสลากว่าเป็นก๋วยสลากของใครต้องการจะอุทิศให้ใคร โดยเขียนข้อความลงในใบลานหรือกระดาษ จากนั้นนำเส้นสลากไปรวมกันแล้วนำจำนวนพระภิกษุและสามเณรที่มาร่วมตานก๋วยสลากมาหารกับจำนวนของเส้นสลากแบ่งเส้นสลากออกเป็น ๓ กอง คือก๋วยสลากพระเจ้า ส่วนนี้ถือเป็นสลากของวัดที่จัดงาน ส่วนอีกสองส่วนที่เหลือแบ่งเฉลี่ยให้พระสงฆ์และสามเณรทุกรูปที่มาในงาน เมื่อพระสงฆ์และสามเณรได้เส้นสลาก

จะอ่านข้อความเพื่อให้เจ้าของสลากไถ่เงินแล้วนำถวายสลากถวายพระ จากนั้นพระก็จะอนุโมทนาให้ศีลให้พร เมื่อเสร็จแล้วทางวัดจะนำเส้นสลากไปทิ้ง

๓.๕.๕ ประเพณียี่เป็ง

ในสมัยโบราณชาวล้านนาจะทำบุญตักบาตรตอนเช้าตอนเย็นจะฟังเทศน์มหาชาติ และกลางคืนจะมีการลอยโคม ธเนศวร เจริญเมือง (๒๕๓๘ : ๒๗ - ๒๘) อธิบายถึงประเพณียี่เป็งว่า ยี่เป็ง หมายถึงวันเพ็ญเดือนยี่ซึ่งจะตรงกับวันลอยกระทง มีการบูชาพระในพิธีลอยกระทงมี ๒ อย่าง คือ การลอยกระทงและการตามประทีปโดยแต่ละบ้านจะตกแต่งบ้านด้วยโคมไฟหลากสี มีการจุดผางพะดับซึ่งก็คือปางประทีปในบ้านและรอบๆ บ้าน มีการจุดโคมลอยในตอนกลางคืนแล้วปล่อยขึ้นสู่ท้องฟ้าเพื่อเป็นการบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ มีการฟังเทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ประครอง นิมมานเหมินท์ (๒๕๒๖ : ๑๐๓ - ๑๐๕) อธิบายถึงการเทศน์มหาชาติว่า การเทศน์มหาชาติของชาวล้านนาเป็นงานที่จัดขึ้นในเดือนยี่เป็ง ในสมัยโบราณเรียกว่า ตั้งธรรมหลวง ถ้าชาวบ้านรับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์เรียกว่า แจงธรรม หรือตกรธรรม เจ้าของกัณฑ์จะไปนิมนต์พระจากวัดต่างๆ มาเทศน์ ก่อนที่จะมีการเทศน์มหาชาติเจ้าอาวาสจะประชุมคณะกรรมการวัดและชาวบ้านเพื่อแจ้งให้ทราบและกำหนดเวลา ในสมัยโบราณนิยมฟังเทศน์ให้จบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ อาจจะเทศน์ให้จบภายในวันเดียวหรือเทศน์ติดต่อกันหลายวันแต่ไม่เกิน ๗ วัน

๓.๕.๖ ประเพณีส่งเคราะห์

มณี พยอมยงค์ (๒๕๒๙ : ๔๒ - ๔๓) อธิบายถึงประเพณีการส่งเคราะห์ว่า การทำพิธีส่งเคราะห์จะทำเมื่อสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยและรักษามาเป็นเวลานานแล้วไม่หาย ผู้ประกอบพิธีส่งเคราะห์คือผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยผ่านการบวชเรียนหรือมีความสามารถในทางไสยศาสตร์ ญาติพี่น้องจะไปหาผู้ทำพิธีเพื่อหาสาเหตุอาการเจ็บป่วย โดยดูจากชะตาของผู้ป่วยว่ามีเคราะห์หรือถูกภูตผีปีศาจทำ เมื่อทราบผู้ป่วยถูกผีหรือปีศาจทำจะต้องทำพิธีส่งเคราะห์ด้วยการส่งเครื่องเซ่นไปถวาย เพื่อให้ผีหายโกรธแล้วอาจจะทำให้ผู้ป่วยหายเจ็บ การส่งเคราะห์มีชื่อเรียกต่างกัน เช่น ส่งเคราะห์นารา ส่งแกน ส่งท้าวทั้งสี่ ส่งผีกระย้า เป็นต้น การส่งพิธีจะทำคล้ายคลึงกันคือต้องเตรียมเครื่องเซ่นและมีการยกครูให้ผู้ทำพิธี การยกครูเรียกว่าการตั้งขัน เครื่องตั้งขันส่วนมากจะมีหมากพลู บุหรี่ ผ้าขาว ผ้าแดง เหล้า ตุงสามเหลี่ยมขนาดเล็กๆ กว้างประมาณ ๒ นิ้ว ซึ่งมักจะเป็นสีขาว แดง ดำ เหลือง นอกจากนี้มีการปั้นรูปคนและสัตว์ต่างๆ พร้อมจัดอาหารคาวหวานใส่ในเสตวง คือกระทงกาบกล้วยรูปสี่เหลี่ยมและเงินค่าครู ซึ่งแล้วแต่ผู้ทำพิธีจะบอก จากนั้นผู้ทำพิธีจะนำเสตวงที่ใส่เครื่องเซ่นไปที่ทางสามแพร่ง หรือที่ที่ไม่ถูกกับลัคนาของผู้ป่วย ยกเสตวงขึ้นทูลเหนือศีรษะ กล่าวคำอาราธนาเชิญเชิญให้ผีหรือเทวดามารับเครื่องเซ่นแล้ววางไว้ จากนั้นนำตำราสมุทข่อยมาอ่านคำโองการ ซึ่งเป็นการระบุชื่อผู้ป่วยว่าจะขอส่งเวทย์ให้ผีตนไหน และขอให้ผู้ป่วยหายเจ็บ

เมื่อทำพิธีเสร็จก็จะทิ้งสะดวกไว้ แล้วกลับมาบ้านผู้ป่วยเพื่อปลดขันตั้งไปจัดการและอาจจะผูกข้อมือให้ผู้ป่วยเป็นการเสร็จพิธี

๓.๖ ความเชื่อของชาวล้านนา

ความเชื่อของชาวล้านนาเป็นพื้นฐานอย่างหนึ่งที่จะทำให้เข้าใจวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวล้านนา ได้แก่ ความเชื่อเรื่องการนับถือผี ความเชื่อเรื่องขวัญ และความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด

๓.๖.๑ ความเชื่อเรื่องการนับถือผี

พื้นฐานความเชื่อของชาวล้านนา คือ การนับถือผี ส่วนศาสนาพุทธเข้ามาภายหลังและจะเพิ่มแนวคิดทางศีลธรรม คือ ความคิดเรื่องบุญ บาป กรรม และนิพพาน คนสูงอายุรุ่น ๔๐-๕๐ ปีขึ้นไป ยังคงนับถือผีและพุทธศาสนา ซึ่งคนกลุ่มนี้เป็นผู้นำความคิดของหมู่บ้าน ผีที่มีความสำคัญต่อชาวล้านนามี ๘ ประเภท ได้แก่ ผีปู่ย่า ผีหม้อหนึ่ง ผีเสื่อบ้าน ผีนา ผีวีรบุรุษ ผีกะ ผีพราย และผีปกกะโหล่ง

๓.๖.๑.๑ ผีปู่ย่า ผีปู่ย่าเป็นผีบรรพบุรุษของแต่ละตระกูล ชาวล้านนาเชื่อว่าสิงสถิตอยู่ภายในบ้านเรือนบางครั้งก็เรียกว่า ผีเรือน โดยจะนับถือตามสายญาติผู้หญิงคือทั้งลูกชายและลูกสาวจะนับถือผีทางแม่ ถ้าลูกชายจะออกไปแต่งงานจะต้องทั้งผีปู่ย่าเดิมของตนมานับถือผีปู่ย่าของผู้หญิงที่แต่งงานด้วย ผีปู่ย่าจะคุ้มครองญาติในกลุ่มตระกูลเดียวกัน นางคันทู ไพรพิบูลย์กิจ (๒๕๔๒ : ๖๗) กล่าวว่าผีปู่ย่าจะอยู่ศาลที่เรียกว่าหอผี ตั้งอยู่ในที่ดินด้านหัวนอน ในหอผีจะวางเครื่องบูชาได้แก่ ชันดอกไม้ รูปเทียน เชี่ยนหมาก น้ำตันหรือคนโทน้ำ บ้านที่มีหอผีเรียกว่าบ้านเก้าผี เป็นบ้านของผู้หญิงในตระกูลที่อาวุโสที่สุด เมื่อคนในตระกูลแยกออกไปตั้งบ้านเรือนเป็นครอบครัวใหม่ก็จะแบ่งเอาผีไป โดยแบ่งดอกไม้มบูชาผีที่หอผีไปไว้ที่บ้านของตน วางไว้ด้านหัวนอนใกล้กับเสามงคล ผู้ที่แยกผีเรือนไปอยู่บ้านอื่นจะต้องเป็นผู้หญิงเพราะจะสืบทอดทางฝ่ายหญิงเท่านั้น ภายในห้องนอนของชาวล้านนาจะเป็นที่อยู่ของผีปู่ย่า การแบ่งเขตหวงห้ามแบ่งโดยธรณีประตู หากบุคคลภายนอกเข้ามาเกินประตูถือเป็นการผิดผี เชื่อว่าจะทำให้ผีโกรธและลงโทษ ต้องทำพิธีเสียผีคือขอขมาซึ่งจะทำพิธีในห้องนอน

๓.๖.๑.๒ ผีหม้อหนึ่ง ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (๒๕๓๗ : ๕๙) อธิบายว่าผีหม้อหนึ่งหรือผีปู่ย่าด่าจะเอาใจใส่ชีวิตของทารกและเด็ก สุรพล ดำริห์กุล (๒๕๔๒ : ๑๔๖-๑๔๗) กล่าวว่าเมื่อเด็กเจ็บป่วยจะทำพิธีเรียกว่าส่งปู่ย่าด่าหรือส่งผีหม้อหนึ่ง เพื่อหาสาเหตุที่เด็กเจ็บป่วยแล้วถามว่าผีปู่ย่าด่าหรือผีหม้อหนึ่งต้องการอะไรจะส่งของสิ่งนั้นไปให้ ผู้ที่เชิญผีลงจะ

เป็นผู้หญิงอาวุโส ผีหม้อหนึ่งจะสิงที่ไหนด้าวหรือหม้อหนึ่งที่ตกแต่งให้มีลักษณะคล้ายคนซึ่งคนลงผีจะเป็นผู้ตกแต่ง โดยนำไม้มาผูกสมมุติว่าเป็นแขนแล้วใส่เสื้อดำข้างๆ คนลงผีจะมีภาดใส่ข้าวสาร ดอกไม้ เทียน และเงินสองบาท คนลงผีจะนำหม้อหนึ่งที่ตกแต่งแล้ววางบนถาดแล้วยกขึ้นกล่าวคำอัญเชิญผีบริเวณหน้าเตาไฟ จากนั้นวางถาดลงแล้วใช้สองมือจับหม้อหนึ่ง หม้อหนึ่งก็จะโยกแยกตามมือของคนลงผีแล้วชีปลายแขนที่เป็นไม้ข้างหนึ่งลงถาด เมื่อมีการถามเรื่องใดๆ หม้อหนึ่งก็จะโยกไปมา และขีดเครื่องหมายลงบนข้าวสารในถาด คนลงผีเท่านั้นที่จะตีความรู้ความหมายแล้วถ่ายทอดให้คนอื่นทราบ ส่วนมากการลงผีหม้อหนึ่งจะเป็นการถาม สาเหตุของการเจ็บไข้

๓.๖.๑.๓ ผีเสื้อบ้าน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา (๒๕๓๗ : ๖๑)

อธิบายถึงความเชื่อเรื่องผีเสื้อบ้านของชาวล้านนาว่า ผีเสื้อบ้านเป็นผีอารักษ์ที่คอยคุ้มครองดูแลให้หมู่บ้านสงบสุข หมู่บ้านหนึ่งจะมีศาลเสื้อบ้านเพียงหนึ่งศาล ที่ตั้งศาลมักจะเป็นต้นไม้ใหญ่หรือจอมปลวก โดยทั่วไปเลี้ยงผีเสื้อบ้านปีละ ๔ ครั้ง คือ วันปีใหม่เมือง วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และวันกินข้าวใหม่ เป็นการตอบแทนผีที่คุ้มครองให้อยู่สุขสงบและทำให้หมู่บ้านอุดมสมบูรณ์

๓.๖.๑.๔ ผีนา มณี พยอมยงค์ (๒๕๒๙ : ๑๙๔)

กล่าวว่าผีนาเป็นผีที่ทำหน้าที่อารักษ์ผืนนาที่คอยดูแลให้ต้นกล้าข้าวงอกงาม มีน้ำปลาอุดมสมบูรณ์ตลอดจนคอยคุ้มครองวัวควายให้มีสุขภาพดี ผีนาจะสถิตอยู่มุมใดมุมหนึ่งของที่นา ก่อนที่จะลงมือทำนาจะต้องมีพิธีเลี้ยงผีนา ก่อนอาหารที่นำไปเช่นผีนา ได้แก่ ไก่ต้ม เหล้าขาว แกลบ ข้าวต้มมัด ไข่ต้ม ข้าว กล้วย น้ำอ้อย และน้ำตาล โดยชาวนาจะปักดำข้าวกล้าในนาแปลงที่ผีนาอยู่ก่อนเพื่อเป็นการเสี่ยงทายความงอกงามของข้าวในนา

๓.๖.๑.๕ ผีวีรบุรุษ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (๒๕๓๗ : ๖๖)

กล่าวว่าชุมชนหนึ่งจะมีผีประจำท้องถิ่นเรียกว่าผีเจ้านาย หรือผีวีรบุรุษ ในพื้นที่หนึ่งๆ จะมีผีวีรบุรุษคนหนึ่งหรือหลายคน หอผีวีรบุรุษมีกระจายอยู่ในหลายหมู่บ้าน บางแห่งพบว่ามีศาลตั้งอยู่คู่กับศาลเสื้อบ้าน ผีเจ้านายหรือผีวีรบุรุษมีหน้าที่คุ้มครองดูแลความสงบสุข และปกป้องรักษาทุกอย่างตั้งแต่คน สัตว์ ไร่ นา ป่า และลำน้ำ มีกำลังอิทธิพลแผ่ไปไกลมีอำนาจกว่าผีเสื้อบ้านหรือผีปู่ย่า ผีวีรบุรุษในแต่ละพื้นที่แสดงให้เห็นความเป็นนิสรภาพทางความคิดของชุมชนต่อศูนย์กลางระดับหนึ่ง

๓.๖.๑.๖ ผีกะ อาพันธ์ กาญจนพันธุ์ (๒๕๒๑ : ๑๑๔ - ๑๑๕)

อธิบายลักษณะความเชื่อเรื่องผีกะว่า คนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผีกะคือคนที่มีผีร้ายอยู่ในร่างกาย คนเหล่านี้จะสืบเชื้อผีกะตามมารดาเช่นเดียวกับการสืบทอดเชื้อสายผีปู่ย่า เชื่อว่าวิญญาณผีกะกลายมาจากผีปู่ย่า เมื่อผีปู่ย่าถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการอุทิศส่วนกุศลอย่างถูกต้องตามประเพณี บางครั้งผีกะจะมีรูปร่างเป็นนกเค้า

แมว หากนกเค้าแมวยืนเกาะที่บ้านใครถือว่าเป็นลางร้าย แสดงว่าคนในบ้านจะถูกผีกะเข้าสิง ซึ่งจะมีอาการไข้สูง และลูกตากลิ่งกลอกไปมาหรือไม่รู้สึกตัวต้องเรียกหมอผีมาทำพิธี โดยใช้ เวทมนตร์คาถาขับไล่ผีออกจากร่างและบังคับให้ผีกะขานชื่อของผีกะออกมา โดยคนที่ป่วยมักจะขานชื่อบุคคลที่ขัดแย้งกับตน

๓.๖.๑.๗ ผีพราย มาลา คำจันทร์ (๒๕๓๗ : ๑๔๗) กล่าวถึงอาการของผีพรายเข้าสิงหรือที่เรียกว่าพรายทับว่าจะมีลักษณะผิดแปลกกว่าคนทั่วไปคือดวงตาจะสู้แสงไม่ได้ กลางวันมักจะหลบแสงสว่างและหลบสายตาคน กลางคืนจะมีชีวิตชีวารับประทานอาหารมากกว่าคนปกติ แต่ก็ยังผอม เมื่อทุกคนหลับคนที่ถูกพรายทับจะลุกขึ้นมากินไก่อสด ๆ หากมีคนทักจะล้มลงและจะต้องหาหมอผีมาตัดพรายออกจากร่าง

๓.๖.๑.๘ ผีปกกะโหล่ง สุรพล ดำริห์กุล (๒๕๔๒ : ๑๔๖-๑๔๗) กล่าวว่าผีปกกะโหล่งเป็นผีที่อาศัยอยู่ในป่าลึกมีหน้าที่ดูแลรักษาป่า หากใครเข้าป่าแล้วพวดจาหยาบคาย เอาช้อนตักน้ำในแม่น้ำ ลากพินเข้าที่ปัก ผีปกกะโหล่งจะแปลงกายเป็นเสือขนาดใหญ่มาคาบเข้าไปในป่าลึก

๓.๖.๒ ความเชื่อเรื่องขวัญ

ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่อสำคัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและผี มาก่อนพุทธศาสนา ชนเผ่าไททุกเผ่าเชื่อว่า ขวัญ คือสิ่งที่เป็นศูนย์รวมชีวิตที่มองไม่เห็นสัมผัสไม่ได้ ทุกคนจะต้องมีขวัญประจำตัว ๓๒ ขวัญ สงวน โชติสุขรัตน์ (๒๕๑๑ : ๒๖๖) กล่าวถึงความเชื่อเรื่องขวัญของชาวล้านนาว่า หากตกใจมากที่สุดในชีวิตที่เรียกว่าตกใจจนขวัญหาย ขวัญจะเตลิดเปิดเปิงไปทำให้จิตใจไม่สงบหรือเจ็บไข้ได้ป่วยต้องล้มหมอนนอนเสื่อเป็นเวลานาน จึงต้องมีพิธีเรียกขวัญคืนมาเรียกว่าพิธีฮ้องขวัญ หรือเฮียกขวัญ คือ พิธีเรียกขวัญกลับคืนมาอยู่กับเนื้อกับตัวไม่ให้ไปไหนอีก ต้องทำบายศรีซึ่งชาวล้านนานิยมทำบายศรีในขันหรือเรียกว่า “สะหลุง” ทำด้วยเงินหรือเครื่องเงินในบายศรีประกอบด้วย ข้าวปั้น กล้วย ๑ ใบ ไข่ต้ม ๑ ฟอง ดอกไม้รูปเทียน ด้ายขาวสำหรับผูกข้อมือในการทำพิธี พิธีฮ้องขวัญเป็นพิธีมงคลที่ทำให้เกิดความสุขเพราะขวัญได้รับการผูกไว้กับตัวไม่ให้หนีไปไหน คนที่มีขวัญดีสภาพจิตใจก็ดี พิธีฮ้องขวัญทำเพื่อให้กำลังใจ เพื่อฉลองความสำเร็จในชีวิต เพื่อรักษาพิธีกรรมของบรรพบุรุษ และเพื่อตอบแทนผู้มีบุญคุณ

๓.๖.๓ ความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด

ความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิดเป็นความเชื่อของชาวล้านนา ในสมัยก่อนชาวล้านนามักจะนำภาพพระธาตุประจำปีเกิดมาติดไว้ตามบ้านเพื่อสักการบูชา เรียรชาย อักษรดิษฐ์ (๒๕๔๕ : ๒๐-๒๑) อธิบายว่า การไหว้พระธาตุประจำปีเกิดเป็นส่วนหนึ่งในตำราโหราศาสตร์ล้านนา

คนเราเกิดมาแล้วเมื่อสิ้นอายุขัยวิญญาณจะไปสถิตอยู่ประจำตามพระธาตุ เมื่อยังมีชีวิตอยู่จึงควรไปไหว้พระธาตุเจดีย์ประจำปีเกิดจะถือว่าได้บุญและอายุยืนยาว พระธาตุตามที่กำหนดไว้ซึ่งในท้องถิ่นเรียกว่า พระธาตุปีเป้ง ระบุไว้ดังนี้

๑. คนเกิดปีจ้ (ปีชวดหรือปีหนู) ประจำพระธาตุจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
๒. คนเกิดปีเป้า (ปีฉลูหรือปีวัว) ประจำพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง
๓. คนเกิดปียี่ (ปีขาลหรือปีเสือ) ประจำพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่
๔. คนเกิดปีเม้า (ปีเถาะหรือปีกระต่าย) ประจำพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน
๕. คนเกิดปีสี่ (ปีมะโรงหรือปีนาค) ประจำพระธาตุวัดพระสิงห์หรือพระพุทธรูปลิงค์ จังหวัดเชียงใหม่
๖. คนเกิดปีไส้ (ปีมะเส็งหรือปีงู) ประจำโพนธิ์ลังก์ที่พระพุทธรเจ้าตรัสรู้ พุทธยาชมพูทวีป
๗. คนเกิดปีสะง้า (ปีมะเมียหรือปีม้า) ประจำพระธาตุตะโก้ง (ชเวดากอง) ย่างกุ้ง พม่า
๘. คนเกิดปีเม็ด (ปีมะแมหรือปีแพะ) ประจำพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่
๙. คนเกิดปีสัน (ปีวอกหรือปีลิง) ประจำพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม
๑๐. คนเกิดปีเล่า (ปีระกาหรือปีไก่) ประจำพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน
๑๑. คนเกิดปีเส็ด (ปีจอหรือปีหมา) ประจำพระธาตุเกศแก้วจุฬามณี ณ สวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ บางตำรากำหนดให้เป็นพระธาตุอินทร์แขวน ที่พม่า
๑๒. คนเกิดปีไก้ (ปีกุนหรือปีหมู) ประจำพระธาตุดอยตุง จังหวัดเชียงราย ซึ่งตามคติของชาวล้านนา ปีนี้ไม่ใช่ปีหมูแต่เป็นปีช้าง

๓.๗ ดนตรีของชาวล้านนา

ดนตรีของชาวล้านนามีลักษณะแตกต่างจากท้องถิ่นอื่นในประเทศไทยที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ได้แก่ เครื่องดนตรี การขับร้อง และทำนองเพลง

๓.๗.๑ เครื่องดนตรี

ล้านนามีเครื่องดนตรีที่แสดงอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ได้แก่ ซึง พิณเปี๊ยะ สะล้อ กลองสะบัดชัย กลองประหลดปด และกลองหลวง

๓.๗.๑.๑ ซึง

ซึง เป็นเครื่องดนตรีล้านนาประเภทดีดมีลักษณะคล้ายกีตาร์ ชาวจังหวัดน่านเรียกซึงว่า พิณ ปณณนา สุริยะวงศ์ (๒๕๔๔ : ๒๑) อธิบายว่า ซึงเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องดีด ทำมาจากไม้สักหรือไม้เนื้อแข็ง ตัวกลองเสียงชุดเป็นโพรงมีช่องเสียงทำด้วยไม้แผ่นบางๆ เจาะรูตรงกลางอยู่

ด้านหน้า กำหนดระดับเสียงด้วยนม (หลัก, แคว่ง) เป็นระยะ ติดด้วยเขาสัตว์เบาๆ สายทำด้วยโลหะ มี ๔ สาย ซึ่งมี ๓ ขนาด คือซึ่งเล็ก ซึ่งกลาง และซึ่งใหญ่ นิยมเล่นเดี่ยวและเล่นประสมวง โดยผู้เล่นจะถือตัวซึ่งด้วยมือซ้าย มือขวาเอาไว้ใช้ดีด

๓.๗.๑.๒ พิณเปี๊ยะ

พิณเปี๊ยะ หรือ เปี๊ยะ มีลักษณะคล้ายพิณน้ำเต้า ทรงกลด ทองคำ (๒๕๔๗ : ๓๖-๓๗) กล่าว่วาวิธีการเล่นแปลกกว่าพิณชนิดอื่นคือต้องแนบกล่องเสียงไว้บนหน้าอกของผู้เล่นพร้อมกับการเปิดปิดกล่องเสียงให้มีเสียงกังวาน โดยใช้ผิวหนังที่มีเนื้อบริเวณหน้าอกเป็นส่วนสะท้อนและควบคุมขนาดของช่องเสียง คนส่วนมากเข้าใจผิดคิดว่าผู้หญิงเล่นพิณเปี๊ยะไม่ได้ เนื่องจากมีหน้าอกนูนกว่าผู้ชายซึ่งไม่เป็นความจริงเพราะผู้หญิงสามารถใช้ผิวหนังบริเวณหน้าท้องที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงแทนได้ ตำแหน่งการวางกล่องเสียงก็ไม่ต่างจากเดิมมากนัก ยังคงให้ความคล่องตัวในการเล่นใกล้เคียงกับผู้ชายเล่น

๓.๗.๑.๓ สะล้อ หรือ ทะล้อ

ชาวล้านนาเรียกสะล้อว่า ซอล้อ ปฤษณา สุริยะวงศ์ (๒๕๔๔ : ๒๐-๒๑) อธิบายว่า สะล้อเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสี มีสาย และคันชักอิสระ ลักษณะคล้ายซอฮู้ กะโหลกทำด้วยกะลามะพร้าว ตัดและปิดส่วนหน้าด้วยไม้บางๆ มีช่องเสียงอยู่ด้านหลัง คันสะล้อทำด้วยไม้สักหรือไม้เนื้อแข็งมีลักษณะกลม ปกติยาวประมาณ ๖๐ เซนติเมตร ลูกบิดอยู่ด้านหน้ามีสายเสียบทแยง นิยมทำ ๒ สาย สะล้อมีขนาดเล็ก กลาง และใหญ่ ผู้เล่นจะถือสะล้อด้วยมือซ้าย มือขวาถือคันชัก นิยมเล่นประสมวงดนตรีพื้นบ้านล้านนา

๓.๗.๑.๔ กลองสะบัดชัย

สนั่น ธรรมธิ (๒๕๓๙ : ๒๒) อธิบายถึงกลองสะบัดชัยว่าเป็นกลองชนิดหนึ่งที่เคยมีเพื่อเป็นสัญญาณบอกเหตุการณ์โจมตีของข้าศึก และตีในงานรื่นเริง ต่อมาใช้ตีเป็นพุทธบูชา งานบุญของวัด กลองสะบัดชัยที่มีคานหาม ในปัจจุบันพัฒนามาจากกลองบูชาเพื่อให้มีน้ำหนักเบาสะดวกในการหาม การย่องส่วนยังคงเหมือนเดิม คือ มีกลองเล็กอีก ๒-๓ ใบ ที่เรียกว่า ลูกตูป มีไม้ไผ่ที่มีลักษณะดี ประกอบจังหวะเรียกว่าไม้แสะ แต่ต่อมามีการใช้ชั้นเชิงและลีลาการต่อสู้ซึ่งไต่ไต่ว๊วะที่เป็นอาวุธของผู้ตีจึงตัดลูกตูปและไม้แสะออก ส่วนใหญ่จะตีกลองสะบัดชัยในขบวนแห่

๓.๗.๑.๕ กลองประหลดปด

สนั่น ธรรมธิ (๒๕๓๙ : ๒๑) กล่าวถึงประหลดปดว่ากลองประหลดปด ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ปรุร่างคล้ายกลองแขก ขุดเจาะโพรงทั้งสองหน้า ขึงด้วยหนังวัว การหุ้มให้ตึงใช้สายเร้งเสียงโยงทั้ง

สองหน้า ด้านหน้ากว้างเรียก หน้าใหญ่ อีกด้านหนึ่งแคบเรียก หน้าเล็ก การตีจะตีด้านเดียวคือหน้าเล็ก หรือหน้าน้อย จึงหุ้มด้วยหนังวัวที่หนา นิยมใช้ตีประกอบจังหวะร่วมกับกลองแอว ในการฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน และบรรเลงเป็นมหรสพในงานบุญ หรือขบวนแห่ทั่วไป กลองประหลดปดเป็นเครื่องดนตรีของล้านนาที่ใช้ตีเพื่อกำหนดจังหวะเร็ว-ช้า ในวงเครื่องประโคม ใช้ตีเดี่ยวๆไม่ได้

๓.๗.๑.๖ กลองหลวง

กลองหลวงเป็นกลองขนาดใหญ่ที่สุด ทำด้วยไม้มะค่า ประดับ หุ้มด้วยหนังวัว ตัวกลองสั้นแต่ก้นยาว รูกลองแคบ นิยมตีเวลาในงานบอยหลวง แต่เดิมนั้นมีความแพร่หลายในลำพูน บริเวณที่มีชาวองอาศัยอยู่ กลองหลวงเริ่มมีขึ้นเมื่อ ๘๐ ปีที่แล้ว โดยผู้ทำคนแรกคือหนานหลวง บ้านทุ่งตุม ตำบลแม่ก้า อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ขนาดยาว ๑๔๐ นิ้ว หน้ากว้าง ๒๐ นิ้ว เมื่อทำเสร็จแล้วจึงนำไปถวายพระครูพุทธวิจิตรธาดา วัดนางข้าวน้อยเหนือ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

๓.๗.๒ การขับร้อง

การขับร้องของชาวล้านนาที่สามารถแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ด้านดนตรี ได้แก่ การจ้อย และการขอ

๓.๗.๒.๑ จ้อย

การจ้อยเป็นการขับร้องที่มีท่วงทำนองคล้ายกับการขับลำนำ ซึ่งแตกต่างไปจากขอ เพราะไม่จำเป็นต้องมีเครื่องดนตรีประกอบเหมือนขอ แต่ในบางครั้งชายหนุ่มที่มีความสามารถในการสืสละหรือดีดซึ่งได้ก็จะสืสละ ดีดซึ่ง หรือดีดเปี้ยะ (พินเพี้ยะ) คลอตามไปด้วย บทลำนำที่นำมาใช้ในการจ้อยคือ “คำว” บทจ้อยที่นำมาใช้จ้อยอาจจะมีความยาวหรือสั้นก็ได้ ลักษณะของบทจ้อยมีดังนี้

๑. ลักษณะของบทจ้อยโดยทั่วไป เนื้อหาในบทจ้อยมักจะกล่าวคร่ำครวญแสดงความรักของชายที่มีต่อหญิงสาวและกล่าวถึงบรรยากาศในตอนกลางคืน

๒. ลักษณะบทจ้อยประเภทคำวร้อง (ร้องหมายถึงลักษณะที่เป็นวง) เป็นบทจ้อยที่มีลักษณะพิเศษ คือสามารถร้องวนกลับไปกลับมาได้แบบไม่รู้จบ ส่วนเนื้อหาจะไม่เกี่ยวกับเรื่องความรัก แต่จะเป็นเรื่องชีวิตในสังคม

๓. ลักษณะบทจ้อยประเภทคำวก้อม เป็นบทจ้อยสั้นๆ เนื่องจากคำว่าก้อมหมายถึงสั้น เนื้อหาของบทจ้อยจะค่อนข้างผู้หญิง โดยชายหนุ่มจะขับจ้อยด้วยอารมณ์ขันขณะเดินทางไปแอ่วสาว เพื่อให้บรรยากาศในการเดินทางครึกครื้นสนุกสนาน

๔. ลักษณะของบทจ้อยตอนเดินทางกลับบ้านเมื่อชายหนุ่มไปแอ่วสาวแล้ว ระหว่างทางกลับบ้านจะขับจ้อยไปด้วยเพื่อเป็นการระบายอารมณ์แก้เหงาและส่งสัญญาณว่าไม่ใช่ขโมย เนื้อหาจะสะท้อนให้เห็นบรรยากาศตอนกลางคืน

๓.๗.๒.๒ ซอ

ซอคือการขับร้องของชาวล้านนามีลักษณะแตกต่างจากการขับร้องแบบอื่นๆ คือจะต้องมีดนตรีประกอบเสมอ เป็นการขับร้องอาชีพร่วมกันเป็นคณะและจะต้องมีการไหว้ครู ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (๒๕๓๙ : ๖๑-๖๒) สรุปว่า ซอเป็นการขับร้องเพลงปฎิพากย์เช่นเดียวกับการขับของไทลื้อ แต่ซอของชาวล้านนาเป็นเพลงพื้นบ้านที่มีลักษณะการตั้งเป็นวงหรือคณะแสดงและมีการนับถือครูอย่างเด่นชัด ผู้ที่เป็นช่างซอจะต้องได้รับการฝึกฝนอย่างดีและต้องมีเสียงเล็กแหลม ในล้านนามีคณะซออาชีพรับจ้างไปแสดงในงานฉลองหรืองานปอยต่างๆ คณะซอประกอบด้วยช่างซอซึ่งเป็นชายหญิงร้องโต้ตอบกันเรียกว่าเป็นคู่ถ้อง มีดนตรีบรรเลงคลอประกอบเรื่อง เนื้อหาของซอมักจะเกี่ยวกับพิธีกรรมในงานปอยเช่น ซอลापอย ซอเรียกขวัญ เป็นต้น เนื้อเรื่องมาจากวรรณกรรมลายลักษณ์ได้แก่ ค่าว เช่น เรื่องหงส์หิน เจ้าสุวัตรกับนางบัวคำ เป็นต้น

ประสิทธิ์ เลี้ยวสิริพงศ์ (๒๕๓๙ : ๑๕๕-๑๕๘) อธิบายถึงการสืบทอดการซอว่าเนื่องจากซอเป็นการขับร้องที่ถือว่าเป็นอาชีพและมีการนับถือครูอย่างเคร่งครัด คือทุกปีจะมีพิธีไหว้ครูเรียกว่า เลี้ยงครู และมีการไหว้ครู เนื่องในโอกาสที่ลูกศิษย์สามารถเรียนรู้อจนสามารถแยกไปประกอบอาชีพได้ เรียกว่า แบ่งผีครูซอ เสียงมีบทบาทสำคัญมากที่สุดในการเป็นช่างซอเสียงจะต้องเข้ากับดนตรีได้ดี และฟังไต่ยีนชัดเจนไม่ถูกกลบหายไปกับเสียงดนตรี ดังนั้นครูจะให้ท่อนบทเครือซอซึ่งเป็นแม่บทที่ครูต่อให้หรือเขียนให้บ้างเพื่อนำมาท่องให้ขึ้นใจ เมื่อถึงเวลาจึงจะหัดซอเข้าปีเพื่อฝึกให้เสียงของตนเองเข้ากับเสียงดนตรีเป็นทำนองต่างๆ นอกจากนี้จะ ต้องติดตามครูไปในการซอตามงานต่างๆ เพื่อฟังและพยายามหัดซอตามเบาๆ เพื่อให้ชินกับเหตุการณ์

๓.๗.๓ ทำนองเพลง

ทำนองเพลงหรือเพลงบรรเลงเป็นเพลงที่เกิดจากการบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีล้วนๆ โดยไม่มีการขับร้อง เพลงประเภทนี้มีทั้งการบรรเลงเดี่ยวๆ และการเล่นประสมวง เพลงบรรเลงเก่าแก่ของล้านนาที่สืบทอดมาแต่โบราณมีอยู่ไม่มากนัก มักจะมีลักษณะเรียบง่าย เป็นทำนองสั้นๆ บรรเลงกลับไปกลับมา นอกจากนั้นก็จะพบว่าชื่อทำนองเพลงเดียวกัน แต่ผู้เล่นอาจจะบรรเลงแตกต่างกันออกไปคนละทางก็ได้ หรือบางทีเพลงเดียวกันแต่ถูกเรียกชื่อต่างกัน ทำนองเพลงของชาวล้านนาเช่น เพลงปราสาทไหว เพลงฤาษีหลงถ้ำ เพลงขึ้นเขียงใหม่ เพลงละม้ายเขียงแสน เพลงเสเลเมา และเพลงจะปู้ เป็นต้น

๓.๗.๓.๑ เพลงปราสาทไหว

อังคณา ใจเหิม (๒๕๓๙ : ๑๖๐) อธิบายถึงทำนองเพลงปราสาทไหว สรุปได้ว่าลักษณะทำนองเพลงจะสื่อให้เห็นถึงความเศร้าความเหงาเพราะส่วนใหญ่ชาวล้านนามักจะใช้บรรเลงกันในงานโศกเศร้า เช่น งานศพ เป็นต้น เพราะคำว่าปราสาทไหวหมายถึงยอดปราสาทที่ใช้ประกอบ

ในขบวนศพไปเผาในป่าช้าและลากศพไปปราสาทก็จะไหวไปมา ลักษณะของเพลงมีทำนองที่ออกไปทางเศร้าเหงาอาลัย

๓.๗.๓.๒ เพลงฤๅษีหลงถ้ำ

อังคณา ใจเหิม (๒๕๓๘:๑๕๗) อธิบายถึงทำนองเพลงฤๅษีหลงถ้ำ สรุปได้ว่า ทำนองเพลงฤๅษีหลงถ้ำจะเป็นทำนองเรื่อย ๆ ไม่มีเสียงสูงมากแล้วลงมามากจะค่อย ๆ เปลี่ยนเสียงไปเรื่อย ๆ จะมีระดับเสียงอยู่ระดับปานกลางแสดงถึงความเรียบง่าย

๓.๗.๓.๓ เพลงขึ้นเขียงใหม่

เพลงขึ้นเขียงใหม่เป็นทำนองเพลงที่ใช้เป็นทำนองแรกในการชอก่อนจะชอในทำนองอื่น ๆ เพลงขึ้นเขียงใหม่เป็นทำนองเพลงที่ใช้ไหว้ครูและเกริ่นเรื่อง

๓.๗.๓.๔ เพลงละม้ายเขียงแสน

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ (๒๕๔๒ : ๒๐๒๖) อธิบายลักษณะทำนองเพลงละม้ายเขียงแสน สรุปได้ว่า เป็นทำนองเพลงที่ชาวเขียงแสนโบราณที่ดัดแปลงมาจากการขับ “กะโลง” หรือโคลงของล้านนา ทำนองเพลงนี้เป็นสัญญาณในการที่จะเปลี่ยนทำนองชอ

๓.๗.๓.๕ เพลงเสเลเมา

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ (๒๕๔๒ : ๒๐๒๖) อธิบายลักษณะทำนองเพลงเสเลเมา สรุปได้ว่า ทำนองเพลงเสเลมาเป็นทำนองที่ได้รับอิทธิพลมาจากไทใหญ่(เงี้ยว) ทำนองเพลงนี้จะมีท่วงทำนองคึกคัก

๓.๗.๓.๖ เพลงจะปู

อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๓๔ : ๑๑๐๑)อธิบายถึงทำนองเพลงจะปูสรุปได้ว่า จะปูเป็นชื่อทำนองในการขับชอซึ่งเป็นทำนองที่จะบรรเลงต่อจากทำนองขึ้นเขียงใหม่จะปูเป็นชื่อของคนที่มาจากเมืองปูในแคว้นสิบสองพันนา

๓.๘ ภาษาล้านนา

ภาษาล้านนามีลักษณะเฉพาะทั้งเสียงพูด และรูปแบบอักษร ซึ่งสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ในที่นี้จะแบ่งภาษาล้านนาออกเป็น ๓ หัวข้อ ได้แก่ ลักษณะเสียงพูด คำศัพท์เฉพาะ และลักษณะอักษร

๓.๘.๑ สำเนียงพูดของชาวล้านนา

สำเนียงพูดของชาวล้านนามีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากภาษาไทยภาคกลาง พระธรรมราชาวัตร (๒๕๑๔ : ๒๒-๔๗) สรุปสำเนียงพูดของชาวล้านนาที่แตกต่างจากภาษาไทยภาคกลางดังนี้

๓.๘.๑.๑ สำเนียงของชาวล้านนาแตกต่างจากชาวภาคกลางคือ สำเนียงของชาวล้านนาขึ้นนาสิกกว่าชาวภาคกลาง เช่น ข้ำ เป็น คำ ถ้ำ เป็น ท่า เป็นต้น

๓.๘.๑.๒ “ร” ที่เป็นคำในภาษากลาง ในภาษาพูดล้านนาออกเสียงเป็น “ฮ” เช่น เรา เป็น เฮา เรือน เป็น เฮือน แร่ง เป็น แสง ไร่ เป็น ไฮ่ เป็นต้น แต่ภาษาที่เขียนหนังสือคงใช้ตัว “ร” เหมือนภาคกลาง

๓.๘.๑.๓ “ค” จะออกเสียงเป็น “ก” เช่น คา ออกเสียงเป็น กา คำ ออกเสียงเป็น ก้า เป็นต้น

๓.๘.๑.๔ “ช” จะออกเสียงเป็น “จ” เช่น ช้าง ออกเสียงเป็น จ้าง เชิญ ออกเสียงเป็น เจิญ เป็นต้น

๓.๘.๑.๕ “ท” จะออกเสียงเป็น “ต” เช่น ทา ออกเสียงเป็น ตา ท่า ออกเสียงเป็น ต้า เป็นต้น

๓.๘.๑.๖ “พ” จะออกเสียงเป็น “ป” เช่น พา ออกเสียงเป็น ปา पी ออกเสียงเป็น ปี้ เป็นต้น

๓.๘.๑.๗ ชาวล้านนาจะไม่ออกเสียง “ร” ควบกกล้า ดังนี้

กร จะออกเสียงรวมกันเป็น “ข” เช่น กรอง ออกเสียงเป็น ของ เป็นต้น

คร จะออกเสียงรวมกันเป็น “ค” เช่น ครก ออกเสียงเป็น คก คราว ออกเสียงเป็น คาว เป็นต้น

ตร จะออกเสียงรวมกันเป็น “ถ” เช่น ตรอง ออกเสียงเป็น ถอง ตรา ออกเสียงเป็น ถา เป็นต้น

ปร จะออกเสียงรวมกันเป็น “ผ” เช่น ปราย ออกเสียงเป็น ผาย เป็นต้น

พร จะออกเสียงรวมกันเป็น “ภ” เช่น พร้อม ออกเสียงเป็น ภ้อม พร้า ออกเสียงเป็น ภ้า เป็นต้น

๓.๘.๒ คำศัพท์เฉพาะ

ชาวล้านนามีคำศัพท์เฉพาะที่แตกต่างจากภาษาไทยมาตรฐาน วิไลศักดิ์ กิ่งคำ (๒๕๔๔ : ๒๓๔ - ๒๗๗) ได้รวบรวมคำศัพท์ภาษาไทยถิ่นเหนือเพื่อเปรียบเทียบกับภาษาไทยมาตรฐาน สรุปได้ดังนี้

๓.๘.๒.๑ คำศัพท์เกี่ยวกับเวลา

ภาษาไทยมาตรฐาน	ภาษาล้านนา
เช้าตรู่	ไกล้งแจ้ง
เย็น	เมื่อแลง
เที่ยงวัน	เมื่อตอน
มะรืน	วันฮือ
วันเพ็ญ	เดือนเป็ง
ฤดู	หน้า

๓.๘.๒.๒ คำศัพท์เกี่ยวกับดาว

ภาษาไทยมาตรฐาน	ภาษาล้านนา
พระจันทร์เสี้ยว	พระจันทร์เกิงค่า
จันทร์ปราดา	เดือนตือกัน
สุริยุปราดา	ตะวันตือกัน

๓.๘.๒.๓ คำศัพท์เกี่ยวกับสัตว์

ภาษาไทยมาตรฐาน	ภาษาล้านนา
เลียงผา	ฟาน
ลิง	วอก
จิ้งจก	จิกกิม
ตัวเหี้ย	แล่น
ปลาไหล	ป่าเอียน
ตุ๊กแก	ตักโตะ
ลูกอ๊อด	อ๊ฮวก
ผีเสื้อ	กำแบ้อ

๓.๘.๒.๔ คำศัพท์เกี่ยวกับรสชาติเกี่ยวกับอาหาร

ภาษาไทยมาตรฐาน	ภาษาล้านนา
จืด	จ้าง
เผื่อน	ฝาด
อรร่อย	ล่ำ
ไม่อรร่อย	บ่ล่ำ

๓.๘.๒.๕ คำศัพท์ที่เกี่ยวกับผักผลไม้

ภาษาไทยมาตรฐาน	ภาษาล้านนา
ข้าวโพด	ข้าวสาลี
ผักชีฝรั่ง	หอมป้อมเปื้อ
บวบ	มะนอย
ชะพลู	ผักแค
ใบบัวบก	ผักหนอก
สะเดา	สะเลียม
แตงโม	มะเต้า
ฝรั่ง	มะแก้ว
มะตูม	บะปี่น
กระท้อน	มะต๋อง
สับปะรด	มะชะนัต
น้อยหน่า	มะน้อยแน่
มะละกอ	บ่าก้วยเต็ก

๓.๘.๒.๖ คำศัพท์ที่เกี่ยวกับโครงสร้างบ้าน

ภาษาไทยมาตรฐาน	ภาษาล้านนา
บันลม	กาแล
เพดาน	เท็ง
รางน้ำ	ลีน
อกไก่	แปจอง
ห้องโถง	เต็น

๓.๘.๒.๗ คำศัพท์ที่เกี่ยวกับเครื่องใช้และภาชนะ

ภาษาไทยมาตรฐาน	ภาษาล้านนา
กระจก	แว่น
พัด	วี
ไม้กวาด	ญู
ร่ม	จ้อง
จอบ	ขอบัก
กรรไกร	มีดญับ

ขวาน	มูย
ตะเกียง	โคม
เสื่อ	สาด
ตะกร้า	ซ้า
ชิงช้า	จุงจา
เก้าอี้	ตั้ง
คนโท	น้ำตัน
กระจาด	เหิง
กระทะ	หม้อขวาง
ถังน้ำ	น้ำคุ
ฟืน	หลัว
รถจักรยาน	รถถีบ
เกวียน	ล้อ
รถมอเตอร์ไซด์	รถเคื่อง
ทัพพี	ปาก

๓.๘.๒.๘ คำศัพท์ที่เกี่ยวกับอวัยวะในร่างกาย

ภาษาไทยมาตรฐาน	ภาษาล้านนา
สะโพก	ตะก้าม
จมูก	ฮูดัง
เท้า	ดิน
ขมับ	หึ่งบ
ท้ายทอย	ง่อน
สมอง	ออกอ

๓.๘.๒.๙ คำศัพท์ที่เกี่ยวกับบุคคล

ภาษาไทยมาตรฐาน	ภาษาล้านนา
พ่อ	อี่ป้อ
แม่	อี่แม่
พี่ชาย	อ้าย
พี่สาว	เอื้อย
ลูกคนแรก	ลูกเก้า

๓.๘.๒.๑๐ คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกิริยาอาการ

ภาษาไทยมาตรฐาน	ภาษาล้านนา
เดิน	ญ่าง
ตะโกน	เ็น
พูด	อู้
หวิว้ม	สาางหั่ว
หวัเราะ	ไค่หั่ว
อ้อม	กึด

๓.๘.๓ ลักษณะอักษร

ล้านนามีอักษร ๓ แบบ คือ อักษรธรรมล้านนาใช้ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา และงานเขียนทั่วไป อักษรฝักขามใช้จารึกศิลาจารึก และอักษรไทหนืเทศหรืออักษรขอม นิยมใช้ในการบันทึกวรรณกรรมทางคดีโลก เช่น โคลงนิราศหรืออุคฺขัย โคลงมังทรารบเชียงใหม่ เป็นต้น

อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๔๖ : ๒๐-๒๓) อธิบายว่า อักษรธรรมล้านนาพัฒนามาจากอักษรขอมโบราณที่ล้าปูนแล้วปรับปรุงให้สมบูรณ์ เมื่อพระมหาญาณคัมภีระเดินทางกลับมาจากลังกา เมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๕ อักษรนี้ใช้จารึกคัมภีร์ต่างๆทางพุทธศาสนาลงในใบลาน ซึ่งธรรมเนียมการยืมและการคัดลอกคัมภีร์ใบลานอาจเป็นการทำให้อักษรและวรรณกรรมดังกล่าวแพร่หลายไปสู่เชียงตุง เชียงรุ่ง และล้านช้าง ต่อมา พ.ศ. ๒๔๒๗ เมื่อรัฐบาลไทยใช้นโยบายรวมหัวเมืองล้านนาไทยเข้าสู่ส่วนกลาง และกำหนดให้ใช้อักษรไทยกลางเป็นภาษาราชการในล้านนา ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ การเรียนอักษรไทยกลางก็ขยายตัวอย่างรวดเร็วในคนรุ่นใหม่ โดยยังคงมีเขียนอยู่ในวัดนอกราชการ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๔ มีรถไฟมาถึงเชียงใหม่ทำให้ประชาชนหันมาศึกษาและใช้อักษรไทยกลางอย่างกว้างขวางทำให้การเรียนอักษรล้านนาเสื่อมลง พ.ศ. ๒๔๘๓ ในสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญว่าด้วยภาษาและหนังสือกับหน้าที่พลเมือง ทำให้อักษรล้านนาเสื่อมมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการเริ่มพิมพ์คำขอภาษาล้านนาด้วยอักษรไทยกลาง พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๕๐๒ มีการพิมพ์คัมภีร์ทางพุทธศาสนาภาษาล้านนาด้วยอักษรไทยกลาง

๓.๙ วรรณกรรมล้านนา

ชาวล้านนามีวรรณกรรมที่มีลักษณะเฉพาะทั้งรูปแบบการประพันธ์และเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ได้แก่ ลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ในวรรณกรรมล้านนา จ้อยและซอ ดังนี้

๓.๙.๑ ลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ในวรรณกรรมล้านนา

คำวเป็นคำประพันธ์ที่กวีชาวล้านนานิยมใช้ในการแต่งวรรณกรรม มณี พยอมยงค์ (๒๕๑๖ : ๓๐) อธิบายว่า “คำวเป็นชื่อลักษณะคำประพันธ์ที่เรียบเรียงถ้อยคำให้เห็นระเบียบเหมือนห่วงโซ่ คือ มีสัมผัสคล้องจองกันไป มีลักษณะคล้ายกลอนแปดของภาคกลางอยู่มากทั้งในด้านสัมผัสและลีลา กลอน” คำวมีหลายประเภทตามวัตถุประสงค์ที่มีผู้นำไปใช้ ได้แก่ คำวเรื่อง คำวใช้ คำวรำ (ฮ่ำ) และ คำวอุปัฏฐาก-อุปัฏฐา

๑. คำวเรื่องหรือคำวขอ แนวการแต่งคำวเรื่องคล้ายกับนิทาน คือมีการดำเนินเรื่องกล่าวถึง ลักษณะเด่นของตัวละคร สภาพธรรมชาติที่เป็นฉากประกอบเรื่อง มีการใช้คติหรือคำคมเปรียบเทียบ ในตอนที่สำคัญเพื่อเป็นคติสอนใจ ภาษาที่ใช้ส่วนมากเป็นภาษาล้านนา

๒. คำวใช้ เหมือนเพลงยาวของภาคกลาง เป็นจดหมายของหนุ่มสาวสมัยโบราณของชาวล้านนา คำวใช้ของล้านนาที่เหลืออยู่มีทั้งที่เป็นสำนวนของฝ่ายหญิงและฝ่ายชายที่มีต้นฉบับสมบูรณ์ และเป็นฉบับที่ดีคือ คำวสืบทของพระยาพรหมโวหาร เนื้อหาเป็นการพรรณนาความรัก ความโศกที่มีต่อศรีชมภรรยาที่หนีไปด้วยความรักความสะเทือนใจ

๓. คำวรำ (ฮ่ำ) ในสมัยโบราณคำวรำทำหน้าที่คล้ายหนังสือพิมพ์ในปัจจุบัน คือกระจายข่าวให้ประชาชนทราบเมื่อมีเหตุการณ์แปลกๆ เกิดขึ้น กวีจะแต่งคำวรำให้อ่านให้กันฟังเป็นที่สนุกสนาน หรือบางทีก็แต่งเรื่องเหตุการณ์บ้านเมือง คำสอนต่างๆ

๔. คำวอุปัฏฐาก-อุปัฏฐาหรือเรียกว่า คำคำคำคำหรือ เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะเพราะเกิดจากการสั่งสอนจดจำกันด้วยปากจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง อาจจะมีถ้อยคำแปลกแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและสังคม แต่มีความหมายแฝงเป็นนัยไว้ในคำกล่าวเหล่านั้น

คำวแต่ละประเภทที่กล่าวมาจะต้องนำมาขับร้องเป็นทำนองเสนาะตามแบบล้านนาหรือที่เรียกว่าการอ่านคำวหรือเล่าคำว มณี พยอมยงค์ (๒๕๑๖ : ๓๓-๓๔) อธิบายถึงทำนองในการขับทำนองเสนาะในการอ่านคำวหรือการเล่าคำว มี ๓ ทำนอง ดังนี้

๑. ทำนองโก่งเสียงวบ เป็นการอ่านแบบช้าๆมีการเอื้อนและใช้เสียงสั้นยาวตามจังหวะดนตรี นิยมอ่านตอนที่ต้องการให้ผู้ฟังเกิดความประทับใจในเรื่องที่กวีพรรณนาความงามของบ้านเมือง หรือความงามของตัวละคร เป็นต้น

๒. ทำนองวิงวอน เป็นการอ่านที่จะต้องทำน้ำเสียงให้ผู้ฟังเกิดความสลดสังเวช จะใช้อ่านในตอนที่เป็นบทเศร้าที่ตัวละครพลัดพรากกัน

๓. ทำนองม้าย่ำไฟ เป็นการอ่านจังหวะเร็วเหมือนม้าเหยียบไฟ แล้วไปทอดเสียงเอื้อนข้างท้ายวรรค การอ่านแบบนี้สามารถอ่านเพื่อความได้มากไม่เสียเวลา มีความไพเราะไปอีกแบบหนึ่ง อาจจะมีเสียงดนตรีคลอ จะใช้อ่านในตอนที่ไม่สำคัญ เช่น ตอนดำเนินเรื่อง เป็นต้น

วรรณกรรมของชาวล้านนามีลักษณะเฉพาะทั้งรูปแบบการประพันธ์และเนื้อหาสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านวรรณกรรม ชาวล้านน่านำวรรณกรรมที่แต่งด้วยคำประพันธ์ที่

เรียกว่า คำว คำวมีลักษณะรูปแบบคำประพันธ์คล้ายกลอนแปดในภาคกลาง คำวเรื่องหรือคำวขอจะเป็นเนื้อเรื่องที่มีลักษณะคล้ายนิทานโดยต้องมีดนตรีประกอบทุกครั้ง

บทที่ ๔

อัตลักษณ์ชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของ มาลา คำจันทร์

จากการศึกษาอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของ มาลา คำจันทร์ จำนวน ๑๓ เรื่อง ได้แก่ เจ้าจันทร์ผมหอม:นิราศพระธาตุอินทร์แขวน สร้อยสุคันธา ไอ้ค่อม เมืองลับแล ไพรอำพราง เด็กบ้านดอย ลูกป่า เขี้ยวเสือไฟ นกแอ่นฟ้า บ้านไร่ชาวดง ดาบอุปราชา ไต้หล้าฟ้าหลัง และ ดงคนดิบ ปรากฏอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ๖ ด้าน ได้แก่

๔.๑ ด้านค่านิยมการสักหมึกดำ

๔.๒ ด้านความเชื่อ

๔.๓ ด้านประเพณี

๔.๔ ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่

๔.๕ ด้านวรรณกรรม

๔.๖ ด้านการใช้ภาษา

๔.๑ ด้านค่านิยมการสักหมึกดำ

การสักหมึกดำคือการนำเหล็กลายแหลมจุ่มหมึกดำแทงที่ผิวหนังให้เป็นลวดลายตามที่ต้องการ ลักษณะจากการสักหมึกดำที่สะท้อนให้อัตลักษณ์ด้านค่านิยมการสักหมึกดำของผู้ชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มี ๓ ลักษณะ ได้แก่ การสักหมึกดำเป็นลายสิงห์และมอม การสักหมึกดำเป็นลายกางเกงขาก๊อม และการสักหมึกดำทั้งร่างกายยกเว้นใบหน้า

๔.๑.๑ การสักหมึกดำเป็นลายสิงห์และมอม

สมัยโบราณผู้ชายชาวล้านนานิยมสักหมึกดำบริเวณส่วนบนของลำตัวเป็นลายดอกไม้ คือ ลายบัวพันกลีบ ลายอักษรที่เชื่อว่าเป็นคำคาถา และลายสัตว์ คือ เสือโคร่ง หงส์ สิงห์ และมอม แต่ลายสักหมึกดำที่เป็นอัตลักษณ์ของผู้ชาวล้านนา คือ ลายสิงห์และมอม อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๓๔ : ๙๓๔) อธิบายลักษณะมอม สรุปได้ว่า มอมเป็นสัตว์พื้นเมืองที่มีลักษณะครึ่งลิงครึ่งเสือ ลำตัวคล้ายสุนัขป่า กิ่ง สันนิษฐานว่ามีพัฒนาการมาจากสิงโตจีน บางแห่งเรียกว่า เสือดำ ลายสิงห์และมอมเป็นลายที่ได้รับความนิยมจนกลายเป็นค่านิยมในสังคมล้านนา โดยนิยมสักไว้บริเวณหน้าอก และหัวไหล่

ในนวนิยายเรื่องเมืองลับแลปรากฏการสักหมึกดำลายสิงห์และมอม ซึ่งเป็นลายที่ผู้ชายในสมัยโบราณนิยมมากเพราะเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นลูกผู้ชายที่กล้าหาญ ขณะเดียวกันก็สามารถสร้างความมั่นใจในการต่อสู้ หากชายคนใดไม่ได้สักหมึกดำลายสิงห์และมอมจะถือเป็นเรื่องน่าอับอายเป็นอย่างยิ่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พรานวงเก็บเปลือกฮางแกงใส่กระชวยสานเป็นตาโปรงๆ ดึงขากางแกงตัวหลวมกว้างลงคลุมเขาสันข้างพันไว้หลวมๆ ร่างท่อนบนเปลือยเปล่ามีรอยสักรูปสิงห์รูปมอมเต็มอกเยี่ยงผู้ชายโดยทั่วไปรอยสักคือ ใบประกาศความเป็นลูกผู้ชาย ชายใดไม่มีรอยสักถือว่าชั่วลาดขลาดกลัวกระทั้งปลายเข็มแล้วจะกล้าสู้กับปลายหอกปลายดาบของพวกขโมยขโจรคนหลักคนร้ายได้อย่างไร ผิดกันกับเจ้าลูกชายร่างยักษ์ลิบลับ ไ้หล้าของพ่อแม่มันมีเนื้อตัวเปล่าเกลี้ยงปลอดลวดปราศจากลายใด ๆ ทั้งสิ้น หน้ามันอ่อนนุสเหมือนหน้าเด็กอยู่แล้ว ข้าเนื้อตัวแขนขาเรียบราบเกลี้ยงเกลาราวเด็ก ๆ เข้าไปอีก มันจะอับอาย อดสูขนาดไหนหนอ ไ้พวกเพื่อน ๆ ก็ชอบล้อหนักล่อนหาว่าผู้เมียเสียขี้ไ้หมาดตใส่ไล่ขบผู้เมียอยู่ไม่รู้จักจบจักสันเวทนามันนึกเห็นใจมันนัก

(เมืองลับแล : ๑๖)

พรานวงพ่อของจอมแสงสักหมึกดำรูปสิงห์และรูปมอมส่วนบนของลำตัวบริเวณหน้าอกแต่จอมแสงลูกชายของพรานวงไม่สักลายจึงทำให้ดูเหมือนเด็ก เป็นเหตุให้เพื่อน ๆ ล้อเลียนว่าเป็นตัวเมีย สะทอนให้เห็นว่าลวดลายจากการสักหมึกดำสิงห์และมอมเป็นสัญลักษณ์ที่สามารถบ่งบอกถึงความเป็นลูกผู้ชายเต็มตัวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่พ้นจากวัยเด็ก เนื่องจากสะทอนความเข้มแข็งและอดทนต่อความเจ็บปวดจากเข็มสักหมึกดำได้ นอกจากจะถูกล้อเลียนเป็นตัวเมียแล้ว หากใครไม่มีลวดลายจากการสักหมึกดำจะถูกมองว่าเป็นคนที่เกิดผิยุคนิดสมัย ผู้ชายในยุคสมัยนั้นสักหมึกดำกันทุกคน เพราะมีความเชื่อว่าการสักหมึกดำเป็นสิ่งที่สามารถป้องกันภัยอันตรายได้ เนื่องจากในขณะที่สักหมึกดำจะมีการลงคาถาอาคม หากผู้ชายคนใดที่เกิดมาพร้อมกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในตัวเองที่สามารถป้องกันภัยได้ก็ไม่จำเป็นต้องสักหมึกดำ

ไ้หนุ่มผู้สูงกว่าพรานวงผู้เป็นพ่อร่วมศอก ยังไม่มีทีท่าว่า ความสูงความใหญ่จะหยุดลงเพียงแค่นี้แขนขาเนื้อตัวก็โล่งเกลี้ยงไม่มีรอยสักติดตัวเท่าหย่อมตีนหมา ดูผิดผู้ผิดคนผิดยุคผิดสมัยที่ไม่สัก ไม่ใช่เพราะเขากลัวเจ็บหากเป็นเพราะหลงปู่หมอสักพูดว่า

“อย่างมึงไม่ต้องสักดอกจะจอมแสง”

“ทำไมละหลวงปู่ไ้ลื้อ ไ้มึง ไ้โน้นไ้โน้นหลวงปู่ยังสักให้มัน”

“พวกนั้นไม่เหมือนเอ็ง เอ็งมีของดีคุ้มหัวอยู่แล้วสักไปก็เจ็บตัวเปล่าไม่เกิดประโยชน์อะไร”

“ของดีอะไรข้ามีของดีอะไรคุ้มหัวหรือหลวงปู่”

“ถึงเวลาเอ็งจะรู้เอง”หลวงปู่ยังกำชับหนักหนาว่าอย่าให้ใครสักเลขยันต์หรือคาถาอาคมใด ๆ ลงบนเนื้อหนังของเขาเด็ดขาดด้วยว่ามันจะคุ้มของดีที่คุ้มครองเขา

(เมืองลับแล : ๑๐)

จากตัวอย่างข้างต้น หมอสักหมึกดำของชาวล้านนาคือพระ ชาวล้านนาเชื่อว่าลายสักหมึกดำที่เป็นเลขยันต์หรืออักขระเป็นคาถาเสมือนเกราะป้องกันภัย ผู้ที่มีลวดลายมีความมั่นใจว่าตนจะปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวง ด้วยเหตุดังกล่าวการสักหมึกดำจึงเป็นความใฝ่ฝันของชายหนุ่ม

ชาวล้านนา ดังเช่นจอมแสงไผ่ฝั้นจะสักหมึกดำเป็นรูปสิงห์และมอมและลายอื่นๆ คือ ลายหงส์ ลายบัวพันกลีบ ดังนี้

หัวผ้านุ่งคล้ายจะหลุดจากเชือกหนังคาดทับมือหยาบใหญ่สอดเข้าเชือกหนังดึงรั้งหัวผ้าให้เข้าที่ตัวใหญ่ แขนยาว โคนแขนอวบหนาแข็งแรงเหมือนสากซ้อมข้าว ตรงหัวไหล่หากมีรูปสิงห์เหลี่ยมหรือหงส์บินสักไว้สองข้างก็คงดีหน้าล่ำงามสมชาย หลังมือหยาบหนาหากมีคาถาสักล้อมเป็นลายกลมหรือลายบัวพันกลีบก็จะดูดีกว่านี้ คิดๆก็อยากฝั้นคำหลวงปู่กับพ่อแต่คิดไปคิดมาก็ช่างมันเถอะ สาวใดไม่แลถูกก็ช่างประไร ขอแต่ฮิ้วเรือนมีใจให้ถูกก็พอแล้ว

(เมืองลับแล : ๑๑)

จะเห็นว่าจอมแสงไม่มีลวดลายจากการสักหมึกดำ เนื่องจากหลวงปู่ไม่ให้สักเพราะจะเป็นการข่มขวัญซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในตัว การสักหมึกดำสำหรับผู้ชายชาวล้านนาถือว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่หญิงสาวชาวล้านนาใช้ตัดสินว่าเป็นชายชาติศรี เนื่องจากหญิงสาวในสมัยนั้นเชื่อว่ามี ความกล้าหาญปกป้องคุ้มครองดูแลเธอได้ การที่จอมแสงยังคงไผ่ฝั้นอยากจะสักหมึกดำเป็นลายรูปสิงห์เหลี่ยมหรือหงส์บินบริเวณหัวไหล่ทั้งสองข้าง และลายบัวพันกลีบบริเวณหลังมือเพราะเขาคิดว่าถ้าสักแล้วคงจะสง่างามมาก สะท้อนให้เห็นว่าผู้ชายชาวล้านนานอกจากจะสักหมึกดำเป็นรูปสิงห์มอมซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาแล้วยังนิยมสักหมึกดำลายอื่นด้วย เช่น ลายหงส์ ลายบัวพันกลีบ เป็นต้น

นอกจากลายสักหมึกดำรูปสิงห์และมอมจะแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาแล้ว ผู้ที่มีลายสักหมึกดำรูปสิงห์และมอมยังภาคภูมิใจกับลายสักรูปนี้มาก ปรากฏดังนี้

ไผ่มิ่งแบะออกเสื้อเหมือนจะอวดลายสัก พูดต่อว่า “ข้ากับมันเป็นเสียวกัน แต่ข้ากับมันกลับมีใจเดียวกันรักสาวบัวเรือน ข้าจะขอบัวเรือนปีนี้ก็ได้พี่ลื้อแม่เสียวมุนทาเอียงใจให้ข้าอยู่แล้ว พ่อเสียวคำสอนวางใจเป็นกลางไม่ชอบไม่ชัง แต่ข้ามาคิดของข้า ข้ายังไม่ขอบัวเรือนหรอกปีนี้ รอพี่ลื้อกับสื่อนอกเรือนไปก่อน ข้ากับจอมแสงค่อยแข่งกันใหม่”

“เอ็งนี้ใจกว้างแท้มิ่งเอ๋ย คนอย่างนี้โบราณว่าใจนักเลง ไม่เอารัดเอาเปรียบเพื่อน” เหว่โย่งหรือทางกองพื้นเมืองหลวงกว้างเป็นสิครามซัด ขากางเกงกรอมเท้าพัดกันพืดฟาดย้อมในหม้อหมักด้วยต้นหอมจึงเรียกเหว่หม้อหอม หนุ่มลื้อนึ่งเต๋วไต้หนุ่มมิ่งนึ่งเต๋วหลังเสื้อแสงของคนทั้งคู่ยังเป็นเสื้อหม้อหอมทนแดดทนฝน คนหนึ่งแบะออกเสื้ออวดลายรูปสิงห์และมอม อีกคนผูกสายเสื้อปิดอกมิดชิด

(เมืองลับแล : ๑๑๑)

เห็นได้ว่าเมื่อมีโอกาสมิ่งจะแบะเสื้อบริเวณหน้าอกเพื่ออวดลวดลายจากการสักรูปสิงห์และมอม เพราะมิ่งภาคภูมิใจลวดลายจากการสักหมึกดำรูปสิงห์และมอมบนหน้าอกของตนมาก

๔.๑.๒ การสักหมึกดำเป็นลายกางเกงขาก๊อม

ผู้ชายชาวล้านนานิยมสักหมึกดำที่ขาเหมือนใส่กางเกงขาสั้น หรือที่ชาวล้านนาเรียกว่า กางเกงขาก๊อม เป็นลายสักหมึกดำที่เป็นอัตลักษณ์ของผู้ชายชาวล้านนาตั้งแต่ในอดีต ดังที่พระยาบำเรอบริรักษ์ ประพันธ์ไว้ในโคลงภาพจารีกวัดพระเชตุพน ภาพลาวยวน ดังข้อความต่อไปนี้

เย็บภาพยวนฟ้ายครั้ง	ครวกรุง เก้าแฮ
คือชาติหริภุญไชย	ชื่ออ้าง
เขามักสักขาฟุง	ดำดุง ม่านนา
สองโสดใส่ต่างเนื้อ	แปดทอง

(โคลงภาพจารีกวัดพระเชตุพน : ๗๐๗)

ข้อความในโคลงภาพจารีกวัดพระเชตุพนภาพลาวยวนข้างต้นอธิบายว่า ผู้ชายชาวล้านนาจะสักหมึกดำบริเวณฟุงกับขาค่ายกับม่านหรือพม่า ที่กล่าวเช่นนั้นเพราะมีชาวล้านนาถูกกวาดต้อนไปในขณะที่ล้านนาเป็นเมืองขึ้นของพม่า ดังนั้นในพม่าจึงมีชาวล้านนาอาศัยอยู่ อุบลรัตน์ พันธุมินทร์ (๒๕๔๒ : ๘๕, ๘๙) อธิบายว่า ในสมัยที่พระเจ้าอนอกเปตลุนของพม่ายกทัพมาตีเชียงใหม่ทำให้ชาวล้านนาจำนวนมากถูกกวาดต้อนไปหงสาวดี เนื้อหาเกี่ยวกับเชลยชาวล้านนาที่ถูกกวาดต้อนไปปรากฏในพระบรมราชโองการของราชสำนักพม่า และชาวล้านนาเหล่านี้ยังคงรักษาเอกลักษณ์เรื่องการสักหมึกดำ คือยังคงนิยมสักหมึกดำเป็นลายกางเกงขาก๊อม ซึ่งถือเป็นการสักแบบโบราณที่ชาวล้านนาเรียกว่าสักแบบกางเกงขาก๊อม

มาลา คำจันทร์ สะท้อนให้เห็นว่าผู้ชายชาวล้านนาในสมัยโบราณนิยมสักหมึกดำเป็นลายกางเกงขาก๊อม เนื่องจากเป็นลายหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าเป็นชายชาตรีที่กล้าหาญ ดังนี้

คนแต่ก่อนนิยมสักหมึกเป็นรูปต่าง ๆ ของลุนสมมีรูปเสือโคร่งอำปากที่หน้าอกและสักดำตั้งแต่เอวจรดกลางขา ใครไม่สักเขาถือว่าไม่ใช่คนจริงเป็นที่ดูถูกว่าตัวะตัวก็บิตัดตะก้าม (ตัวจะเป็นอักษรโบราณรูปร่างกลม ๆ คล้ายเลขศูนย์มักปรากฏในบทมนตร์ต่าง ๆ)

(เด็กบ้านดอย : ๔๗)

จากตัวอย่างอธิบายถึงการสักหมึกดำของผู้ชายชาวล้านนาในสมัยโบราณว่าจะสักหมึกดำรูปเสือโคร่งไว้บริเวณหน้าอก ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่านอกจากรูปสิงห์มอมที่นิยมแล้วยังสักหมึกดำลายอื่นด้วย โดยจะสักหมึกดำตั้งแต่เอวถึงกลางขาซึ่งเป็นการสักลายกางเกงขาก๊อม เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นคนเอาจริงเอางัง หากผู้ชายคนใดไม่ได้สักหมึกดำก็就会被ดูหมิ่นว่าเป็นคนหยิบบ่อย ผู้ชายชาวล้านนาสมัยโบราณจึงนิยมสักหมึกดำเป็นลายกางเกงขาก๊อมโดยเฉพาะผู้นำชุมชน เพื่อแสดงให้เห็น

ว่าเป็นผู้นำที่มีความกล้าหาญสามารถปกป้องดูแลคนในชุมชนได้ และสามารถดูแลใส่ใจปัญหาของชาวบ้านที่เดือดร้อน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คนเข้า คนออก คนออก คนเข้า สองหนุ่มร้องร่ำอยู่ใต้ร่มไม้ พ่อแคว่นั่งเอนอยู่บนตั่งใหญ่ไม่
ใส่เสื้อ เนื้อตัวมีลายสักอักขระดำพริ้วไม่ใส่เต๋วหรือกางเกง หากแต่ห่มผ้าเฟ็ดมามหยุกั้งตันขาละ
ลงมาถึงสักลงก้อมเหมือนห่มกางเกงขาก้อม

(เมืองลับแล : ๑๑๓)

ในนวนิยายเรื่องนี้ บรรยายถึงลักษณะลวดลายการสักหมึกดำของพ่อแคว่นหรือกำนันเป็นลายกางเกงขาก้อมโดยเห็นลายสักหมึกดำชัดเจน เนื่องจากพ่อแคว่นห่มผ้าแล้วหยุกั้งผ้าขึ้นมาถึงต้นขา ซึ่งชาวล้านนาเรียกว่าห่มผ้าเฟ็ดมามีลักษณะคล้ายกับการห่มผ้าแบบถกเขมร จึงทำให้เห็นลายสักที่ขาเหมือนใส่กางเกงขาก้อมได้เด่นชัด

นอกจากความนิยมสักหมึกดำเพราะความเชื่อในเรื่องคาถาอาคมแล้ว มีอีกสาเหตุหนึ่งคือเมื่อเปลือยกายอาบน้ำดูไม่น่าเกลียดเพราะลายสักหมึกดำช่วยอำพรางปกปิดไว้ อย่างไรก็ดีในนิยายเด็กบ้านดอย สะท้อนให้เห็นว่าการสักหมึกดำของผู้ชายชาวล้านนาปัจจุบันถือเป็นเรื่องแปลกเพราะไม่มีคนนิยมสักหมึกดำแล้ว มีเพียงผู้ชายบางคนเท่านั้นที่ยังคงสักหมึกดำเป็นลายกางเกงขาก้อม ซึ่งถือเป็นการอนุรักษ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“มันซิดอะหยังวะ” ลุงสมสบถอย่างหัวเสีย ซิดหมายถึงอาเพศ

“ซิดละอ่อนเฒ่าป่วยห้าอาบนํ้ามั่ง” ลุงปิ่นเฝ้าว่าคงจะอาเพศเพราะคนแก่เปลือยกายอาบนํ้า
เลยโดนลุงสมกันว่าพ่อแม่ไม่สั่งสอน คนเขาพูดเรื่องเป็นเรื่องตายยังมีหน้ามาเล่น การอาบนํ้าของลุง
สมนั้นไม่เหมือนใคร ไม่ว่าหน้าร้อนหน้าหนาว กลางวัน กลางคืน แกะเปลือยกายอาบนํ้า แก้วผ้า
โทงเทง เอามือปิดไว้หน่อย ความจริงถึงไม่ปิดก็คงไม่มีใครสังเกตเพราะแกสักดำตั้งแต่เอวถึงต้นขา
ดูเผิน ๆ คล้ายกางเกงกางขาสั้นตัวหนึ่ง พ่อเคยบอกว่าแกถือคาถาเสือโคร่งเวลาอาบนํ้าจึงเปลือย
กาย

(เด็กบ้านดอย : ๑๐๔)

ลุงปิ่นพูดหยอกเย้าลุงสมว่าสาเหตุที่หมู่บ้านแห่งนี้แล้งอาจจะเกิดจากลุงสมเปลือยกายอาบนํ้าแต่มั่งคลไม่เห็นด้วย ลุงสมเปลือยกายอาบนํ้าเพราะลุงสมถือคาถาเสือโคร่งถึงแม้ว่าลุงสมจะเปลือยกายอาบนํ้าก็ดูไม่น่าเกลียด เพราะลุงสมสักหมึกดำเป็นลายกางเกงขาก้อมที่สามารถช่วยปกปิดอำพรางไว้

๔.๑.๓ การสักหมึกดำทั้งร่างกายยกเว้นใบหน้า

การสักหมึกดำทั้งร่างกายยกเว้นใบหน้าของชาวล้านนาในสมัยโบราณบ่งบอกสถานภาพทางสังคมว่าเป็นข้ารับใช้ ซึ่งแตกต่างกับชาวไทยกลางคือ ข้ารับใช้ที่เป็นผู้ชายชาวไทยจะถูกสักหมึกดำที่ข้อมือโดยสักชื่อผู้นายและชื่อเมืองเท่านั้น ดังที่อัญชลี สุสัยนันต์ (๒๕๔๖ : ๗๑) อธิบายถึงการสักของข้าไพร่ชาวไทยว่า

สิ่งที่บ่งบอกความเป็นไพร่คือการสักหมึกดำ มีประกาศมาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีแล้วว่าไพร่ทุกคนต้องถูกสักหมึกดำ เพื่อจัดเตรียมกำลังคนขึ้นทะเบียนไว้เกณฑ์ใช้ราชการ นอกจากไพร่แล้วทาสยังถูกสักด้วย ไพร่และทาสทั่วไปคงถูกสักบริเวณข้อมือแต่ไพร่หลวงบางกรมจะถูกสักหมึกดำตามบริเวณอื่นของร่างกาย เช่นที่คอ แขน ขา และรักแร้

นวนิยายของมาลา คำจันทร์ สะท้อนให้เห็นว่า ข้ารับใช้ชาวล้านนาจะสักหมึกดำทั่วทั้งร่างกายยกเว้นบริเวณใบหน้า แต่ไม่ได้บ่งบอกว่าสักเป็นลวดลายอะไร ผู้ชายชาวล้านนาที่ถูกนำมาสักหมึกดำเป็นข้าไพร่นั้นเนื่องจากพ่อแม่ไม่ส่งส่วย ดังความต่อไปนี้

ขึ้นสู่คานหามแปด ข้าชายตัวลายแปดคนหามนางลงจากใจเมืองโลก ลงตามชันบันไดหินอันขุนขอมผู้นั้นปลูกแปลง มีข้าสี่คนถือธงยาวนำหน้า ข้าอีกสี่ถือธงรั้งท้ายฝูงข้าชายตัวลายน้ำหมึก เขาผูกผ้าสีนวลกลางขาไม่ห่มผ้าพาดไหล่ ข้อมือเขาปลายแขนเขาใส่ปลอกเงินเกลี้ยง ผ้าโพกหัวเขาหากเป็นผ้าสีพื้นสีแดงน้ำครั่ง ฝูงเขาคือไทบ้านอันขาดไร้ส่วยสินพ่อแม่ส่งส่วยไม่ได้ นางจึงส่งคนจับเอาลูกเขามาสักหมึกเป็นข้า

(เมืองลับแล : ๒๘๑)

ค่านิยมการสักหมึกดำของผู้ชายชาวล้านนาเกิดจากความเชื่อว่าการสักหมึกดำสามารถปกป้องคุ้มครองจากภัยอันตราย แต่สำหรับผู้ชายที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ติดตัวมาตั้งแต่เกิดไม่จำเป็นต้องสักหมึกดำ การสักหมึกดำยังเป็นเสมือนเครื่องหมายที่บ่งบอกว่าเป็นชายชาติริมีความกล้าหาญ ผู้ชายชาวล้านนาจึงนิยมสักหมึกดำจนกลายเป็นค่านิยมของสังคม ลายสักหมึกดำที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์คือลายสิงห์และมอมนิยมสักบริเวณส่วนบนของลำตัว ลายกางเกงขาก๊อมซึ่งเป็นการสักหมึกดำตั้งแต่เอวลงมาถึงกลางขาเหมือนใส่กางเกงขาสั้น นอกจากนี้ผู้ชายชาวล้านนายังสักหมึกดำเป็นลายอื่นๆ ที่ไม่ได้แสดงอัตลักษณ์ของชาวล้านนาบริเวณลำตัวส่วนบน เช่น หงส์ บัวพันกลีบ และ เสือโคร่ง เป็นต้น ส่วนการสักหมึกดำทั้งร่างกายยกเว้นใบหน้า โดยไม่บ่งบอกว่าเป็นลวดลายอะไรเป็นการสักหมึกดำให้กับผู้ชายที่เป็นข้ารับใช้เพื่อบ่งบอกสถานภาพทางสังคม

๔.๒ ด้านความเชื่อ

ในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ปรากฏความเชื่อที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ๔ ประเภท ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องขวัญ ความเชื่อเรื่องจารีตต้องห้าม (ขีต) และความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด

๔.๒.๑ ความเชื่อเรื่องผี

ความเชื่อเรื่องผีมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชาวล้านนามากเพราะใช้เป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัวจนถึงระดับหมู่บ้าน ผีที่เป็นอัตลักษณ์ในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มี ๓ ประเภท ได้แก่ ผีที่ให้คุณ ผีที่ให้โทษ และผีที่ไม่ให้คุณหรือโทษชัดเจน

๔.๒.๑.๑ ผีที่ให้คุณ

ผีที่ให้คุณเป็นผีที่ชาวล้านนาเชื่อว่าสามารถปกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง ผีที่ให้คุณที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ได้แก่ ผีประจำตระกูล ผีของสังคม และผีประจำธรรมชาติ

๔.๒.๑.๑.๑ ผีประจำตระกูล

ชาวล้านนาเชื่อว่าแต่ละตระกูลจะมีผีบรรพบุรุษคอยปกป้องคุ้มครองคนในตระกูล การนับถือผีประจำตระกูลของชาวล้านนา สะท้อนให้เห็นการรักษาความสัมพันธ์ของเครือญาติ ผีประจำตระกูลที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ได้แก่ ผีปู่ย่า และผีหม้อยี่

๔.๒.๑.๑.๑.๑ ผีปู่ย่า

ผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษเป็นผีดีที่มีหน้าที่คุ้มครองคนในตระกูล นวนิยายของมาลา คำจันทร์ ได้สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านความเชื่อเรื่องที่ตั้งหิ้งผีปู่ย่า บทบาทการสืบทอดผีปู่ย่าและการทำพิธีในการบอกกล่าวผีปู่ย่าก่อนจะดำเนินาของชาวล้านนา ดังเช่นในนวนิยายเรื่อง **ไพร่อำพราง** ปรากฏข้อความว่าชาวล้านนาจะตั้งหิ้งผีปู่ย่าอยู่ข้างล่างหิ้งพระ สะท้อนว่าชาวล้านนานับถือทั้งผีปู่ย่าและพุทธศาสนา ส่วนลักษณะของหิ้งผีปู่ย่านั้นจะเป็นของไม้ไผ่ผูกติดกับเสาในห้องนอน ดังนี้

สองแม่ลูกไหว้พระและไหว้ผีเชื้อเชื้อเรือน ตามแบบอย่างอันเคยกระทำสืบกันมานาน หิ้งพระทำขึ้นง่าย ๆ ตรีงติดต้นเสาที่โถงเรือน หิ้งผีไม่ใช่หิ้ง หากเป็นของไม้ไผ่สานผูกติดเสาดัดต่ำลงหิ้งพระไม่มีพระ ของผีไม่มีผี บนหิ้งมีผ้าแดงลงอักขระอาคมผูกติดเสา ในช่องมีดอกข้าวตอกขะมุขขะมอมเสียบไว้

(ไพร่อำพราง : ๖๗)

นวนิยายเรื่องสะท้อนให้เห็นบทบาทการสืบทอดของผีปู้ย่า ดังที่ มอนคำและแสงคำลูกสาวไหว้พระเสรีจก็ไหว้ผีปู้ย่า มอนคำสอนให้แสงคำเรียนรู้บทสวดผีปู้ย่า แม้ว่า บทสวดผีปู้ย่านั้นไม่มีแบบแผนกำหนดไว้ แต่แสงคำก็จดจำได้เพราะเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของผู้หญิง ชาวล้านนาที่จะต้องรับผิดชอบในการทำหน้าที่สืบทอดผีปู้ย่าต่อไป ดังนี้

สองแม่ลูกจุดเทียนคู่หนึ่ง นางมอนคำว่าคำไหว้พระอรหันต์สมาและอิติปิโสพร้อมๆ ลูกสาว คำไหว้พระมีแบบมีแผนดีเป็นบาลีโบราณหิมพานต์นอกฟ้า คำไหว้ผีไม่มีแบบแผนคล่องคำกำหนดไว้ กระนั้นแสงคำก็ว่าได้คล่อง เธอเองเป็นลูกสาวคนที่สองของพ่อแม่ พี่ชื่อบัวผาแตกเรือนไปแล้ว พี่ได้คำไหว้พระไหว้ผีถูกต้องคล่องแม่นยำไปแล้ว ต่อไปเธอต้องสืบเชื้อผีปู้ย่าบรรพบุรุษ เหมือนที่แม่สืบมาและเหมือนที่พี่สืบไป คล่องคำว่าไหว้และกิจปฏิบัติบูชาผีควรถูกต้องคล่องแม่นยำหากลูกขี้เกียจจะถูกระงับก็ผีเชื้อเชื้อด้าอันเป็นโคตรเค้าเหง้ามูลอาจขัดหูขัดตาแล้วพานฟัดเพียดเคียดซึ่งหนีไป

(ไพรอำพราง : ๖๘)

จากตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าสังคมล้านนายอมรับการเป็นผู้นำของผู้หญิงในเรื่องการนับถือผีปู้ย่า ซึ่งสามีและลูกจะนับถือตามมีลักษณะตรงข้ามกับการที่ภรรยาและลูกใช้นามสกุลตามพ่อ

แม้ว่าผู้หญิงจะมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่สืบทอดผีปู้ย่า แต่ผู้นำในการบอกกล่าวผีปู้ย่าหรือผู้นำในการทำพิธียังคงเป็นผู้ชายอาวุโสในบ้าน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสังคมล้านนายอมรับการเป็นผู้นำของผู้หญิงในระดับหนึ่ง แต่ในขณะเดียวกันยังคงให้ความสำคัญกับผู้อาวุโส และผู้ชาย ดังปรากฏในเรื่องนกแอ่นฟ้าว่า

ถึงวันที่นาหนานแก้วจะปลุกบ้าง แก้วมาโกหกตัวเท่ากับจำนวนคนในบ้าน เพื่อเลี้ยงผีปู้ย่า ไก่ถูกมัดติดหลักใต้ถุนบ้าน พ่อเฒ่าผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวถือกรวยข้าวตอกดอกไม้ขึ้นไปทำพิธีที่หิ้งผี ครู่หนึ่งแก้วก็เปิดช่องกระดานหน้าซุ้มสั้มป๋อยลงมา นานแก้วคอยที่อยู่แล้วก็เอาค้อนทุบหัวไก่ดินปัดๆ

(นกแอ่นฟ้า : ๓๕)

จะเห็นว่าชาวล้านนาเชื่อว่าผีปู้ย่ามีอำนาจในการดลบันดาลให้ข้าวในนาเจริญงอกงาม และจะช่วยดูแลรักษาข้าวในนา เมื่อถึงวันแรกของการดำนาจะต้องทำพิธีบอกกล่าวผีปู้ย่าก่อนเสมอ นานแก้วพ่อของอินทรีมาโกหกตัวเท่ากับจำนวนคนในบ้านเพื่อเลี้ยงผีปู้ย่า ก่อนที่จะมีการฆ่าไก่จะมีการบอกกล่าวผีปู้ย่าก่อนเพื่อให้ผีปู้ย่ารับรู้

๔.๒.๑.๑.๑.๒ ผีหม้อหนึ่ง

ในนวนิยายเรื่องนกแอ่นฟ้าและไพร่อำพรางปรากฏอัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านความเชื่อเรื่องผีหม้อหนึ่งเกี่ยวกับหน้าที่และบทบาทของผีหม้อหนึ่ง และขั้นตอนการส่งผีหม้อหนึ่ง โดยเชื่อว่าผีหม้อหนึ่งเป็นผีที่สถิตอยู่หม้อหนึ่งข้าวมีหน้าที่ดูแลเด็ก ๆ ในบ้าน เมื่อเด็กไม่สบายเนื่องจากชื่อที่พ่อแม่ตั้งให้ไม่เหมาะสมกับเด็ก พ่อแม่ก็จะไปเชิญคนที่เป็นร่างทรงผีหม้อหนึ่งมาเพื่อถามสาเหตุการเจ็บป่วยของเด็ก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ไอ้อ่อนเดิมซื้อรอดมันป่วยกระเสาะกระแสะเรื่อยมา หนานมาจึงไปขอป่าเงินมาลงผีหม้อหนึ่ง ผีบอกว่าปู่มันชื่ออ่อนมากกลับมาเกิด ให้เปลี่ยนชื่อเป็นอ่อนแล้วรับขวัญด้วยของมีค่า หนานมูลจึงเอาสตางค์แดงตัวหนึ่งร้อยฝ้ายผูกข้อมือให้มัน แต่นั่นมันก็กระตือรือร้น แต่เมื่อไรที่สตางค์แดงหลุดหายมันก็กลับป่วยไขลงอีก

(นกแอ่นฟ้า : ๑๒๖-๑๒๗)

จะเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องการเปลี่ยนชื่อของเด็กมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผีหม้อหนึ่ง เดิมอ่อนซื้อรอดแต่ต้องเปลี่ยนชื่อเพราะไม่สบายจึงมีการลงผีหม้อหนึ่งและผีหม้อหนึ่งบอกว่าปู่ของอ่อนเป็นผู้มาเกิดให้เปลี่ยนชื่อให้เหมือนชื่อปู่ และรับขวัญด้วยของมีค่าโดยให้นำของนั้นติดตัว จากนั้นอาการของอ่อนก็ดีขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวล้านนาเชื่อว่าผีหม้อหนึ่งมีหน้าที่ดูแลเด็ก การตั้งชื่อเด็กจะต้องทำให้ถูกใจผีหม้อหนึ่งแล้วเด็กคนนั้นจะเลี้ยงง่ายอยู่สบายไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ขั้นตอนในการลงผีหม้อหนึ่งเริ่มจากเมื่อเด็กในบ้านไม่สบาย พ่อแม่ก็จะมาหาแม่หมอ ซึ่งส่วนมากเป็นผู้หญิงมีหน้าที่เป็นร่างทรงติดต่อกับผีหม้อหนึ่ง แม่หมอจะทำพิธีโดยแกว่งข้าวเพื่อถามผีว่าต้องการอะไร เมื่อทราบแล้วก็ส่งสิ่งนั้นไปให้โดยให้ไว้กับเด็กที่ป่วย ดังนี้

นึกมาหาเซิงหาญลูกชายท้ายท้องห้าวกล้าเหมือนกัน ผักไผ่ทางปิ่นผาหน้าไม้และการไล่ล่าฆ่าเซิงเหมือนกัน เมื่อเซิงหาญเกิดนั้นปู่มันตายไปได้ราวสองปี พอมันอายุได้เกือบขวบก็ป่วยไข้เสาะแสะ เอายารากไม้ใบหญ้าขานานโดมาให้กินก็ไม่ดีขึ้น แกจึงไปขอแม่หมอมมาแกว่งข้าวถามผี ผีบอกว่าเด็กน้อยผู้นี้ คือปู่มันกลับมาเกิด ให้เอาข้าวของเคยใช้รับขวัญเสีย แกเองค้นได้ตะกรุดในไถ้จึงเอาผูกคอมัน แต่นั่นมันมันค่อยห่างหาย แต่หากยามใดตะกรุดพรางคอก็มักป่วยไข้ ตะกรุดจึงติดคอมันอยู่จนถึงทุกวันนี้

(ไพร่อำพราง : ๒๖)

ข้อความข้างต้นเป็นตอนที่เซิงหาญอายุเกือบหนึ่งขวบไม่สบาย พ่อจึงไปหาแม่หมอ เพื่อเข้าทรงหรือแกว่งข้าวถามผีถึงสาเหตุอาการเจ็บป่วย ผีหม้อหนึ่งบอกว่าปู่ของเซิงหาญกลับมาเกิดใหม่ต้องนำสิ่งของเครื่องใช้ที่เคยเป็นของปู่มารับขวัญ พ่อของเซิงหาญจึงนำตะกรุดของปู่มาผูกห้อยไว้ที่คอเซิงหาญอาการจึงดีขึ้น

การสะท้อนความเชื่อเรื่องผีหม้อหนึ่งจึงแสดงให้เห็นว่า ชาวล้านนาเคารพนับถือผีหม้อหนึ่งซึ่งเป็นผีที่ให้คุณ ผีหม้อหนึ่งจะสามารถรักษาอาการเจ็บป่วยของสมาชิกในครอบครัวได้

๔.๒.๑.๑.๒ ผีของสังคม

ชาวล้านนาเชื่อว่าในแต่ละหมู่บ้านจะมีผีคุ้มครองดูแลให้สงบสุขอุดมสมบูรณ์ การนับถือผีในระดับของชุมชนสะท้อนให้เห็นการยอมรับในการอยู่ร่วมกันของชุมชน ผีของสังคมล้านนาที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ได้แก่ ผีเสื้อบ้านและผีเจ้านาย

๔.๒.๑.๑.๒.๑ ผีเสื้อบ้าน

ชาวล้านนาเชื่อว่าผีเสื้อบ้านเป็นผีอารักษ์ที่คอยคุ้มครองดูแลให้หมู่บ้านสงบสุข หมู่บ้านหนึ่งจะมีศาลผีเสื้อบ้านหนึ่งศาล ความเชื่อเรื่องผีเสื้อบ้านของชาวล้านนาปรากฏในนวนิยาย ๔ เรื่อง ได้แก่ **ไพรอำพราง ลูกป่า สร้อยสุคันธา และดงคนดิบ**

ชาวล้านนาเชื่อว่าผีเสื้อบ้านมีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของคนในหมู่บ้าน หากคนในหมู่บ้านทำผิดจารีตประเพณีผีเสื้อบ้านก็จะไม่คุ้มครองดูแลคนในหมู่บ้านอีกต่อไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผีเสื้อบ้านเป็นเหมือนกลไกควบคุมความประพฤติของคนในหมู่บ้าน เพื่อให้คนในหมู่บ้านอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เมื่อทำผิดย่อมมีการลงโทษ เมื่อผีเสื้อบ้านไม่ทำหน้าที่ดูแลหมู่บ้านจึงทำให้มีภัยจากภายนอกเข้ามาในหมู่บ้านปรากฏในนวนิยายเรื่อง**ไพรอำพรางว่า**

“ เสือเข้าบ้านไม่ดีทั้งนั้น ” มอนคำว่า “รีตรอยบ้านเราเริ่มหละหลวมลูกบ้านไม่เคารพ
คลองบ้าน เสือบ้านไม่คุ้มครองหมู่บ้าน อันร้ายอันกาจากภายนอกเลยเข้ามาทวน”

(ไพรอำพราง : ๘๑)

ชาวล้านนาเชื่อว่าเมื่อชาวบ้านคนใดไม่ประพฤติตามจารีตสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะไม่คุ้มครองทำให้คนทั้งหมู่บ้านเดือดร้อน ดังปรากฏว่ามีเสือเข้ามากินคนในหมู่บ้านซึ่งเชื่อว่าเพราะชาวบ้านไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณี แต่เมื่อเกิดเหตุร้ายก็ต้องทำพิธีเซ่นไหว้เพื่อขอขมาผีเสื้อบ้านดังนี้

ลัดเข้าดงเสื้อบ้าน วางเครื่องฆ่าทั้งหลายลงดินแล้วนั่งยองๆอยู่หน้าหอ **ทองวันเป็น**
ตัวแทนว่าไหว้คำวอนบอกกล่าว ว่า ผู้ข้าทั้งหลายอันเป็นลูกหลานบ้านห้วยข้าวกำจะไปล่าเสือ ผู้ข้า
ทั้งหลายมากราบไหว้เสื้อบ้านอันเป็นที่พึ่งที่พิง ขอเสื้อบ้านจงกำหนดอันช่วยให้ข้าเสือดำนันได้ด้วย
เทอญ วิชาศาสนาพระพุทธรเจ้าจักได้รู้เรื่องเสื้อบ้านผีเมืองจะได้สิงสู่อยู่กับสงบสุขดังเดิม หากฆ่าเสือ
กินคนตัวนั้นได้ สงกรานต์ปีใหม่ผู้ข้าทั้งหลายจะดำหัวเสื้อบ้านเป็นการใหญ่ไม่มีมาก่อน จะยกหอ
ยอเรือนให้ใหญ่งามสะอาด

(ไพรอำพราง : ๔๐๓)

การทำพิธีเซ่นไหว้เพื่อขอขมาผีเสื้อบ้านเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ ต้องมีเครื่องเซ่น มีตัวแทนคนในหมู่บ้านขอให้ผีเสื้อบ้านคุ้มครอง โดยบนบานบอกกล่าวขอให้อำนาจของผีเสื้อบ้าน คุ้มครองและช่วยให้ฆ่าเสียได้ แล้วคนในหมู่บ้านจะร่วมกันจัดทำพิธีเลี้ยงผีเสื้อบ้านให้ยิ่งใหญ่กว่าที่เคยทำมาเพื่อขอขมาที่คนในหมู่บ้านทำผิดจารีตประเพณี นั่นคือหลงตั้งครุฑโดยไม่ได้แต่งงาน ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ผีเสื้อบ้านลงโทษทำให้เสือเข้ามากินคนในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ยังเชื่อว่าผีเสื้อบ้านอาจจะเป็นวีรบุรุษของหมู่บ้านในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ดังปรากฏในตัวอย่างต่อไปนี้

“ศาลปู่หลุก”

“ปู่หลุกเป็นใครกันพ่อ?”

“ปู่หลุกเป็นคนกล้าเป็นคนเก่ง” พ่อยกมือจบท่วมหัว คนเก่งต้องเก่งอย่างปู่หลุกถึงจะมีคนไหว้สา ตายไปลูกหลานยังสร้างศาลไว้บูชา

“เก่งอย่างปู่หลุกเก่งอย่างไร?”

“พ่อจะเล่าให้ฟัง”

พ่อเด็ดดอกไม้สองสามดอกบูชาศาลแล้วเล่าว่า สืบขึ้นไปสองชั่วคน สมัยเพ็งโยกย้ายกันมา สร้างบ้านแปลงเมืองใหม่ๆ ครั้งนั้นมีหัวหน้าบ้านชื่อปู่หลุกเป็นคนกล้าหาญ เป็นหัวหน้าที่ถูกบ้านรักใคร่นับถือ สมัยนั้นหมู่บ้านยังเป็นป่าดิบดงดำมีแต่รอยตีนช้างมาอยู่ใหม่ๆ สิบกว่าครอบครัวจึงถูกช้างรบกวนมาก ยังมีช้างเเกรโขลงหนึ่งชอบเหยียบย่ำไร่ข้าวให้เสียหาย ชาวบ้านเดือดร้อนไปทั่ว ร้องถึงปู่หลุกจึงออกแกะรอยตามช้าง พ่อเล่าถึงตอนนั้นก็หยุดไป

“แล้วไงพ่อ?”

“ปู่หลุกชำนาญรอยตีนช้าง แกตามไปพบมันซุ่มในป่าไผ่ ช้างโขลงนั้นมีสิบกว่าตัวรวมทั้งลูกเล็ก ปู่หลุกรอจนลมสงบจึงคลานเข้าไปจ่อยิงมันถึงใต้ท้อง ช้างตายและปู่หลุกก็ตายด้วย”

“ปู่หลุกถูกช้างเหยียบหรือ?”

“อ้อ พ่อหัวหน้าโขลงล้มปู่หลุกก็ถูกเหยียบและ เมื่อช้างแตกฝูงลูกบ้านจึงเอาศพมาเผาและสร้างศาลยกให้ปู่หลุกเป็นเสื้อบ้านสืบมาจนทุกวันนี้”

(ลูกป่า : ๑๖-๑๗)

มาลา คำจันทร์ พรรณนาลักษณะของศาลผีเสื้อบ้านว่าเป็นศาลอารักษ์ที่เป็นเรือนไม้กระดานขนาดเล็ก มีทั้งเครื่องเรือนและเครื่องเซ่นไหว้ ศาลผีเสื้อบ้านของหมู่บ้านคือศาลปู่หลุก เมื่อปู่หลุกยังมีชีวิตอยู่เป็นหัวหน้าหมู่บ้านพาลูกบ้านย้ายมาอยู่ที่หมู่บ้านนี้ ซึ่งในขณะนั้นยังเป็นป่าที่บึงมีช้างมารบกวนชาวบ้านโดยมาเหยียบข้าวในไร่ ปู่หลุกเป็นผู้นำที่ดีปกป้องคุ้มครองคนในหมู่บ้านในการขับไล่ช้าง โดยคลานเข้าไปจ่อยิงช้างถึงท้องช้างเมื่อช้างตายปู่หลุกก็ตาย ความกล้าหาญของปู่หลุกครั้งนี้จึงทำให้ชาวบ้านสร้างศาลให้ปู่หลุกเพื่อเป็นอนุสรณ์ ซึ่งเป็นทั้งศาลวีรบุรุษคุ้มครองหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขเหมือนตอนที่ปู่หลุกยังมีชีวิตอยู่

ผีเสื้อบ้านเป็นเสมือนผู้ควบคุมคนในหมู่บ้าน เมื่อมีผู้คนจากที่อื่นอพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะต้องพามากราบไหว้ผีเสื้อบ้านเพื่อเป็นการบอกกล่าวและขอให้คุ้มครองดังนี้

จำบ้านพาสองสาวหนุ่มไปไหว้หอเสื้อบ้าน อยู่ใกล้กับวัด วัดเป็นโรงเรียนไม้ไผ่มีแต่พระพุทธรูปไม้แกะสลักฝีมือหยาบๆ ไม่มีพระสงฆ์องค์เจ้าอยู่ประจำ นานๆ ที่มีพระแก่กล้าแะเวียนผ่านมาหอเสื้อบ้านเป็นเรือนสี่เสาหลังเล็กสูงเพียงตา รมครีมวังเวงด้วยไม้ใหญ่แผ่เงาไว้ พ่อเฒ่าเอาข้าวตอกดอกไม้ให้เขาไหว้

(สร้อยสุคันธา : ๑๓๐)

เฒ่าชุมเป็นจำบ้านพาฝ่ายคำและแสงชายมาไหว้ผีเสื้อบ้านโดยนำข้าวตอกดอกไม้ไปไหว้บูชา เพื่อบอกกล่าวผีเสื้อบ้านว่าฝ่ายคำและแสงชายจะเข้ามาอยู่หมู่บ้านห้วยซางคำ เพื่อให้ผีเสื้อบ้านช่วยคุ้มครอง บริเวณเวณหอเสื้อบ้านเจียบสงบ รมริน ไม่มีผู้คนพลุกพล่าน

สถานที่ตั้งศาลเสื้อบ้านก็มีความสำคัญ ชาวล้านนาเชื่อว่าศาลผีเสื้อบ้านจะตั้งอยู่ในบริเวณใกล้วัด เป็นบริเวณที่มีต้นไม้ขนาดใหญ่ รอบๆ บริเวณเป็นป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์จึงเรียกว่าดงเสื้อบ้าน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อของชาวล้านนาที่นับถือธรรมชาติว่ามีอำนาจเร้นลับ ดังความต่อไปนี้

รมครีมแน่นหนัดด้วยไม้ใหญ่ไม้เล็กหลายส่าหลายพันธุ์ เป็นไม้ป่าขึ้นเองโตเอง ติดต่อกันเป็นผืนเป็นพืดกับเขตดงเสื้อบ้าน หมูไม้เว้นว่างเป็นลานโล่งอยู่บ้างทางด้านหน้า และหลังตัวขอบโบสถ์เป็นปริมนทลราวไร่เศษๆ พอให้ย้อมหญ้าได้โดนแดดโดนฝนได้บ้าง

(ดงคนดิบ : ๒๐๓)

จะเห็นว่าบริเวณศาลผีเสื้อบ้านเป็นป่าไม้หนาทึบ สะท้อนให้เห็นความเชื่อของชาวล้านนาเกี่ยวกับการนับถือธรรมชาติ ทั้งยังเป็นกลไกในการรักษาป่าไม้แหล่งธรรมชาติของชุมชน สถานที่ตั้งศาลผีเสื้อบ้านต้องเจียบสงบ ไม่มีผู้คนพลุกพล่าน ทำให้ผู้ไปกราบไหว้ผีเสื้อบ้านสัมผัสบรรยากาศที่วังเวง เพิ่มความศักดิ์สิทธิ์แก่ผีเสื้อบ้าน

๔.๒.๑.๑.๒.๒ ผีเจ้านาย

ผีเจ้านายคือดวงวิญญาณของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีเชื้อสายเป็นเจ้านายปกครองดินแดนแถบล้านนา ชาวล้านนาเชื่อว่าเมื่อเจ้านายเสียชีวิต ณ บริเวณใดดวงวิญญาณจะสิงสถิตบริเวณนั้นเพื่อปกป้องคุ้มครองชาวบ้าน ในนวนิยายเรื่องสร้อยสุคันธากล่าวถึงผีเจ้าหลวง

คำแดงว่าเป็นผิอารักษ์ประจำเมืองเชียงใหม่ สถิตอยู่ที่ถ้ำดอยหลวงเชียงดาวเป็นที่นับถือของบรรดาเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เพราะถือเป็นอารักษ์ประจำเมืองและมีอิทธิพลเหนือผีอื่นๆ ดังนี้

“เจ้าหลวงคำแดงเป็นเจ้านินโตะผิ ฝ่ายคำไม่รู้จัก” ฝ่ายคำถามเหมือนชวนพูดชวนคุย เบี่ยงเบนความเจ็บปวดบาดแผลพ้อพญาทำร้าย แสงชายตอบว่า

“หนานสมครูพี่บอกว่าเจ้าหลวงคำแดง เป็นอารักษ์ใหญ่เทือกดอยเพียงดาวหลวง ดอยเทือกนี้บางคนก็เรียกว่าดอยเชียงดาวหลวง ปลายสูงเพียงดาวใหญ่กว้างกินแผ่อาณา ถึงดงหลวงถิ่นนี้ ครูหนานสมบอกพี่ว่าเจ้าหลวงคำแดงเป็นหลานพญาเจ้าเมืองแห่งเมืองพะเยา ดอยดวนไกลโพ้นทางโน้นและฝ่ายคำไปทางตะวันออกเฉียงใต้จะเป็นเมืองพะเยา ครูหนานสมบอกพี่” ยืนหลาวไม้รวกแหวกพุ่มไม้บังทางแล้วเล่าต่ออีกว่า

“เจ้าหลวงคำแดงท่านไล่ล่ากวางทองมาแต่เมืองพะเยา กวางแล่นเข้าถ้ำเชียงดาว ท่านไล่ตามเข้าไปไม่ออกมาจนบัดนี้ ท่านสิงสู่เป็นอารักษ์ใหญ่ดอยเพียงดาวหลวงสืบมาบัดนี้”

(สร้อยสุคันธา : ๑๑๐)

ผิเจ้านายในเรื่องนี้คือว่าเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งเป็นหลานพญาเจ้าเมืองได้ไล่กวางทองจากเมืองพะเยาจนถึงถ้ำเชียงดาว กวางวิ่งเข้าไปในถ้ำ เจ้าหลวงคำแดงตามเข้าไปแล้วไม่ออกมาอีกเลย ชาวบ้านจึงเคารพนับถือเป็นอารักษ์ดูแลดอยเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องผิในสังคมของชาวล้านนา

๔.๒.๑.๑.๓ ผิประจำธรรมชาติ

วิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาพึ่งพิงธรรมชาติแวดล้อม ชาวล้านนาจึงนับถือธรรมชาติใกล้ชิดและให้ความสำคัญในการนับถือผิประจำธรรมชาติ โดยมีความเชื่อว่าธรรมชาติทุกแห่งจะมีผิที่สามารถดลบันดาล และดูแลความอุดมสมบูรณ์ของน้ำและผลผลิตในไรนา นวนิยายของมาลา คำจันทร์ ปรากฏการนับถือผิประจำธรรมชาติที่แสดงอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ได้แก่ ผินา และผิไร่

๔.๒.๑.๑.๓.๑ ผินา

ชาวล้านนาเชื่อว่าผินามีอำนาจดลบันดาลให้ข้าวเจริญงอกงาม มีน้ำอุดมสมบูรณ์ในการทำนา คอยดูแลรักษาข้าวในนาและต้นกล้าข้าวให้เจริญงอกงาม มีน้ำอุดมสมบูรณ์และคอยคุ้มครองวัวควายให้มีสุขภาพดีทำงานได้ ในนวนิยายเรื่องนกแอ่นฟ้าปรากฏความเชื่อเรื่องผินาดังนี้

หนานแก้วหาบข้าวเชื้อซึ่งแช่แล้วออกไปนอกทุ่ง อินทรคอนตะกร้าจูดดอกไม้รูปเทียนและอื่นๆ ตามไปติดๆ ถึงนอกทุ่งน้ำเจิ่งนองชาวปลาบ หนานแก้วปลงหาบลงหัวนาแปลงหนึ่งซึ่ง

เกลี้ยหน้าดินราบเรียบ แก่ปักเจลาวที่มุมคันทนา เหน็บดอกด้าย เหน็บดอกคำ ยกถาดใส่เหล้า
จอกหนึ่ง ข้าวปั้นหนึ่งกับไก่ชิ้นหนึ่งขึ้นจรดเพียงคิ้ว

“พ่อทำอะไร”

“เช่นผีนา”

“เช่นผีนา?”

“เราจะหว่านข้าววันนี้แล้วอินทร พ่อจะบอกผีนาให้เขาช่วยดูแลข้าวกล้า”

“ผีนาจะเฝ้าข้าวให้เราหรือพ่อ”

“ฮือ”

“มันอยู่ไหน”

“จู้จ” แก่จู้ปากปรัมลูกชายเบาๆ “อย่าเรียกมันสิ ต้องเรียกเขา” หนานแก้วจบคำ
บอกกล่าวผีนาที่เอากระเบาะเล็กๆ โยงข้าวเชื้อจากกระบุงมากำซัด เม็ดข้าวถูกเหวี่ยงไกลเป็น
วงกว้าง

(นกแอ่นฟ้า : ๒๐)

การเช่นไหว้ผีนา นับเป็นพิธีสำคัญ ต้องเตรียมเครื่องบูชาคือดอกไม้ ฐูป
เทียน และเครื่องเช่นได้แก่ เหล้าขาว ข้าวและไก่ เพื่อเช่นผีนา โดยจะมีการบอกกล่าวขอให้ผีนา
ดูแลต้นกล้า คำเรียกผีนา ก็ต้องแสดงความยกย่องนับถือ ดังนั้นหนานแก้วจึงสอนอินทรไม่ให้เรียกผี
นาว่า “มัน” สะท้อนให้เห็นว่าชาวล้านนา นับถือผีนา เมื่อกล่าวถึงผีนาควรใช้คำพูดสุภาพ ผีนาจึงเป็น
ผีที่ให้คุณต่อชาวล้านนา

๔.๒.๑.๑.๓.๒ ผีไร่

ชาวล้านนา มีความเชื่อว่าผีไร่มีหน้าที่ดูแลผลผลิตในไร่ สามารถบันดาลให้
พืชผลในไร่เจริญงอกงาม ในนวนิยายเรื่องเมืองลับแล กล่าวถึงการเช่นไหว้ผีไร่ว่ามีพิธีการเสี่ยงทาย
จากไตของไก่ที่จะนำไปเลี้ยงผีไร่

ไก่ฆ่าแล้วคอปักคออ่อนอยู่ข้างก้อนเสา มุนทาแบ่งเกลือใส่อ้อมเมี่ยงแล้วออกจากครัว เสี่ยง
หินกับมิดเสียดกันยังดังจากชานหลังคำสอนว่า น้ำรดมิด หางยคมมิดแล้วเอามือลูบคม แขนบไ้มิดลงกับ
หินลับแล้วลับมิดต่อ ครู่หนึ่งลูกสาวก็หิ้วไก่อ่วกออกมานอกชานหน้าไก่ชืด พอเปิดชานออกหนึ่งไก่อีกชืด
เช่นกัน

คำสอนนกชนไก่อวดเร็ว ถกเกลี้ยงแล้วส่งลูกเอาไก่อ่านไฟ ขนอ่อนขนอยู่โดนไฟ
ลวกก็ไหม้เกลี้ยง บัวเรือนหิ้วไก่อมาคินพ่อ ผู้พ่อกรีดมิดกับหินแล้วผ่าอกไก่อัดบไตใส่ฟุงปล้น
ทะลักเป็นยวงใหญ่ใส่กอดกันเป็นพวง ไชมันหุ้มพอกเป็นสีเหลืองอ่อน บัวเรือนเห็นหัวใจไต
ดับก็ขยักขย่อน คำสอนตัดไตออกมาพลิกล่างพลิกบนแล้วส่องดูกับแดด

“พ่อจะทำอะไร”

“จะเลี้ยงผีไร่”

“เอาไตเลี้ยงผีไร่หรือพ่อ”

“ไม่ใช่ พ่อดูไต ดูได้ถึงข้าวกล้าปลามันปีนี้ ไตแดงดีไม่มีข้า่นวม ข้าวไร่ปีนี้จะได้ดี”

(เมืองลับแล : ๑๔๔)

คำสอนพ่อของจอมแสงฆ่าไก่เพื่อนำไปเช่นไหว้ผีไร่ ก่อนที่จะนำไปเช่นไหว้ก็ผ่าอกไก่แล้วตัดไตไก่มาพิจารณาสีของไตไก่ เพื่อทำนายว่าข้าวไร่ปีนี้จะเป็นอย่างไร หากไตไก่แดงดีไม่ข้า่นแสดงว่าข้าวไร่ปีนี้จะดี ส่วนตัวไก่อีกจะนำไปเช่นผีไร่

๔.๒.๑.๒ ผีที่ให้โทษ

ผีที่ให้โทษเป็นผีที่ชาวล้านนาเชื่อว่าให้โทษ ผีร้ายจะทำร้ายหรือรังควานให้เกิดความทุกข์เดือดร้อน เช่น ทำให้เจ็บป่วย เป็นต้น ผีที่ให้โทษที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ได้แก่ ผีกะ ผีพราย และผีโพง

๔.๒.๑.๒.๑ ผีกะ

ผีกะ หรือ ผีกละ มาจากคำว่า ตะกละตะกลาม ผีกะเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษในตระกูลใดตระกูลหนึ่งที่ลูกหลานจะต้องเชิญให้อยู่ในหม้อดิน ปิดปากหม้อด้วยผ้าขาวผ้าแดง มีดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวปลาอาหาร หากลูกหลานละเลยวิญญาณก็จะเที่ยวไปสิงคนอื่น ๆ เพื่อให้ลูกหลานอับอาย หากผีกะไม่ชอบใครก็จะสิงอยู่ในร่างกายคนนั้นทำให้เวียนศีรษะ ใจสั่น หน้าซีด หากอาการหนักจะล้มโดยเจ้าตัวไม่รู้สึกรู้สีกตัว จากนั้นจะอาละวาดตะโกนด่าใคร ๆ อย่างผิดปกติ การบังคับให้ผีออกจะต้องใช้คาถาเวทมนตร์ ความเชื่อเรื่องผีกะปรากฏในนวนิยายเรื่องเจ้าจันทน์ผมหอม: นิราศพระธาตุอินทร์แขวน ดงคนดิบ และเด็กบ้านดอย

ความเชื่อเรื่องผีกะที่ปรากฏในนวนิยายมักแสดงถึงอาการของผู้ที่ถูกผีกะเข้าสิง ใครก็ตามที่เจ็บป่วยมาเป็นระยะเวลายาวนานโดยไม่ทราบสาเหตุและรักษาไม่หาย เพื่อถึงชื่อหมู่บ้านที่ผีกะอาศัยอยู่แสดงว่าผีกะเข้าสิง ดังนี้

อยู่มาวันหนึ่ง เจ้าจันทน์ก็เพ้อว่าต้องกาย ต้องกาย ปู่หมอเฒ่าครูทายเจลียวใจจึงให้สาเจ้าพ่อปู่หมอว่าผีกะบ้านต้องกายอาจเข้าสิงกินตับกินไต หากกินถึงใจเมื่อใดเจ้าจันทน์ก็จะตายเมื่อนั้น คุ่มหลวงมัวมิดเย็นซีดอับชื้นมีแต่เสียงสะอื้นสงสารเจ้าจันทน์ โพล่เพล่เวลาต่อกลางวันกับกลางคืนแสงหมองเศร้ามีดสองหม่นทั่วคุ่มมิดสะสมสลับ เย็นหนึ่งหวั่น ตัวลุกเยือก เจ้าจันทน์จะเกลือกกลิ้งดิ้นตัวก็ไม่ได้แล้ว ตอนนั้นเจ้าหล้าอินทะมาเฝ้าอยู่ตลอด ถอดเอาพระประจำตัวมาห้อยคอน้อง แต่ผีกะ หนองคล่องบ่ยอมพ่ายหนี ต่อมาก็มีพ่อหมอมาทำพิธีขับไล่ผีกะ

(เจ้าจันทน์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๘๑-๘๒)

อาการป่วยของเจ้าจันทร์เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุ ทุกคนแน่ใจว่าเจ้าจันทร์ถูกผีกระเข้าสิงเพราะเจ้าจันทร์เพ้อว่า “ตองกาย” ซึ่งเป็นชื่อหมู่บ้านที่ผีกระอาศัยอยู่ มาลา คำจันทร์ (๒๕๓๗ : ๑๔๑) กล่าวว่า “บ้านตองกาย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เล่าลือกันในสมัยก่อนว่าเป็นหมู่บ้านผีกระ”

คนที่ถูกผีกระเข้าสิงจะไม่รู้สึกตัวว่าแสดงอาการใดๆ ออกมา อาการที่พบ เช่น เป็นไข้ตัวเหลืองมานาน ดวงตาขุ่นมัว นัยน์ตาดูตัน อาละวาด และมีกำลังแข็งแรงผิดปกติแม้ว่าคนคนนั้นจะเจ็บป่วยร่างกายอ่อนแอก็ตาม ที่สำคัญคือจะอาละวาดอยากรับประทานลาบเลือด ซึ่งเป็นอาการของคนที่บ้านเชื่อว่าถูกผีกระเข้าสิง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“กูนี่กแล้ว” เพื่อนบ้านใกล้เคียงพูดขึ้น “เห็นมันเป็นไข้ตัวเหลืองมานานกูเอาต้มผักเป็ดมาทำให้กิน มันกลับตาขุ่นตาวางบ่นว่าอยากกินลาบ ลาบเลือด กูนี่รู้ว่าผีกระเข้ากินแน่ ๆ บอกลูกบอกผัวมันก็จะเลยคำกู แล้วเป็นอย่างไรละ ผีเข้ากินตับสียแล้ว แก่ไม่ตกจะตายนะมึง”

“มันเป็นผีตัวใดกันแน่หือสุ”

“จะมีใคร” นางอิ่นยืนคางยาว “ทั่วตรงรูกฟ้านบ้านเรา ผีกระมีตัวเดียวแต่ฮือย่าเฒ่า”

นางบั้นยังหอบหายใจพิศพาต ดวงตาขุ่นมัวติดจะเหลือง ๆ เพราะป่วยไข้เรื้อรัง ตาคู่นั้นมองกวาดไปมาสายตาดูตุตัน กระหายหิวทำทางนางดูหงุดหงิด งุ่นง่านพร้อมจะอาละวาดได้ทุกเมื่อ ไม่ใช่นางบั้นคนเก่าแล้ว หน้าตาเปลี่ยนไป ทำทางเปลี่ยนไป

(จดคนดิบ : ๖)

เนื่องจากชาวล้านนาเชื่อว่าผีกระเข้าสิงใครจะทำให้คนนั้นเป็นที่รังเกียจของชาวบ้าน จึงเป็นช่องทางให้คนบางกลุ่มที่ขัดผลประโยชน์กันใช้เป็นวิธีแก้แค้น ชาวล้านนาบางคนไม่เชื่อว่าผีกระมีจริงแต่เป็นเล่ห์เหลี่ยมของมนุษย์ ดังข้อความต่อไปนี้

แล้วยาก็เล่าความเป็นมาของบรรพบุรุษให้ฟังว่า ตอนย่าเป็นสาวได้ตกไปเป็นขี้ข้า (ทาส) ของเจ้าน้อยคุ่มลำพูนหลวง ย่ารักกับปู่ชื่อหนานใจยอ พ่อของปู่อยู่บ้านแป้นมีนามมากมาย ปู่ขอร้องทวดให้ไถ่ย่าออกมา เจ้าน้อยจึงรู้จักกับทวด เจ้าน้อยโลภอยากได้นางของทวดแต่ทวดไม่ยอมขาย เจ้าน้อยว่าแล้วจะได้เห็นดิกัน

ตระกูลของทวดหนีถือผีปู่ย่า (ผีบรรพบุรุษ) สืบสาวขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งพ่อของทวดชื่อหนานมาละเป็นคนดีมีวิชาแก่กล้าคนจึงเรียก มาละดับเหล็ก ทวดชื่อหนานโลจนะ คนก็เรียกว่าโลจนะดับเหล็กเช่นกัน ย่าแต่งงานกับปู่ได้ไม่นานก็เกิดรำลึกว่า ผีกระเข้าสิงคนนั้นคนนี้ออกชื่อดับเหล็กไปทั่ว มีอยู่วันหนึ่งลูกแดงของเพื่อนบ้านตายลงแล้วหายไป คนออกตามหาจนมาพบเด็กถูกแหะท้องดับไตใส่ฟุงหายไป เขาพบศพในสวนหลังบ้านทวด เขาร้องขออาชญาบ้านเมืองจัดการทวดจึงถูกจับหนี เจ้าน้อยเลยยื่นมือมาขอซื้อหา ทวดจำใจขายแล้วอพยพมาตั้งแหล่งที่นี้

“เดิมนอนแรมแกมมือกันมาเกือบสองเดือนทีเดียวอายน้อยเอ๋ย สมัยนั้นรกรายังบ่มี นี่แหละนามสกุลมึงถึงมีชื่อพ่อของทวดกับทวดมึงรวมอยู่ด้วยกัน”

“แล้วทวดเป็นผีกะโหลก ผีกะอย่างป่าช้า”

“ไม่ใช่หรอก ทวดมึงไม่ใช่ผี”

“แล้วป่าช้าละยา” ยาเปิดขวดน้ำมันออกซำๆ

“มันก็ไม่ใช่ผีหรอกอ้ายน้อย”

(เด็กบ้านดอย : ๓๕)

เจ้าน้อยซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกแทนบุคคลที่มีเชื้อสายเจ้าในภาคเหนือใช้เล่าให้เหลื่อมสร้างสถานการณ์ว่ามีผีกะเข้าสิงชาวบ้าน เพื่อเป็นอุบายซื้อนาจากยาของมงคล เรื่องราวทั้งหมดที่เกิดขึ้นจึงทำให้ยาของมงคลไม่เชื่อว่าผีกะมีจริงแต่เป็นเล่ห์เหลี่ยมของมนุษย์ อย่างไรก็ตามเรื่องนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าชาวล้านนามีความเชื่อเรื่องผีกะ ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าผีกะเป็นผีที่ให้โทษกินอวัยวะมนุษย์ ชาวล้านนาจึงเกลียดกลัวผีกะ

๔.๒.๑.๒.๒ ผีพราย

ในสมัยโบราณชาวล้านนาเชื่อว่าผีพรายจะเข้าสิงผู้หญิงอายุมากและล้มป่วยมานาน หากไม่มีใครอยู่หญิงชราที่ผีพรายเข้าสิงจะแข็งแรงสามารถลุกขึ้นมาหาของรับประทานในปริมาณที่มาก เมื่อรับประทานเสร็จก็จะกลับไปนอนหลับเหมือนเดิม ดังข้อความต่อไปนี้

ครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ตอนนั้นแกเองเพิ่งอยู่กับนางสีเวียงได้ไม่นาน ในหมู่บ้านมีแม่เฒ่าผู้หญิงป่วยไข้ประหลาด นอนหลับเหมือนหลับแต่ซุกตลอดเวลา ผอมเหลืองแห้งเหี่ยว ผมร่วงหัวล้าน ตาหล่นเป็นบ่อลึก หงับปากหุดตัวจนฟันโผล่ยื่น ผิดๆ อย่าวว่าแต่พบเห็นตอนกลางคืนเลยต่อให้กลางวันแดดเปรี้ยง หากใครบังเอิญพบแกก็ต้องสะดุ้งขวัญบิน แม่เฒ่าผู้นั้นนอนหลับอยู่เป็นปี นอนอยู่สองสามวันถึงจะลุกมากินเสียทีหนึ่ง กินแต่ละครั้งก็เหมือนยัดโองยัดไห กินไก่ต้มเป็นตัว กินลาบที่ละซามใหญ่ขนาดคนธรรมดาคนใดได้ตั้งสี่ห้าคน ฐูลิงตัวใหญ่ๆ ต้มยาใส่พริกเผา คนกินได้ทั้งบ้านแต่กลับกินคนเดียวกินมือหนึ่งแล้วนอนหลับสลึมสลือหลายวัน ใครๆ ต่างแปลกใจ ใครๆ ต่างอธิบายไม่ได้ว่าแกป่วยไข้เป็นโรคอะไร กลายเป็นเรื่องลึกลับมืดมนของคนทั้งหมู่บ้าน “มันมีพรายแฝง” หมอสองบ้านสัน

ข้างตายบอก “มีพรายแอบแฝงอยู่กับตัวมัน ที่มันกินๆ อยู่มันไม่ใช่มันดอก พรายต่างหากที่แอบแฝงมากิน”

(เมืองลับแล : ๑๔)

พรานวงฟ่อของจอมแสงนี้ยกยอนทบทวนถึงอาการของแม่เฒ่าในหมู่บ้านที่ป่วยไข้แบบไม่เคยพบมาก่อน คือ ผอมเหลืองแห้งเหี่ยวผมร่วงศีรษะล้าน หงับปากหุดจนเห็นฟันยื่นออกมา นอนอยู่ทั้งวัน สองสามวันถึงจะตื่นมารับประทานอาหารซึ่งมากกว่าคนปกติ เช่น รับประทานไก่ต้มทั้งตัว หรือรับประทานลาบซามใหญ่ขนาดคนธรรมดารับประทานได้สี่ห้าคน เมื่อในบ้านมีคน

ถูกผีพรายสิง คนในครอบครัวมักจะทิ้งให้อยู่คนเดียวเนื่องจากสันเป็ลื่อง ดังเช่นแม่เฒ่าในหมู่บ้าน จนกระทั่งหลวงปู่ท่าน้ำมนต์ให้แม่เฒ่าดื่มจึงมีอาการดีขึ้นเหมือนคนปกติ สะท้อนให้เห็นว่าอาการที่ถูกผีพรายเข้าสิงสามารถรักษาให้หายได้ แม้จะเป็นผีฝ่ายที่ให้โทษทำให้คนที่ถูกสิงซบผอมลงเรื่อยๆ แต่ก็ไม่ทำให้เสียชีวิต ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แม่เฒ่าถูกละทิ้งคาเรือนเพียงคนเดียว ลูกและผัวปลื้กตัวจากไปหมด หลวงปู่กลับมา หลวงปู่รู้เรื่องจึงไปท่าน้ำมนต์ไล่พราย เอาน้ำให้แม่เฒ่ากิน กินแล้วแกก็อาเจียนออกมาเป็นเลือดเน่า เลือดเสีย เหม็นคูลุ้ง แม่เฒ่าค่อยอยู่ได้กินได้เหมือนคนอื่นเขา กินทีละเล็กละน้อย กินข้าวกับกล้วย กินข้าวกับเกลือ จนค่อยมีแรงขึ้นเป็นลำดับ แกอยู่สืบมาอีกร่วมสิบปีจึงค่อยถึงกำหนดหมดอายุที่แท้จริง

(เมืองลับแล : ๑๕)

ความเชื่อเรื่องผีพรายของชาวล้านนามีมาช้านานกลายเป็นเรื่องเล่าจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งว่า

พรายอำ...มงคลห่อไห่ด้วยความหวาดหวั่น ครั้งหนึ่งตอนที่มงคลอยู่ชั้นป. ชีไก่ บ้านดอย มีผู้หญิงคนหนึ่งชื่อย่านางหนูน เรียกกันว่าย่านางพรายอำ นางนอนผอมโกรก หายใจแฉบบ ๆ อยู่ติดฟูกลูกไปไหนมาไหนไม่ได้ เอาแต่ครางอื้อ ๆ อยู่วันยังค่ำ ๆ เล่ากันว่าคนถูกพรายอำจะกินได้ไส้ยาวย่านางกินไก่คราวละตัว มะละกอดูคราวละลูก จนลูกหลานระอาเลี้ยงไม่ไหวปล่อยให้ออด ๆ อยาก ๆ ใครเข้าใกล้มันก็กลอกตาใส่ ลุงป็นเล่าว่าวันหนึ่งแกมีธุระกับคนบ้านนั้นจึงไปหาแต่ไม่พบใครสักคน แกได้ยินเสียงกุก ๆ ในครัวไฟจึงเข้าไปดู แกพบย่านางที่ลูกไม่ได้กำลังเปิดโอ่งอ้ำ ล้วงกินแลบลิ้น เลียมือยาวเท่าศอก พอย่านางเหลือบมาเห็นลุงก็ล้มตึงลง อยู่มาไม่นานก็ตาย

(เด็กบ้านดอย : ๗๕-๗๖)

ลุงป็นเป็นผู้เล่าเรื่องผีพรายเข้าสิงย่านางหนูนให้มงคลฟังซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องผีพรายของชาวล้านนาว่าเป็นความเชื่อที่มีมานานแล้ว และน่าจะยังคงอยู่ในสังคมล้านนา ทั้งยังเชื่อว่าหากมีคนพบผีพรายกำลังกินอยู่จะทำให้คนที่ถูกผีพรายสิงอาการทรุดลงและเสียชีวิต

๔.๒.๒.๒.๓ ผีโพง

ชาวล้านนาเชื่อว่าผีโพงสิงอยู่ในผู้ชาย ออกหากินตอนกลางคืน คนที่ผีโพงเข้าสิงนั้นจะรู้ว่าตนเป็นผีโพง ตอนกลางวันมีชีวิตเหมือนคนปกติแต่กลางคืนจะออกหากินของสดเน่าเหม็น ผีโพงเป็นผีที่ไม่ทำร้ายคนอื่นก่อน ดังนี้

“แมวโพงจะลักกินไก่หรือฟอ หรืออีเหิน”

“ไม่ใช่” นายทาเอาไฟมาต่อบุหรืไปกล้วยแห้ง “เสียงตีนคนชัดเจนนพ่อดียินสองหนแล้ว”

“ขโมยหรือ บ้านเราไม่มีขโมย”

“พอกลัวจะเป็นผีสื่อผีโพรง อาจเป็นเปรตดิบพรายทับตัวใดตัวหนึ่งก็ได้ เขาฝูงนี้ชอบกินของเก่าเน่าเหม็น พอดิหลายวันมานี้ไก่เล้าเราเป็นห้าตาย มันอาจสาบก๊ลิ้นก็เลยแะมา”

“แค่ผีสื่อผีโพรง เปรตดิบพรายอำไม่มีโดนากลัว มันกลัวคนด้วยซ้ำไม่ใช่หรือพ่อดิใครพบเห็นมันมันจะตาย”

(ไพรอำพราง : ๑๔๓)

จากเรื่องสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ด้านความเชื่อผีโพรงของชาวล้านนาในสมัยก่อนว่า ผีโพรงเป็นผีที่พบเห็นได้และไม่มีความน่ากลัวเพราะไม่ทำร้ายคน ในทางตรงกันข้ามผีโพรงจะกลัวมมนุษย์ หากมีใครพบเห็นมันจะตาย ดังนั้นเมื่อเห็นผีโพรงจะต้องบอกว่าไม่เห็น

ต่อมาความเชื่อเรื่องผีโพรงกลายเป็นเรื่องเล่า โดยเล่าว่าผีโพรงเป็นผีที่ให้ผลร้ายกับผู้พบเห็นคือ หากใครก็ตามที่พบผีโพรงแล้วทัก ผีโพรงจะเสกก้านกล้วยข้ามหลังคาบ้านคนคนนั้น คนในบ้านนั้นก็มีความวิบัติ ดังนั้นจึงมีข้อห้ามว่าหากพบผีโพรงห้ามทัก ดังความต่อไปนี้

มงคลหม่นไปหาแม่บัง บรรยากาศสมัยนั้นอบอวลไปด้วยผี แม่บอกว่าผีสื่อเป็นผู้หญิง ผีโพรงเป็นผู้ชาย กลางวันก็เป็นคนธรรมดา แม้ว่าตอนเป็นเด็กอยู่สันชี้ห้าบ้านแม่ติดทุ่ง คีนหนึ่งฝนตกพรา ๆ แม่ลูกลูกไปเยี่ยวเห็นไฟลุกวาว ๆ เป็นดวงติด ๆ ดับ ๆ

“มันออกหากินเขียดใช้มัยแม่”

“ใช่เวลาพบผีสื่อผีโพรงเขาห้ามพูด ถ้ามันได้ยินมันจะเสกก้านกล้วยพุ่งข้ามหลังคาคนในบ้านนั้นจะวิบัติฉิบหายหมด ทีนี้ถ้าแม่ใช้ให้เอาก้านกล้วยไปทิ้ง มึงอย่าลืมสับให้เป็นท่อน ๆ นะ”

(เด็กบ้านดอย : ๕๔)

จะเห็นว่าชาวล้านนามีความเชื่อเรื่องผี โดยเชื่อว่าผีโพรงเป็นผู้ชาย ส่วนผีสื่อเป็นผู้หญิง อาจพบผีโพรงบริเวณทุ่งข้างบ้านขณะที่ผีโพรงออกมาหากบเขียดกินตอนกลางคืนมีลักษณะเป็นดวงไฟลุกวาววาว จากเดิมที่เคยเชื่อว่าผีโพรงไม่ทำร้ายมนุษย์ ต่อมากลายเป็นความเชื่อว่าผีโพรงสร้างความวิบัติแก่มนุษย์ได้ แสดงว่าการถ่ายทอดความเชื่อเรื่องผีโพรงเปลี่ยนแปลงไป

๔.๒.๑.๓ ผีที่ไม่ให้คุณหรือโทษชัดเจน

ผีที่ไม่ให้คุณหรือโทษชัดเจน ได้แก่ ผีปกกะโหล้ง ชาวล้านนาเชื่อว่าผีปกกะโหล้งอาศัยอยู่ในป่าลึก มีหน้าที่ดูแลรักษาป่า นวนิยายเรื่องลูกป่าสะท้อนให้เห็นว่า ผีปกกะโหล้งมีหน้าที่ดูแลป่าไม้แต่จะสิงสถิตอยู่ในลำน้ำ เป็นผีที่จะให้คุณหรือให้โทษนั้นขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของมนุษย์ ความเชื่อเรื่องผีปกกะโหล้งได้รับการถ่ายทอดโดยเล่าต่อ ๆ กันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ดังนี้

พอยังเล่าถึงผีปกกะโหล่งซึ่งเป็นชายแก่อยู่ในห้วย เย็นลงตะวันเหลืองมันจะร้อง ปก... ปกกะโหล่ง เสียงเยือกเสียงเย็น เด็กๆที่แอบเข้าป่าโดยไม่มีผู้ใหญ่ไปด้วยจะถูกมันหลอกเอาไป...ผม มั่นยาวปรกเข้า เคราปรกนม มันจะให้เด็ก ๆ หาหาบนหัว แต่บนหัวไม่มีเหามีแต่แมงป่องแมงเวา เด็กคนไหนกลัวและวิ่งหนีมันจะจับมาฉีกอกกินตับ คนไหนไม่กลัวมันจะให้เข็มทองเล่มหนึ่ง

(ลูกป่า : ๑๐)

ผีปกกะโหล่งหรือผีปกกะโหล่งเป็นผีที่อยู่ในลำห้วย หากเด็กเข้าป่าคนเดียวจะถูกผี ปกกะโหล่งจับไป ผีปกกะโหล่งมีผมยาวปรกเข้า ปรกนม และชอบให้เด็กหาหาบนศีรษะซึ่งความจริง คือแมงป่องและแมงป่องข้าง ผีปกกะโหล่งจะกินเด็กที่กลัว จากเรื่องเล่าของพ่อเมืองคำสะท้อนให้ เห็นว่าเป็นกุศโลบายของผู้ใหญ่ที่ต้องการเล่าเพื่อให้เด็กไม่กล้าเข้าไปในป่า เพราะป่าเป็นอันตราย

ผีที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มี ๓ ประเภท คือผีที่ให้คุณเป็นผีที่คุ้มครองปกป้องให้ความปลอดภัยมนุษย์ ได้แก่ ผีประจำตระกูล คือ ผีปู่ย่าเป็นผีประจำตระกูล ผีหม้อหนึ่งจะเป็นผีที่คอยดูแลเด็กๆ ผีประจำสังคม คือ ผีเสื้อบ้านเป็นผี ประจำหมู่บ้าน ผีเจ้านาย และผีประจำธรรมชาติคือ ผีไร่ ผีนา ผีที่ให้โทษเป็นผีที่ไม่ดีทำให้มนุษย์ เจ็บป่วย ได้แก่ ผีกะ ผีพรายมักจะเข้าสิงหญิงชรา ผีโพง และผีที่ไม่แสดงคุณหรือโทษชัดเจนแต่จะ ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของมนุษย์ถ้าทำดีก็ให้คุณแต่ถ้าทำชั่วก็ให้โทษ คือ ผีปกกะโหล่ง

๔.๒.๒ ความเชื่อเรื่องขวัญ

ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่อของชนชาติไททุกกลุ่ม ในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ความเชื่อเรื่องขวัญที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาปรากฏในพิธีกรรมการเชิญขวัญ ซึ่งชาวล้านนาถือว่าเป็นพิธีกรรมที่เป็นมงคลกับชีวิต ทำขึ้นเพื่อเป็นกำลังใจ ฉลองความสำเร็จในชีวิต และสืบทอด รักษาพิธีกรรมของบรรพบุรุษ การช้อนขวัญของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มี ๓ ประการ ได้แก่ การช้อนขวัญผู้เจ็บป่วย การเชิญขวัญผู้ที่หายเจ็บป่วย และการเชิญขวัญคู่สมรส

๔.๒.๒.๑ การช้อนขวัญผู้เจ็บป่วย

ชาวล้านนาเชื่อว่าคนเรามี ๓๒ ขวัญ เมื่อพบเหตุการณ์ที่ทำให้ตกใจมากที่สุดในชีวิต จะทำให้ขวัญหาย อาการของคนขวัญหายคือจะเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ ปรากฏในนวนิยาย เรื่องไพร่อำพราง เด็กบ้านดอย และได้หล้าฟ้าหลัง ดังต่อไปนี้

แต่ภายในหมู่บ้านห้วยข้าวท่ามีความเคลื่อนไหวค่อนข้างพลุกพล่าน ด้วยมีข่าวคราว แพร่ลามาไปจดหัวบ้านท้ายบ้านว่า คำสิงห์ลูกหลานสีมุลป่วยไข้ประหลาด แต่เช้าแล้วเมื่อเขา

พุงปึกมันมาเรือนก็ยังดีอยู่ มันเพียงแผลวโผยโรยแรงอ่อนร่วนเหมือนโดนเลาะกระดูก
เท่านั้น พอได้กินข้าวลงท้องมันก็เอาแต่หลับ หลับเหมือนโดนงูก่อมนางนอนแก้กั๊ด

“เอ็งว่ามันออกไปนอนนอกเพิงหรือเชิงหาญ”

“ใช่แล้ว ตอนเช้ากับพ่อเสี้ยวทองวันไปพบนั้น มันนอนคว่ำเปลือยกันขาวอยู่ในห้วย
แห้ง จะว่ามันออกมาซี้แล้วเป็นลมหน้าคว่ำก็ไม่น่าจะซี้กันมันไม่เปื้อนซี้ แต่ทางเกงมันตรง
คันเยี่ยวเปื้อนคราบ พ่อเสี้ยวทองวันว่าอันนั้นละน้ำเชื้อ”

“หนักหนาเสียแล้วกรรมงู” นานาสีมูลพ่อของคำสิงห์เหลียวมองลูกชายผู้เอาแต่หลับ
แต่นอนไม่ยอมตื่น ทอดถอนใจอึดอัดอึดอัดแล้วสบตาเมีย นางฟองมีสีหน้าคล้ายคลึงกัน

(ไพเราะพรากร : ๑๘๖-๑๘๗)

คำสิงห์ป่วยเป็นไข้ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าสาเหตุเพราะผีแม่หม้ายพาคำสิงห์ไปเป็นสามี
โดยสันนิษฐานจากการที่เชิงหาญและทองวันไปพบคำสิงห์นอนคว่ำหน้าหมดสติที่ทางเกงมีคราบน้ำ
อสุจิ ร่างกายอ่อนแอไม่มีเรี่ยวแรง นอนหลับตาตลอดเวลา ชาวบ้านนาเชื่อว่าเมื่อเจ็บป่วยแล้วขวัญ
จะออกจากร่างกาย ดังนั้นจะต้องทำพิธีช้อนขวัญกลับคืนมาจากบริเวณที่ตกใจจนขวัญหาย การทำ
พิธีเชิญขวัญของคำสิงห์จึงทำที่บริเวณห้วยแห้งนั่นเอง

ทองวันแบกชะหรือคันช้อนใส่กล้วยข้าวหมากเมี่ยงพลู ยา และฝ้ายขวัญนำหน้าไปก่อน
ความเชื่อ พื้นบ้านว่าคนเรามีขวัญกำกับอยู่ ๓๒ ขวัญ หากสะดุ้งตกใจรุนแรงขวัญจะแล่นลี้หนีหาย
ต้องให้คนผู้มักบิโยหารไปรำคำดีคำงามเชิญขวัญคืนกลับ ใช้ชะหรือคันช้อนซึ่งใช้ช้อนปลาเป็น
เครื่องอัญเชิญ

(ไพเราะพรากร : ๑๙๐)

ทองวันรับหน้าที่เป็นอาจารย์ไปพูดเชิญขวัญและช้อนขวัญของคำสิงห์ คนที่จะ
สามารถไปเชิญขวัญหรือฮ้องขวัญนั้นจะต้องเป็นคนที่มีปิยวาจาดี อุปกรณ์ในการช้อนขวัญคือชะเป็น
อุปกรณ์ที่ใช้ช้อนปลาทำมาจากไม้ไผ่สานเป็นตาเล็ก ๆ มีด้ามถือ มีสายรั้งนำไปช้อนขวัญที่ตกหาย
บริเวณที่ตกใจ โดยในชะจะมีกล้วย ข้าว หมาก เมี่ยง พลู ยา สังเกตได้ว่าสิ่งที่นำไปเชิญขวัญ
เป็นสิ่งที่ชาวบ้านหาได้ง่ายและใช้บริโภคในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านให้ความสำคัญกับพิธีเชิญขวัญ
มาก ดังนั้นจึงต้องจัดเตรียมอุปกรณ์ไปประกอบพิธี และเลือกคนทำพิธีที่มีคุณสมบัติเหมาะสม

ในนวนิยายเรื่อง**เด็กบ้านดอย**ก็กล่าวถึงพิธีช้อนขวัญของมงคลบริเวณห้วยน้ำซึ่งเป็น
บริเวณที่มงคลตกใจไม่สบาย อุปกรณ์ในการช้อนขวัญ คือ ชะ และเมื่อทำพิธีเสร็จสิ่งที่นำไปช้อน
ขวัญคือกล้วยกับไข่นั้นให้มงคลรับประทาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าของที่นำไปช้อนขวัญนั้นเป็นสิ่งของที่
เจ้าของขวัญรับประทานได้ ดังนี้

เมื่อวานนี้ลุงสมพ้อไ้ยาเป็นคนไปซื้อเอาขวัญของมงคลที่ตกหายริมห้วยกลับคืนมา เชื่อกันว่าคนเรามีขวัญสามสิบสองขวัญ ถ้าตกใจมากๆ ขวัญจะหนีออกจากร่างทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย ต่อเมื่อซื้อเอาขวัญกลับคืนนั้นแหละจะอยู่ดีมีสุข ลุงสมแบกแะ (เครื่องมือซื้อปลาทำมาจากไม้ไผ่ สานเป็นตาเล็กๆ มีด้ามถือมีสายรั้ง) เอากล้วย ไข่ต้ม และฝ้ายขวัญไปซื้อขวัญ จะได้คืนมาหรือเปล่าไม่รู้ ย่าเป็นคนผูกแขนปากก็อ้าว่า มาเอามาขวัญสามสิบสองมาอยู่กับเนื้อกับตัว แล้วก็บังคับมงคลกินกล้วยกินไข่

(เด็กบ้านดอย : ๗๔)

ชาวล้านนาให้ความสำคัญกับพิธีการซื้อขวัญมาก แม้ผู้ที่ขวัญหายจะเป็นเด็ก เมื่อเด็กๆ ตกใจไม่สบายเนื่องจากขวัญหาย พ่อแม่จะจัดพิธีซื้อขวัญให้ โดยมีอุปกรณ์การซื้อขวัญ เช่นเดียวกับผู้ใหญ่คือแะ แต่สิ่งที่นำไปซื้อขวัญมีเพียง ข้าว กล้วย ไข่ ไม่มีหมากพลูและยาเส้น สะท้อนให้เห็นว่าสิ่งที่นำไปซื้อขวัญนั้นเป็นสิ่งที่ผู้ที่ขวัญหายบริโภค เด็กไม่บริโภคหมากพลูและยาเส้น ดังนั้นเมื่อซื้อขวัญเด็กสิ่งเหล่านี้จึงไม่จำเป็น

ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวล้านนามีเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้อง หากเจ็บป่วยไม่สบายโดยไม่ทราบสาเหตุเชื่อว่าเป็นเพราะขวัญหาย และหากขวัญหายผีพรายอาจจะเข้าสิงได้ ดังนั้นจะต้องทำพิธีซื้อขวัญขวัญ ดังปรากฏในนวนิยายเรื่องใต้หล้าฟ้าหลังว่า

ดาวเรืองป่วยกระเสาะกระแสะ ขวัญหัวตกหายผีพรายเข้าแทรก พ่อเฒ่าเอาแะหรือคันซื้อเล็กกับข้าวขวัญ กล้วยขวัญ ไข่ขวัญไปซื้อขวัญเอาขวัญมาครองตัว พอฟื้นจากตกใจได้สองสามวัน ระดูครั้งแรกในชีวิตก็มาจนงำขาแดงเปรอะมีไข้ด้วย กินยาพื้บ้านกินยาเจ๊กโกก็ไ้แต่ทุเลายังไม่หายสนิท

(ใต้หล้าฟ้าหลัง : ๑๔๘)

ชาวล้านนาจะทำพิธีซื้อขวัญให้เด็กที่ไม่สบายแม้จะไม่ใช้การตกใจนอกบริเวณบ้าน ดังเช่นกรณีของดาวเรืองที่ไม่สบายเพราะมีประจำเดือนเป็นครั้งแรก หากขวัญออกจากร่างกายไปอาจจะเป็นอันตรายถึงชีวิตเพราะผีพรายจะเข้าสิง จึงต้องทำพิธีซื้อขวัญขวัญให้กลับคืน สิ่งที่นำไปซื้อขวัญก็มีเช่นเดียวกับการซื้อขวัญเด็ก นั่นคือ แะหรือคันซื้อเล็ก ข้าวขวัญ กล้วยขวัญ และไข่ขวัญ

๔.๒.๒.๒ การเชิญขวัญผู้ที่หายเจ็บป่วย

เนื่องจากพิธีเชิญขวัญของชาวล้านนาเป็นพิธีมงคลที่ทำให้มีความสุข ดังนั้นเมื่อคนที่เจ็บป่วยหายดีแล้วชาวล้านนาก็จะจัดพิธีเชิญขวัญให้ เพื่อแสดงความชื่นชมยินดีกับผู้ที่หายเจ็บป่วย โดยเชิญอาจารย์มาทำพิธีที่บ้าน เมื่อเสร็จพิธีจะผูกข้อมือให้ผู้ที่เจ็บป่วย

“ตั้งแต่นั้นไปหน้าก็หืออยู่ดีมีสุข อายุมันขวัญยืนหลับหือได้เงินหมื่น ตื่นหือได้เงินแสน คิดอ่านอันใดก็หือเปื่องหือฮอด อายุ วัฒน โณ สุขัง พลัง”

“สารุ” นางอินค่านั่งเหมียดขังคอยแบมือรับพรจากผู้เฒ่า ฝ่ายชาวเส้นหนึ่งถูกนำมาเขี่ยกลางใจมือพร้อมคำกล่าวบัดเคราะห์ ฝ่ายเส้นนั้นถูกเด็ดทิ้งนิดหน่อยเป็นเชิงว่า เคราะห์ถูกเด็ดไปแล้ว จากนั้นผู้เฒ่าจะกล่าวคำพรพร้อมผูกแขนฝ่ายชาวผูกขวัญลามขึ้นมากีบอกถึงกลางศอก ข้อมแขนผอมเล็กเลยดูคล้ายคนใส่กำไล

(บ้านไร่ชายดง : ๑๐๑-๑๐๒)

พิธีเชิขวัญขวัญให้กับนางอินค่านี่เพ่งหายจากความเจ็บป่วยได้เชิขวัญพ่อเฒ่าซึ่งเป็นอาจารย์มาเชิขวัญขวัญที่บ้าน เพราะชาวล้านนามีความเชื่อว่ในขณะทีนางอินค่านี่ป่วยนั้น ขวัญของนางได้หนีออกจากร่างกายไป จึงต้องทำพิธีเชิขวัญให้มาอยู่ในร่างดังเดิม สะท้อนให้เห็นว่ชาวล้านนาให้ความสำคัญกับขวัญเพราะขวัญเป็นเสมือนพลังในชีวิตส่งผลต่อการดำเนินชีวิต

๔.๒.๒.๓ การเชิขวัญคู่สมรส

เมื่อชาวล้านนาจัดงานแต่งงานจะจัดพิธีเชิขวัญขวัญ เพื่อเป็นกำลังใจและอวยชัยให้คู่สมรสอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ดังความต่อไปนี้

ถึงมือจันวันดีเป็นวันเข้าหอนอนร่วม ทางฝ่ายเจ้าบ่าวก็แห่ฆ้องกลองมอชิงมอมาส่งตัว ม่วนจันเอ็กเกริก เอาเหล้ามาสู่กันเอาชิ้นลาบแกงอ่อมมากินกัน อีแอได้นุ่งซิ่นใหม่เสื้อใหม่กลายเป็นสาวทันตา เจ้าบ่าวใส่เสื้อเชิ้ตแขนยาวสีขาววลัดกระดุมถึงคอ บ่าวสาวนั่งเคียงกันผู้เฒ่าผู้แก่ผูกข้อมทองขวัญ และให้ศีลพรโอวาทครองเรือน พิธีแต่งงานเรียบง่ายรวบรัด ค่าลงเข้าได้เข้าไฟก็แล้วเสร็จ

(ดาบอุปราช : ๑๖๙)

จากตัวอย่างเป็นบรรยากาศงานแต่งงานของแอและหาญชายหนุ่มจากหมู่บ้านผาด้า ในพิธีผู้เฒ่าผู้แก่จะเชิขวัญผูกข้อมมือให้คู่สมรสเพื่ออวยพรคู่สมรส การเชิขวัญคู่สมรสจะไม่มีอุปกรณ์ในพิธีเหมือนการเชิขวัญผู้ที่หายเจ็บป่วย มีเพียงด้ายขาวผูกข้อมมือคู่บ่าวสาว และผู้เฒ่าผู้แก่ให้ศีลให้พร

นวนิยายของ มาลา คำจันทร์ ปรากฏอัตลักษณ์ด้านความเชื่อเรื่องขวัญว่ ชาวล้านนาจะจัดพิธีช้อนขวัญเมื่อไม่สบายเพื่อเรียกขวัญให้กลับคืนมา หากไม่เชิขวัญกลับอาจทำให้ผีพรายเข้าสิงได้ง่าย อุปกรณ์ในการช้อนขวัญทั้งเด็กและผู้ใหญ่ คือ แชะ เป็นเครื่องมือช้อนปลาทำมาจากไม้ไผ่โดยจะใช้ช้อนขวัญจากบริเวณที่ตกใจ สิ่งของทีนำไปช้อนขวัญจะเหมาะกับเจ้าของขวัญ เช่น กล้วย ข้าว หรือหมากพลู ชาวล้านนายังมีพิธีเชิขวัญคู่สมรสซึ่งจะทำพิธีที่บ้าน โดยอาจารย์เชิขวัญหรือผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้ทำพิธี นิยมผูกข้อมมือคู่บ่าวสาวและให้ศีลให้พร

๔.๒.๓ ความเชื่อเรื่องจารีตต้องห้ามหรือชืด

ความเชื่อเรื่องจารีตต้องห้ามหรือที่ชาวล้านนาเรียกว่า “ชืด” เป็นข้อห้ามของชาวล้านนาที่เป็นเสมือนข้อกำหนดหรือข้อห้ามที่ควบคุมพฤติกรรมของชาวล้านนาไม่ให้ละเมิดต่อจารีตประเพณีที่กำหนดไว้ เพราะเชื่อว่าหากฝ่าฝืนจะเป็นเสนียดจัญไรและอาจจะทำให้ผู้ที่ละเมิดเจ็บป่วยไม่สบาย นวนิยายของมาลา คำจันทร์ ปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับจารีตต้องห้าม (ชืด) ที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ๒ ประการ ได้แก่ จารีตต้องห้ามเกี่ยวกับอาชีพของหญิงและชาย และจารีตต้องห้ามเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศ

๔.๒.๓.๑ จารีตต้องห้ามเกี่ยวกับอาชีพของหญิงและชาย

ชาวล้านนากำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบเกี่ยวกับอาชีพของหญิงชายไว้อย่างชัดเจน คือผู้หญิงทำงานบ้าน ผู้ชายล่าสัตว์หาเลี้ยงครอบครัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าที่กำหนดขึ้นเพื่อเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต หากใครทำผิดจารีตจะทำให้เจ็บป่วยหรือทำให้เสียเข้ามากินคนในหมู่บ้าน ช้างเข้ามาเหยียบย่ำไร่ และบางครั้งอาจจะรุนแรงถึงขั้นเป็นโรคระบาดทั้งเมือง ดังปรากฏในนวนิยายเรื่องสร้อยสุคันธา

งานทอผ้าเป็นงานประจำของแม่เห้ยแม่เรือนและสาวใหญ่สาวน้อยทั้งหลาย ผู้ชายไม่เคยทอผ้า ผู้หญิงไม่เคยลากเบ็ดเลี้ยงแขก แบกหน้าไม้เลี้ยงเรือน ริดบ้านคลองเมืองกำหนดมาอย่างนั้น ออกนอกกริดนกรอยจะชืด ชืดขึ้นแล้วก็มีเหตุอาเพศเป็นไป อาจป่วยใหญ่ไข้หลวงเสื่อเข้าบ้านช้างย่ำไรร้ายกาจรุนแรงอาจถึงขั้นหาลงเมือง

(สร้อยสุคันธา : ๒๕๔)

ความเชื่อเรื่องจารีตต้องห้าม(ชืด)ที่ปรากฏคือ งานทอผ้าเป็นงานของผู้หญิง ผู้ชายไม่ควรทอผ้า ผู้หญิงไม่ควรนำเบ็ดไปตกปลาหรือบากหน้าไม้ไปยิงสัตว์เพื่อหาเลี้ยงคนในบ้าน หน้าที่ของผู้หญิงและผู้ชายที่กล่าวมาเป็นจารีตที่กำหนดไว้โดยที่ชาวล้านนายังคงเชื่อและปฏิบัติตาม เพราะหากฝ่าฝืนก็จะมีผลร้ายเกิดขึ้นกับผู้ฝ่าฝืนเอง หรืออาจจะทำให้คนในชุมชนนั้นเดือดร้อน อาจเกิดอาเพศถึงขั้นเกิดโรคติดต่อร้ายแรงซึ่งทำให้คนทั้งหมู่บ้านได้รับอันตราย

๔.๒.๓.๒ จารีตต้องห้ามเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศ

จารีตต้องห้ามเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ได้แก่จารีตต้องห้ามพฤติกรรมทางเพศของหญิงและชาย จารีตต้องห้ามเรื่องพรหมจรรย์ของหญิงสาว และจารีตต้องห้ามเรื่องการมีเพศสัมพันธ์

๔.๒.๓.๒.๑ จารีตต้องห้ามพฤติกรรมทางเพศของหญิงและชาย

ชาวล้านนากำหนดข้อห้ามเรื่องพฤติกรรมทางเพศของหญิงและชายให้เป็นไปตามธรรมชาติ คือ ผู้หญิงจะต้องมีคู่ครองเป็นผู้ชาย และ ผู้ชายจะต้องมีคู่ครองเป็นผู้หญิง หากผู้หญิงไปรักชอบผู้หญิงด้วยกันหรือผู้ชายไปชอบผู้ชายด้วยกัน ชาวล้านนาถือว่าเป็นเรื่องผิดธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นว่าข้อห้ามนี้กำหนดขึ้นเพื่อจัดการความสัมพันธ์ทางเพศให้เป็นไปตามธรรมชาติ หากใครละเมิดจะทำให้อยู่อย่างไม่มีความสุข ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“เสื่อเข้าบ้านเราครั้งสุดท้ายก็เจ็ดปีก่อนนั้น” ผู้เป็นพ่อถอนใจยาว “ครั้งนั้นน้องแสงคำมันถือดีว่ามีซ่องหมู มันกระทำให้ตัวเป็นชายมันเอาสาวบ้านอื่นเข้าบ้านมาเป็นเมีย คนเฒ่าคนแก่ห้ามมันไม่ฟังมันข้ามล่งรืตบ้านคลองเมืองหลายซอกนัก ก็เลยเกิดเป็นชิตอาเพศ เสื่อขบหัวมัน”

“ผู้หญิงทำตัวเป็นชายชิตหรือพ่อ?”

“ชิต เกิดกลายเป็นอาเพศกาลิบ้านกาลิเมือง รืตบ้านคลองเมืองเราก็อันมาอย่างนี้ ชายต้องเป็นชาย หญิงต้องเป็นหญิง รืตบ้านคลองเมืองชิตแบ่งไว้แล้ว หญิงไม่เป็นหญิงก็ไม่มีใครเอาเป็นเมีย ชายไม่เป็นชายก็ไม่มีใครเอาเป็นผัว คำเก่าโบราณบ้านเราว่าผิดรืตผิดคลองธรรมตามันไม่เป็นปกติสุข หนึ่งไม่อุ่น นอนไม่เย็น” แก่ถอนใจมองหน้าลูกสาวเต็มตา

(เขียวเสือไฟ : ๓๔)

บทสนทนาระหว่างพ่อกับแก้วเฮือน เป็นความเชื่อเกี่ยวกับจารีตข้อห้ามเรื่องพฤติกรรมทางเพศของผู้หญิงและผู้ชาย โดยพ่อเล่าให้แก้วเฮือนฟังว่าเมื่อเจ็ดปีก่อนเสื่อเข้ามารบกวนคนในหมู่บ้านเพราะหญิงสาวชื่อแสงคำทำตัวเหมือนผู้ชายนำผู้หญิงบ้านอื่นเป็นภรรยา ถือเป็นเรื่องที่ผิดจารีตจึงทำให้เสื่อขบหัวแสงคำตาย แสดงให้เห็นว่ามีการกำหนดเป็นจารีตของบ้านเมืองไว้ตั้งแต่สมัยโบราณว่า ชายจะต้องเป็นชาย หญิงจะต้องเป็นหญิง หากทำผิดจารีตก็จะทำให้อยู่อย่างไม่มีความสุข

๔.๒.๓.๒.๒ จารีตต้องห้ามเรื่องพรหมจรรย์ของหญิงสาว

ชาวล้านนากำหนดว่าหญิงสาวต้องรักษาวงสรวงตัว ไม่ควรตั้งครรภ์ก่อนแต่งงาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าข้อห้ามนี้กำหนดขึ้นเพื่อควบคุมพฤติกรรมของผู้หญิงในสังคมล้านนา หากหญิงสาวคนใดตั้งครรภ์โดยยังไม่ได้แต่งงานชาวล้านนาถือว่าเป็นการทำผิดจารีต (ชิต) คนในหมู่บ้านจะเดือดร้อน ดังปรากฏในเรื่องไพร่อำพรางว่า

ใครหนอที่เป็นผัวอีหลง แก่เองในฐานะจำบ้านไม่อาจนิ่งนอนใจ จะปล่อยเลยลั้วยายกลางหา ดาวหมอกไม่ได้เด็ดขาด เป็นเรื่องใหญ่หลวงของหมู่บ้าน เป็นเรื่องฝ่าฝืนรืตรอยร้ายแรงยิ่งถือกันมา อีหลงตกตายไปแล้ว แขนงคอตายหนีโทษผิด แต่ใช้โทษทัณฑ์อันร้ายจะตาย

ตามนั้น พี่น้องชาวบ้านอยู่หลังยังไม่พ้นโทษ ทำให้ไม่ดีแก้ไขไม่ถูกต้องเหมาะสมจะกลายเป็นชีวิต
ใหญ่อุปาทมหรือร้อนร้ายรุนแรงอาจถึงขนาดทำลายเมืองเหมือนที่หมู่บ้านห้วยปลากั้ง

(ไพร่อำพราง : ๑๙๑)

หมู่บ้านห้วยข้าวกำมีหญิงสาวฝ่าฝืนข้อห้ามอันเป็นจารีตที่กำหนดมาแต่
โบราณ นั่นคือหลงตั้งครรรค์โดยไม่ได้แต่งงาน การที่หลงฝ่าฝืนทำให้ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านห้วยข้าวกำ
ได้รับโทษด้วย คือมีเสือเข้ามากินคนในหมู่บ้านและคนอื่นๆ ก็อยู่อย่างไม่มีความสุขเพราะกลัวเสือ
การทำผิดจารีตฝ่าฝืนข้อห้ามนี้นอกจากจะทำให้หลงฆ่าตัวตายแล้วยังส่งผลในวงกว้าง เพราะทุกคน
ในหมู่บ้านได้รับผลกระทบแสดงว่าชาวล้านนาถือว่าจารีตต้องห้ามเรื่องพรหมจรรย์ของหญิงสาวเป็น
เรื่องสำคัญยิ่ง ไม่อาจฝ่าฝืนจารีตข้อนี้

๔.๒.๓.๒.๓ จารีตต้องห้ามเรื่องการมีเพศสัมพันธ์

จารีตต้องห้ามเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ที่ปรากฏคือไม่ให้ผู้หญิงรักชอบกับ
พระสงฆ์ นับเป็นข้อห้ามที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศีลธรรมที่ร้ายแรง หากผู้ใดละเมิดข้อห้ามนี้จะทำให้ทุก
คนเดือดร้อน คือสภาพภูมิอากาศจะแห้งแล้งมาก ดังปรากฏในเรื่องนกแอ่นฟ้า

“แล้งนะหนานแก้ว”

“ทั้งแล้งทั้งร้อนไม่เคยพบเคยเห็นลุงคำ”

“คนบ้านแม่วากพูดกันว่าปีนี้มันขี้ด” ลุงคำหมายถึงอาเพศ

“เขาสือกันว่าอ๊เบ๊เล่นซู้กับพระคาผ้าเหลืองมันขี้ดฝนเลยบ่ตก”

“เข้าไปแม่วากมาก็ไต่ยอนอย่างนั้นเหมือนกัน” หนานแก้วสนองคำ

(นกแอ่นฟ้า : ๑๕๙-๑๖๐)

ข้อความข้างต้นเป็นบทสนทนาระหว่างหนานแก้วกับลุงคำ ลุงคำบอกว่าที่
หมู่บ้านแม่วากเล่าลือกันว่าสาเหตุที่อากาศร้อนและฝนดินแห้งแล้ง เพราะมีการฝ่าฝืนจารีตต้องห้าม
คือหญิงสาวชื่อเบ๊มีเพศสัมพันธ์กับพระสงฆ์ การฝ่าฝืนข้อห้ามนี้จึงทำให้เกิดผลกระทบรุนแรงใน
ระดับชุมชน คือ ฝนไม่ตกตามฤดูกาลทำให้ภูมิอากาศร้อนและแห้งแล้งมาก จารีตต้องห้ามข้อนี้จึง
เป็นเรื่องใหญ่ และส่งผลกระทบรุนแรงต่อสังคม

จะเห็นว่าจารีตต้องห้ามเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศทั้ง ๓ ข้อ ได้แก่ จารีต
ต้องห้ามพฤติกรรมทางเพศของหญิงและชาย จารีตต้องห้ามเรื่องพรหมจรรย์ของหญิงสาว และจารีต
ต้องห้ามเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ เป็นจารีตที่ส่งผลกระทบทั้งต่อตนเองและสังคมดังนั้นจึงฝ่าฝืนละเมิด
ไม่ได้ จารีตต้องห้าม(ขี้ด)ที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์

แสดงให้เห็นว่าจารีตต้องห้ามของชาวล้านนาเป็นเสมือนกฎที่กำหนดขึ้น เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนให้อยู่กันอย่างมีความสุข

๔.๒.๔ ความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด

นวนิยายเรื่องเจ้าจันทน์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน เป็นนวนิยายเพียงเรื่องเดียวที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวล้านนาในสมัยโบราณ

เจ้าจันทน์เกิดในปีเสียดซึ่งตรงกับปีจอ พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุเกตแก้วจุฬามณี ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งไม่มีใครเดินทางไปนมัสการได้ ตามธรรมเนียมโบราณจึงกำหนดให้ไปไหว้พระธาตุอินทร์แขวนในประเทศพม่าแทน ดังปรากฏความว่า

เจ้าจันทน์เกิดเมื่อปีเป็กเสียด พ.ศ. ๒๔๔๑ คนเกิดปีเสียดหรือปีจอมีพระธาตุมหาจุฬามณีบนสวรรค์เป็นพระธาตุประจำปีเกิด แต่ก่อนแต่เดิมมารีตรอยโบราณกำหนดว่าคนเกิดปีใดควรได้ไหว้พระธาตุประจำปีเกิดอย่างน้อยก็สักครั้งหนึ่งในชีวิต คนเกิดปีเสียดพระธาตุประจำปีเกิดอยู่บนชั้นฟ้าดาวดึงส์โลกไปไหว้ไม่ได้ก็ควรห้อมใจยอมมือไหว้บนหน้าใจเสียแท้ก็พึงควรไหว้พระธาตุอินทร์แขวน

(เจ้าจันทน์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๑๒)

ความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิดของชาวล้านนา เป็นจารีตที่ปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยกำหนดว่าอย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิตควรไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิด แต่สำหรับเจ้าจันทน์ไม่เคยเดินทางไปไหว้พระธาตุอินทร์แขวน ได้แต่ยกมือไหว้พระธาตุจุฬามณีบนสวรรค์ ซึ่งไม่อาจทดแทนได้เจ้าจันทน์จึงมีความรู้สึกกังวลใจที่ยังไม่เคยเดินทางไปไหว้พระธาตุอินทร์แขวนที่พม่า

ชาวล้านนาเชื่อว่า อานิสงส์ในการไหว้พระธาตุประจำปีเกิดจะสามารถปกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง เมื่อเจ้าจันทน์เจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ รักษาโดยวิธีใดก็ไม่หาย จนกระทั่งเจ้าแม่ของเจ้าจันทน์ฝันเห็นเจ้านางเทวีจันทะมาบอกเรื่องพระธาตุอินทร์แขวน ปู่หม่อจึงทำนายฝันว่า เจ้าจันทน์ป่วยเพราะไม่ได้ไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิด เจ้าพ่อของเจ้าจันทน์จึงตั้งสัจจะอธิษฐานให้เจ้าจันทน์ไปไหว้พระธาตุอินทร์แขวนเมื่อเจ้าจันทน์หายป่วย จากนั้นเจ้าจันทน์ก็มีอาการดีขึ้น

เจ้าพ่อเล่า “ แล้วคือนั้นเจ้าแม่ของลูกก็หลับฝัน ฝันว่านางเทวีจันทะมาบอกว่าผมหอม อินทร์แขวน ผมหอม อินทร์แขวน”

“แม่ก็ปลุกเจ้าพ่อกลางดึกคือนั้น” เจ้าแม่เล่าต่อ“เจ้าพ่อก็ปล้นเรียกหาข้าเฒ่าไปเรียกเอาปู่หม่อครุฑายมาทำนายนิมิตความฝัน อัสจรรยห้วนไหวก็บังเกิดขึ้นในคุ่ม ปู่หม่อทายว่าเป็นด้วยลูกยังบได้บูชาพระธาตุปีเกิด ลูกเกิดปีเสียด พระธาตุประจำปีเกิดหากแม่มหาเกตธาตุเจ้าจุฬามณีบนสวรรค์ลูกยอมมือไหว้แต่ใจลูกอกขลิกลงใจมาตลอด หากได้ไปไหว้พระธาตุอินทร

แขวนอันหมายแทนพระธาตุจุฬามณีบนสวรรค์ลูกจักษ์พลันหายได้แน่แท้” พ่อแม่ก็มายอมให้หา
 สาธารณานาภาพพระธาตุอินทร์แขวนมาปักกรักษาลูก เจ้าแม่เล่าต่อ “หากลูกหายเจ้าพ่อจะให้
 ลูกเลี้ยงผมหอมไปตักบูชาพระธาตุ จับพลันก็มึนตึ๊งฟุ้งฟุ้งฟุ้งฟุ้งฟุ้งฟุ้งฟุ้งฟุ้งฟุ้งฟุ้ง
 ลูกทั้งตัว พระธาตุรับอาราธนาเยียวลูก แล้วตักวันรุ่ง ลูกรักแก้วก็กินข้าวได้ กินได้กินดีอันพิสด
 เนื้อมาเป็นลำดับ พระธาตุอินทร์แขวนช่วยลูกแม่จนหายขาดหมอบุญใด”

(เจ้าจันท์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๘๒-๘๓)

ชาวล้านนาเชื่อว่าหากบุคคลใดมีอายุอยู่ในเกณฑ์เคราะห์ร้าย การเดินทางไปไหว้พระธาตุ
 ประจำปีเกิดจะช่วยให้บรรเทาเคราะห์ร้ายได้ เมื่อเจ้านายจะเดินทางไปไหว้พระธาตุจึงมีคนร่วม
 เดินทางไปด้วยมากมาย เนื่องจากชาวล้านนาเชื่อว่าบุคคลใดได้ร่วมเดินทางไปไหว้พระธาตุถือว่าเป็น
 การเดินทางจาริกแสวงบุญ ดังนั้นเมื่อมีเจ้านายจะเดินทางไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดจะจัดงานอย่าง
 ใหญ่โตและมีผู้เดินทางไปด้วยจำนวนมาก ดังนี้

ตอนเมื่อเจ้าจันท์ยังเป็นเด็กเล็กได้รู้ได้เห็นเจ้าพี่อ้ายพี่นางไปไหว้พระธาตุประจำปี
 เกิดเป็นที่เอิกเกริกม่วนจันทนสนุกนัก เจ้าพี่อ้ายมีพระธาตุจอมทองเป็นพระธาตุปีเกิด เจ้าพี่นางมี
 พระธาตุทริภุญชัยเป็นพระธาตุปีเกิด แต่ตัวเจ้าจันท์ที่เคยได้ไหว้พระธาตุเจ้าอินทร์แขวนสุดแดนที่
 ฟ้าต่อ ก็เลยเกิดเป็นอิกขลิกค้างคาใจสืบมา

(เจ้าจันท์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๑๒)

ความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิดที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่า
 การไหว้พระธาตุประจำปีเกิดของชาวล้านนาเป็นจารีตที่ปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยโบราณ ทุกคนจึงต้อง
 เดินทางไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดอย่างน้อยหนึ่งครั้งในชีวิต เพราะหากไม่ไปอาจจะทำให้เจ็บป่วย
 ไม่สบายโดยไม่ทราบสาเหตุ

๔.๓ ด้านประเพณี

ประเพณีเป็นแบบแผนของคนในสังคมได้ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน
 จนเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม โดยจะมีการประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติ จึงเรียก
 รวมว่า ประเพณีพิธีกรรม

จากการศึกษานวนิยายของมาลา คำจันทร์ พบว่าประเพณีที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของ
 ชาวล้านนามี ๔ ประเภท ได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ประเพณีของ
 สังคม และประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคล

๔.๓.๑ ประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนา

ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาเป็นประเพณีเกี่ยวกับการทำบุญในพุทธศาสนา พิธีกรรมในประเพณีเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ได้แก่ ประเพณีปอยหลวงและประเพณีตานก๋วยสลาก

๔.๓.๑.๑ ประเพณีปอยหลวง

ประเพณีปอยหลวงเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาปรากฏในเรื่อง**เด็กบ้านดอย** และ**ไอ้ค่อม** ซึ่งสะท้อนให้เห็นพิธีกรรมที่เป็นกิจกรรมที่ปฏิบัติสืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษ ได้แก่ การปักตุง ขบวนแห่ครัวตาน และการแสดงมหรสพ

๔.๓.๑.๑.๑ การปักตุง

ตุงที่ใช้ปักในงานปอยหลวงเป็นตุงที่ทอด้วยด้ายหรือไหมหรือแพรมีลวดลายสวยงาม มีสายเชือกผูกตรงด้านติดกับปลายไม้ไผ่ ขนาดกว้างประมาณ ๒๐ นิ้ว ยาวประมาณ ๓-๔ วา ยิ่งยาวยิ่งดีจะมีอันสงส์มาก ตุงชนิดนี้ใช้ปักไว้เป็นทิวแถวที่หน้าวัดหรือสิ่งปลูกสร้างที่ทำการฉลอง อันสงส์จากการถวายตุงจะส่งผลให้ไปเกิดในภพที่ดี ดังนั้นประเพณีปอยหลวงจึงมีการปักตุงบริเวณทางเข้าของวัดที่จัดงาน แสดงว่าตุงเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งในงานประเพณีปอยหลวงปรากฏดังนี้

ตั้งแต่ตีนบันไดนาคขึ้นไปจนถึงบนวัด มีธงผืนยาวแต่แคบบักเรียงรายขนานสองฟาก
ทางอันเป็นสัญลักษณ์บอกให้รู้ว่าที่นี่มีงานปอยนะ ธงสีขาว สีเหลือง สีแดง แสด ส้มสารพัดสี
กว้างสักคืบเศษๆ ยาววากกว่าๆ โบกสะบัดอยู่ปลายเสาไม้รวก

(เด็กบ้านดอย : ๔๐)

จากเรื่องวัดดอยจัดงานประเพณีปอยหลวงเพื่อเฉลิมฉลอง ระหว่างทางบันไดนาคทั้งสองข้างมีการปักตุงหรือธงเป็นตุงใจย ซึ่งการปักตุงจะสามารถปักไว้ที่สิ่งปลูกสร้างที่ทำการฉลองในเวลาจัดงานปอยหลวง หรือ ปักไว้เป็นทิวแถวที่หน้าวัด ดังนี้

ตุงขาวปักเรียงรายเป็นระยะๆตั้งแต่ปากทางเข้าหมู่บ้านจนถึงวัด ตุงคือธง มันถูกทอจาก
เส้นด้ายกว้างคืบเศษยาวสามถึงสี่วา มีทั้งสีแดง สีเหลือง สีขาว และสีธงชาติ มันคือสัญลักษณ์ที่
บอกให้รู้ว่าบ้านนี้มีงานปอย

(ไอ้ค่อม : ๒๗)

การปักตุงเป็นทิวแถวเรียงยาวแสดงให้เห็นถึงศรัทธาและความเชื่อของชาวล้านนา ซึ่งถือปฏิบัติสืบต่อกันมา การปักตุงในประเพณีปอยหลวงจึงแสดงอัตลักษณ์ของชาวล้านนา

๔.๓.๑.๑.๒ ขบวนแห่ครัวตาน

สิ่งสำคัญของงานประเพณีปอยหลวงที่ขาดไม่ได้คือขบวนแห่ครัวตานจากวัดต่างๆ ซึ่งมีในวันสุดท้ายของงานประเพณีปอยหลวง การแห่ครัวตานของท้องถิ่นล้านนาจะมีลักษณะเฉพาะโดดเด่น คือ จะมีขบวนสาวพ่อนและขบวนพ่อนของหนุ่มๆ เช่น การพ่อนเงี้ยวพ่อนดาบ เป็นต้น ชาวล้านนามีความเชื่อว่า หากใครได้พ่อนนำครัวตานเข้าวัดจะได้านิสงส์ เกิดในกายภาคหน้าจะมีรูปร่างหน้าตางดงาม ในขบวนแห่ครัวตานยังมีการตีกลองสะบัดชัย มีวงดนตรีพื้นบ้าน ขบวนแห่ครัวตานในงานประเพณีปอยหลวงปรากฏในนวนิยายเรื่องเด็กบ้านดอย ดังนี้

ตกบ่าย ขบวนก็แห่แห่นแต่กันขึ้นมา มงคลกับไ้ยา ไ้แสง ไ้กลยีน ออเบียดกับคนอื่น ๆ อยู่ได้ร่มไม้ ลุงถูกคนนั้นเบียดทีคนนี้เบียดทีจนทำมันก้าวออกนอกร่มไม้ไปทุกขณะ “นั่นนั่นมาแล้ว” เสียงกลองประหลดปดดังนำหน้า ตามด้วยกลองหลวงฆ้องฉาบและเครื่องประโคมอื่น ๆ สักครู่ยอดครัวตานก็สั่นไหวดกๆ ขึ้นมา มีช่างพ่อนเลียบนำหน้า พวกนางนุ่งซิ่นต่อตีนใส่เสื้อแขนกระบอก เก้าอี้พ่อนเห็บดอกเอื้องค่อยๆ เยื้องย่างทอดแขนกริดเลียบขึ้นมา มงคลใจเต็นระทิกน้ำลายเอ่อเต็มปาก ขนลุกชูทั่วร่าง ครัวตานของแต่ละวัดจัดแต่งครัวตานด้วยรูปทรงหลากหลาย ล้วนแต่สวยงามทั้งสิ้น บ้างเป็นรูปฉัตรซ้อนกันหลายๆ ชั้น ประดับด้วยดอกไม้กระดาดและอื่นๆ ขบวนตามกันมาติดๆ ไม่ขาดสาย ของวัดบวกรวมดทำเป็นรูปหัวใจว่าประดับด้วยจานแบน

(เด็กบ้านดอย : ๔๒)

บรรยากาศในขบวนแห่ครัวตานไปวัดบ้านดอย สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระดับชุมชนคือ เมื่อวัดหนึ่งมาบอกบุญอีกวัดหนึ่งก็จะมีการจัดขบวนมาช่วยทำบุญ ซึ่งถือเป็นการระดมทุนและสิ่งของในการทำบุญ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชาวล้านนามีงานบุญข้ามหมู่บ้านเป็นประจำ ถือเป็นการแสดงความสามัคคีในกิจการศาสนา ประเพณีปอยหลวงยังคงจัดเป็นประจำสืบต่อมา แสดงการสืบทอดอัตลักษณ์ด้านประเพณีที่ให้ความรื่นเริงสนุกสนาน และทำให้ผู้ร่วมพิธีได้ทำบุญสร้างกุศล

๔.๓.๑.๑.๓ การแสดงมหรสพ

ตอนกลางคืนวัดที่มีงานประเพณีปอยหลวงจะจัดมหรสพ เช่น การเล่นซอ ดนตรีพื้นเมือง การละเล่นพื้นบ้านต่างๆ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอาจจะมีภาพยนตร์ ลิเก มวย เป็นต้น ตามแต่เจ้าภาพจะหา

งานมหรสพที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องไอ้ค่อมคือ การเล่นลิเก คณะลิเกจะนำวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนามาแสดง

กลองลิเกรัวกระชั้น ระนาดโหมโรงก้องกังวานสุดบ้านเหนือบ้านใต้ โฆษกเสียงอ่อนเสียงหวานประกาศผ่านเครื่องขยายเสียง เชิญชวนพี่น้องชาวบ้านรีบจับจองที่นั่งเสียแต่หัวค่ำ..มาก่อนได้นั่งหน้า มาช้าได้นั่งหลัง มาทีหลังมีหวังยืน.. ค่ะนี่นาฏดนตรีคณะแก้วเสียงทองจะเล่นเรื่องเจ้าหงส์ หิน จับความตั้งแต่นางวิมาลาเกิดลูกเป็นหมาแล้วถูกขับออกป่า

(ไอ้ค่อม : ๒๑)

บรรยากาศในตอนกลางคืนมีมหรสพคือลิเกที่ชาวบ้านชื่นชอบ แม้ว่าลิเกจะไม่ใช่ว่าการแสดงพื้นบ้านล้านนา แต่เนื้อเรื่องที่คณะลิเกนิยมนำมาเล่นและคนชอบมากนำมาจากวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา ในที่นี้คือเรื่องเจ้าหงส์หิน การมีมหรสพในงานประเพณีปอยหลวงจึงแสดงถึงความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา จากเดิมที่เป็นมหรสพในท้องถิ่นก็รับมหรสพที่ไม่ใช่ของชาวล้านนา แต่ยังคงมีส่วนหนึ่งที่แสดงความเป็นล้านนาในที่นี้คือเรื่องที่นำมาเล่นซึ่งเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา

ประเพณีปอยหลวงของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในส่วนของพิธีกรรม คือการปักตุงบริเวณที่มีการจัดงานและทางเข้าวัดที่จัดงาน การแห่ขบวนครวตาน ซึ่งในขบวนนั้นจะมีช่างฟ้อนที่แต่งกายแบบล้านนาฟ้อนนำขบวนและวงดนตรีของล้านนา นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นความสามัคคีของหมู่บ้านที่ใกล้เคียงกัน จัดขบวนแห่ครวตานมาร่วมกับหมู่บ้าน ที่จัดงานประเพณีปอยหลวง ในยามค่ำคืนจัดมหรสพคือการแสดงลิเกโดยเรื่องราวที่ลิเกนำมาแสดงจะเป็นเรื่องราวที่เป็นวรรณกรรมของล้านนา

๔.๓.๑.๒ ประเพณีตานก๋วยสลาก

ประเพณีตานก๋วยสลาก เป็นประเพณีการทำบุญในพุทธศาสนาที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา จัดขึ้นประมาณวันเพ็ญเดือน ๑๒ ของทางล้านนา ซึ่งตรงกับเดือนกันยายน จุดประสงค์ในการทำบุญตานก๋วยสลากคือ เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับ และสามารถอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ที่ทำบุญตานก๋วยสลากเองเมื่อถึงแก่กรรม ประเพณีตานก๋วยสลากจึงเป็นประเพณีสำคัญ

ต้องมีการเตรียมงานให้พร้อม โดยก่อนที่วัดจะจัดงานจะมีการประชุมเพื่อกำหนดวันจัดงานและประกาศให้ชาวบ้านทราบ ดังนี้

“เมื่อวานแปดคำเข้าปาวัด” นางพูดขึ้น “พ่อหลวงกับลุงทากับครูบาเจ้าวัดตกลงกันว่าจะกินสลากเดือนสิบสองแรมนี้คงหมดเงินหน้าคู่อีก”

“ช่างมันเถอะสุ บุญกินบุญทานมันไม่หายไปไหนหรอก ทำชาตินี้ไว้เผื่อชาติหน้า ชาติก่อนสุกับข้าคงทำบุญน้อยชาตินี้มันถึงทุกข์”

“อย่าให้มันเกินตัวหนักก็แล้วกัน” พ่อเฒ่าให้ความเห็น “คำโบราณว่าค่อยอยู่ตามน้ำทำไปตามตัว น้ำขึ้นเพียงใดบัวหากเพียงนั้นอันนี้ออกในคำพญาพรหม” ตะวันสายสูงขึ้นมาทุกขณะ หานนแก้วถอดมีดจากฝักเหน็บหลังรัตนเครือหญ้าฉับๆ พ่อเฒ่าแยกตัวห่างออกไปอีกมุมหนึ่ง

(นกแอ่นฟ้า : ๕๕)

นางอินค่านำเรื่องการจัดงานประเพณีตานก๋วยสลากมาบอกกับหานนแก้วสามีของนางและพ่อเฒ่าพ่อของหานนแก้ว โดยนางอินค่านึกคิดว่าคงจะหมดเงินไปกับการทำบุญตานก๋วยสลากมาก สำหรับหานนแก้วเห็นว่าแม้จะเสียเงินมากเท่าไรก็ไม่เป็นไรเพราะเงินที่ทำบุญไม่หายไปไหนได้บุญมาไว้ในชาตินี้และชาติหน้า หานนแก้วยังคิดว่าเพราะตนเองและภรรยาไม่ได้ทำบุญในชาติที่ผ่านมาจึงต้องลำบากในชาตินี้ สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาในการทำบุญในประเพณีตานก๋วยสลาก ความเชื่อเรื่องการสะสมบุญ การเกิดใหม่ ซึ่งทำให้ชาวล้านนาเต็มใจทำบุญนี้

เมื่อใกล้ถึงวันงานชาวล้านนาจะเตรียมเงินเพื่อซื้อของมาใส่ในก๋วยสลากเพื่อไปทำบุญที่วัด ดังเช่นครอบครัวของหานนแก้วที่พยายามหาเงินมาซื้อของใส่ในก๋วยสลาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เดือนสิบสองแรมแก่ๆมาถึง หมู่บ้านมีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้น นั่นคือหมายกำหนดการกินสลากหรือทำบุญสลากภัตได้มาถึง หานนแก้วไม่มีเงินจึงร้อนร่อนใจนัก แกละไปบอกขายข้าวเขียวกับลุงทาเจ้าของนา ข้าวเปลือกถึงหนึ่งราคาสิบสี่บาท แต่ตอนนี้มันยังเป็นเพียงลำต้นอยู่ในนาลุงทาเลยให้ราคาถึงละสิบบาท หานนแก้วเอาเงินมาห้าสิบบาทเท่ากับข้าวห้าถัง แกละซื้อถังน้ำสังกะสีใบหนึ่ง หมกกระป๋อง ปลากระป๋อง และของจุจกอีกอันเป็นเครื่องไทยทาน ของเหล่านี้ดี ๆ ทั้งหมด อินทรไม่เคยได้กินไอ้หลักก็ไม่เคยได้กิน ถึงวันกินสลาก หานนแก้วยกถังสังกะสีกับเครื่องไทยทานไปวัด เงินห้าสิบบาทซื้อเครื่องเคราทำบุญแทบไม่พอ แกละต้องควักเงินที่เก็บออมเหมียวไว้อีกยี่สิบบาทสมทบลงไป เงินหมดบ้านแต่ทุกคนก็อึดออดว่าไฉนบุญ

(นกแอ่นฟ้า : ๖๗-๖๘)

หานนแก้วพ่อของอินทรร้อนใจเพราะไม่มีเงินซื้อข้าวของใส่ก๋วยสลาก จึงบอกขายข้าวเขียวทั้งที่ยังไม่ถึงเวลาเก็บเกี่ยวให้ลุงทา เพื่อซื้อของดี ๆ ไว้ทำบุญ ซึ่งของเหล่านี้อินทรและน้อง

ไม่เคยได้รับประทาน เช่น นมกระป๋อง ปลากระป๋อง เป็นต้น แม้ว่าครอบครัวหนานแก้วจะต้องขายข้าวในนา และนำเงินเก็บที่มีอยู่ทั้งหมดมาซื้อข้าวของเป็นเครื่องไทยทานในการทำบุญตานก้วยสลากครั้งนี้ ครอบครัวของหนานแก้วก็มีความสุขและอึ้งอัมม์ว่าไ้บุญ จะเห็นได้ว่าทุกคนในครอบครัวไม่คัดค้านการทำบุญครั้งนี้เพราะอึ้งอัมม์ใจว่าไ้ทำบุญ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเพณีตานก้วยสลากสำคัญยิ่งสำหรับชาวล้านนา การคัดเลือกสิ่งของดีๆ ทำบุญโดยไม่คำนึงว่าจะต้องใช้เงินมากเพียงใด แสดงถึงความเชื่อและความศรัทธาของชาวล้านนาในการทำบุญตานก้วยสลาก

๔.๓.๒ ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล

ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ได้แก่ ประเพณียี่เป็ง และประเพณีสงกรานต์

๔.๓.๒.๑ ประเพณียี่เป็ง

ประเพณียี่เป็งของชาวล้านนาตรงกับวันลอยกระทง พิธีกรรมที่ต้องทำคือการจัดเตรียมสถานที่เพื่อเทศน์มหาชาติ การทำบุญตักบาตร การฟังเทศน์มหาชาติ และการจุดโคมลอย พลุ โคมไฟตามบ้านเรือน

๔.๓.๒.๑.๑ การจัดเตรียมสถานที่เพื่อเทศน์มหาชาติ

การฟังเทศน์มหาชาติในประเพณียี่เป็งเป็นกิจกรรมสำคัญของชาวล้านนา ชาวบ้านเตรียมงานโดยจะช่วยกันตกแต่งและประดับประดาตัวอาคารบ้านเรือนด้วยประทีปโคมไฟ โคมระย้า อูบะดอกไม้ และทำซุ้มประตูป่าด้วยต้นกล้วย อ้อย ก้านมะพร้าวให้เหมือนกับประตูที่สี่กษัตริย์ในเรื่องมหาเวสสันดรออกบวช นอกจากนี้ผู้หญิงจะจัดเตรียมอาหารเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ใกล้ยี่เป็งเข้าทุกที หมู่บ้านเคยเขาชบกลับมีความเคลื่อนไหวคึกคักกระตือรือร้น เสียงประทัดแตกตามเคล้าเสียงหัวเราะยามคำคินของเด็กๆ เดือนแจ่มแจ่มฟ้าบอกไฟลูกเล็กๆ พุ่งพรวดๆ ขึ้น ฟ้าเป็นลำยาว พอถึงวันสิบสี่ค่ำศรัทธาชาวบ้านก็ไปตกแต่งช่วงแกวยังวัด พวกผู้ชายตัดใผ่ผ่าซีกสานเป็นตาโปร่งๆ เพื่อกันรั้วทำเป็นเขาวงกต อันเป็นที่บำเพ็ญพรตของพระเวสสันดร พวกผู้หญิงเอาดอกตะล่อมกับดอกคำผู้จุมาร้อยเป็นมาลัยประดับประดาที่ประตูวัด และประตูบ้านทุกบ้านก็จัดทำประตูป่าอันเป็นที่สี่กษัตริย์เสด็จออกทรงพรต เอาก้านมะพร้าวมาผ่าครึ่งจากโคนจรดปลายมัดติดเสาประตูแล้วโค้งปลายเข้าหากันเป็นซุ้มหน้านาทางมะพร้าวถูกตัดเล็มได้ระเบียบตกแต่งด้วยดอกดาวเรืองสีเหลืองวิลาส กลางซุ้มแขวนโคมรูปดาวบ้างรูปฟักทองรูปหงส์รูปทรงกระบอกรูปเครื่องบินหรืออื่น ๆ แล้วแต่ใครจะคิดประดิษฐ์ออกมาได้ ตกกลางคืนหญิงแม่เรือนก็จัดการต้มแกงหรือหนึ่งขนมเตรียมไปทำบุญตอนเช้า

(นกแอ่นฟ้า : ๑๐๗-๑๐๘)

บรรยากาศวันเตรียมงานก่อนจะถึงวันยี่เป็งของชาวบ้านหนองหล่ม ชาวบ้านจะจุดประทัดเพื่อบอกกล่าวให้ทราบว่างานประเพณียี่เป็งกำลังจะเริ่มขึ้น ก่อนหน้าวันงานหนึ่งวัน ชาวบ้านจะสามัคคีร่วมใจกันปักกวาดวัดให้สะอาด ประดับประดาตกแต่งประตูดและบริเวณช่วงแก้ว ซึ่งก็คือบริเวณลานวิหารวัด ช่วยกันตกแต่งประตูดและประตูบ้านให้เหมือนประตูป่า และแขวนโคมเป็นรูปต่างๆที่บริเวณกลางซุ้ม นาคอกบานไม่รู้โรยดอกดาวเรืองมาร้อยเป็นพวงเพื่อประดับประดาที่ประตูดและประตูบ้าน ผู้หญิงจะทำอาหารและขนมเตรียมไว้ทำบุญในตอนเช้าวันรุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันประเพณียี่เป็ง จะเห็นได้ว่าชาวบ้านให้ความสำคัญกับการจัดเตรียมสถานที่เพื่อเทศน์มหาชาติ ทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมโดยจัดทำอย่างประณีตตั้งใจ ไม่เว้นแม้รายละเอียดเล็กน้อย

๔.๓.๒.๑.๒ การทำบุญตักบาตร

เมื่อถึงวันงานประเพณียี่เป็งชาวล้านนาทุกคนจะมาทำบุญที่วัดในตอนเช้า แต่หากวัดไม่จัดงานก็จะนำข้าวเฒ่ามาถวายเป็นพุทธานุชาเพื่อให้พิเศษกว่าวันพระทั่วไป

ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ พื้นบ้านเรียกว่าเดือนยี่เป็ง ยี่เป็งเมื่อปี ๒๕๗๐ นั้น บ้านอื่นเมืองอื่นเป็นศีลใหญ่บุญหลวง แต่ที่ห้วยข้าวเก่าหมู่บ้านกลางป่าดิบดงดำ ยี่เป็งหรือเพ็ญเดือน๑๒ กับศีลอื่นแทบไม่มีที่ใดแตกต่างกัน ไม่มีเทศน์มหาชาติทำนองพื้นบ้าน ไม่มีสืบชะตาหลวง หรือจุดโคมลอยปล่อยเคราะห์บอกไฟดอก บอกไฟดาว บอกไฟนำดันช้างร้องใด ๆ ก็ยังไม่มี เสงายียบเรียบไหลเหมือนห้วยน้อยหน้าแล้ง จะมีพิเศษอยู่บ้างก็ตรงที่ถึงยี่เป็งชาวบ้านพร้อมเพรียงดำข้าวเฒ่าเอาไปถวายวัด

(ไพรอำพราง : ๒๓๗)

แม้หมู่บ้านห้วยข้าวเก่าไม่มีการจัดงานประเพณียี่เป็ง เนื่องจากชาวบ้านในหมู่บ้านยังกังวลเรื่องเสื่อออกมากินคนในหมู่บ้าน แต่ชาวบ้านก็ยังให้ความสำคัญกับประเพณีนี้คือมีการดำข้าวเฒ่าไปทำบุญถวายที่วัด

แต่หากชาวบ้านไม่ดำข้าวเฒ่าไปทำบุญ ทุกคนจะตื่นนอนตั้งแต่เช้าเพื่อเตรียมอาหารมาทำบุญที่วัดไม่เว้นแม้แต่เด็กๆ ก็จะตามพ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่มาทำบุญด้วย

วันขึ้นสิบห้าค่ำหมอกตกหนักแต่หัวรุ่ง เสียงคุยกันอุมอันกับกลิ้งเครื่องแกงปลุกเด็ก ๆ ทั้งหมู่บ้านให้ตื่นขึ้น เสียงช้อนกระทบถ้วยเสียงฆ้องใหญ่ครางมู ๆ กระหึ่มคำเหมือนหลับ ๆ ผัน ๆ เดือนยังแจ่มอยู่รำไรตอนนั้นแผ่นดินชุ่มน้ำค้างเย็นจัดจนฝ่าเท้าปวดชา อินทรแบกถาดขันข้าว ไฉ่หล้าอ้อมสรวงน้ำหยาด จันดีหิ้วกล่องข้าว ส่วนนางอินคำหิ้วหม้อหุใส่แกงสีแม่ลูกเดินดุ่มไปวัดร่วมกับเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ ในวิหารเก่าแก่จุดเทียนหอมแววมวิบไหว กลิ่นธูปประเคน กลิ่นปูนโบกผนังกลายเป็นกลิ่นอย่างหนึ่ง จะว่าหอมก็ไม่หอมเหมือนก็ไม่เหม็นแต่ชวนให้ชื่นใจดี ฝ่าวิหารแขวนม้วนผ้าเขียนรูปพระเวสสันดรยาวเหยียด ในภาพมีทั้งปราสาทราชวัง กระบวนช้างม้าและป่าหิมพานต์

(นกแอ่นฟ้า : ๑๐๙)

ครอบครัวของหนานแก้วนางอินคำและลูกจะตื่นกันตั้งแต่เช้าเพื่อไปทำบุญที่วัด เด็กจะช่วยถือของที่จะนำไปทำบุญ เช่นอินทربกกดช่นข้าว หล้าอุ่มสลงน้ำหยาด และจันดีหิ้วกล่งข้าว การที่เด็กๆ ได้ไปวัดกับพ่อแม่ในงานประเพณีี่เป็งเป็นการถ่ายทอดและการสืบทอดอัตลักษณ์ด้านประเพณีี่เป็งของชาวล้านนาจากคนรุ่นหนึ่งคือพ่อแม่ของอินทรสู้คนอีกรุ่นหนึ่งคืออินท

๔.๓.๒.๑.๓. การฟังเทศน์มหาชาติ

เมื่อทำบุญตักบาตรในตอนเช้าเสร็จแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่จะอยู่ฟังเทศน์มหาชาติที่วัดซึ่งเป็นกิจกรรมสำคัญอย่างหนึ่งงานประเพณีี่เป็ง

วันี่เป็งฟ้าโล่งแจ้ง ตกสายขณะคนเฒ่าคนแก่ชุมนุมกันอยู่ในวิหารเพื่อฟังธรรมมหาชาติ
เด็กๆ รวมทั้งสาวหนุ่มกลับชุมนุมประโคมโหมแห่กันอยู่ลานกว้าง

(นกแอ่นฟ้า : ๑๑๐)

ตอนสายเมื่อทำบุญเสร็จแล้วผู้เฒ่าผู้แก่จะอยู่ในวิหารเพื่อฟังเทศน์มหาชาติ
ซึ่งจะฟังจนถึงตอนกลางคืน ดังนี้

จบกัณฑ์มัทรี ศรัทธาชาวบ้านออกจากวิหารมาชมบอกไฟดอกเดือนแจ้งเต็มฟ้าขาวนวล
สะอาดมองเห็นหน้ากันถนัด บอกไฟดอกจุดที่ช่วงแก้วหน้าวิหาร บอกไฟดอกพ่นลูกไฟสีแดงส้มขึ้นสูง
พันหลังคาวิหารแผ่พุ่มกว้างเหมือนพุ่มสับประรด เสียงหึ่งๆ กลบเสียงฆ้อง เสียงกลอง ไปหมด ผ่นไฟ
สีแดงร่วงโปรยแผ่กว้าง เจ้าศรัทธาบังเกิดปีติคับอกก็ตบมือแอ่นฟ้อน ลุงตีฟ้อนเมืองอินทรีก็ฟ้อน
บอกไฟดอกดับลงหมดแล้วผู้เฒ่าผู้แก่กลับเข้าวิหารฟังธรรมต่อ

(ดาบอุปราช : ๗๘-๗๙)

เมื่อฟังเทศน์มหาชาติจบกัณฑ์มัทรี ชาวบ้านจะออกมาดูการจุดบอกไฟดอกที่บริเวณลานวัด เมื่อบอกไฟดับผู้เฒ่าผู้แก่ก็เข้าไปในวิหารฟังเทศน์มหาชาติต่อ จะเห็นได้ว่าชาวบ้านโดยเฉพาะคนแก่คนเฒ่าจะฟังเทศน์มหาชาติตั้งแต่เช้าถึงเย็น โดยมีกิจกรรมอื่นแทรกคือการจุดบอกไฟดอกสวยงาม แล้วจึงกลับไปฟังเทศน์ต่อโดยไม่กลับบ้านก่อน แสดงถึงความศรัทธาของชาวล้านนาในการฟังเทศน์มหาชาติ

๔.๓.๒.๑.๔. การจุดโคมลอย พลุ และ โคมไฟตามบ้านเรือน

ชาวล้านนาจะจุดโคมโดยเชื่อว่าเพื่อบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ ส่วนเด็กและหนุ่มสาวก็จะชุมนุมที่ลานวัดเพื่อทำโคมลอยไว้จุดในช่วงเวลากลางคืน ดังนี้

วันยี่เป็งฟ้าโล่งแจ้ง ตกสายขณะคนเฒ่าคนแก่ชุมนุมกันอยู่ในวิหาร เพื่อฟังธรรม มหาชาติ เด็ก ๆ รวมทั้งสาวหนุ่มกลับชุมนุมประโคนโหมแห่กันอยู่ลานกว้าง โคมลอยกำลังจะ ลอยลม เขาเอ้าชั้ญญ์มาก่อไฟให้เกิดควันอัดโคมลอยจนพองเป้งบนฟ้า โน้นโคมลอยลูกก่อน ลอยลมแลลิบ ๆ เท้าลูกมะนาว ฟ้าหนาววันนั้นเป็นสัปดาห์ผ่องแผ้วโคมลอยลอยลมจึงดูเด่น ของวัด นั้นบ้างวัดนี้บ้าง บางลูกขึ้นไปไม่เท่าไรก็เอียงกะเท่เทควันออกปาก บางลูกติดลมบนปล่อยหางลงมา ยาวเหยียด กระดาษเงิน กระดาษทองที่ห้อยอยู่ในม้วนหางถูกโปรยลงมาต้องแดดวิบ ๆ

“คืนนี้ข้าจะจุดบอกไฟดาว ของข้าจะต้องขึ้นสูงกว่าใคร” เมืองอินทร์อวดโอ้กับ เพื่อน ๆ บอกไฟดาวมีคนคิดว่าจุดไว้เพื่อไปบูชาพระธาตุจุฬามณีบนสวรรค์ ใครได้บูชาพระ ธาตุอันนั้นแม้ตายไปก็ไม่ตกนรก

“ข้าขอลูกหนึ่งได้ไหม เมืองอินทร์”

“ข้าไม่ให้ อยากรได้แก่ก็ซื้อเอาสิ”

“ไม่ให้ก็ไม่ว่า ข้าจะจุดบอกไฟขึ้นให้ไปไหว้พระธาตุก็ได้”

“บอกไฟขึ้นให้มันขึ้นไปไปถึง แกให้ไหว้พระธาตุไม่ได้แก่ก็ตกนรก”อินทร์ไม่สบายใจหัก นรกในความรู้ของเขาคือสถานที่ ๆ น่ากลัวเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมาน ภาพวาดที่ผนังโบสถ์ก็ บอกถึงอีกปากเหล็กกำลังสาวไส้คน มีบ้างก็ถูกต้มในกระทะมีไฟร้อนลุกแดงเผาไหม้ มีบ้างถูกเลื่อย ตัดกลางตัวดับไฟใส่ฟางกระจายเกลื่อน อินทร์เกิดซังขึ้นหน้าเมืองอินทร์ขึ้นมาจึงลากแขนไ้อ้หล้าเดิน จากมาเสีย

(นกแอ่นฟ้า : ๑๑๐-๑๑๒)

บอกไฟดาวคือพลุ นิยมจุดให้พุ่งขึ้นไปในอากาศ จะจุดในงานเทศกาลรื่นเริง อินทร์ไม่มีบอกไฟดาวจึงขอเมืองอินทร์แต่เมืองอินทร์ไม่ให้ อินทร์จึงบอกว่าจะจุดบอกไฟขึ้นให้ตนมีก็ ได้ เมืองอินทร์บอกว่าบอกไฟขึ้นให้ขึ้นไปไม่ถึงสวรรค์ให้ไหว้พระธาตุจุฬามณีไม่ได้ และจะทำให้อินทร์ตก นรก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้อินทร์จึงรู้สึกไม่สบายใจ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวล้านนาให้ความสำคัญกับการ จุดบอกไฟเพื่อไหว้พระธาตุจุฬามณีบนสวรรค์ ซึ่งอันสืบมาจากการไหว้พระธาตุจุฬามณีจะสามารถ ช่วยให้ขึ้นสวรรค์

ในวันยี่เป็งประชาชนจะจุดโคมไฟบูชาดวงไสวทั่วพระอาราม บางคนกลับ บ้านแล้วก็จุดผางประทีปบูชาสิ่งที่เห็นควรบูชาเช่นบ่อน้ำ ครวไฟ หม้อน้ำ ประตูป้าน ประตู ยุงข้าว เป็นต้น ดังนี้

ตกค่ำเทียนรายและประทีปก็เรืองรองตลอดแนวรั้ว โคมแขวนหุ้มกระดาษบาง ๆ สีแดง สีเขียว สีเหลืองและสีอื่น ๆ ถูกจุดเรียงรายให้แสงสว่างนวล ๆ อยู่ตามประตูป่าของทุก บ้าน บนฟ้าโน้นเดือนเด่นฟ้ากลมโตสุกนวลไม่มีหมอกฝ้า หนาวลมหนาวแต่เด็ก ๆ วิ่งขึ้นวิ่งล่องไปทั่ว หมู่บ้านไม่มีหนาวสักนิดมองกลงดังอีกทีก็พวกเขาแห่แหนบอกไฟดอกจากบ้านนั้นบ้านนี้ไปชุมนุม ที่วัด

(นกแอ่นฟ้า : ๑๑๐-๑๑๒)

ช่วงเวลากลางคืนตามบ้านเรือนจะจุดโคมเพื่อบูชาสิ่งที่เห็นควรบูชา เช่น บ่อ น้ำ ครวไฟ ประตู่ ยุงข้าว เป็นต้น ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีประโยชน์ในชีวิตประจำวัน มีความสำคัญควร บูชาเพราะสิ่งเหล่านี้จะเอื้อประโยชน์ต่อชาวบ้านมาก ดังนั้นทั้งวัดและบ้านของชาวล้านนาจะสว่างไสวไปด้วยโคมไฟ ด้วยเหตุนี้จึงมีการเปรียบเทียบในสมัยโบราณที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ว่าการจุดโคมสว่างนั้นเหมือนจุดโคมในงานประเพณียี่เป็ง ดังความต่อไปนี้

วงติดสีพื้นบ้านตั้งอยู่ใกล้กับซุ้มน้ำปลายขนของเรือนกาแล แสงไฟส่องพร่างโคมไฟ
พื้นบ้านหลายดวงตกแต่งขนเรือนดูราวโคมไฟเมื่อเดือนยี่เป็ง คนขึ้นคนลงดูเอิกเกริกล้วน
แล้วแต่ข้าไพร่ไทเมืองในคุ้มเรือนของพญาเชื่อนคำทั้งนั้น

(สร้อยสุคันธา : ๘)

การเปรียบว่าคุ้มของพญาเชื่อนคำจุดโคมสว่างเหมือนเดือนยี่เป็งสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในสมัยโบราณด้านประเพณียี่เป็งว่าคืนนี้ชาวบ้านจะจุดโคมไฟให้บ้านเรือนสว่างไสว

๔.๓.๒.๒ ประเพณีสงกรานต์

ประเพณีสงกรานต์ของชาวล้านนาที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์คือการดำหัวผู้สูงอายุ โดยนำน้ำมันส้มป่อยและสิ่งของต่างๆ เช่น ผ้าเช็ดหน้า ผ้าเช็ดตัว เสื้อ ผ้าชิ้น กล้วย ข้าวแต่น เป็นต้น ไปกราบคารวะผู้ใหญ่เพื่อขอพร ผู้ใหญ่จะนำเอาน้ำปรงนั้นลูบผมของตนและนำไปสระเกล้าดำหัวเพื่อเป็นสิริมงคล

ชาวล้านนาจะทำน้ำปรงเพื่อไปดำหัวผู้สูงอายุ ประกอบไปด้วยน้ำมันส้มป่อย น้ำมันส้มป่อยประกอบไปด้วยน้ำมันผสมกับส้มป่อยและดอกไม้หอมชนิดอื่นๆ ส้มป่อยเป็นสมุนไพรอย่างหนึ่งประเภทไม้เถา ผลมีลักษณะเป็นฝักเช่นมะขามแต่จะไม่รับประทาน เชื่อว่าน้ำส้มป่อยจะช่วยขับไล่สิ่งชั่วร้ายและทำให้มีความสุขสวัสดิ์ นอกจากนี้ยังมีเครื่องหอมต่างๆ เช่นดอกกาสะลองที่มีกลิ่นหอม เมื่อต้นกาสะลองออกดอกชาวล้านนาจะนำเสื่อมาปู เพื่อให้ดอกกาสะลองร่วงลงมาแล้วนำมาตากให้แห้งจากนั้นก็นำมาโขลกปนกับไม้หอมชนิดอื่นเพื่อเป็นเครื่องหอมที่จะนำมาผสมกับน้ำมันส้มป่อย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สงกรานต์ใกล้มาถึงดอกกาสะลองก็แตกบานเต็มต้น กลีบขาวนวลอ่อนลออบานม้วน
เป็นรูปปากแตร เกสรเหมือนหวดแมวแทงโค้งฉวัดเฉวียนพันปาก ดอกกาสะลองบานเกาะกลุ่มแต่
ไม่รวมกันเดียวกัน ดูโดยรวมๆ ก็ไม่สวยสะดุดตา หากแต่มีคุณค่าที่กลิ่นหอมจึ้ง ใกล้สงกรานต์
บ้านใครมีต้นกาสะลองเจ้าบ้านจะเอาเสื่อมาปูรองลานต้น ชาวบ้านนิยมเอาดอกกาสะลอง
ไปตากแห้งแล้วโขลกปนกับไม้หอมชนิดอื่น ทำเป็นเครื่องหอมไว้ผสมน้ำมันส้มป่อยสำหรับ
ดำหัวคนเฒ่าคนแก่

(ดงคนดิบ : ๘๙)

ดอกกาสะลองบานเต็มต้นนับเป็นบรรยายกาศของหมู่บ้านในลำนนาที่ใกล้ถึงงาน ประเพณีสงกรานต์ เนื่องจากดอกสะกาลองมีกลิ่นหอม ชาวลำนนาจึงนำมาตากแห้งเพื่อทำเป็น เครื่องหอม ซึ่งเป็นส่วนประกอบหนึ่งในเครื่องหอมที่ชาวลำนนานำมาผสมกับน้ำขมิ้นส้มป่อย เพื่อนำไปดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่หรือสงฆ์พระในงานประเพณีสงกรานต์

๔.๓.๓ ประเพณีของสังคม

ประเพณีของสังคมเป็นประเพณีที่ไม่ได้จัดตามเทศกาลหรือเกี่ยวข้องกับศาสนา แต่เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในระดับหมู่บ้านที่ทุกคนต้องมีส่วนร่วม ประเพณีของสังคมที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวลำนนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ คือ ประเพณีสืบชะตาบ้าน หรือสืบชะตาของหมู่บ้าน

นวนิยายเรื่อง**ไพรอำพร**างสะท้อนให้เห็นประเพณีสืบชะตาบ้าน เมื่อหมู่บ้านห้วยข้าวท่าไม่สงบสุข ชาวบ้านหวาดกลัวเสือที่เข้ามากินคนในหมู่บ้านเพราะจับเสือตัวนั้นไม่ได้ ทองวัน ผู้ใหญ่บ้านจึงคิดว่าควรจะต้องจัดประเพณีสืบชะตาหมู่บ้านเพื่อให้เหตุการณ์เลวร้ายดีขึ้นและเป็นขวัญกำลังใจแก่ชาวบ้านทุกคน

“ตะกี้ก่อนกูจะมาเรือนเสี้ยว เมียกูว่ากล่าวถ้อยคำฟังกลัว มันเรียกกูเป็นลูกหลานเสียงมัน เย็นเหมือนน้ำกันห้วย มันว่ารีตคลองหมู่บ้านชวดเซไปเสียแล้วกูอย่างไรก็กู้ไม่ขึ้น เสือตัวนั้นไม่หนีไปไหนมันจะมาใหม่ใหญ่กว่าเก่า คนจะตายหลาย ตกตายถัดกันตั้งไปไม่หั่นลม...”

“กูว่าจะชำระสะสางหมู่บ้านใหม่หมดเลยเสี้ยว ทำบุญสืบชะตาหมู่บ้าน นิมนต์ พระสักเจ็ดวัดมาสวดไชยสังคหะ ตักเอาน้ำสักเจ็ดห้วยมาทำน้ำมนต์ เกี่ยวคาสักเจ็ดป่ามา ฟั่นเชือกคาเขียวล้อมทั่วหมู่บ้าน อุบาทว่าร้ายมีทางใดชุดใส่แพไหลน้ำนับสิ้น...”

“กูคิดอีกอย่าง” คำเหมยนึกถึงคำเมีย“เหนื่อน้ำขึ้นไปสักร้อยชั่วหอกมีห้วยดอกอุ้นตั้งอยู่ กูว่าเราขยับหมู่บ้านขึ้นไปทางนั้นจะดีกว่า อยู่ที่นี่น้ำเก่าดินเก่า ไชยะกับสิริเสื่อมสูญแล้ว เสือบ้านก็ละบ้านไปแล้วเพราะรีตบ้านคลองเมืองฟั่นเฟือน เชือกกูเถอะเสี้ยว ย้ายขึ้นไปเหนื่อน้ำดีกว่าอยู่ที่นี้ไม่ดีมีแต่ทางไขกับตาย เมียกูว่าไม่ถึงสงกรานต์ปีใหม่ด้วยซ้ำจักคว่ำเหียงเอียงหงายเป็นข้าเชือกเยือกไหวมากนัก”

(ไพรอำพร : ๓๙๔)

การจัดประเพณีสืบชะตาบ้านทำขึ้นเพื่อขจัดสิ่งไม่ดีในหมู่บ้าน โดยจะนิมนต์พระเจ็ดวัดมาสวดไชยสังคหะ นำน้ำเจ็ดห้วยมาทำน้ำมนต์และเกี่ยวหญ้าคาเจ็ดป่ามาทำสายสิญจน์ล้อมรอบหมู่บ้าน พิธีสืบชะตาบ้านจึงเป็นพิธีสำคัญที่ชาวบ้านร่วมใจกัน โดยเชื่อว่าจะทำให้หมู่บ้านสงบสุขได้ยาวนาน เพราะจะทิ้งสิ่งไม่ดีไปให้หมดแล้วนำของมงคล เช่น น้ำมนต์ และสายสิญจน์มาคุ้มครองหมู่บ้าน

๔.๓.๔ ประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคล

ประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคลเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อบุคคลคนเดียวไม่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ คือ ประเพณีสืบชะตาคนและประเพณีสังเคราะห์

๔.๓.๔.๑ ประเพณีสืบชะตาคน

ประเพณีสืบชะตาคนเป็นประเพณีการต่ออายุให้ยืนยาวเพื่อเป็นสิริมงคล ให้อยู่อย่างสุขสบายไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ นิยมทำหลายโอกาส เช่น วันเกิด วันขึ้นบ้านใหม่ วันแต่งงาน เมื่อเจ็บป่วย หรือเมื่อหมอลำทำนายว่าจะมีเคราะห์ร้าย การทำพิธีจะทำที่บ้าน คนที่มาร่วมพิธีเป็นคนที่สนิทสนมกัน ดังปรากฏในเรื่องบ้านไร่ชาวดงว่า

เพื่อนบ้านจับกลุ่มล้อมวงกันอยู่ข้างกองไฟที่ลานบ้าน ส่วนบนเรือนนั้นพ่อหมอบ้านแม่วากกำลังทำพิธีต่ออายุให้อ้ออ่อน

(บ้านไร่ชาวดง : ๑๒๖)

บรรยากาศในงานประเพณีสืบชะตาต่ออายุให้อ้ออ่อนเพื่อนของอินทร อยู่ในช่วงฤดูหนาวชาวบ้านที่มาร่วมงานจะนั่งผิงไฟอยู่บริเวณลานบ้าน บนเรือนจะเป็นสถานที่จัดพิธีสืบชะตาให้กับอ้ออ่อนโดยพ่อหมอบ้านแม่วาก มีขั้นตอนในการทำพิธีสืบชะตาต่ออายุให้อ้ออ่อน ดังนี้

พ่อหมอบูจุดเทียนเท่าอายุให้อ้ออ่อนรายลงรอบขอบกระทงกาบกล้วย จุดอีกดวงหนึ่งวางลงตรงกลางเป็นกระทงกาบกล้วย จุดอีกดวงหนึ่งวางลงตรงกลางเป็นการต่ออายุ แกยกสมุดข่อยโบราณอ่านโองการต่ออายุเสียงแหบๆ พอถึงตอนหยุดก็เอาก้านมะยมจุ่มน้ำมันตรัสลอดไปต้องร่างคนเจ็บหยดน้ำกระเซ็นมาถูกอินทรกับเมืองอินทร์ซึ่งนั่งอยู่ไม่ไกลเพื่อนนัก อากาศหนาวอยู่แล้วพอถูกน้ำเด็กสองคนก็รีบกระดกถอย

(บ้านไร่ชาวดง : ๑๒๗)

การทำพิธีสืบชะตาเริ่มจากพ่อหมอบูจุดเทียนเท่ากับอายุของอ้ออ่อนบริเวณรอบๆกระทงกาบกล้วย จุดเทียนตรงกลางกระทงอีกหนึ่งเล่มเพื่อเป็นการต่ออายุ จากนั้นพ่อหมอบูยกสมุดข่อยโบราณอ่านโองการต่ออายุ เมื่อหยุดแล้วพ่อหมอบูก็นำก้านมะยมจุ่มน้ำมันตรัสพรมที่ร่างของอ้ออ่อน ซึ่งพิธีสืบชะตาที่ปรากฏในเรื่องนี้จัดทำขึ้นเมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ

๔.๓.๔.๒ ประเพณีสังเคราะห์

ประเพณีสังเคราะห์ของชาวล้านนาจัดขึ้นเมื่อมีคนเจ็บป่วย เริ่มทำพิธีโดยนำสะตวงคือกระทงรูปสี่เหลี่ยมทำจากกาบกล้วยใช้ใส่เครื่องเซ่นยกขึ้นทูนเหนือศีรษะแล้วกล่าวคำอาราธนา

เชื่อเชิญให้ผีหรือเทวดามารับเครื่องเซ่น จากนั้นอ่านโองการซึ่งจะระบุชื่อผู้ป่วยว่าจะขอส่งเวทย์ให้ผีตนไหนและขอให้ผู้ป่วยหายเจ็บ เมื่อทำพิธีเสร็จก็จะทิ้งเสตวงเป็นการเสร็จพิธี ในนวนิยายเรื่อง **เด็กบ้านดอย** สะท้อนให้เห็นขั้นตอนการจัดพิธีส่งเคราะห์หรือส่งแถน ซึ่งชาวล้านนาเชื่อว่าแถนมีอำนาจสูงสุดเป็นผู้สร้างโลกและมนุษย์ พิธีส่งแถนจึงเป็นพิธีที่บอกกล่าวแถนเพื่อขอให้แถนช่วยให้หายเจ็บป่วย

มงคลถูกพาออกมานั่งเอนๆ ฟิงฝ่า ไอ้แก้วหลานพ่อหนานใจเอาเสตวงมาวาง เสตวงทำจากกาบกล้วยพับเป็นมุมฉากเสียบติดกันด้วยไม้ซี่ ใช้เป็นภาชนะใส่เครื่องบัตรพลีสังเวทย์ต่าง ๆ ขอบเสตวงปักธงสามเหลี่ยมเล็ก ๆ สลับเทียนขี้ผึ้ง ในเสตวงมีรูปปั้นดินเหนียวสมมุติให้เหมือนตัวที่เป็นโรค ตอนแรกมงคลนึกว่าไส้เดือน เลยโดนแม่คว้าผู้ป่วยไ้ยังจะปากมากอีก นอกนั้นมีข้าวขาว ข้าวแดง หมากเมี่ยง พลุยาต่าง ๆ อะไรต่อมิอะไรเยอะเยอะจระไนไม่หมด

“อะฮือ อะฮือ” พ่อหนานกระอือกระแอมใส่เสตวงก่อนจุดเทียน แล้วยกเสตวงขึ้นเพียงคิ้ว อ้าบวชาคูแถนเสียงสั้น ๆ คล้าย ๆ ทำนองเล่าธรรมของพ่อ

“สาธุ สาธุ โอกาส...” พ่อหนานวางเสตวงลงเทียนติดไฟแตกเพียะพะ เสียงพ่อเต่าแหบต่ำไม่สม่ำเสมอ บางทีก็ว่าติดกันยาวเหยียดจนกลัวว่าแถจะขาดใจตายเพราะหายใจไม่ทัน แถนเป็นผู้สร้างจักรวาล สร้างฟ้าก่อน แล้วสร้างแผ่นดิน แถนสร้างกลางวันและกลางคืน เป็นผู้บันดาลความเป็นไปในสรรพสิ่ง มนุษย์ลุ่มฟ้าคือลูกหลานของแถน แถนเป็นใหญ่เหนือภูตผีทั้งหลายทั้งผีป่า และผีเขาผีอันอยู่ถ้ำถ้ำและโขงเขี้ยว ผีบ้าน ผีทุ่งผืนนาสรรพะว่า ผีล้วนอยู่ในอาชญาแห่งแถน แม้ว่ามีมนุษย์น้อยผู้หนึ่งเป็นลูกหลานแถนอันมีชื่อปรากฏว่ามงคล ได้กระทำอันใดเป็นที่ล่วงเกินแถน ผู้ชำนันก็ได้พร่ำสมายังคุณแห่งแถนแล้ว แม้ว่าผีอันร้ายอันกาจใด ๆ ก็ดี ได้กระทำทักทายต่อมัน ผู้ชาก็ขอแถนได้โปรดได้ผาย ให้มันหายวันหายคืนเพราะว่าอชชะในกาละวันนี้ ผู้ชาก็ได้พร่ำสมายังคุณแห่งแถนแล้ว...

“อันนี้เอาไปทางตะวันตก” พ่อหนานส่งไอ้แก้วให้เอาเสตวงไปทิ้ง แล้วก็ยกอีกอันขึ้นอ้าอีก อันนี้เป็นเสตวงสะเดาะเคราะห์ พ่อหนานทำพิธีอยู่ราว ๆ สิบนาทีก็เสร็จ พ่อเสียด่าขันตั้ง (บุชาคู) สามบาท

(เด็กบ้านดอย : ๗๗-๗๘)

ขั้นตอนในการจัดประเพณีส่งเคราะห์จะจัดเตรียมงานและคำกล่าวในการส่งแถนให้มงคล ซึ่งไม่สบายโดยมีหนานใจทำพิธี เริ่มพิธีโดยแก้วหลานชายหนานใจนำเสตวงใส่ของเครื่องเซ่นไหว้ ปั้นดินเหนียวเป็นพญานาคใส่ในเสตวง ขอบเสตวงปักธงหรือธงขนาดเล็กกรอบ ๆ จากนั้นหนานใจก็เริ่มทำพิธีส่งแถนโดยยกเสตวงขึ้น เพื่อบอกกล่าวคำอาราธนาเชื่อเชิญให้แถนมารับเครื่องเซ่น จากนั้นอ่านโองการซึ่งระบุชื่อผู้ป่วยคือ มงคลว่าขอโทษ หรือชาวล้านนาเรียกว่าขอสมากับผีที่อยู่ในอำนาจของแถนที่มงคลอาจจะล่วงเกินไป สุดท้ายขอให้แถนช่วยให้มงคลหายเจ็บป่วย เมื่อหนานใจกล่าว

โองการแล้วก็ให้แก้วหลานชายนำสะตวงไปทั้งทางทิศตะวันตก พ่อของมงคลเสียค่าบูชาครูเป็นเงินสามบาท พิธีสังเคราะห์จึงสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องแกนของชาวล้านนา

ประเพณีที่สะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นล้านนาคือ ประเพณีเป็งซึ่งจะมีการทำบุญตอนเช้า การฟังเทศน์มหาชาติ และจุดโคมลอยโคมตอนกลางคืน ประเพณีปอยหลวงเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองถาวรวัตถุในวัด โดยปักตุงบริเวณทางเข้าวัดเพื่อให้ทราบว่าวัดนี้มีประเพณีปอยหลวง วันสุดท้ายของงานประเพณีปอยหลวงจะมีขบวนแห่ครัวตาน และมีมหรสพในตอนกลางคืน ประเพณีสงกรานต์มีการรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา น้ำปรุงที่ชาวล้านนานำมาดำหัวจะมีดอกกาสะลองเป็นส่วนผสมและส้มป่อยขมิ้น ประเพณีสืบชะตามีทั้งสืบชะตาหมู่บ้านเพื่อให้หมู่บ้านสงบสุขและสืบชะตาคนทำเพื่อเป็นสิริมงคลและประเพณีสังเคราะห์หรือประเพณีส่งแกนทำขึ้นเพื่อคนที่เจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ

๔.๔ ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่

จากการศึกษานวนิยายของมาลา คำจันทร์ พบว่า วิถีชีวิตของชาวล้านนาที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา คือ การใช้ดนตรีในชีวิตประจำวัน วัฒนธรรมการเลือกคู่ครอง การแต่งกาย อาหาร และที่อยู่อาศัย

๔.๔.๑ ดนตรีในชีวิตประจำวัน

การใช้ดนตรีในชีวิตประจำวันของชาวล้านนาที่เป็นอัตลักษณ์ในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ คือ การจ้อย เครื่องดนตรี และทำนองเพลง

๔.๔.๑.๑ การจ้อย

การจ้อยคือการขับลำนำซึ่งอาจจะมีดนตรีประกอบหรือไม่ก็ได้ บทลำนำที่นำมาจ้อยเป็นคำประพันธ์เฉพาะของล้านนาเรียกว่า คำว มีลักษณะคล้ายกลอนแปดในภาคกลาง ชาวล้านนาคนใดที่มีความสามารถในการเชงกวีก็จะแต่งคำวขึ้นจ้อยเอง ดังนี้

หอมเหยหอม	พะยอมกลิ่นรส
หมดปลอดเกลี้ยง	แก้วกลิ่นคันธา
หอมแต่เช้า	มาลาบุปผา
ดวงดอกนানা	ก็มาเผยเกลี้ยง

หูแว่วเสียงบทขับชมดวงของเจ้าหล้าอินทะ เจ้าเข้าป่าไปตีตราไม้เจ้าก็เขียนแต้มแต่ง
ไว้ขับร่ายมเหงา

(เจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุนันทน์แขวน : ๒๕-๒๖)

ในนวนิยายเรื่องเจ้าจันทน์ผมหอม : นิราศพระธาตุนิรันธร์แขวน บทคำที่เจ้าหล้า
อินทะแต่งขึ้นใช้ในการจี้อยขณะที่เข้าไปตีตราไม้ในป่า เจ้าจันทน์เคยได้ยินเจ้าหล้าจี้อยบทชมดังนี้
จึงจำได้

คำว่าที่ชาวล้านน่านำมาจี้อยอาจจะจดจำมาจากวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาไม่ได้แต่ง
เอง

เข้าดงป่าไม้
ใบหล่นสอยสอย
ง่อมหาจอยวอย
คนฮักของข้า

เพลงพื้นบ้านบอกความว่า : เข้าดงป่าไม้ใบไม้หล่นผล้อย ๆ ชวนคิดถึงคนรัก...เมือง
คำขับเพลงจบบายาก็ถามขึ้น

“เพลงอะไร?”

“ไม่ใช่เพลงหรือเขาเรียกว่าจ้อย” เขาบอก “มันเป็นบทชมดวง ข้าจำมาจากลิเกเรื่องเจ้า
หงส์หิน”

“เจ้าหงส์หินเป็นใคร?”

“ก็เป็นพระเอกซี” เมืองคำตอบทื่อๆ “เจ้าหงส์หินเป็นคนเก่งปราบยักษ์ปราบมารได้ อายุสิบ
หกรู้จักหาเลี้ยงแม่แล้ว”

“แล้วพ่อมันไปไหน?”

“พ่อมันเป็นเจ้าเมืองแต่ไล่แม่มันหนี แถอยากฟังอีกไหมข้ายังจำได้อีกบทนะ”

“ฟังสิ ข้าชอบฟัง เพราะดี”

(ลูกป่า : ๓๕-๓๖)

เมืองคำจ้อยได้นำคำมาจากวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาเรื่องเจ้าหงส์หิน โดยจำมา
จากลิเกที่มาแสดง ยาคีเป็นเด็กกะเหรี่ยงจึงสนใจบทจ้อยเป็นพิเศษ เมืองคำจึงเล่าเรื่องเจ้าหงส์หินให้
ยาคีฟังคร่าวๆ เพื่อให้ยาคีเข้าใจเนื้อเรื่อง การที่เมืองคำจ้อยให้ยาคีฟังได้สะท้อนให้เห็นถึงการ
เผยแพร่อัตลักษณ์ของชาวล้านนาและแสดงว่าชาวล้านน่ายังคงนิยมการจ้อย ส่วนคณะลิเกถือได้ว่า
เป็นเป็นผู้ร่วมถ่ายทอดอัตลักษณ์ของชาวล้านนา

นอกจากนี้หากเป็นเด็ก ๆ จ้อย บทคำที่นำมาจ้อยก็จะจดจำมาจากผู้ใหญ่ ดังความ
ต่อไปนี้

สาวหลับเข้า กินขี้หมากอง
 บ่าวเที่ยวกอง กินขี้ไก่ต้ม

โหวกเหวกเสียงจ้อยเสียงซอตามแต่จะจำได้ เสียงดังก้องขับขานกังวานทุ่ง บทนี้
 เมืองอินทร์ขับว่าสาวนอนแต่หัวค่ำกินขี้หมากอง บ่าวเดินตามทางได้กินเนื้อไก่ต้ม

สาวหลับเข้า มันเด็กหัวไผ
 เป็นหมาตัวใด มาเห่าหน้าบ้าน

อีแอหัดเป็นสาวมันจำขี้ปากรุ่นพี่มาได้ว่า สาวนอนหัวค่ำ มันหนักหัวใคร หมาตัว
 ไหนหนอมาเห่าหน้าบ้าน

(ดาบอุปราช : ๓๓)

เมืองอินทร์เพื่อนของอินทร์และแอโต้ตอบกันด้วยบทจ้อยที่จดจำมาจากรุ่นพี่โดย
 เด็กผู้ชายเด็กผู้หญิงที่เริ่มจะเป็นหนุ่มสาวก็จะจ้อยโต้ตอบกันได้เช่นเดียวกับคนรุ่นหนุ่มสาว

การจ้อยเป็นการขับร้องที่มีท่วงทำนองคล้ายการขับลำนำ ซึ่งแตกต่างไปจากลีลาการ
 ขับซอ คือการจ้อยไม่จำเป็นต้องใช้ดนตรีประกอบเหมือนซอ ชายหนุ่มคนใดที่มีความ สามารถ
 ทางด้านดนตรีก็อาจจะสืบล้อดดีดซึ่งคลอตามไปด้วยก็ได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สาวเหยสาว แอวบางอ้อยหล่อย
 งามเหมือนบินลอยล่องฟ้า
 เจ้าแวนเงาเขียว คมเคียวมีดพร้า
 วงแขนกองแก้วเอวยาว
 รักแก้วรูปทพย์ เจ้าแวนเงาขาว
 บ่สมเฟิงพาว บุญพี่ต่ำต้อย
 เจ้าแวนเงาใส หัวใจเปล่งป้อย
 เสด็จบินลอยสู่ฟ้า เสด็จบินลอยสู่ฟ้า

เจ้าหนุ่มมองทอดถอนใจท้อท้อ ใครหนอขับคำรำไรใกล้เคียงความรู้สึกตนนึก เจ้า
 หนุ่มร่ำรวรานใจแห่งหน้าดูเดือน ทอดถอนใจยาวๆ เสียงซึ่งติดตังคลอคำขับร่ำดังใกล้เข้ามา แสง
 เดือนส่องใสจนเห็นใบไม้ ใกล้เข้ามาอีกนิดจึงรู้ว่าคนดีซึ่งจ้อยซอคือบุญเย็นชายหมายพี่สาวตน

“ทำไมรีบกลับล่ะพี่เย็น”

“พี่เอ็งมันไม่สบาย”

“ไม่เห็นเป็นไร หัวค่ำกินข้าวก็ยังกินได้กินดี”

“มันว่าปวดหัว เอ็งล่ะเซิงหาญนี่กว่าจะนอนเป็นเพื่อนคำสิงห์มัน”

“คงมีคนนอนหลาย คินนี้ข้าเลยกลับ” ตอบไม่ตรงความจริงนักที่แท่นภาพบาดตาไม่ได้
 มากกว่าสวนทางกันผู้หนึ่งเดินสู่เรือนคนป่วยอีกผู้กลับสู่เรือนตน

(ไพรอำพราง : ๒๑๑)

บุญเย็นจ้อยพร้อมติดซึ่งในขณะเดินทางกลับบ้านเพื่อเป็นเพื่อนแก้เหงาและระบายความในใจ บุญเย็นไปพบแสงคำเพื่อพูดจาตามประสาคนรักแต่แสงคำอ้างว่าไม่สบาย บุญเย็นรู้สึกผิดหวังจึงระบายความรู้สึกโดยการจ้อย บทคำที่บุญเย็นจ้อยตรงกับความรู้สึกของเชิงหาญเช่นเดียวกัน เนื้อหาแสดงถึงความผิดหวังในความรัก เพราะฝ่ายชายบุญน้อยด้อยต่ำกว่าฝ่ายหญิง การจ้อยของชาวล้านนาที่พบในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ เป็นการจ้อยที่ไม่มีการเล่นดนตรีประกอบเพราะการจ้อยเปรียบเสมือนการขับร้องเพลงเล่นๆ ซึ่งชาวล้านนาจะจ้อยในโอกาสต่างๆ ได้แก่ จ้อยในขณะพักผ่อนหลังจากเสร็จจากการทำงาน จ้อยเพื่อความเพลิดเพลิน จ้อยขณะอาบน้ำ จ้อยเพื่อใช้เสียงเป็นเพื่อน และจ้อยในขณะไปแอ้วสาว

๔.๔.๑.๑.๑ การจ้อยในขณะพักผ่อนหลังจากเสร็จจากการทำงาน

ชาวล้านนานิยมจ้อยเมื่อทำงานเสร็จเพื่อพักผ่อน ดังปรากฏใน นวนิยายเรื่องเจ้าจันทน์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวนว่าลูกหาบที่เดินทางไปพระธาตุอินทร์แขวน เมื่อหยุดพักรับประทานอาหารจะจ้อยอย่างสนุกสนาน ดังนี้

ลูกหาบเพิ่งกินข้าวอิ่มท้องจึงมีแรงเหลือเฟืออยู่นัก บ้างก็จ้อยบ้างก็ซอบ้างก็ขับม่วน อุ่หนังสนุกนัก แต่ยากนักที่ฝูงเขาจักส่งเสียงเกลี้ยงก้องกังวานไกล เหตุด้วยคนขับลือมันถือว่ามันนี้เสียงม่วนบ่ห้วนสั้น แหบหาย หากเป็นเสียงก่ายกองยาวมันเอาเสียงมันเข้าข่มต่อเมื่อมันเมื่อปากขากค่อจึงพอได้ยินเสียงคนอื่นสอดแซมนั้นๆ นี่ๆ

(เจ้าจันทน์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๓๑)

๔.๔.๑.๑.๒ การจ้อยเพื่อความเพลิดเพลินในขณะทำงาน

ชาวล้านนาจะจ้อยในขณะทำงานเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน ดังในเรื่องนกแอ่นฟ้า จันดีพี่สาวของอินทรีจ้อยเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินขณะหั่นผักเพื่อนำไปเลี้ยงหมู บทคำที่จันดีนำมาจ้อยก็จดจำมาจากคณะซอที่มาเล่นในงานบวชลูกลูกงา ดังนี้

จันดีย้ายกันลากกระบุงไปเรื่อย ๆ พันพรรษาฝนเริ่มห่าหายและถั่วปีบานดอก ถั่วปีบานบอกว่าฤดูหนาวใกล้มาถึง ดอกถั่วปีเป็นสีขาวเจือฟ้าบานพราวพราวเต็มต้น เข้าๆ สายๆ ภูผ์บินหึ่งๆ หาน้ำหวานจากดอกของมัน ส่วนดอกบวบกับดอกฟักวายไปหมดเหลือแต่ลูกห้อยโตงเตงค้างคารั้ว

ดวงดาวอยู่ฟ้าจักเลือกเอาแก่นไสๆ
ปลาเหียนน้อยละเหียนน้อยอยู่ในไซ
จักเลือกเอาตัวละเดกล้ำๆ
นายเป็นลูกไผ่เมียไผ่มาเบิ่งใจตัวข้า
บ่หล้าจุพออ้างที่...เมาลม

จ้อย ๆ ซอ ๆ ไปตามเรื่อง มันคือขอละม้ายเชียงแสนซึ่งเธอได้ยืมมาจากช่างซอในงานปอยบวชลูกทุ่งาเมื่อปีที่แล้ว

(นกแอ่นฟ้า: ๙๙-๑๐๐)

ขณะทำงานชาวล้านนาจะจ้อยกันเกือบทุกคนไม่วันแม้แต่เด็ก ๆ เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เอาเคียวเกี่ยวหญ้าตามสันนาไว้ให้ควาย เพื่อว่าบุญทานที่ทำให้ควายจะปลดบาปรวงข้าวให้ผ่อนเบาได้บ้าง เกี่ยวไปด้วยก็จ้อย ๆ ซอ ๆ ไปตามเรื่องตามราว

ดอกสลิดติดต้นมะขาม

อีน้องบ่งาม

อ้ายบ่ใครได้

(ดาบอุปราช : ๒๐)

อินทรีจ้อยขณะเกี่ยวหญ้าให้ควาย การจ้อยขณะทำงานของชาวล้านนา นอกจากเพื่อความเพลิดเพลินแล้วยังช่วยคลายความเหน็ดเหนื่อยในการทำงานด้วย

๔.๔.๑.๑.๓ การจ้อยขณะอาบน้ำ

ชาวล้านนาไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่จะแสดงความสบายอกสบายใจและผ่อนคลายขณะอาบน้ำโดยจ้อย ดังนี้

น้ำไหลมาเรื่อย ๆ ไหลมาล่องมาไม่มีวันหมด ร่มครีเมงาไผ่แผ่เงาหัวสอดถึงसानเรียว
แน่นขนัดเลาะลิกตามแนวน้ำมีหมู่ไม่โปรง ๆ ขึ้นขนาบ สามพ่อลูกกูซึกกลากขัดซี่ไคล ผู้เป็นพ่อ
สบายเหือสบายตัวแล้วเลยสบายอกสบายใจด้วย แกขับระบำน้ำขึ้นว่า

ไหล... ลิต ๆ ไหล...

มาแต่ใต้แม่คงคา

ไหล... ลิต ๆ... ไหลล่อง

มาแต่ท้องแม่โนมา

(บ้านไร่ชายดง : ๖)

ในนวนิยายเรื่องบ้านไร่ชายดง นานแก้วจ้อยขณะอาบน้ำกับลูก ๆ บทคำวที่นำมาจ้อยเป็นบทคำวเกี่ยวกับแม่น้ำคงคา เช่นเดียวกับในนวนิยายเรื่องเด็กบ้านดอย มงคลจ้อยขณะลงอาบน้ำในลำห้วย บทคำวที่นำมาจ้อยมาจากวรรณกรรมล้านนาเรื่องคำวเจ้าหงส์หิน ดังนี้

มงคลซ่อนอยู่ในหน้าหนองใจ ปากก็ร้องเพลงไปเรื่อยเปื่อย จ้อยค่าเจ้าหงส์หินดอน
ฤดูเดือนหก กิมหาเป้งป้อย ดวงดอกสร้อยอุณนจี่ขาว ผิดบ้างถูกบ้างตอนไหนจำไม่ได้ก็ทำเสียง
อื้อๆ ในลำคอขึ้นมาจากห้วยใส่เสื้อผ้า มงคลลัดเลาะลงตามลำห้วยอันคดโค้ง ปลาทั้งฝูงปรี๊ดปรี๊ด
ทวนสายน้ำขึ้นไป เล่ากันว่าจิ้งเหลนเมื่อมีอายุมากๆ เข้า ขาจะหดหางจะหายกลายเป็นปลากั้งลงไป
อยู่ในน้ำฉะนั้นจึงไม่มีใครกินมัน

(เด็กบ้านดอย : ๗๐)

๔.๔.๑.๑.๔ การจ้อยเพื่อใช้เสียงเป็นเพื่อน

ชาวล้านนามักจะจ้อยเพื่อใช้เสียงเป็นเพื่อนในขณะที่บรรยากาศเงียบสงัด
เช่นในขณะเดินทางในป่าเพื่อล่าสัตว์ไม่ให้เกิดการเดินทางเงียบจนเกินไป ดังนี้

“ก็บอกแล้วว่าใจกูใหม่เตี๋ยดอยอยากเข้าป่าไม้พอเย็นนอกเย็นใจเท่านั้น เป็นเพื่อนกูนอนถ้าสัก
สองสามคืนนะเสียว กูไม่ให้มึงกลับมือเปล่าหรืออย่างน้อยกวางเขากว้างมึงอาจได้สักหัว”

“ดีเหมือนกัน” บุญถึงนึกถึงเงินค่าหลวงอันเป็นภาระหนักอกคนทั้งบ้านทั้งเมือง หนำไม่อยู่ในมือซ้าย ดาบและซองศรสะพายไหล่ คนตัวใหญ่เกินอายุก้าวย่ำทางด่านไม่เร่งรีบร้อนอะไรนั่งลง
หุบเต้า บุญถึงเอายาสูดซับน้ำจากเพื่อนญาติเขาทั่วตัว หุบและขึ้นมักมีทากเดินตัวลายเขียวหม่น
ชอบไต่ตามยอดหญ้าระดิน สัตว์และคนเดินผ่านก็ติดเดินเข้าเกาะกินเลือด กว่าจะรู้ตัวมันก็ดูดกิน
เลือดจนตัวบวมพองไปแล้ว

“มีเสียงดี มีจ้อยใส่หูลูกกับทสองบทเถอะเสียวถึง” ดิดดินตะก้นเชิงหยอกเชิง
เย้า ขุนมัวเศร้าหมองค้างคาในอารมณ์ อยากสลัดหลุด อยากจงใจเป็นอื่น จึงให้เพื่อนขับเอื้อนให้
ฟัง คนตามหลังคอนหน้าไม้พาดป่าสบายๆ กระอือกระแอมแล้วจ้อยหรือขับลำนำน้าพื้นบ้านเรื่อง
เจ้าสุวัตรนางบัวคำ บัวคำเป็นสาวอ่อนน้อยเกิดในดอกบัวคำหรือบัวทอง พ่อฤๅษีเก็บมาเลี้ยงไว้
เจ้าสุวัตรเป็นลูกพญาเจ้าเมืองขี้มังกัณฐกะหะผ่านมาแล้วร่อนลงดงลึก ทั้งสองพบกันรักกันแล้ว
พากันกลับบ้านกลับเมือง วันหนึ่งโจรป่าฆ่าเจ้าสุวัตรแล้วแย่งนางบัวคำไป

“พอแล้วมึง พอแล้ว” อุ่นเมืองรู้สึกเสียตังในอก “ไม่ต้องจ้อยแล้ว”

(สร้อยสุคันธา : ๑๗๑)

อุ่นเมืองชวนบุญถึงเข้าป่าเพราะไม่ค่อยสบายใจที่ไปหลงรักฝ่ายคำภรรยา
ของแสงชายเพื่อนของตน ส่วนบุญถึงไม่สบายใจเรื่องเงินค่าหลวง ทั้งสองจึงเดินทางเข้าป่า ในขณะที่
เดินป่า บุญถึงจ้อยเรื่องเจ้าสุวัตรกับนางบัวคำให้อุ่นเมืองฟัง เพื่อให้มีเสียงจ้อยเป็นเพื่อน เรื่องที่จ้อย
เป็นวรรณกรรมล้านนาซึ่งมีเนื้อหากระชับใจอุ่นเมือง เพราะอุ่นเมืองอยากเป็นโจรป่าฆ่าเจ้าสุวัตรแล้ว
แย่งนางบัวคำโดยอุ่นเมืองเปรียบเทียบกับแสงชายเป็นเจ้าสุวัตรและฝ่ายคำเป็นนางบัวคำ

ช่วงเวลากลางคืนในหมู่บ้านจะเงียบมากเพราะชาวบ้านเข้านอนกันหมด
หนุ่มๆ ที่กลับมาจากการแ่วสาวก็จะกลับบ้านดึก เพื่อไม่ให้บรรยากาศระหว่างเดินทางกลับบ้าน

เจียนนำกลั้วมากหนักหน่วงๆก็จะจ้อยเพื่อเอาเสียงเป็นเพื่อนและเป็นการส่งสัญญาณให้ผู้เฒ่าทราบว่ามีผู้ที่กำลังเดินมาตามทางนั้นมาอย่างมิตรไม่ใช่ศัตรูหรือคนร้าย ดังที่พรหมลือจ้อยขณะเดินทางกลับจากการไปแ้วสาว เพื่อให้คนที่อยู่ในบ้านข้างทางเดินทราบว่าตนไม่ใช่โจร

เดินอยู่ดุ่มเดียวบนทางน้อยในหมู่บ้าน หารายทางเห่าครองเห่าขู่ กระอือกระแอมบ้าง
ขับรำจ้อยซอบ้าง เพื่อบอกคนข้างทางว่าตนเป็นคนดีไม่ใช่ขี้ร้ายลักบองฉกบองชิง

(ไพร่อำพราง : ๑๓๙)

๔.๔.๑.๑.๕ การจ้อยขณะไปแ้วสาว

เมื่อหนุ่มไปแ้วที่บ้านสาวก็จะจ้อยเพื่อเป็นการหยั่งเชิงว่าหญิงสาวมีความรู้สึกอย่างไรกับตน หญิงสาวจะจ้อยตอบว่าคิดอย่างไร ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเท่าเทียมระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงที่มีสิทธิ ในการแสดงอารมณ์ความรู้สึกผ่านการจ้อยอย่างเท่าเทียมกันโดยไม่ถือว่าผู้หญิงทำผิดจารีต

“อ้ายแสงไ่ชนหัวล้าน ข้าครั้นจะหัน ข้าทวยบ่ทัน เจ้าชูไ่ไก้แจ้” มงคลชักทั้ง สาวบัว
จันทร์มีปฏิภาณทางกวีไม่เบาเลย เธอว่าไ่แสงเหมือนไ่ชนเจนสังเวียนจนชนหลุดร่วงหัวล้าน เธอไม่
อยากสนใจคำพูดที่ลตเลี้ยวจนตามไม่ทันเพราะสันดานเจ้าชูไ่ไก้แจ้...

“อ้ายรักน้อง

รักแท้รักหลาย

หัวตกขุมทราย

ก็ยังรักเจ้า”

ไ่แสงแย้ง ฝ่ายสาวโต้ขึ้นทันทีว่า

“ลมปากว่าแท้

ใจนายบ่ตาม

น้ำใจงาม

มาลอยอยู่หน้า”

มีแต่ถั่วคั่วคั่วบโศลกพื้นบ้านที่สองคนตอบโต้กันทุกกัน แต่ส่วนมากมักจะเป็นบทโศลกที่
หยิบยืมมาจากของเก่าๆ ที่คนรุ่นก่อนๆแต่งโต้กันสดๆร้อนๆ หรือไม่ก็ยกมาจากวรรณกรรมเก่าๆ ถ้า
หากว่าหนุ่มสาวยุคนี้พูดกันด้วยภาษากวีอย่างคนรุ่นพ่อแม่ก็คงจะดีไม่น้อย

(เด็กบ้านดอย : ๑๔๐-๑๔๑)

แสงไปแ้วสาวบัวจันทร์ ทั้งสองตอบโต้ด้วยการจ้อยโดยไม่มีดนตรีคลอ
บทจ้อยที่ทั้งคู่ขับนั้นจดจำมาจากคนสมัยก่อน ซึ่งคนสมัยก่อนจะคิดเองหรือยกมาจากวรรณกรรม
เก่าๆ หนุ่มสาวในสมัยก่อนจะใช้การจ้อยเป็นสื่อแสดงความรักในใจ บทคำที่นำมาจ้อย คงจะแต่ง
เองหรือจำมาจากวรรณกรรมล้านนา แต่สมัยปัจจุบันหนุ่มสาวไม่นิยมจ้อยเพื่อแสดงความรักในใจแล้ว

การจ้อยของชาวล้านนาอาจจะมีเครื่องดนตรีประกอบ เช่น ซึง สะล้อ หรือไม่มี
มีเครื่องดนตรีประกอบก็ได้ บทสำเนาที่นำมาขับจ้อยเรียกว่าคำ ซึ่งในสมัยโบราณจะแต่งคำเอง แต่
ปัจจุบันนิยมคำที่จดจำมาจากวรรณกรรมท้องถิ่น โอกาสที่ขับจ้อยคือเมื่อทำงานเสร็จ ขณะที่

ทำงาน ขณะที่อาบน้ำ ขณะที่เดินทางเข้าป่าเพื่อเอาเสียงเป็นเพื่อน และขณะที่หนุ่มไปแ้วสาวเพื่อ
เกี่ยวพาราสีกัน

๔.๔.๑.๒ เครื่องดนตรี

เครื่องดนตรีที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์คือซึง
สะล้อ กลองประหลดปด และกลองหลวง

๔.๔.๑.๒.๑ ซึง

ซึงเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องดีดมีลักษณะคล้ายกระจับปี่แต่เล็กกว่า มี
๓ ขนาด คือซึงใหญ่ ซึงกลาง และซึงเล็ก ทุกขนาดจะมีสาย ๔ สาย ใช้เขาสัตว์หรือกระดูกสัตว์ในการ
ดีด ซึงเป็นเครื่องดนตรีที่สามารถบรรเลงเดี่ยวได้โดยไม่ต้องบรรเลงกับเครื่องดนตรีชนิดอื่น
การเล่นซึงพบในนวนิยายหลายเรื่อง ดังนี้

บางครั้งบางคราวคืนดึกสงัด เสียงดีดซึงขับรำพร้อมถ้อยตัดพ้อดังแว่วถึงหู เจ้าพี่
หล้าอินทะแม่นแล้ว เสียงซึงตัดพ้อเด่นพราย เสียงรำรำทำนองหมองหม่นอย่างนี้มีไผแล้ว
(เจ้าจันท์ผมหอม : นิราศพระธาตุนิรินทร์แขวน : ๗๔)

ในนวนิยายเรื่องเจ้าจันท์ผมหอม : นิราศพระธาตุนิรินทร์แขวน เมื่อเจ้า
จันท์ได้ยินเสียงซึงก็จำได้ว่าเสียงซึงทำนองแบบนี้เป็นของใครไม่ได้นอกจากเจ้าหล้าอินทะ เจ้าหล้าขับ
รำพร้อมดีดซึงเพื่อระบายความในใจที่มีต่อเจ้าจันท์ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวล้านนาจะนิยมดีดซึงใน
ตอนกลางคืน

ในช่วงเวลากลางคืนซึ่งถือว่าเป็นช่วงเวลาพักผ่อนหย่อนใจ ชาวล้านนาจะ
ดีดซึง ดังในเวลากลางคืนขณะที่สีแวียงแม่ของจอมแสงนั่งปะชุนเสื้อผ้าวอยู่ จอมแสงดีดซึงโดยไม่มี
การจ้อยอยู่ใต้ถุนบ้าน

เสียงซึงดังติดตังเต็นต้อเพลงเปล่าปราศบรื่อง หากแต่เต็นพรายเดือนงามสะอาด
แว่ว ๆ ฟาร้องเหมือนฝนจะตก เสียงซึงดังจากใต้ถุน ชายเดียวลูกรักหล้างามใหญ่ของพรวนวงกับ
นางสีแวียงขยับตัวจะลุกลงเรือน นางมุนทาเงยหน้าจากเสื้อผ้าปะชุน นางดึงเส้นด้ายหลุดจากเข็มแล้ว
เรียกลูกชายแม่สีแวียง

(เมืองลับแล : ๑๓๘)

ในสมัยโบราณผู้หญิงที่เล่นซึ่งได้จะเป็นผู้หญิงที่อยู่ในคุ้ม เมื่อออกจากคุ้มแล้วความสามารถในการเล่นดนตรีก็จะติดตัวมาด้วย ดังเช่นนางสีทา ภรรยาของพญาเขื่อนคำซึ่งได้นำตัวแสงชายมาสอนให้ตีซึ่งตั้งแต่เด็ก ๆ สะท้อนให้เห็นนิยมนำมาเล่นซึ่งให้เด็กผู้ชาย

ไอ้แก้วเป็นข้าในเรือนมาแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่มาแล้ว แต่แสงชายเป็นข้าใหม่ พ่อแม่ไม่ถูกใจ มาตายตอนนั้นมันสักสองสามขวบเท่านั้น หาญลือไปพบมันร้องไห้อยู่ในกองไฟจึงเอามาเลี้ยงเป็นลูก ต่อมานางสีทาเมียท่านเกิดต้องตาทนหางของเด็กลอย เลยขอจากหาญลือมาเลี้ยงในคุ้ม นางสีทา สอนซึ่งซึ่งแก้มัน แสงชาย หัวไวรับไว้ได้เร็ว

(สร้อยสุคันธา : ๑๒-๑๓)

๔.๔.๑.๒.๒. สะล้อ

สะล้อเป็นเครื่องดนตรีประเภทสี มีสายและคันชักอิสระ ลักษณะคล้ายซอผู้มี ๓ ขนาดคือ สะล้อใหญ่ สะล้อกลาง และสะล้อเล็ก ชาวล้านนาไม่นิยมเล่นสะล้อเดี่ยวแต่นำมาเล่นประสมวงดนตรีพื้นบ้านล้านนา เช่น วงสะล้อซอ-ซึง เป็นวงเครื่องสายที่มีซึ่งเป็นเครื่องดีดและสะล้อเป็นเครื่องสีเป็นหลักของวง มีเครื่องเป่า คือ ขลุ่ย

เสียงซึ่งสดใสเป็นเพลงปราสาทไหวไพเราะม่วนฉ่ำลิ้นซึ่ง ชวนสบายใจ ขลุ่ยโหมเสียง ขึ้นสูง สะล้อหลักล้ออ้ออออดอ้ออ่อนอ่อนหวาน เสียงซึ่งเหมือนลูกเต๋นได้เอง พ่อพญามองข้อมือ พลิกพลีขึ้นลงของไอ้ข้าดีซึ่งอย่างเพลิดเพลิน “พ่อพญา” นานชื่อเรียกเพราะท่านมองซึ่งจณลีมกิน “แม่นายเปลี่ยนย่างสูงถึงวัยใหม่ให้มาแล้ว”

(สร้อยสุคันธา : ๑๑)

ในนวนิยายเรื่องสร้อยสุคันธาบรรยายถึงวงดนตรีพื้นบ้านล้านนาในคุ้มของพญาเขื่อนคำที่มีวงสะล้อ-ซึงบรรเลงขับกล่อมขณะรับประทานอาหาร วงดนตรีพื้นบ้านล้านนาในคุ้มของพญาเขื่อนคำประกอบด้วยสะล้อ ซึง และขลุ่ย บรรเลงเพลงปราสาทไหวซึ่งเป็นทำนองเพลงที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา

๔.๔.๑.๒.๓ กลองประหลดปด และกลองหลวง

กลองประหลดปดและกลองหลวง เป็นเครื่องดนตรีประเภทตีในวงเครื่องประโคม ใช้กำหนดจังหวะเร็ว-ช้า กลองประหลดปดเป็นกลองสองหน้าใช้ในวงเครื่องประโคม ใช้ตีเดี่ยวๆไม่ได้ ส่วนกลองใหญ่ชาวล้านนาเรียกว่า “กลองหลวง” กลองทั้งสองชนิดนี้ใช้ในขบวนแห่ครวต่านในงานประเพณีปอยหลวง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตกบ้าย ขบวนก็แห่แหนแต่กันขึ้นมา มงคลกับไอ้ยา ไอ้แสง ไอ้กลี้น ออกเบียดกับคนอื่น ๆ อยู่ได้
 รมั้ ลุงถูกคนนั้นเบียดทีคนนี้เบียดทีจนเข้าม้นก้าวออกนอกร่มไม้ไปทุกขณะ “นั่นนั่นมาแล้ว” เสียง
 กลองประหลดปดดังนำหน้า ตามด้วยกลองหลวงฆ้องฉาบและเครื่องประโคมอื่น ๆ สักครูยอด
 ครวืทานก็สิ้นไหวดก ๆ ขึ้นมา มีช่างฟ้อนเล็บนำหน้า พวกนางนุ่งซิ่นต่อตีนใส่เสื้อแขนกระบอก
 เก้าฝมญี่ปุ่น เหน็บดอกเอื้องค่อย ๆ เยื้องย่างทอดแขนกรีดเล็บขึ้นมา มงคลใจเต็นระทึกน้ำลายเอ่อเต็ม
 ปาก ขนลุกชูตัวร่าง ครวืทานของแต่ละวัดจัดแต่งครวืทานด้วยรูปทรงหลากหลาย ล้วนแต่สวยงาม
 ทั้งสิ้น บ้างเป็นรูปนั้ตรซ้อนกันหลาย ๆ ชั้น ประดับด้วยดอกไม้กระดาดและอื่น ๆ ขบวนตามกันมาติด ๆ
 ไม่ขาดสาย ของวัดบวกรวมดทำเป็นรูปหัวใจว่าประดับด้วยจานแบน

(เด็กบ้านดอย : ๔๒)

๔.๔.๑.๓ ทำนองเพลง

ทำนองเพลงที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์
 คือ ทำนองเพลงปราชสทไหว และทำนองเพลงฤาษีหลงถ้ำ เพราะเป็นทำนองเพลงเก่าแก่เป็นที่รู้จัก
 และนิยมบรรเลงมาจนถึงปัจจุบัน

๔.๔.๑.๓.๑ เพลงปราชสทไหว

อังคณา ใจเหิม (๒๕๓๘ : ๑๖๐)อธิบายว่าลักษณะทำนองเพลงปราชสท
 ไหวจะสื่อถึงความเศร้าความเหงา มักใช้บรรเลงในงานโศกเศร้า เช่น งานศพ เป็นต้น เพราะคำว่า
 ปราชสทไหว หมายถึงยอดปราชสทที่ใช้ประกอบในขบวนศพไปเผาในป่าช้าจะไหวไปมา เพลง
 ปราชสทไหวเป็นเพลงที่วงซึง-สะล้อนิยมนำมาเล่นในงานศพหรือขณะที่แห่ศพ ดังปรากฏในนวนิยาย
 เรื่องไอ้ค่อมว่า

เพลงพื้นบ้านลอยล่อง ผู้เฒ่าผู้แก่จับกลุ่มตั้งวงกันที่ลานบ้านพ่อหลวง เหล้าขาวขวดหนึ่ง
 ตั้งอยู่มยะมดองจิมเกลือจานหนึ่ง ขลุ่ยนำขึ้นก่อนด้วยเพลงฝีมดอันเรไร่าเพลงพลิกกลับปอกกลับมา
 เป็นเสเลเมา เป็นฤาษีหลงถ้ำ...แล้วจบด้วยปราชสทไหวอันเยือกเย็น

“เล่นเพลงปราชสทไหวเหมือนจะไปแห่ศพ”

“ถึงว่าซี มันเยือก ๆ เย็นขึ้นใหม่เถะลองจะปดูทีไครได้บ้าง”

“จะปม้นเพลงปี่เพลงแน เอาธรณิกันแสงเพลงไต้เถะข้าคล่องหนอย”

“ธรณิกันแสงมันก็เพลงแห่ศพอีกแหละ เอ้าลุมมาขึ้นเถะ เพลงอะไรก็ได้”

(ไอ้ค่อม : ๑๖๘)

ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มาตั้งวงดนตรีพื้นบ้านล้านนาเล่นบริเวณลานบ้านพ่อหลวง
 บรรเลงเพลงปราชสทไหว ซึ่งเป็นเพลงที่มีทำนองเยือกเย็นใช้ในขบวนแห่ศพเช่นเดียวกับเพลงธรณิ
 กันแสงของภาคกลาง คนในวงจึงทักท้วงขึ้นเมื่อมีการเล่นเพลงปราชสทไหว จึงเปลี่ยนมาบรรเลง
 เพลงอื่น ได้แก่ เพลงฝีมด เพลงเสเลเมา และเพลงจะป ซึ่งทำนองเพลงทั้งสามนี้ไม่ใช่อัตลักษณ์ของ

ชาวล้านนา กล่าวคือเพลงฝึมดซึ่งมีทำนองเพลงร่าเริงเป็นทำนองเพลงของชาวลัวะ ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในล้านนาที่นับถือฝึมด เพลงเสเลเมาใช้บรรเลงเพลงทั่วไป และเพลงจะปุเป็นทำนองเพลงที่มาจากชาวปุ ซึ่งชาวปุเป็นชื่อของคนที่มาจากเมืองปุในแคว้นสิบสองพันนา

๔.๔.๑.๓.๒ เพลงฤาษีหลงถ้ำ

อังคณา ใจเหิม (๒๕๓๘:๑๕๗) อธิบายว่า ทำนองเพลงฤาษีหลงถ้ำจะเป็นทำนองเรื่อย ๆ ไม่มีเสียงสูงมากแล้วลงมาต่ำ จะค่อย ๆ เปลี่ยนเสียงไปเรื่อย ๆ มีระดับเสียงปานกลางใช้บรรเลงเพลงทั่วไป เป็นทำนองเพลงช้าแสดงถึงความเรียบง่ายที่เป็นเอกลักษณ์ของเพลงพื้นเมืองเหนือ เพลงฤาษีหลงถ้ำที่ปรากฏในเรื่อง **ดงคนดิบ** เป็นเพลงที่ชาวล้านนาใช้ซึ่งบรรเลงเพียงอย่างเดียว ดังนี้

ยังไม่ตึกนัก เดือนเย็นเยียบหนาวอยู่ตายเดียว กลางน่านฟ้ากลิ่นหมอกขึ้นเย็นคละเคล้า
กลิ่นดอกแก้วกำจายกรุ่นกรุ่นเหมือน ๆ กลิ่นจากเกล้าสอดแซมดอกแก้ว เคยลอบดมชวนคิดถึงชวน
ถวิลหา ผมเกล้ามวยมันขลับมีไร ผมเรียะดันคอขาวหอม ตาดำได้โค้งคิ้วมีประกายขลาดอายขวย
เขิน ริมปากเป็นสีเรื่อราวแดงสุก ร้างน้อยเรียะจรวัดดกถึงชวนใจให้ทอดนอยหล้า เคลิ้มคิดรัญจวน
จนเพลงหลง

“นี่ไอ้หล้า” น้อยยงผู้พี่หัวเราะขบขัน “มึงคิดเพลงอะไรฤาษีหลงถ้ำหรือว่าล่องของกัน
แน่”

“กูดีดล่องของ ยังไม่ขึ้นฤาษีหลงถ้ำ”

“ใจมึงลอยไปที่ไหนจะกลายเป็นเพลงฤาษีล่องของไปแล้วมันปนกัน” น้อยหล้าผู้น้องวาง
ซึ่งลงผู้พี่จุดบุหรี่ยสูบแล้วยื่นซองบุหรี่ยมาให้ผู้น้องส่ายหน้า

(ดงคนดิบ : ๖๗)

น้อยหล้าและน้อยยงพี่ชายติดซึ่งบรรเลงเพลงฤาษีหลงถ้ำในยามค่ำคืนเพื่อ
รอเวลาไปแอ้วสาว น้อยหล้าเล่นไปก็ใจลอยไปถึงคำหอมสาวที่น้อยหล้ารักแต่พ่อของคำหอมก็ติดกัน
ด้วยความคิดถึงคำหอม น้อยหล้าจึงเล่นซึ่งบรรเลงเพลงฤาษีหลงถ้ำปะปนกับเพลงล่องของ ซึ่งเป็น
เพลงบรรเลงเช่นกัน

จะเห็นได้ว่าในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มีเครื่องดนตรีที่เป็นอัตลักษณ์
ของชาวล้านนา คือ ซึงและสะล้อ ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่สามารถเล่นได้เดี่ยว ๆ ได้ แต่สะล้อเป็นเครื่อง
ดนตรีที่ต้องเล่นประสมวงดนตรีพื้นบ้านอันประกอบด้วย ซึง ขลุ่ย สะล้อ ส่วนเพลงที่เป็นอัตลักษณ์
ของชาวล้านนา คือ เพลงปราสาทไหว และ เพลงฤาษีหลงถ้ำ

๔.๔.๒ วัฒนธรรมการเลือกคู่ครอง

นวนิยายของมาลา คำจันทร์ สะท้อนให้เห็นเสรีภาพในการเลือกคู่ครองของหนุ่มสาวชาวล้านนาซึ่งอยู่ในกรอบจารีตที่ปฏิบัติกันมาแต่โบราณ ได้แก่ การอุปบ่าวแ้วสาว การผัดผี และการเสียผี

๔.๔.๒.๑ การอุปบ่าวแ้วสาว

อุปบ่าวคือการที่หญิงสาวพุดคุยกับชายหนุ่มที่มาแ้วหา ส่วนแ้วสาวคือการที่ชายหนุ่มไปพุดคุยกับหญิงสาวที่ตนเองรักใคร่ชอบพอ หญิงสาวชาวล้านนาจะอุปบ่าวเมื่ออายุ ๑๕ ปีขึ้นไป เพราะถือว่าเป็นสาวแล้ว บิดามารดาจะอนุญาตให้อยู่ภายนอกเรือนได้ โดยหญิงสาวจะออกมานั่งทำงานบ้าน เช่น เย็บปักถักร้อย ปั่นฝ้าย เป็นต้น เพื่อรอให้ชายหนุ่มมาแ้วหาซึ่งหญิงสาวสามารถพุดคุยกับชายหนุ่มที่มาหา ดังนี้

“แรงสูแรงขำมีสองคน เมื่อไรไรจะเป็นนาคก็บู้”

“ไม่ตายเสียก่อนมันคงเป็นได้สักวัน ยังหนุ่มยังแน่นมีบ่ามีแรงทำไปเถอะ อีกหน่อยแก่เฒ่าคิดอ่านอันใดก็บ่ลูก”

นางปรายดาไปทางลูกสาวคนโต จันดีอายุสิบห้าก็เป็นสาว เด็กหญิงหากมีระดูก็เป็นสาวมีสิทธิ์ “อยู่นอก” รอการมาเที่ยวคุยของหนุ่ม ๆ ได้ ทว่าจันดียังเป็นสาวใหม่อยู่ ยังไม่เคยการเคียงสาเชิงซู้

(บ้านไร่ชายดง : ๑๒)

เมื่อจันดีอายุสิบห้า นางอินคำซึ่งเป็นแม่เห็นว่าเป็นสาวแล้วมีสิทธิ์ “อยู่นอก” คือออกมาภายนอกเรือนให้หนุ่มๆมาแ้วหาได้ นางอินคำคิดว่าหากจันดีมีสามีมาช่วยนางกับหนานแก้วทำไร่อีกคนก็คงจะดี จะเห็นได้ว่าพ่อแม่จะไม่กีดกันการมีคู่ครองของบุตรสาวหากคิดว่าถึงเวลาที่เหมาะสมแล้ว

หากมีชายหนุ่มมาแ้วหาลูกสาวของตน พ่อแม่ของหญิงสาวจะเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวพบปะพุดคุยกัน ดังปรากฏในเรื่องไพรอำพรางว่า

ทองวันสุบยาพื้นเมืองพ้ออ้ม อยู่คุยเป็นเพื่อนลูกสาวพ้อให้ไม่น่าเกลียดก็แก่งเลี้ยว บอกหนุ่มสาวว่าพ้อจะนอนก่อน แล้วปลีกตัวเข้าเรือนนอนซึ่งเมียบกับลูกอีกสามนอนเรียงเป็นตับ เรือนนอนกับโรงเรือนกันห่างจากกันเพียงฝาสนามกันเท่านั้นเอง แต่ตั้งแต่เดิมมาแล้วพ่อแม่สาวมักไม่จู้จี้จ้านวุ่นวายยามหนุ่มสาวเขาพุดคุยกัน มักปลีกตัวเข้าเรือนไปนอนตา อาจไม่เห็นแต่หูยังได้ยิน อันนี้หากเป็นรื้อรอยกำหนดพฤติกรรมชุมชนสืบมา

(ไพรอำพราง : ๑๒๙-๑๓๐)

จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่าทองวันพ่อของแสงหุงพุดคุยกับพรหมลือเพื่อไม่ให้หน้าเกลียดแล้วแก่งหัว ขอตัวเข้านอนเพื่อเปิดโอกาสให้แสงหุงกับพรหมลือได้พุดผากรักกัน นับว่าเป็นการควบคุมพฤติกรรมของบุตรสาวให้อยู่ในสายตาของพ่อแม่ ซึ่งเป็นจารีตของชาวล้านนาสืบมานานแล้ว

การไปแ้วของชายหนุ่มจะเริ่มในเวลาค่ำหลังจากรับประทานอาหารเย็นเสร็จ หนุ่มๆ จะชักชวนกันไปแ้วสาว บางคนมีความสามารถในการเล่นดนตรีก็จะนำเครื่องดนตรีพื้นบ้านได้แก่ ซึ่งสะล้อ เล่นไปตามทาง บางคนขับลำนำที่เรียกว่าจ้อย ซึ่งเป็นการส่งสัญญาณบอกให้หญิงสาวรู้ตัวก่อนที่ชายหนุ่มจะมาถึงเรือน ดังนี้

จักรยานสองคันปั่นกระโดนกระโดกเข้าทางเดินในหมู่บ้านอันมืดมิด ได้ยินแต่เสียงไผ่คราง
อุ้ไปเปลี่ยนกันปั่นจนเหงื่อโชกหลัง พรุ่งนี้คงไม่ลงในชั้นเรียนให้ครูจับได้หรือกะ“หลังนี้แหละวะ” ไ้อ้
แสงชะลอรถลงหน้าบ้านหลังที่จุดไฟไว้เมียงๆ หมาเห่าโง้งๆ “สาวเหยสาว ชายมาบด้อนหนีไป
นอนมูบมู” ไ้อ้แสงเอิ้นหยอกเป็นบทโคลกพื้นบ้านตอนเจ้าสุวัตรไปเที่ยวหานางบัวคำ ใจความว่าสาว
เอ๋ยพี่มาเที่ยวหาทำไมหนีไปนอนชดเสียเล่า ไม่ออกมาต้อนรับ

“มงคลบุหรี”

“ไม่ เราไม่สุบ”

“แกจะขัดคอเพื่อนฝูงไปถึงไหน” ทั้งสี่นั่งลงบนบ้านเรียบร้อยแล้ว มงคลรับเอาบุหรีมาตัว
หนึ่ง ไ้อ้ยาเป็นคนจุดไฟ แวบหนึ่งมงคลคิดถึงพ่อ แต่เมื่อไฟดับลงที่ปลายไม้ขีด ใบหน้าพ่อก็เลื่อน
หายไป ไ้อ้กลพาไ้อ้ยาลงเรือนไป มงคลเลี้ยงนั่งแอบเงาเสา ฟังคนทั้งสองตอบโต้กันแก๊กันลดเสียง
ไปมา

“บัวจันทร์กินข้าวกับหย้ง” ไ้อ้แสงถาม

“กินข้าวกับน้ำพริก”

“หนักว่ากินข้าวกับแกงมะเขือ” ไ้อ้แสงยังคงตื้อต่อไปความหมายโดยนัยของคำว่า
แกงมะเขือ...คือนึกว่ายังเหลือเป็นโสดอยู่

“มะเขือไ้หะซี...แกงมะเขือไ้ใส่หยวกด้วยนะ” มงคลแอบยิ้มคนเดียว เห็นจะไม่มี
หวังเสียแล้วไ้อ้แสงเอ๋ย สาวบัวจันทร์ปฏิเสธอย่างไม่มีเยื่อใยว่าแกงมะเขือไ้ไ้ได้พัแล้ว แกม
ไม่พอ ยังย้าอีกว่าใส่หยวกด้วยหยวกคือสวกแปลว่า ดู หมายความว่าแฟนของเธอด้วยนะ)

(เด็กบ้านดอย : ๑๓๙-๑๔๐)

ในนวนิยายเรื่อง**เด็กบ้านดอย**ข้างต้น แสง ยา ชวนมงคลไปแ้วสาวตอนกลางคืน
โดยระหว่างทางก็ขับจ้อยที่นำมาจากรรณกรรมพื้นบ้านตอนเจ้าสุวัตรไปแ้วหานางบัวคำ โดยแสง
เป็นคนขับจ้อยซึ่งในบทจ้อยเป็นการบอกความในใจว่าผู้หญิงไม่ชอบฝ่ายชาย

๔.๔.๒.๒ การผิดผี

เมื่อหญิงสาวและชายหนุ่มมีโอกาสอยู่กันตามลำพังอาจจะทำให้ผิดผีได้ คือ ชายหนุ่มอาจจะล่วงเกินหญิงสาว ดังนั้นพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะสอนลูกสาวไม่ให้ชายหนุ่มถูกเนื้อต้องตัว ดังปรากฏในเรื่อง **ไพร่อำพราง**ว่า

“แสงหุงเอ็งบอกแม่ตามชื่อ พรหมลือผิดผีเอ็งไหม มันกอดพันพันเพื่อเอ็งไหม”

“เปล่าจ๊ะแม่”

“ดีแล้วลูกแม่ อย่าได้แตะเนื้อต้องตัวกันเด็ดขาด แค่ปลายก้อยก็ผิดผีแล้ว ระวังไว้เถอะ ผู้หญิงใจง่ายให้ชายผิดผี ผีเชื้อเสื้อเรือน ผีอาร์กษเสื้อบ้านจะซังจะแซง ผียาบบาปกล้าหลวงหลายจะปองกินหัว แล้วจะกลายเป็นผีดรีตผีดรอยอย่างอีหลง ท้องไส้ขึ้นมาหาพ่อไม่ได้ก็อยู่เป็นคนไม่ได้ ถึงมันไม่ผูกคอตายผีหลวง หลายก็จะเอาตายสักวัน”

(ไพร่อำพราง : ๑๒๕)

แม่ถามแสงหุงว่าพรหมลือเคยผิดผีจับเนื้อต้องตัวแสงหุงหรือไม่ และสอนว่าเป็นเรื่องดีที่หญิงสาวไม่ให้ชายหนุ่มผิดผี เพราะการที่หญิงสาวให้ชายหนุ่มผิดผีได้ง่ายจะทำให้ผีบ้านผีเรือนผีเสื้อบ้านไม่พอใจสาปแช่งกินหัวและเป็นการผิดจารีต สะท้อนให้เห็นว่าการผิดผีของชาวล้านนาเป็นกลไกที่ใช้ควบคุมเรื่องเพศของลูกสาว คุณค่าของผู้หญิงจึงอยู่ที่พรหมจารีเพราะหากไม่รักษาพรหมจารี คุณค่าของหญิงสาวก็จะลดลงจึงมีการปลูกฝังให้ลูกสาวรักษาพรหมจารี

๔.๔.๒.๓ การเสียผี

การที่ชายหนุ่มถูกเนื้อต้องตัวหญิงสาวจนถึงขั้นได้เสียกันไม่ว่าหญิงสาวจะเต็มใจหรือไม่ ชาวล้านนาถือว่าผิดผี เมื่อมีการผิดผีไม่ได้หมายความว่าฝ่ายชายจะแต่งงานกับฝ่ายหญิงเสมอไป หากฝ่ายหญิงไม่ยินยอมก็ต้องเสียผี การเสียผีคือการที่ชายหนุ่มแสดงความรับผิดชอบหญิงสาวที่ตนเองล่วงเกิน โดยจะต้องนำสิ่งของตามที่ฝ่ายหญิงสาวเรียกร้องมาทำพิธีที่บ้านหญิงสาว หากหญิงสาวยอมรับก็จะมีพิธีแต่งงานต่อไปเรียกว่า “ใส่เอง” แต่หากหญิงสาวไม่ยอมรับก็จะมีพิธีแต่งงานมีแต่พิธีเสียผีเท่านั้นเรียกว่า “ใส่ไม่เอา”

อีแอผิดผี ผิดผีหมายถึงเสียเนื้อเสียตัว หมายถึงหนุ่มสาวล่วงล้ำก้ำเกินกันก่อนแต่งงาน ลูกหลานมาเค้นถามจากลูกสาวมันไม่ยอมบอก ชู้มันก็แล้ว ตีมันก็แล้ว มันเอาแต่ให้อย่างเดียว พืดฟาดลูกหลานเลยชวนพ่อเป็นเพื่อนไปพูดจากับพ่อเสียวคำมี สงสัยว่าไอ้หาญจะผิดผีอีแอ ไอ้หาญยอมรับว่าได้เสียเป็นเมียผัวกับอีแอแล้ว อีกสองสามวันต่อมาพ่อเสียวคำมีก็พาคนเฒ่าบ้านผาตำมาใส่ผีทางนี้ ขอขมาลาโทษผีหอผีเรือน ผีเจ้าที่เจ้าดินเจ้าป่าเจ้าเขา กำหนดนัดแนะกันหาฤกษ์หายามถัดจากนั้นไอ้หาญก็พาเพื่อนมาผัวถางที่ทางปลูกสร้างเรือนใหม่ สร้างวันเดียวก็แล้วเสร็จ

(ดาบอุปราช : ๑๖๘)

จากตัวอย่างแอลูกสาวหนานมาผิดผีคือเสียตัวก่อนแต่งงาน โดยหาญชายหนุ่มลูกชายคำมีคนในหมู่บ้านผาดำเป็นคนผิดผีแะ ซึ่งหาญก็ยอมรับว่าผิดผีแะได้เสียเป็นผัวเมียกันแล้ว เมื่อผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายทราบเรื่อง สองสามวันต่อมาหาญก็มาเสียผีขอขมาผีบ้านผีเรือนและหาฤกษ์กำหนดวันแต่งงาน ซึ่งถือว่าเสียผีที่เรียกว่า ใส่เอา คือ เมื่อหาญผิดผีแะแล้วหาญก็แสดงความรับผิดชอบที่จะเสียผีและแะตกลองจะแต่งงานด้วย

จากการศึกษาอัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านการเลือกคู่ครองในนวนิยาย พบว่า การอุปบ่าวแะสาว เป็นการสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์การเลือกคู่ครองของชาวล้านนาที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวมีเสรีภาพในการเลือกคู่ครอง โดยที่พ่อแม่ฝ่ายหญิงรู้เห็นความสัมพันธ์ดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันพ่อแม่ของหนุ่มสาวจะคอยเตือนไม่ให้หนุ่มสาวผิดผีคือการล่วงเกินกัน เพื่อเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี และเป็นการควบคุมพฤติกรรมทางเพศของหนุ่มสาว

๔.๔.๓ การแต่งกาย

การแต่งกายในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ได้แก่ การแต่งกายของผู้หญิงและการแต่งกายของผู้ชาย

๔.๔.๓.๑ การแต่งกายของผู้หญิงชาวล้านนา

อัตลักษณ์การแต่งกายของผู้หญิงชาวล้านนาที่มาลา คำจันทร์แสดงไว้มี ๒ อัตลักษณ์ ได้แก่ ทรงผมและเสื้อผ้า

๔.๔.๓.๑.๒ ทรงผม

การเกล้ามวยสูงและเห็บดอกไม้ที่มวยผมเป็นอัตลักษณ์ของผู้หญิงชาวล้านนา ผู้หญิงในราชสำนักอยุธยาช่วงระหว่าง พ.ศ.๒๑๙๙-๒๒๗๕ ไว้ทรงผมแบบหญิงล้านนาไทยคือเกล้าผมไว้บนกระหม่อมแล้วเห็บด้วยดอกไม้ (อภิโชค แซ่โจ้ว, ๒๕๔๒ : ๒๕) นวนิยายของมาลา คำจันทร์ สะท้อนให้เห็นการเกล้าผมมวยและเห็บดอกไม้ไว้ที่มวยผมของหญิงสาวชาวล้านนาไว้ว่า ผู้หญิงชาวล้านนาที่มีฐานะดีหรือเป็นเจ้านายจะเกล้าผมมวยเสียบปิ่นทองและดอกไม้ไหว ซึ่งปรากฏเพียงเรื่องเดียวเท่านั้น ดังนี้

ท่ามกลางสีแสงแห่งฟ้าลอยมาพละพลุ่งรวงรุ่งห่มห้อมล้อมร่างโปร้งบางอ่อนไหว ฝ่ายคำเห็นเจ้าชื่นเขียวปรากฏต่อหน้าชื่นเขียวตองอ่อนสื้อเขียวไพล ผมเผ้าเกล้ามวยสวยเกลี้ยงดำขลับมวยผมเสียบแซมปิ่นทองและดอกไม้ไหว หน้านางงามนักยิ้มแย้มอ่อนโยนอยู่ที่มุมปาก สองตาตั้ง

ดาวดูเศร้าแถมใจดี สาวเปลี่ยวตัวเดียวชนลูกทั้งตัว “เจ้าชื่นเขียวสื้อเขียว” ทันท้อปากเป็นคำ
เท่านั้นฝ่ายคำก็เห็นร่างเจ้านางเลื่อนหาย

(สร้อยสุคันธา : ๓๔)

ฝ่ายคำเห็นผีเจ้าสร้อยสุคันธาแต่ไม่ทราบว่าเป็นผี ภาพของเจ้าสร้อยสุคันธา
ที่ฝ่ายคำเห็นนั้นคือเกล้าผมมวยและปักปิ่นทองดอกไม้ไหว ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งที่แสดงให้ทราบถึงฐานะ
ของผู้ที่ใช้ การเกล้าผมมวยของผู้หญิงชาวล้านนาที่มีเชื้อเจ้ามักจะใช้ปิ่นทองปักที่มวยผม แสดงถึง
สถานภาพทางสังคมของเจ้านายและหญิงชาวบ้านทั่วไป ซึ่งชาวบ้านทั่วไปจะเกล้าผมมวยและเห็บ
ดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมที่มวยผมเท่านั้น ดังนี้

ตัวตนแม้นั้นไม่สูงใหญ่นัก แต่ก่อนแม็กคงหมดไหม้สงามพอตัว แต่ตอนนี้แม้มไม่ค่อย
งามแล้ว หน้ากร้าน คิ้วเหลือง ผมเคยดำกลับแดงเพราะตากแดดตากลม แม้ชอบเกล้าผมเป็น
มวยใหญ่ที่ทำยทอยแล้วเอาหวีเขาควยสับคาไว้ แม้ชอบเห็บดอกแก้ว ดอกจำปา ดอก
มะลิ หรือดอกอะไรก็ได้ที่มันหอมเห็บไว้ที่มวย ไม่ได้เห็บที่ห้อย่างทางภาคกลาง

(ดาบอุปราช : ๑๗)

อินทรบรรยายลักษณะของแม่ว่าสมัยก่อนตอนแม่สาวคงจะสวย ปัจจุบันแม่
ไม่ค่อยสวยเหมือนสมัยตอนแม่สาว ๆ แต่ยังคงชอบเกล้าผมเป็นมวยใหญ่ที่ทำยทอย และเห็บ
ดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมที่มวยผม ซึ่งเป็นลักษณะการตกแต่งทรงผมของหญิงสาวชาวล้านนาซึ่งแตกต่าง
จากภาคกลางที่เห็บดอกไม้ไว้ที่หู หากหญิงสาวที่มีเชื้อเจ้าต้องการจะเห็บดอกไม้ที่มวยผม
ดอกไม้นั้นจะต้องมีค่าและหายาก ดังที่พ่อเลี้ยงปิ่นหน้าผาส่งขันขึ้นไปเก็บดอกเอื้องชะมาเห็บมวย
ผมให้เจ้าจันท ดอกเอื้องชะเป็นดอกกล้วยไม้ที่มีค่ามาก สมัยโบราณชาวลัวะนำไปเป็นเครื่อง
บรรณาการแก่เจ้าเมืองเชียงใหม่ สะท้อนให้เห็นว่าดอกไม้ที่มีค่าจะคู่ควรกับเจ้านายผู้หญิงของล้านนา
เท่านั้น

พ่อเลี้ยงเลี้ยงตัวขึ้นสูง สูงขึ้นไปเหมือนจิ้งจกไต่ผา มือเหนียวเกาะง่าหินพาตัวขึ้นไปช้าๆ
ยิ่งสูงคนแหงนคอตั้งปากก็ยังเป็นห่วง ยิ่งเขยิบขึ้นไปก็ยิ่งใจหาย สายน้ำซึมอาบผาเปียกสั่น ผงังผาก็
ชันดิ่งฟังกลัว พ่อเลี้ยงขึ้นไปถึงแล้วเด็ดดอกเอื้องชะคาบไว้ในปาก เอื้องชะดอกน้อยสีขาวเรื่อ
เหลืองเป็นของสูงแพงเมืองหายากนัก กลิ่นหอมตึงใจ ไผ่ๆ ก็ชอบ ชาวลัวะเอาขึ้นบรรณาการ
ถวายเจ้าครองเมือง คนต่ำได้ลุ่มฟ้ายาหมายว่าจะได้ชมเอื้องชะ พ่อเลี้ยงพาตัวลงมาถึงตีนผา
หลังมือมีรอยหินครูดเป็นเลือดไหลย้อย มันเอามือข้างหนึ่งหยิบดอกเอื้องชะออกจากปากแล้ว
พูด “ขอข้าได้เห็บให้เจ้าจันทเถอะ”

(เจ้าจันทผอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๕๙-๖๐)

๔.๔.๓.๑.๒ เสื้อผ้า

ผ้าถุงหรือผ้าซิ่นที่แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของหญิงชาวบ้านล้านนาคือซิ่นมัดก่าน ซึ่งเป็นผ้าฝ้ายมีลักษณะเป็นซิ่นลายขวางสลับสีเข้มสีอ่อนเป็นแถวเท่ากันโดยตลอด สีที่นิยม คือ สีเหลือง ส่วนตีนซิ่นก็จะต่อด้วยสีดำ ชื่อซิ่นก่านนั้นเรียกชื่อตามลักษณะตัวซิ่นที่เป็นริ้วลายขวาง ดังปรากฏในนวนิยายเรื่องไพรอำพรางว่า แสงคำเลือกเสื้อผ้าใส่ไปวัดโดยใส่ซิ่นก่านที่มีลายขวาง ฟันสีเหลืองเชิงซิ่นสีดำซึ่งเป็นชุดที่ดีที่สุดที่แสงคำมี

คำม่อนอยากไปวัดแต่ลูกสาวไม่อยากให้ไป นางครั้นขัดใจลูกเลยนั่งฟังเสียงฆ้อง พร้อมคิดคำนึงล่องลอย แสงคำกระหิ้วยิ้มย่องเข้าเรือนไปผลัดเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดดีที่สุดเท่าที่มี **ผ้าถุงเป็นซิ่นก่านลายขวางฟันเหลืองเชิงดำ**เสื้อเป็นผ้าฝ้ายใบแก้วแปสีเขียวหม่น เธอเองปั่นฝ้ายได้คล่องแต่ทอผ้าไม่เป็น มอนคำแม่เธอตาบอดก่อนเธอจะคลอดเป็นคนด้วยซ้ำจึงไม่ได้สอน ยายยังทอได้ย้อมได้อยู่จะไปสืบวิชาทอผ้าย้อมฝ้ายจากยายก็ได้แต่ว่าไม่ได้เริ่มต้นจริงจังสักที อาจจะเป็นปีนี้นับด้ายทอผ้าคล่องๆ เมื่อใดจะทอเสื้องามๆให้เจ้าหัวใจได้ใส่

(ไพรอำพราง : ๒๓๘)

เมื่อจอมพลป.พิบูลสงครามรณรงค์ให้ชาวไทยทุกภาคแต่งกายตามสมัยนิยม อัตลักษณ์ด้านการแต่งกายของผู้หญิงชาวล้านนายังคงอนุรักษ์ไว้ โดยนำมาเป็นเครื่องแต่งกายในการฟ้อนคือถุงผ้าซิ่นสีหรือก่านคอควาย เสื้อคอกลมแขนยาว เก้าอี้ผม และเหน็บดอกเอื้อง ดังนี้

“นั่น นั่นมาแล้ว” เสียงกลองประหลดปดตังนำหน้าตามด้วย กลองหลวง ฆ้องฉาบและเครื่องประโคมอื่นๆสักครู่ยอคร้วทากก็สั้นไหวดกๆ ขึ้นมา มีช่างฟ้อนเล็บนำหน้าพวกนางนุ่งซิ่นต่อดิ้นใส่เสื้อแขนกระบอก เก้าอี้ผมญี่ปุ่น เหน็บดอกเอื้อง ค่อยๆ เยื้องย่างทอดแขนกริดเล็บขึ้นมา มงคลใจเต็นระทิกน้ำลายเอ่อเต็มปากขลุ่ยซู่ทั่วร่าง

(เด็กบ้านดอย : ๔๒)

หญิงสาวชาวล้านนาที่เป็นช่างฟ้อนนำหน้าขบวนแห่ครัวตานจะเกล้าผมแบบญี่ปุ่น มีลักษณะคล้ายผมเกล้ามวยทั่วไป แต่ชายผมด้านหน้ายกขึ้นเป็นกรอบกระบังเล็กน้อย ตรงท้ายทอยจะดึงผมให้ตึงหรือโป่งก็ได้ แล้วปักปิ่นตรงมวยผมด้านใดด้านหนึ่ง ถ้าเป็นโอกาสพิเศษหรือหญิงมีฐานะดีจะติดช่อดอกไม้เงินหรือทองที่มวยผม ซึ่งเป็นการเกล้าผมแบบผู้หญิงชาวล้านนาประมาณในสมัยรัชกาลที่๖

นอกจากนี้ผู้หญิงชาวล้านนาก็นิยมใส่เสื้อหม้อห้อม ดังปรากฏในนวนิยายเรื่องดาบอุปราชาว่า

แม่ชอบใส่เสื้อย้อมครามอย่างที่เราเรียกว่าผ้าหม้อห้อม เป็นเสื้อแขนยาวถึงข้อมือ ชอบใส่ชิ้นสีน้ำตาล สีดำ เสื้อพอมันมีไม่มากนักเสื้อผ้าใครต่อใครก็มีไม่มาก แม้ว่าเสื้อผ้าหายากไซ้เด็ดเอาได้ตามหัวไร่ปลายสวนอย่างผักผลไม้ แม่เล่าถึงขบวนการปั่นฝ้ายทอผ้าที่ยาว จากวงฝ้ายบนต้นกว่าจะมาเป็นผืนผ้าคร่ำใบดุษฎียากซับซ้อนนัก

(ตามอุปราช : ๑๗)

อัตลักษณ์ด้านการแต่งกายของผู้หญิงล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ได้แก่ ทรงผมและเสื้อผ้า ผู้หญิงล้านนาทั้งเจ้านายหรือชาวบ้านธรรมดาจะเกล้ามวยผม แต่จะแตกต่างกันที่ผู้หญิงที่เป็นเจ้านายจะปักปิ่นทอง ดอกไม้ไหว หรือดอกไม้ที่มีค่า ผู้หญิงชาวบ้านจะเห็บดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมที่มวยผม ด้านเสื้อผ้าพบว่าสมัยโบราณนิยมใส่ชิ้นกานหรือชิ้นที่มีลายขวางต่อเชิงดำที่ตีนชิ้น ชิ้นมัดกานนั้นยังคงเป็นชุดที่ผู้หญิงชาวล้านนาใส่ขณะพ้อนำหน้าขบวนแห่ครัวตานในประเพณีปอยหลวงในปัจจุบัน นอกจากนี้ผู้หญิงชาวล้านนายังนิยมใส่เสื้อหม้อห้อมด้วย

๔.๔.๓.๒ การแต่งกายของผู้ชายชาวล้านนา

นวนิยายของมาลา คำจันทร์ สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์การแต่งกายของผู้ชายชาวล้านนาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ผู้ชายชาวล้านนาที่เป็นชาวบ้านนิยมใส่เสื้อหม้อห้อมเพราะตัดเย็บเองได้ เป็นเสื้อคอกลมเย็บด้วยผ้าฝ้ายที่นำไปย้อมด้วยเปลือกห้อมหรือต้นครามจึงเรียกว่าเสื้อหม้อห้อม ดังนี้

นางยกฟืมสื่อนทอค้าง ฟุ้งกระสวยลอดฝ้ายเส้นตั้งตั้งขลุ่ยแก๊ส ผ่าผืนนี้จะเอาตัดเสื้อให้ไอ้หลานงัดได้พี่มันก็ตัดได้ ไม่ยากไม่เย็นเกินมือ เย็บสอยตัดแล้วค่อยย้อมน้ำห้อมเป็นเสื้อหม้อห้อม กระสวยฟุ้งขวาฟุ้งซ้าย ดิ้นเหยียบคันชักสลับกัน ฟืมกระทุ้งเส้นด้ายดังผืนผ้า นางสีเวียงเหมือนจมหายไปในผืนผ้าที่นางถักทอ นึกถึงไอ้หลานงามตัวใหญ่ ถ้าได้กับบัวเรือนก็ดีไป หากไม่ได้เล่ามันจะกลายเป็นขี้เหล้าเมายา จะหลบลี้หนีหน้าเข้าเถื่อนเข้าดงไปถึงไหนหนอ จิตกับใจอ่อนบางดั่งแก้วของมันจะรับได้ไหวหรือ

(เมืองลับแล : ๑๐๕)

นางสีเวียงทอผ้าเพื่อนำมาตัดเสื้อหม้อห้อมให้จอมแสงลูกชาย ซึ่งเป็นการทอขึ้นใส่เองภายในบ้าน เมื่อทอเสร็จก็ตัดเย็บเป็นเสื้อแล้วนำไปย้อมน้ำห้อมซึ่งมีสีคราม ผู้ชายชาวล้านนา นิยมใส่ทำงานในไร่สวนหรืออยู่บ้าน เพราะเป็นเสื้อที่มีความทนทาน ทนแดดทนฝน

เต๋วยังหรือกางเกงพื้นเมืองหลวมกว้างเป็นสีครามซิด ขากางเกง กรอมเท้าพาดกันพืดพาด ย้อมในหม้อหมักด้วยต้นห้อมจึงเรียกเต๋วหม้อห้อม หมู่มือนุ่งเต๋วยังแต่หมู่มึงนุ่งเต๋วหลังเสื้อแสงของคนทั้งคู่ยังเป็นเสื้อหม้อห้อมทนแดดทนฝน

(เมืองลับแล : ๑๑๑)

อัตลักษณ์การแต่งกายของผู้ชายชาวล้านนาอีกประการหนึ่งคือ เตี่ยวยังหรือเตวโย้ง ซึ่งเป็นกางเกงเป๋ายาวและกางเกงขายาวมากแบบเดียวกับกางเกงของชาวเขาเผ่าม้ง และย้อมเป็นสีคราม เตี่ยวยังเป็นกางเกงที่ผู้ชายชาวล้านนาในสมัยโบราณนิยมใส่ ดังปรากฏดังนี้

นางมองลูก เสื้อพื้นบ้านตัวหลวมกว้างคอโครงร่างเกินตัว กางเกงขากว้างหรือ
กางเกงกันหย่อนที่เรียกว่าเตวโย้งถูกรั้งขึ้นกลางขา ผิวขาเนียนขาวดั่งขาวดูประดักประเดิด
หน้าอกและหัวไหล่ก็ยังไม่แน่นเต็มด้วยอายุเพียง ๑๙ ผิวเนื้อที่หน้าอกดูขาวกว่าต้นคอและกลาง
แขน พรหมลือลูกรักผิวขาวเหมือนนาง

(ไพรอำพราง : ๔๙)

พรหมลือใส่เตวโย้งหรือกางเกงพื้นบ้านที่ตัวใหญ่หลวม ขากว้าง เมื่อใส่แล้วจะรั้งขึ้นกลางขาเพื่อให้สะดวกในการทำงาน

อัตลักษณ์ด้านการแต่งกายของผู้ชายชาวล้านนาคือผู้ชายชาวล้านนาสมัยโบราณนิยมใส่เสื้อตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายและย้อมสีครามเรียกว่าเสื้อหม้อห้อม เพราะทนแดดทนฝนใส่ทำงานในสวนไร่หรือใส่อยู่บ้าน ส่วนกางเกงพื้นบ้านล้านนาคือเตวโย้งซึ่งมีลักษณะหลวมขากว้างย้อมด้วยต้นห้อมสีครามบางครั้งเรียกว่าเตวหม้อห้อม ทั้งเสื้อและกางเกงเน้นประโยชน์ใช้สอย คือทนทาน และสวมใส่สบาย

๔.๔.๔ อาหาร

นวนิยายของมาลา คำจันทร์ แสดงอัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านอาหาร ซึ่งแบ่งเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้ เครื่องปรุงรส แกง และของขบเคี้ยว

๔.๔.๔.๑ เครื่องปรุงรส

น้ำปูหรือน้ำปูเป็นเครื่องปรุงรสของชาวล้านนาเช่นเดียวกับปลาร้าของชาวอีสาน และน้ำบูดูของชาวปักษ์ใต้ น้ำปูส่วนใหญ่ใช้เป็นเครื่องปรุงรสในการทำอาหารชนิดอื่นเก็บไว้รับประทานได้นานบางครั้งอาจใช้เป็นอาหารสำเร็จรูป ในนวนิยายหลายเรื่องได้กล่าวถึงน้ำปูหรือน้ำปูว่าเป็นที่นิยมของชาวล้านนา มีดังนี้

กลิ่นน้ำปูโชยคลุ้งขึ้นจากหม้อ น้ำปูสีด่างๆ กำลังเดือดเป็นฟองฟอด ไอ้คอมคนไม้พายในมือไม่ได้หยุด ไฟในเตาลุกแรงไปแล้ว มันชักพีนออก...น้ำปูงวดอย่าใช้ไฟแรง มันจะไหม้ ยายเคยสอนไว้อย่างนั้น น้ำปูทำมาจากปูสด ๆ หน้านี้ข้าวกล่ำกำลังปักดำตะวันร้อนแรงกล่ำ สายๆใกล้เที่ยง

น้ำในนาจะร้อน ปูจะขึ้นจากน้ำมาแอบซุ่มตามกอหญ้าบนคันนา ไอ้คอมจะหิวซ่องไปใหญ่ออกไปนอกทุ่ง ปูเป็นหมื่นเป็นแสนเต็มทุ่งจะถูกจับ มันถูกจับทุกปีแต่ปูไม่เคยหมด

“ปูแม่หนึ่งออกลูกเป็นร้อย” ยายบอก “มันแพร่เร็วนักถ้าเราไม่จับมาทำน้ำปู ปูมันจะกัดกินข้าวกล้าเสียหายหมด”

“นอกจากทำน้ำปู เราเอาปูทำอะไรได้อีกละยาย”

“ได้สิ ตำน้ำพริกก็ได้ แกงข้าวคั่วปูใส่ดอกจี่ก็ได้”

“ไม่ใช่ คอมหมายถึงเอาทำอะไรเก็บไว้กินนานๆได้อีก”

“คงไม่ได้กระมัง ยายไม่เห็นใครเอาทำอะไรอีก เออ.. เขาเอาตองไว้ใส่ส้มตำละกระมังแต่มันไม่ใช่ปูอย่างที่มีบ้านเรา”

“ปูอะไร”

“เห็นต้ามึงบอกว่าเป็นปูทะเล”

“ทะเลอยู่ไหนยาย”

“ไม่รู้สิ เกิดมายายก็ไม่เคยเห็น”

ได้ปูมาแล้วพอเพียงแก่จำนวนที่ต้องการแล้วไอ้คอมชะล้างน้ำดิบดีล้างคร่าว ๆ น้ำเหมือนที่หนึ่ง แล้วล้างอย่างละเอียดที่บ่อน้ำอีกที พักปูทิ้งไว้พอหมดน้ำก็เอาลงโขลกในครกตำหยวก..จะฉะจะ ๆ จนมันแหลกและดีก็เอาขึ้นมาคั้นน้ำ กากปูที่เหลือก็เป็นอาหารหมูและใบฝรั่งมาหอบหนึ่งเอาลงโขลกคั้นเอาแต่น้ำ เช่นกัน

“ใส่ใบฝรั่งทำไม ยาย”

“ใส่ซีลูก” แม่เฒ่าย้ำหนัก “ใบฝรั่งทำให้น้ำปูจับตัวแน่น ใส่พริกด้วยนะ พริกชี้หนูสด ทุกก็ได้ แต่กลิ่นสู้พริกแห้งเผาไฟไม่ได้ ใส่เกลือหิวดน้อย คอม จำได้ไหม”

“ได้ซี” น้ำปูวดลงเรื่อย ๆ กลิ่นเก่าอันคุ้นเคยลอยล่อง น้ำปูไว้ตำน้ำพริก ไว้ใส่แกงหน่อเบงคาย ไว้ใส่ตำส้มโอใส่ยาหน่อไม้ ประโยชน์มันมีมากหลายและบ่อยู่ไปที่มันยกฐานะจากเครื่องปรุงเป็นอาหารสำเร็จ รูปปี ๆ หนึ่งยายทำน้ำปูไว้หลายกระบอก

(ไอ้คอม : ๑๑๑-๑๑๒)

จากเรื่องเป็นการถ่ายทอดและอนุรักษ์อัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านอาหารจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยคอมนึกถึงวิธีที่ยายเคยสอนทำน้ำปูเก็บไว้รับประทาน เริ่มด้วยการนำปูนา มาโขลกแยกกากกับน้ำออกจากกัน ส่วนกากปูนำไปผสมกับผักให้หมูกิน จากนั้นนำน้ำปูมาเคี่ยวไฟ โดยเติมเครื่องปรุงเช่นเกลือและใส่พริก เคี่ยวน้ำปูจนข้นเหนียวกลายเป็นสีดำ เคล็ดลับที่ยายบอกคอมคือใส่ใบฝรั่งในขณะที่เคี่ยวน้ำปูเพื่อไม่ให้น้ำปูจับตัวแน่นและพริกที่ใส่จะต้องเป็นพริกแห้งเผาไฟเพราะจะมีกลิ่นหอม ยายยังบอกถึงการนำน้ำปูไปเป็นเครื่องปรุงประกอบอาหาร เช่น น้ำพริกน้ำปู ตำส้มโอ ยาหน่อไม้ เป็นต้น

ในนวนิยายเรื่องดาบอุปราชกล่าวถึงเคล็ดลับในการทำน้ำปู คือน้ำปูจะมีสีดำต้องใช้ปูตัวใหญ่ หากใช้ปูตัวเล็กน้ำปูจะไม่ดำ ดังที่แม่ถามอินทราว่าได้ปูตัวใหญ่หรือไม่ดังนี้

“ได้บุญโครงเยอะไหมไอ้ทร”

“ก็เยอะอยู่อ๊แม่ ปุ๋นน้อยก็หลาย”

“ปุ๋นน้อยไม่ค่อยดี เอาทำน้ำปุ๋นไม่ค่อยดำ”

แม่รับตะขोंจากลูกชายแล้วเอาปุ๋นไปล้างน้ำให้หมดโคลน เอาขึ้นพักให้ปุ๋นคายน้ำแล้วเอาใส่ครกไม้ใบโตโขลกจั่วจะ ปุ๋นเป็นพื้เป็นหมื่นถูกแม่โขลกตายในแต่ละปี อินทรนั่งเฝ้าคางมองแม่ เสี่ยงจั่วจะพอตแปดตังอยู่ไม่ขาด ปุ๋นเป็นๆกลายเป็นก้อนเนื้อเซะเซะในครก โขลกมาโขลกไปแม่ก็ใจลอย

“ศีลนี่มีงไปวัดกับอ๊แม่มีงนะ”

“ไปทำไม”

“มีงกับแม่ฆ่าปุ๋นเป็นหมื่นเป็นแสน บาปปุ๋นเปื้อนมือ ไม่ล้างออกเสียบ้างจะไม่สุจริตนะ”แม่ว่าเป็นคำที่เขาไม่เข้าใจ แต่เด็กชายก็หือหาอ๊ออาร์บคำ

(ดาบอุปราช : ๔๒)

จากตัวอย่างนี้ ปุ๋นโครง หมายถึงปุ๋นตัวใหญ่ จะให้น้ำปุ๋นที่มีคุณภาพดี นอกจากนี้ น้ำปุ๋นยังเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวโดยทำเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ดังนี้

“ปีนี้น้ำปุ๋นราคาดี แม่ข้าว่าถ้าขายได้เยอะๆจะซื้อเกือกให้ข้า”

“ข้าก็อยากได้เกือกสักคู่ ข้าถึงเก็บปุ๋นทุกวัน”

อินทรกับไอ้อ่อนแยกกันกลับบ้าน เข้าเขตหมู่บ้านกลิ่นน้ำปุ๋นก็หอมฟุ้ง หญิงแม่เรือนส่วนข้างมาก มักจะเคี้ยวน้ำปุ๋นกันทั้งนั้น เอาไว้กินหน้าแล้งบ้าง เอาไว้ขายให้เมียพ่อหลวงบ้าง อินทรเอาปุ๋นส่งให้แม่เปลี่ยนตะขोंใบใหม่กลับออกไปนอกทุ่งอีกนางอินคำเอาปุ๋นล้างน้ำก่อนใส่ครกไม้ใบโตโขลกจั่วๆ นึกก็กลัวบาปกรรม แต่นางก็ผลัดว่าวันศีลวันธรรมจะเข้าวัดทำบุญ

(นกแอ่นฟ้า : ๔๔-๔๕)

จากเรื่องนกแอ่นฟ้าข้างต้น อินทรช่วยหาปุ๋นเพื่อทำน้ำปุ๋นไปขายและนำเงินมาซื้อรองเท้าใหม่แสดงว่าน้ำปุ๋นเป็นสินค้าที่สามารถเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว

๔.๔.๔.๒ แกง

แกงของชาวล้านนาที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์ในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ คือ แกงอ่อม และแกงฮังเล

๔.๔.๔.๒.๑ แกงอ่อม

แกงอ่อมเป็นแกงประเภทเนื้อสัตว์ เช่น เนื้อวัว เนื้อควาย ไก่ หรือเครื่องใน เรียกว่าครัวในของวัว ควาย หมู เป็นต้น จะเรียกชื่อแกงอ่อมตามเนื้อที่เอามาแกง เช่น แกงอ่อมไก่ แกงอ่อมชิ้นวัว แกงอ่อมครัวในหมู แกงอ่อมครัวในวัว เป็นต้น วิธีทำคือ นำพริกแห้งหัวหอม กระเทียม ข่าหั่นเป็นแว่น ตะไคร้หั่น กะปิ ปลาร้า ใส่ลงในครกโขลกรวมกัน ใส่รากผักชีและเม็ดผักชี

พอให้มีกลิ่นหอม ส่วนเนื้อสัตว์หั่นเป็นชิ้น ๆ เมื่อเตรียมเครื่องแกงเรียบร้อยแล้วให้นำน้ำมันหมูใส่กะทะ ตั้งไฟ เครื่องแกงนำลงผัดพร้อมด้วยเนื้อสัตว์คนให้เข้ากัน ใช้ไฟร้อนปานกลาง แล้วเติมน้ำลงไป พอสมควรแล้วเคี่ยวต่อไปจนเนื้อนุ่ม เมื่อได้ที่แล้วเอาใบมะกรูดหั่นหรือฉีกใส่พร้อมผักชีฝรั่งหั่นเป็น ท่อนสั้น ๆ เพื่อให้มีกลิ่นหอม บางสูตรจะใส่มันด้วย บางคนนิยมใส่ใบโกสนให้มีรสหวานเล็กน้อย หากเป็นแกงอ่อมไก่อาจเติมใบอ่อนของน้อยหน่า หากเป็นแกงอ่อมวัวควายผู้ที่ชอบรสขมอาจใส่น้ำดี หรือน้ำเพี้ยคือกากอาหารที่คั้นในลำไส้วัวควายลงไปด้วยก็ได้

แกงอ่อมนี้ถือว่าเป็นอาหารยอดนิยมหรือเป็นอาหารชั้นดีอย่างหนึ่งในบรรดา อาหารล้านนาทั้งหลาย โดยเฉพาะในเทศกาล งานเลี้ยงในโอกาสพิเศษต่าง ๆ มักจะมีการทำแกงอ่อม เลี้ยงกันเสมอโดยเฉพาะในการเลี้ยงผีแล้วจะขาดแกงอ่อมไม่ได้

ในนวนิยายเรื่อง**ใต้หล้าฟ้าหลัง** พ่อเผ่าอยากรับประทานแกงอ่อมกบ เนื่องจากฝนตกหวัปี กบเขียดจะออกจากรูซึ่งมีจำนวนมากพอที่จะนำมาแกงอ่อมกบ หากได้ รับประทานแกงอ่อมกบสักมื้อถือว่าเป็นลาภปาก แสดงว่าแกงอ่อมเป็นอาหารชั้นดีสำหรับชาวล้านนา ดังนี้

“ฝนหวัปีอย่างนี้ กบเขียดออกรู” พ่อเผ่าพูดต่อไม่เจาจะจว่าจะพูดกับเมีย ลูกสาว หรือ ลูกเขย

“ได้กินคั่วแคเขียดหรือแกงอ่อมกบสักมื้อถือเป็นลาภปากคนเผ่าแท้ แล้งนี้”

(ใต้หล้าฟ้าหลัง : ๒๘-๒๙)

ชาวล้านนาถือว่าแกงอ่อมเป็นอาหารชั้นดีดังนั้นเมื่อมีงานมงคล เช่น งาน แต่งงานก็จะนิยมทำแกงอ่อมเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน ดังปรากฏในนวนิยายเรื่อง**ดาบอุปราช**ว่าอาหารที่ เลี้ยงแขกในงานแต่งงานของแอและหาญคือ ลาบและแกงอ่อม แกงอ่อมจึงเป็นอาหารที่ขาดไม่ได้ใน งานสำคัญ

ถึงมือจันวันดีเป็นวันเข้าหอนอนร่วมทาง ฝ่ายเจ้าบ่าวก็แห่ฆ้องกลองมองซิงมองมาส่งตัว ม่วนจันเอิกเกริกเอาเหล้ามาสู่กัน เอาชิ้นลาบแกงอ่อมมากินกัน อีแอได้นั่งขึ้นใหม่เสื่อใหม่กลายเป็น สาวทันตาเจ้าบ่าวใส่เสื้อเชิ้ตแขนยาวสีขาว กลัดกระดุมถึงคอ บ่าวสาวนั่งเคียงกัน ผู้เฒ่าผู้แก่ผูกข้อมือ ขวัญ และให้ศีลพรโอวาทครองเรือน พิธีแต่งงานเรียบง่ายรวบรัดค้ำลงเข้าใต้เข้าไฟก็แล้วเสร็จ

(ดาบอุปราช : ๑๖๙)

หากเป็นแกงอ่อมสัตว์ใหญ่เช่น ควาย ชาวล้านนาไม่ค่อยทำรับประทานบ่อย แต่จะทำเฉพาะมีงานประเพณี เนื่องจากควายเป็นสัตว์ใหญ่ไม่มีการล้มควาย นอกจากจะมีงานประเพณีเท่านั้น ดังในนวนิยายเรื่อง **นกแอ่นฟ้า** ที่กล่าวถึงวันก่อนงานประเพณียี่เป็ง ในช่วงเวลากลางคืนแม่บ้านจะทำอาหารขนมเพื่อนำไปทำบุญที่วัดในวันรุ่งขึ้น แกงที่ชาวบ้านนิยมทำคือ แกงอ่อมควาย

พอถึงวันสิบสี่ค่ำ ศรัทธาชาวบ้านก็ไปตกแต่งช่วงแกวยังวัด พวกผู้ชายตัดไผ่ผ่าซีกสานเป็นตาโปร่งๆ เพื่อกันรั้วทำเป็นเขาวงกต อันเป็นที่บำเพ็ญพรตของพระเวสสันดร พวกผู้หญิงเอาดอกตะลอมกับดอกคำผู้จุมาร้อยเป็นมาลัยประดับประดาที่ประตูดและประตูบ้าน ทุกบ้านก็จัดทำประตูบ้านอันเป็นที่สักขีตรียเสด็จออกทรงพรตเอากันมะพร้าวมาผ่าครึ่งจากโคนจรดปลาย มัดติดเสาประตูแล้วโค้งปลายเข้าหากันเป็นซุ้มหน้าทางมะพร้าวถูกตัดเล็มได้ระเบียบ ตกแต่งด้วยดอกดาวเรืองสีเหลืองวิลาส กลางซุ้มแขวนโคมรูปดาวบ้าง รูปผักทอง รูปหงส์ รูปทรงกระบอก รูปเครื่องบินหรืออื่นๆ แล้วแต่ใครจะคิดประดิษฐ์ออกมาได้ ตกกลางคืนหญิงแม่เรือนก็จัดการต้มแกงหรือหนึ่งขนมเตรียมไปทำบุญตอนเช้าบางคนทำแกงฮังเล บางคนแกงอ่อมควาย

(นกแอ่นฟ้า : ๑๐๗-๑๐๘)

๔.๔.๔.๒.๒ แกงฮังเล

แกงฮังเลไม่ใช่อาหารของชาวล้านนาดั้งเดิม แต่เป็นอาหารของพม่าที่ชาวล้านนาเข้ามาดัดแปลงให้ถูกปาก แกงฮังเลมีสองชนิด คือแกงฮังเลมันกับแกงฮังเลเชียงแสน แกงฮังเลมันประกอบด้วยหมูสามชั้น ขิงหั่นฝอย มะขามเปียก กระเทียมดอง ถั่วลิสงคั่ว พริกแห้ง เกลือ กะปิ ข่า ขมิ้น ตะไคร้ หอม กระเทียม น้ำตาล และผงแกงฮังเล ส่วนแกงฮังเลเชียงแสนจะใส่ถั่วฝักยาว มะเขือยาว พริกสด หน่อไม้สับ และงาขาวคั่ว แกงฮังเลเป็นอาหารพิเศษที่จะทำเฉพาะในงานเทศกาลเท่านั้น เพราะชาวบ้านไม่นิยมฆ่าหมูรับประทาน จากข้อความในนวนิยายเรื่อง **ดาบอุปราช** กล่าวถึงอินทรตื่นขึ้นมาเพราะได้กลิ่นแกงฮังเลที่แม่อุ่นเพื่อนำไปทำบุญที่วัดในวันงานประเพณียี่เป็ง แสดงว่าชาวล้านนายังคงถือว่าแกงฮังเลเป็นอาหารพิเศษที่สร้างขึ้นเฉพาะในช่วงที่มีงานเทศกาลเท่านั้น

ถึงวันยี่เป็ง หมอกตกหนักแต่หัวรุ่ง เสียงคุ้ยกันอุมอากับกลิ่นแกงฮังเลปลุกเอาอินทรกับน้องลูกมาจากที่นอน หมูบ้านตื่นกันหมดแล้ว เสียงฆ้องใหญ่ครางหุๆ จากวัดเหมือนแว่วมาจากในฝัน แว่วจากชั้นฟ้ามหาเนรพานไกลโพ้น เดือนยังส่องแจ่มไรไร แผ่นดินชุ่มน้ำค้าง คุกคามดินเปล่าจนปวดชา ห้าพ่อแม่มลูกไปวัดกันหมด วิหารเก่าแก่จุดเทียนวอมแววมยุบไหว กลิ่นรูปเคล้าเทียนเคล้ากลิ่นปูนเก่า ฉาบผืนกลายเป็นกลิ่นพิเศษ จะว่าหอมก็ไม่หอม จะว่าเหม็นก็ไม่เหม็น ผาวิหารมีผ้า幔เขียนรูปพระเวสสันดรยาวเหยียด มีทั้งรูปปราสาทราชวัง

(ดาบอุปราช : ๗๖)

๔.๔.๔.๒.๓ ของขบเคี้ยว

เมี่ยงเป็นของขบเคี้ยวของชาวล้านนา เมี่ยงของชาวล้านนาคือใบชานำมาหั่นหมักให้มีรสเปรี้ยวหรือฝาดแล้วใส่เกลือ ใช้สำหรับเคี้ยวอม เมี่ยงมีชนิดเดียวเป็นของขบเคี้ยวของชาวล้านนาที่นำมาต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมบ้าน ดังปรากฏตอนที่หนานแก้วนำเมี่ยงมาต้อนรับลุงคำที่แะมะมาหา ดังนี้

หนานแก้วทุดหนึ่งที่ตั้งใต้ถุนบ้าน เจ้าบ้านเอาน้ำดื่มและหมากเหมี้ยงพลูยามาสู่
เยี่ยงวิสัยเจ้าบ้านที่ดี แขกผู้มาเยือนปลดผ้าขาวม้ามาเช็ดเหงื่อพลางรินน้ำดื่มอีก

“แล้งนะหนานแก้ว”

“ทั้งแล้งทั้งร้อนไม่เคยพบเคยเห็นลุงคำ”

(นกแอ่นฟ้า : ๑๕๙-๑๖๐)

สำหรับชาวล้านนาหากมีแขกมาเยือนที่บ้านและไม่มีเมี่ยงต้อนรับแขกถือว่าเป็นความบกพร่องของเจ้าของบ้านดังนั้นจะต้องไปหยิบยืมมาจากเพื่อนบ้าน ดังเช่น เมื่อพรานวงมาถึงบ้านคำสอนแต่เมี่ยงหมด คำสอนจึงบอกให้ขุนทาภรรยาไปแบ่งเมี่ยงจากเพื่อนบ้าน ดังนี้

“สูมีเรื่องอะไรหรือเสียว”

“มีอยู่สักน้อยเหมือนกัน”

“เมี่ยงหมด” เจ้าเหยาเปิดอ้อมเมี่ยงแล้วบอกกับเมีย “มุนทาสูไปแบ่งเมี่ยงเรือน
เหนือมาสักน้อยแขกมาหาพาโซคมาสู ไม่มีเมี่ยงยาต้อนรับไม่ดี”

(เมืองลับแล : ๑๔๖)

อาหารที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาคือ น้ำปู้ แกงฮังเล แกงอ่อม และเมี่ยง น้ำปู้เป็นเครื่องปรุงรส แกงฮังเลและแกงอ่อมเป็นอาหารที่ชาวล้านนานิยมทำในงานประเพณีต่างๆ ส่วนเมี่ยงเป็นของขบเคี้ยวที่ชาวล้านนา นำมารับรองแขกที่มาบ้าน

๔.๔.๕ ที่อยู่อาศัย

บ้านเรือนที่ชาวล้านนาอาศัยอยู่สามารถสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ด้านที่อยู่อาศัย เนื่องจากเรือนล้านนามีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างจากบ้านเรือนในท้องถิ่นอื่น ส่วนประกอบของบ้านเรือนยังบ่งบอกความเป็นล้านนาด้วย

๔.๔.๕.๑ ตัวเรือน (เรือนกาแล)

กาแลเป็นชื่อเรือนชนิดหนึ่งของชาวล้านนา สร้างด้วยไม้เนื้อแข็งหรือไม้จริงทั้งหมด เรียกชื่อตามลักษณะของไม้บ้านลมหลังคาส่วนปลายยอดที่ไขว้กัน เป็นที่อยู่อาศัยของชาวล้านนาที่มีฐานะดี เช่นเป็นผู้นำชุมชนหรือบุคคลชั้นสูงในสังคม ซึ่งพบในนวนิยายเรื่องสร้อยสุคันธาสะท้อนให้

เห็นว่าในสมัยโบราณผู้ที่มีฐานะดีนิยมปลูกเรือนกาแล ดังเช่นพญาเชื่อนคำและพญาแมนเพื่อนพญาเชื่อนคำ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คุ่มเรือนพ่อพญามีเสียงซึ่งสไตเต้นต้งดั่งข้าวตอกแตก เสียงสะล้ออ้อแอ้ก็ม่วนเพราะหวานใส มิได้แหบเครือเหมือนคนเสลดพันคอ สีสาลึกล้นระหว่างซึ้งกับสะล้อเหมือนนกเขาเห็นเสียงกล่อมหอคลอขับไต่ยีนไปไกล พ้นจากคุ่มเรือนกาแลหลังกว้างก็ยังไต่ยีนอยู่

(สร้อยสุคันธา : ๘)

เรือนกาแลจึงแสดงถึงฐานะของเจ้าของเรือน เช่น เรือนพญาแมนเพื่อนของพญาเชื่อนคำ ซึ่งในสมัยก่อนผู้ที่มีฐานะดีนิยมสร้างเป็นที่อยู่อาศัย

กลับถึงเรือนหลังหลวงกว้างใหญ่ เป็นเรือนกาแลตามความนิยมของผู้มีอันจะกินมิใช่เหลือเฟือสมัยนั้น พญาแมนต้อนรับสหายที่ชานเรือนด้านหลังว่างโล่งลมโกรก

(สร้อยสุคันธา : ๔๐)

๔.๔.๕.๒ ส่วนประกอบของเรือนล้านนา

ร้านน้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญของเรือนล้านนา เรือนกาแลก็มีร้านน้ำอยู่บริเวณปลายชานเรือน นอกจากจะตั้งหม้อน้ำดื่มแล้วยังมีกระถางดอกไม้ตกแต่งร้านน้ำอย่างสวยงาม ดังตัวอย่าง

ชานเรือนกาแลกว้างใหญ่ใส่คนเข้านั่งเข้านอนได้เป็นสิบ ชานเรือนโล่งกว้างมักใช้เป็นที่พักผ่อนนั่งเฝ้าในยามค่ำคืนเดือนหงายพระพายแผ่วต้อง ทว่าบัดนี้ชานเรือนอันเป็นที่รื่นรมย์เฝ้าพ่อพญากลับมาแหลยกยับหม้อน้ำเคยตั้งอยู่ร้านน้ำปลายชาน บัดนี้หม้อดินย่างไฟหอมช่นกลับตกแตก แหลกระกระจาย กระถางดอกไม้ตั้งรายราวชานก็ถูกพุ่มถูกทูป เศษดินทรายเครื่องปลูกเกลื่อนกระเด็น ไม้ดอกออกงามในกระถางถูกฉีกกระชาก

(สร้อยสุคันธา : ๔๙-๕๐)

เรือนกาแลของพญาเชื่อนคำได้รับความเสียหายเนื่องจากพญาเชื่อนคำอาละวาดทุ้มกระถางต้นไม้บริเวณราวชานและหม้อน้ำที่วางไว้บนร้านน้ำจนแตกกระจายเพราะโกรธที่ฝ่ายคำหนีไปกับแสงชาย

มอนคำแม่เชิงหาญเอาตอกมาตากเต็มราวชานร้านน้ำ แสดงว่าร้านน้ำเป็นส่วนประกอบของเรือนชาวล้านนาซึ่งตั้งอยู่บริเวณชานเรือน ดังนี้

แรม ๗ ค่ำ ยามสาย มอนคำเอาดอกมาออกตากเต็มราวชานร้านน้ำ ตานางเสียแต่นางก็ทำงานได้เกือบเท่าคนตาดีคนหนึ่ง คนตาดีทำได้สิบส่วนนางทำได้อย่างน้อยเจ็ดส่วนของคนตาดี ขึ้นลงกระไดได้คล่องตักน้ำก็พอได้

(ไพร่อำพราง : ๙๓)

ที่อยู่อาศัยของชาวล้านนาที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาคือเรือนกาแล เป็นที่อยู่อาศัยของคนมีฐานะ และร้านน้ำเป็นส่วนประกอบของบ้านเรือนของชาวล้านนา

๔.๕ ด้านวรรณกรรม

วรรณกรรมของชาวล้านนาที่ในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ได้แก่ วรรณกรรมท้องถิ่นที่เป็นทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์

๔.๕.๑ วรรณกรรมมุขปาฐะ

วรรณกรรมมุขปาฐะเป็นวรรณกรรมที่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานแต่จดจำและเล่าสู่กันฟังด้วยปากเปล่า วรรณกรรมมุขปาฐะที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ คือนิทานท้องถิ่น เพลงกล่อมเด็ก ภาษิต และปริศนาคำทาย

๔.๕.๑.๑ นิทานท้องถิ่นล้านนา

นิทานท้องถิ่นในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ได้แก่ นิทานเกี่ยวกับที่มาชื่อหมู่บ้าน นิทานเกี่ยวกับที่มาของชื่อวัด นิทานเกี่ยวกับชื่อพันธุ์ไม้ ตำนานแม่น้ำ ตำนานการเด็ดก้านพลู และตำนานการเกิดมนุษย์

๔.๕.๑.๑.๑ นิทานเกี่ยวกับที่มาของชื่อหมู่บ้าน

นิทานเกี่ยวกับที่มาของชื่อหมู่บ้าน คือนิทานที่บอกเล่าเรื่องราวที่มาของชื่อหมู่บ้าน ปรากฏการณ์ความเชื่อ ดังเช่น หมู่บ้านหนองหล่มที่ใช้ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและความเชื่อของคนในหมู่บ้านเป็นเครื่องมือในการอธิบาย ปู่ของอินทรเป็นผู้สืบทอดเรื่องราวโดยเล่าให้คนรุ่นหลังได้รู้เกี่ยวกับที่มาของชื่อหมู่บ้าน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ปู่บอกว่าชิตผา หลานปู่เอาเท้าหนึ่งวางพื้น อีกเท้าเหยียบคลึงตามบั้นเอวเก่าแก่ เพื่อยึดสายคลายเส้นให้คนเฒ่า ฝ่ายคนเฒ่าก็เล่าตำนานหนองหล่มว่า นานมาแล้วครั้งนั้นหนองหล่มยังเป็นแผ่นดินผืนเดียวกับหมู่บ้าน พญาจำบ้านคนหนึ่งปาลูกบ้านออกไปหาปลา หาไปหามาได้เหยียนเผือกตัวเท่าลำตาลมาแกงสุกกันกิน ตกตึกคืนนั้นฝนก็กระหน่ำหนักอึ้งอึ้ง หมู่บ้านถล่มลงกลายเป็นหนองบึง ชื่อว่าหนองหล่มแล้วกลายมาเป็นหนองหล่มสืบมา

(ตามอุปราชา : ๔๓)

ปู่เล่าให้อินทรฟังว่าเดิมหมู่บ้านหนองล่อมเป็นแผ่นดินผืนเดียวกันทั้งหมด พญาเจ้าบ้านคนหนึ่งประกาศให้ลูกบ้านออกไปหาปลาได้เหียนหรือปลาไหลเผือกตัวใหญ่มาก เท่ากับลำต้นตาล พญาเจ้าบ้านนำเหียนมาแกงและแบ่งให้คนในหมู่บ้านกินกัน ตอนดึกคืนนั้นฝนตกหนักมาก หมู่บ้านถล่มลงกลายเป็นหนองบึงชื่อว่าหนองล่อม แต่นั่นจึงชื่อว่าหมู่บ้านหนองล่อม นี่คือที่มาของชื่อหมู่บ้านตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

นิทานชื่อหมู่บ้านปู่หลุกในเรื่องลูกป่า มีดังนี้

พ่อเด็ดดอกไม้สองสามดอกบูชาศาลแล้วเล่าว่า สิบขึ้นไปสองชั่วคน สมัยเพ็งโยกย้ายกันมาสร้างบ้านแปลงเมืองใหม่ ๆ ครั้งนั้นมีหัวหน้าบ้านชื่อปู่หลุก แกเป็นคนกล้าหาญ เป็นหัวหน้าที่ลูกบ้านรักใคร่นับถือ สมัยนั้นหมู่บ้านยังเป็นป่าดิบดงดำมีแต่รอยตีนช้าง มาอยู่ใหม่ ๆ สิบกว่าครอบครัวจึงถูกช้างรบกวนมาก ยังมีช้างเกเรโขลงหนึ่งชอบเหยียบย่ำไร่ข้าวให้เสียหาย ชาวบ้านเดือดร้อนไปทั้งหมด ร้อนถึงปู่หลุกจึงออกแกะรอยตามช้าง พ่อเล่าถึงตอนนั้นก็หยุดไป

“แล้วไงพ่อ?”

“ปู่หลุกชำนาญรอยตีนช้าง แกตามไปพบมันซุ่มในป่าไผ่ ช้างโขลงนั้นมีสิบกว่าตัวรวมทั้งลูกเล็ก ปู่หลุกรอจนลมสงบจึงคลานเข้าไปจ่อยิงมันถึงใต้ท้อง ช้างตายและปู่หลุกก็ตายด้วย”

“ปู่หลุกถูกช้างเหยียบหรือ?”

“ฮือ พ่อหัวหน้าโขลงล้มปู่หลุกก็ถูกเหยียบและ เมื่อช้างแตกฝูงลูกบ้านจึงเอาศพมาเผาและสร้างศาล ยกให้ปู่หลุกเป็นเสือบ้านสืบมาจนทุกวันนี้”

“แล้วช้างป่าไม่มาอีกหรือ?”

“ไม่มาหรอกปู่หลุกเป็นเสือบ้านคอยไล่ช้าง เมื่อปู่ของแกยังมีชีวิต ปู่เล่าให้ฟังว่าวันดีคืนดีก็มีเสียงทวาดดังมาจากศาล เชื่อกันว่าแกทวาดช้างแต่นั้นมาช้างป่าก็ไม่รบกวนอีก นี่แหละเมืองคำคนเก่งต้องเก่งอย่างนี้ถึงจะมีคนยกย่อง ไม่ใช่เก่งแต่รังแกเขา ปู่หลุกตายเพื่อความสุขของหมู่บ้าน ตายไปเนิ่นนานก็ยังมีคนไหวถึง” หมู่บ้านจึงได้ชื่อว่าบ้านปู่หลุกเพราะเหตุนี้ หมู่บ้านมีด้วยกันราวร้อยกว่าครอบครัว

(ลูกป่า : ๑๖-๑๗)

นิทานของหมู่บ้านปู่หลุกมาจากเหตุการณ์ความกล้าหาญของบรรพบุรุษในหมู่บ้าน ปู่หลุกเป็นหัวหน้าหมู่บ้านที่พาลูกบ้านย้ายมาอยู่ที่หมู่บ้านนี้ ซึ่งในขณะนั้นเป็นป่าทึบจึงมีช้างมารบกวนโดยเหยียบย่ำข้าวไร่ ปู่หลุกจึงขับไล่ช้างโดยคลานเข้าไปจ่อยิงถึงท้องช้าง ชาวบ้านจึงสร้างศาลปู่หลุกและนำชื่อปู่หลุกมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน

“ผีร้ายละ”

“มึงจะฟังหรือจะถาม”

ย่าเล่าต่อไปว่าต่อมาคนไม่เชื่อต่อผี ยึดแล้วไม่ส่ง ผีมันโกรธจึงไปชวนพวกพ้อง กลิ้งผากันข้างปิดปากถ้ำเสีย

“ที่วัดดอยพวกสลา(ช่าง) เขายังพบทางเดินพญาเงือกด้วยนะ ถ้ากลิ้งมะนาวลงไป มันจะไปทะลุออกที่น้ำบ่อดาว วัดน้ำบ่อหลวงเมืองเชียงใหม่”

“โอโฮ้” เรื่องเล่าของย่ามักจะมียะไรพิลึกกึกกือ ปลุกเร้าจินตนาการของเด็กน้อยมวงคลได้ ไม่แพ้หน้าจอมอภินิหาร หรือ ดาวเจ้าหญิงทอหูกหรือพระลักษมณ์พระรามของครู

(เด็กบ้านดอย : ๓๙-๔๐)

จากเรื่องนี้กล่าวว่าวัดดอยกับวัดผาสามหน้าเป็นวัดที่ชาวบ้านถือว่าเป็นวัดผี วัดน้องกัน โดยมีนิทานเล่าว่าวัดผาสามหน้ามีถ้ำอยู่หนึ่งถ้ำทุกวันเดือนแรมหรือเดือนเพ็ญจะมีเสียง กลองดังขึ้นเอง ชาวบ้านคนไหนเมื่อจะจัดงานมงคลหรือแม้แต่อวมงคล มักจะยืมข้าวของเครื่องใช้ จากผีในถ้ำแต่ไม่ส่งคืน ทำให้ผีโกรธจึงปิดปากถ้ำ ตอนที่สร้างวัดดอย ช่างพบทางเดินพญาเงือก หากกลิ้งมะนาวลงไปจะไปทะลุออกที่น้ำบ่อดาว วัดน้ำบ่อหลวง เมืองเชียงใหม่

๔.๕.๑.๑.๓ นิทานเกี่ยวกับที่มาของชื่อพันธุ์ไม้

นิทานเกี่ยวกับที่มาของชื่อพันธุ์ไม้ คือนิทานที่เล่าความเป็นมาของชื่อพันธุ์ ไม้ในท้องถิ่นล้านนา เช่น นวนิยายเรื่องบ้านไร่ชายดงกล่าวถึงนิทานเกี่ยวกับชื่อ “ตองห่อข้าวย่าบา” ซึ่งเป็นชื่อกาฝากชนิดหนึ่งดังนี้

“โหน่ที่คบไม้” คบไม้ต้นนั้นมียาฝากชนิดหนึ่งจับเกาะ ไม่มีกิ่งไม่มีก้านมีแต่ใบจ๊ก ๆ หยัก ๆ ใบโตเท่ากระดัง ผู้เป็นพ่อเห็นแล้วก็ร้องอ้อ “ตองห่อข้าวย่าบาอะมึง”

“ทำไมเรียกตองห่อข้าวย่าบาสะพ่อ”

“ย่าบามันเอาตองห่อข้าวโยนขึ้นไป ก็เลยเรียกว่าตองห่อข้าวย่าบา”

“ย่าบาเป็นใคร”

“ย่าบาเป็นผู้หญิง มันเก่งมันกล้า มันทำไร่อยู่กับผัวกลางป่าเสือป่าหมี มีอยู่วันหนึ่ง ผัวมันออกไปถางไร่แล้วถูกหมีตะเพิด ย่าบารอผัวสองวันสามวันก็แบกขวานออกตามหาผัว มันไม่กลัวป่า ไม่กลัวผีมันกินข้าวแล้วเอาใบตองห่อข้าวโยนขึ้นไปค้างคบบไม้ ก็เลยเกิดเป็น ตองห่อข้าวย่าบาสืบมาวันนี้”

สามพ่อลูกเดินตามทางมาเจียบ ๆ ย่าบาเก่งนักมันอยู่กับผัวกลางป่าได้โดยไม่กลัวเด็กชาย คิดเทียบไปถึงแม่ ย่าบาเก่งแม่ก็เก่ง ย่าบาอยู่ป่าได้แม่ก็อยู่ได้

(บ้านไร่ชายดง : ๑๔๓-๑๔๔)

อินทราภพไปถึงกาฝากชนิดหนึ่งที่ไม่มียี่งก้านมีแต่ใบใหญ่เท่ากระดัง ฟอบอกว่าเรียกว่าต้องห่อข้าวยาบาแล้วเล่าความเป็นมาให้ฟังว่า ยาบาเป็นชื่อของผู้หญิงที่เก่งกล้า วันหนึ่งสามียาบาออกไปถางไร่แล้วถูกหมีตะเพิด ยาบารอสามีสองวันสามวันจึงแบกขวานออกตามหา สามี ยาบาไม่กลัวป่า ไม่กลัวผี เมื่อกินข้าวแล้วจึงเอาใบตองห่อข้าวโยนขึ้นไปค้างคอบไม้ ด้วยเหตุนี้จึง เรียกกาฝากชนิดนี้ว่าต้องห่อข้าวยาบา เพราะกาฝากชนิดนี้อยู่บนต้นไม้

๔.๕.๑.๑.๕ ตำนานแม่น้ำ

ตำนานคือนิทานที่เล่าเกี่ยวกับบุคคล สถานที่หรือเหตุการณ์ซึ่งมักเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง บางครั้งผู้เล่าอาจไม่เชื่อว่าเป็นเรื่องจริงแต่จะเสแสร้งเหมือนเป็นเรื่องจริง เพื่อจูงใจให้ผู้ฟังเชื่อตาม (วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน (บรรณาธิการ). ๒๕๓๑ : ๑๒๓) ตำนานสถานที่ในท้องถิ่นล้านนา ได้แก่ ตำนานแม่น้ำ ในที่นี้คือห้วยน้ำเจ็ดเคี้ยว ซึ่งชาวล้านนาเชื่อว่าเป็นรอยของของพญานาคที่ปรากฏในตำนานสิงหนวัติกุมาร อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๔๖ : ๓๑๓-๓๑๔) อธิบายตำนานเชียงแสนหรือตำนานสิงหนวัติกุมาร ว่าสิงหนวัติกุมารเป็นโอรสพระเจ้าเทวกาลแห่งนครไทยเทศ คือเมืองราชคฤห์ ได้อพยพคนออกจากเมืองราชคฤห์เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๐ เดินทางไปถึงแคว้นสุวรรณโคมคำหรือชัยภูมิ ได้พบพันธุนาคราช ซึ่งแนะนำให้สิงหนวัติกุมารตั้งบ้านเมืองอยู่บริเวณนั้น พันธุนาคราชกลายเป็นพญานาคขุดแผ่นดินให้เป็นคูเมือง สิงหนวัติจึงตั้งชื่อว่าเมืองนาคพันธุสิงหนวัติกุมาร หลังจากนั้นสิงหนวัติก็แผ่อำนาจปราบล้านนาได้ทั้งหมด ถัดจากสมัยสิงหนวัติกุมารคือพญาพันธนติ ถัดจากพญาพันธนติ คือ พญาอชุตราชได้เปลี่ยนชื่อเมืองเป็นเมืองโยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแส่น และสร้างพระธาตุตอดยตุง พระธาตุตอดยแก้ว กษัตริย์องค์ต่อมา คือ พระมังรายนราช ตำนานห้วยน้ำเจ็ดเคี้ยวปรากฏในนวนิยายเจ้าจันทน์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน โดยพ่อเลี้ยงเล่าว่าตอนที่ปู่เจ้าลาวจกลงมาจากท้องฟ้าขุนบรมเจ้าเมืองไทยวิเทหเทศได้ขยายอาณาเขตให้เจ้าสิงหนวัติกุมารคุมบริวารลงมาทางใต้ ได้พญานาคชื่อนาคพันธุมาช่วยขุดขยายแม่น้ำกลายเป็นเมืองเชียงแสนโยนกนาคพันธุ รอยเลี้ยวบริวารของปู่พญานาคกลายเป็นห้วยเจ็ดเคี้ยว ตำนานเรื่องนี้เป็นตำนานของชาวล้านนาที่ทุกคนทราบแม้แต่พ่อเลี้ยงซึ่งไม่ใช่ชาวล้านนาก็ทราบตำนานนี้เช่นกัน

เจ้านางแก้วยืนฟ้าหมองๆเหมอมๆมือหนึ่งลูบปลายผมตกลงเคลียไหล อีกมือเกาะมันกับขอบกุบช้าง นางฟองคำซบหลับไปแล้ว พ่อเลี้ยงหันมาหาเห็นท่าเห็นทางเจ้านางหล้าร่างน้อยจ้อยเหงา คางเคราปากหนวดพ่อเลี้ยงจึงกล่าวเกลี้ยคำจาห้วงโลมลูบแก้วรุ่งฟ้าเจ้านางให้สร้างเหงาหมองมันเล่าตำนานน้ำเจ็ดเคี้ยวว่า “เมื่อนานนักแล้วเจ้าจันทน์ ตำนานบ้านเมืองเล่าว่า น้ำเจ็ดเคี้ยวคือร่องเลี้ยววงพญานาค ตำนานเมืองเบื่องเก่าครั้งปู่เจ้าลาวจกย้ายถิ่นทองล่องลงจากฟ้า กาลครั้งนั้นบ้านน้อยเมืองใหญ่ฝ่ายชมพูทวีปเรานี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ต่อมาขุนบรมเจ้าเมืองใหญ่แคว้นไทยวิเทหเทศทนท่านก็แผ่เขตขยายแดนแคว้นไทยหลวง ท่านก็ให้เจ้าสิงหนวัติกุมารคุมบริวารลงมาทางใต้ ก็มาได้พญานาคใหญ่ใส่ชื่อนาคพันธุตัวดุตันกลั่นกล้าเข้ามาค้า

หนุณ พันธุนาคตัวทรงบุญก็ขุดควากกระแสม่น้ำ ชักน้ำ ไหลออกชอกแดนกลายเป็นเมือง
เชียงแสนโยนกนาคพันธุ์ส่วนห้วยเจ็ดเคี้ยวหากแม่น้ำรอยเลี้ยวเงี้ยวผืนนาบริวารท่านเป็น
แม่เป็นม่น”

(เจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุนิรันธร์แขวน : ๔๕-๔๖)

๔.๕.๑.๑.๕ ตำนานการเต็ดก้านพูล

ตำนานการเต็ดก้านพูลก่อนที่จะรับประทานเพื่อแก้เคล็ดเป็นตำนานที่เล่าสืบ
ต่อมา ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ดังนี้
เรื่องนกแอ่นฟ้ามีวรรณกรรมมุขปาฐะเกี่ยวกับมูลเหตุการณ์เต็ดก้านพูลก่อน
จะรับประทานพูลว่า

เยื้องหมายถึงเค้าเงื่อน พ่อเผ่าขมวดหมากเป็นคำก่อนยัดปากเคี้ยวชยอก ๆ แกล่
ให้หลานชายฟังว่านานมาแล้วครั้งสมัยนางจามเทวีครองเมืองลำพูน นางจามเป็นคนเม้งมา
จากเมืองละโว้ ครั้งนั้นยังมีคนลี้เฝ้าหนึ่งอยู่แถวดอยอ้อยช้าง ขุนลี้เฝ้าชื่อปาลังกะหลงรักนาง
จาม ขุนผู้นี้แก่นกล้าเก่งกาจทั้งการรบและคาถาอาคม ขุนลี้เฝ้ายกมาล้อมเมืองลำพูน นางจาม
วิตกเพราะรู้ว่าไม่มีใครต้านทานขุนผู้นี้ได้ นางจึงออกอุบายให้ขุนปาลังกะยืมช้างห่างกำแพง
เมืองพันวาแล้วให้ฝูงเสนาเข้ามา ถ้าเสนาฝูงเข้ากำแพงเมืองนางจะยอมเป็นเมีย ถ้าเสนาตก
นอกกำแพงเมืองขุนลี้เฝ้าต้องถอยทัพกลับไป

“แล้วขุนปาลังกะว่าอย่างไร”

“ขุนปาลังกะก็ตกลง”

พ่อเผ่าเล่าต่อไปอีกว่า ถึงวันนัดขุนลี้เฝ้าขี่ช้างถือเสนาออกไปนอกกำแพงเมืองห่างพันวา นาง
จามวางอุบายไว้แล้วก็ส่งหมากคำหนึ่งให้ขุนลี้เฝ้ากิน หมากนี้เป็นอุปะเทห์ใบพูลห่อหมากนั้น
นางเอาหนิระหว่าง ชอกขา เมื่อขุนลี้เฝ้ากินหมากคาถาอาคมก็เสื่อม เสนาที่พุ่งออกไปจึงตก
นอกกำแพงเมืองขุนลี้เฝ้าแพ้ก๊วยต้องถอยทัพตามสัจจะที่ให้ไว้

“แต่นั้นมาใครกินหมากต้องเต็ดหางพูลทั้งเป็นการทำลายอุปะเทห์สืบ ๆ กันมาจนบัดนี้”

(นกแอ่นฟ้า : ๕๘-๕๙)

มูลเหตุการณ์เต็ดก้านพูลมีความสัมพันธ์กับพระนางจามเทวีวงศ์ ซึ่งอยู่ใน
ตำนานจามเทวีวงศ์ นางจามเทวีมาจากเมืองละโว้ครองเมืองลำพูน สมัยนั้นมีคนลี้เฝ้าหนึ่งอยู่
แถวดอยอ้อยช้าง ขุนลี้เฝ้าชื่อปาลังกะหลงรักนางจามเทวี ขุนลี้เฝ้ามีความสามารถทั้งการรบและ
คาถาอาคมยกทัพมาล้อมเมืองลำพูน นางจามเทวีรู้ว่าไม่มีใครต้านทานขุนลี้เฝ้าได้จึงออกอุบายให้
ขุนปาลังกะยืมช้างห่างกำแพงเมืองพันวา แล้วให้ฝูงเสนาซึ่งเป็นอาวุชชนิดหนึ่งมีลักษณะคล้ายมิดใช้
ขว้างเข้ามา หากเสนาตกนอกกำแพงเมืองนางจะยอมเป็นเมีย หากตกนอกกำแพงขุนลี้เฝ้าต้องถอย
ทัพกลับไป ถึงวันนัดขุนลี้เฝ้าขี่ช้างถือเสนาออกไปนอกกำแพงเมืองห่างพันวา นางจามเทวีจึงส่ง
หมากคำหนึ่งที่หนิระหว่างชอกขาของตนให้ขุนลี้เฝ้ารับประทาน เมื่อขุนลี้เฝ้ารับประทานคาถาอาคมก็

เสื่อม เสน่ห์ที่พุ่งจืดทงนอกกำแพงเมืองขุนลัวะแพ้ต้องถอยทัพตามสัจจะที่ให้ไว้ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาใครกินหมากต้องเด็ดก้านพลูทิ้งมาจนปัจจุบันนี้

๔.๕.๑.๑.๖ ตำนานการกำเนิดมนุษย์

ในนวนิยายของมาลา คำจันทร์มีตำนานการกำเนิดมนุษย์คู่แรกของโลกคือปู่สางสีย่าสางไส้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในตำนานไฟล้างกัลป์ พระไตรปิฎกช่อปถม มุลล มุลลี (ศรีวรรณหาญจักกพิทักษ์ ๒๕๓๓ : ๗๗-๗๘) กล่าวถึงการกำเนิดของมนุษย์ว่า โลกมนุษย์ไม่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ มีดวงอาทิตย์ ๖ ดวงจึงเกิดความร้อนเป็นไฟลุกไหม้เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน ต่อมาฝนตกเกิดเป็นไอน้ำดินสั่นกลืนหอมลอยขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นอินทร์พรหม พระพรหมได้กลืนไอน้ำดินจึงเสด็จลงมา ๒ องค์ เป็นชาย ๑ ตน หญิง ๑ ตน ชื่อชายสังสี และนางสังไส้ลงมาสร้างมนุษย์โลก เมื่อนายสังสีและนางสังไส้อยู่ร่วมกันมานานจึงเกิดบุตรคนแรกเป็นผู้ชาย เกิดมาก็พูดได้เดินได้ ดูนี่ว่ามีแทนนม หากหิวก็สูดไอน้ำกิน พออายุได้ ๑๒ เดือนไม่สบาย พ่อสังสีและแม่สังไส้จึงปั้นดินเป็นรูปสัตว์เช่นเป็ด ไก่ให้เล่น แต่บุตรของแม่สังสีและแม่สังไส้ไม่หยุดร้องไห้จนกระทั่งปั้นรูปหนูจึงหยุด ต่อมานางสังไส้มีบุตรอีกและมีอาการเหมือนบุตรคนแรกจึงปั้นรูปสัตว์ให้เล่น นางสังสีมีลูก ๑๒ คน เป็นชาย ๖ คน หญิง ๖ คน ลูกของนางมีชื่อตาม ๑๒ ราศี เพราะความพอใจและความชอบของลูกทั้ง ๑๒ คน ตำนานของปู่สางสีย่าสางไส้ปรากฏในเรื่องไพร่อาพราง ดังนี้

ฝูงคนและสัตว์ใหญ่น้อยนานาकिनอยู่อาศัยอยู่ใต้หลังคาเดียวกัน เหมือนเป็นลูกพ่อเดียวแม่เดียวกัน พ่อและแม่ผู้ชื่อปู่สางสีย่าสางไส้

“ปู่สางสีย่าสางไส้นี้เป็นใครล่ะพ่อ”

อันใจดูบุตรที่พูด ๆ พลังมองหน้าใสเหมือนหน้าเด็กน้อยของลูกชาย พรหมลือผู้นี้เค้าคล้ายแม่นางจำปีเป็นคนหน้างาม แต่ก่อนตอนอยู่กินกันใหม่ๆเมียแกงามทั้งหน้าและรูปร่าง บัดนี้หน้ายังมีเค้างามเหลืออยู่มาก แต่อกกับเอวของนางเหมือนจะใหญ่เท่ากันไปเสียแล้ว นึกๆขึ้นมาก็เบื่อหน่าย

“ปู่สางสีย่าสางไส้เป็นใครตเค้าเหง้าฝูงคนทั้งหลายในโลกนี้” แกดูบุตรที่พื้นบ้าน พลังเอาใบกล้วยแห้งขัดถูพระยัดในมือ“แต่เดิมเขาสองคนนี้เป็นสาบอยู่บนเมืองฟ้า อยู่ต่อมาไฟล้างโลกกลายเป็นง้วนดินกลิ่นหอมขึ้นไปที่เมืองฟ้า ปู่สางสีย่าสางไส้ลงมากินง้วนดินแล้วบินขึ้นฟ้าไม่ได้ เขาเอากันเป็นผิวเป็นเมียดตั้งต้นเป็นคนสืบลูกสืบหลานมาถึงเดี๋ยวนี้”

“แล้วที่ว่าคนกับสัตว์เป็นลูกพ่อเดียวแม่เดียวกันล่ะพ่อ”

“อ้อ อันนี้พ่อจำได้ไม่แม่น เหมือนมันจะสืบออกมาแต่ปู่สางสีย่าสางไส้แน่แหละ เขาสองคนมีลูก ลูกไม่มีเพื่อนเล่นเลยปั้นดินเป็นง้วนเป็นควายเป็นสัตว์สิ่งมีังไม้ไว้เป็นคู่ลูก คนเฒ่าแต่ก่อนเขาถึงสอนว่าคนและสัตว์เสมอกันเพราะเป็นลูกพ่อเดียวแม่เดียวกันนี่แหละเอ็ง”

(ไพร่อาพราง : ๗๕-๗๖)

อุณใจพ่อของพรหมลือเล่าเรื่องปู่สาบสียาสางไส้ให้พรหมลือฟังว่า เดิมปู่สาบสียาสางไส้อยู่บนเมืองฟ้า ต่อมาไฟไหม้ล้างโลกกลืนดินหอมไปถึงเมืองฟ้า ปู่สาบสียาสางไส้ลงมากินจวนดินแล้วบินขึ้นบนฟ้าไม่ได้ จึงเป็นสามีภรรยากัน เมื่อมีลูกแล้วลูกไม่มีเพื่อนเล่นจึงปั้นวุ้นปั้นควายไว้เป็นเพื่อนเล่น ดังนั้นคนกับสัตว์จึงเป็นพี่น้องกัน

ในตำนานบางท้องถิ่นล้านนาเรียกปู่สาบสียาสางไส้ว่าปู่สองสียาสองไส้ ซึ่งเป็นแม่แห่งข้าวและเป็นเจ้าแห่งนา มีตำนานเกี่ยวกับปู่สองสียาสองไส้ เจษฎา วงศ์วาร (๒๕๓๓: ๗๑) ว่าปู่สองสียาสองไส้เป็นผีชั้นผู้ใหญ่ที่คอยดูแลรักษาไร่นาและข้าวกล้าของชาวนาให้อุดมสมบูรณ์ เมื่อมีการปลูกข้าวและเกี่ยวข้าวในฤดูทำนาเสร็จแล้วชาวนาจะต้องทำการบูชาสักการะบวงสรวงปู่สองสียาสองไส้ ตำนานนี้ปรากฏในนวนิยายเรื่องดาบอุปราช ดังนี้

เมล็ดข้าวกองพูนอาบเดือนนวลขาว ข้าวตังนวดเสร็จสรรพแล้ว เพื่อนบ้านกลับบ้านแต่พ่อกับอินทรนอนเฝ้าข้าว เอาฟางมากมายมาก่อสุมทำซุ้ม เอาเสื่อปูกันคายนอนในซุ้มฟางอุ่นดี เสียแต่มันคันไม่ค่อยเป็นสุขนัก

“พอกแล้วคนลักข้าวหรือถึงนอนเฝ้าข้าว”

“ไม่ใช่ มันเป็นรีตรอยสืบมา ไม่นอนเฝ้าข้าวเหมือนไม่เคารพปู่สองสียาสองไส้”

“มันเป็นใครอีพ่อ”

“เป็นคนคู่แรกของโลก เป็นแม่แห่งข้าวเป็นเจ้าแห่งนา” พ่อเล่าตำนานปู่สองสียาสองไส้ว่าเป็นเค้าเงำต้นกำเนิดคนทั้งหลาย ต่อมาทั้งสองให้กำเนิดลูกหญิงลูกชายหกคู่ ต่างอยู่กินเป็นผัวเมียหกตระกูลแล้วเกิดลูกแพร่หลานกลายเป็นคนทั้งโลกสืบมาบัดนี้

(ดาบอุปราช : ๗๔)

หนานแก้วและอินทรนอนเฝ้าข้าวที่นวดเสร็จแล้ว อินทรสงสัยว่าทำไมต้องนอนเฝ้าข้าว พ่อของอินทรก็บอกว่าไม่ใช่เพราะกลัวข้าวหายแต่ทำตามจารีตที่ปฏิบัติกันมา หากไม่นอนเฝ้าแสดงให้เห็นว่าไม่เคารพปู่สองสียาสองไส้ จากนั้นหนานแก้วพ่อของอินทรได้เล่านิทานตำนานการเกิดมนุษย์คู่แรกของโลกคือ ปู่สองสียาสองไส้ ซึ่งต่อมาได้ลูกชายหญิง ๖ คู่ จากนั้นก็เกิดลูกหลานกลายเป็นคนทั้งโลก

๔.๕.๑.๒ เพลงกล่อมเด็ก

ชาวล้านนาเรียกเพลงกล่อมเด็กว่าเพลงอ้อจา เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่ถ่ายทอดจากปากต่อปากโดยอาศัยการจดจำ เด็กๆ จะจำมาจากแม่ซึ่งร้องกล่อมให้ฟังแล้วจึงที่จดจำมากล่อมให้น้องฟัง ดังปรากฏในเรื่องดาบอุปราชว่า

ตกบ้าย กินข้าวกันสองพี่น้องแล้วพากันหลับ อินทรร้องเพลงกล่อมน้องที่จำมาจากแม่ว่า

อือ อือ จาจา	อือ อือ จาจา
อืแม่ไปไร่บ่มา	อืพ่อไปหานอกบ้าน
เก็บมะส้านใส่ถัง	เก็บมะกั้งใส่ซ้า
เอาไปส้ากินนาย	เอาไปขายแลกข้าว
เอาไว้เป็นเพื่อนเจ้า	หลับตา
อือ อือ จาจา	อือ อือ จาจา

(ดาบอุปราช : ๔๒)

อินทรีร้องเพลงกล่อมหล้าน้องชายให้หลับ โดยจำมาจากที่แม่เคยร้องให้ฟัง เนื้อหาของเพลงสะท้อนให้สภาพสังคมในเรื่องการทำมาหากิน

บางครั้งเพลงกล่อมเด็กของชาวล้านนาก็นำมาจากเพลงที่เด็กๆ ใช้ร้องเล่น เช่น เพลงที่ใช้ร้องประกอบการเล่นชิงช้าหรือที่ภาษาล้านนาเรียกว่าลิกจุงจา มีเนื้อหาสนุกสนาน ดังนี้

บางวันเมื่อจะไปนั่นไปนี่ ก็เอาเชือกมาผูกกับกิ่งลำไย เอาไม้ท่อนหนึ่งวางทับในห่วงเชือก ทำชิงช้าไ้อ้หล้าเป็นคนนั่ง พี่ชายเป็นคนไกว เปลี่ยนกันไกวเปลี่ยนกันร้อง พยางค์บทร้องประกอบการไกวชิงช้าว่า

ลิกจุงจาโหน	สองคนพี่น้อง
เวลาแดดฮ้อน	ฝนตกลงมา
อืเอ้ยเหย	หมูนึงออกคอก
ใส่มันนอก	ยวตอกยาววา....

(นกแอ่นฟ้า : ๑๕๐)

อินทรีเล่นไกวชิงช้าให้หล้าน้องชายนั่ง ทั้งสองช่วยกันร้องเพลงประกอบการไกวชิงช้า ซึ่งบางครั้งผู้ใหญ่ก็นำมาร้องเป็นเพลงกล่อมเด็ก จังหวะการแกว่งไกวชิงช้าเหมือนกับเป็นการปลอบหรือหลอกให้เด็กงนอนเปลเหมือนกำลังเล่นชิงช้า เพราะคนร้องกล่อมก็ไกวเปลเหมือนไกวชิงช้า

๔.๕.๑.๓ ภาษิต

ภาษิตเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่สืบทอดกันด้วยปาก เป็นคำบอกเล่าสืบทอดกันมา คำศัพท์หรือถ้อยคำที่นำมาเรียบเรียงเป็นภาษิตล้านนามีค่านิยม สิ่งแวดล้อม วิธีชีวิตที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่น ทำให้ภาษิตล้านนาแตกต่างจากท้องถิ่นอื่น ภาษิตล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มี ๓ ประเภท ได้แก่ ภาษิตล้านนาที่เกิดจากประสบการณ์ของผู้สูงอายุ ภาษิตล้านนาที่เกิดจากสภาพแวดล้อมรอบตัว และภาษิตล้านนาที่เกิดจากงานกวีนิพนธ์

๔.๕.๑.๓.๑ ภาษิตลัณนาที่เกิดจากประสบการณ์ของผู้สูงอายุ

นวนิยายของมาลา คำจันทร์ได้สะท้อนให้เห็นภาษิตของลัณนาที่เกิดจากประสบการณ์ของผู้สูงอายุที่มองเห็นความจริงของชีวิต มี ๓ ภาษิต ได้แก่ “กลัวนักมักตาย อายนักมักท้าว” “เพื่ออุปัชฌายา เพื่ออุปัชฌายา” และ “เยี่ยะไรนาสายมักเสียแรงควาย ปมุลมั่งข้าว”

“กลัวนักมักตาย อายนักมักท้าว” แปลว่า ชี้อายุมากมักจะตาย ชี้อายมากมักจะหล่น ในนวนิยายเรื่องสร้อยสุคันธานามาใช้ในความหมายว่าอะไรจะเกิดก็ต้องเกิด ไม่ควรกังวลใจให้มากเกินไป ดังนี้

ก้มกราบแล้วนอนงอ หันหน้าเข้าในถ้า จะหลับอยู่แล้ว อีกใจหนึ่งกลับตื่นนึกคิดไปว่าสีหน้ากับท่าทางอาจลวงตา กลัวไปว่าพี่อ้ายชายดีจะเป็นผีร้าย นึกๆก็ท้อใจ ปล่อยเลยตามเลย หากมันจะข่มเหงเถกทั้งเอากูเป็นเมีย คนเป็นหญิงร่างน้อยอย่างกูมีหรือจะสู้ได้ หลับตาลงเสีย ภาวนาอิตปิโสตามคำแม่สอน อะไรจะเกิดมันก็เกิดอะไรจะเป็นก็เป็น กลัวนักมักตาย อายนักมักท้าว หลับเอาแรงไว้ก่อนดีกว่า

(สร้อยสุคันธา : ๗๗)

ฝ่ายคำนี้ถึงแสงชายชายหนุ่มที่เธอหนีตามมาว่า หากแสงชายต้องการเธอเป็นภรรยา เธอก็จะต้องยอมเพราะเธอเป็นผู้หญิงตัวเล็ก ๆ คงไม่มีกำลังไปสู้ได้ โดยฝ่ายคำนี้ถึงคำที่แม่สอนว่าอะไรจะเกิดก็ต้องเกิดไม่ต้องกลัวมากจนทำอะไรไม่ได้ เปรียบเช่นฝ่ายคำแม่จะเกลียดพญาเขื่อนคำเพียงใดแต่ก็ต้องเป็นภรรยาของเขื่อนคำเพราะถูกขืนใจ เมื่อฝ่ายคำตัดสินใจหนีตามแสงชายมาแล้วจึงไม่ควรกลัวอะไรอีก อะไรจะเกิดก็ต้องเกิด ฝ่ายคำจึงควรรับสถานการณ์ทุกอย่างให้ได้

“เพื่ออุปัชฌายา เพื่ออุปัชฌายา” แปลว่า กว่าจะรู้จักเสียแล้ว กว่าจะรู้จักอายก็แก่เฒ่า หมายความว่า กว่าจะปรับตัวก็สายเกินไป ภาษิตนี้ปรากฏในเรื่องไอ้ค่อม

“ค่อมเป็นไงบ้าง”

“ปวด ปวดหัว...”

“ค่อมนอนนิ่งๆนะ ป้าจะไปเอายา” แสงคำลูกลงเรือนมาหา พ่อเฒ่ายังนั่งอยู่ที่เดิม

“ไอ้ค่อมทำอะไรเพียบแล้วพ่อ”

“นั่นซี มันปวดด้วย มันเรียกหาแต่ยายมัน”

“ข้าจะลองไปดูที่บ้านก่อน ไม่รู้พี่หนานจะมียาอะไรบ้าง” แสงคำไปแล้ว พ่อเฒ่าก้มหน้าเกร็งมือที่ถือมีดบังคับมือไม่ให้สั่นแต่มันก็สั่น อนาถหนอ...นี่แหละหน้าที่เขาว่าเพื่ออุปัชฌายา เพื่ออุปัชฌายา พ่อเฒ่า พ่อเฒ่านี้สมเพชตัวเอง

(ไอ้ค่อม : ๑๓๐)

คอมพิวเตอร์ช่วยดูแล พ่อเฒ่าเฝ้าระวังเพราะเป็นห่วงคอมพิวเตอร์ จึงให้แสงคำป่าของคอมพิวเตอร์ช่วยดูแล พ่อเฒ่านึกถึงภานิต “เพื่ออุปัชฌาย์พ่อเฒ่า” เพื่อเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของตนคือ กว่าพ่อเฒ่าจะปรับตัวสำนึกได้ที่เคยทำร้ายคอมพิวเตอร์ ไม่ดูแลและเกลียดคอมพิวเตอร์เพราะแสงคำป่าห้องคอมพิวเตอร์โดยไม่มีพ่อเฒ่า พ่อเฒ่าผิดหวังเพราะไม่ได้บุญที่ร่ำรวยเป็นลูกเขย พ่อเฒ่าจึงเกลียดชังคอมพิวเตอร์มาก กว่าพ่อเฒ่าจะสำนึกได้ก็สายเกินไปเพราะตอนนี้คอมพิวเตอร์หนักไม่ทราบว่าจะมีชีวิตรอดหรือไม่

“เยี่ยะไรนาสาย มักเสียแรงควายบ่มูลมั่งข้าว” แปลว่า ทำไรทำนาช้ากว่าฤดู มักเสียแรงควายเปล่าไม่ได้ผลมาก ภานิตนี้จึงหมายความว่า ให้รู้จักกาลเทศะที่เหมาะสม เมื่อถึงเวลาทำอะไรก็ควรทำไม่ควรที่จะรอไปให้เสียประโยชน์ เช่นเดียวกับการทำนาเมื่อถึงเวลาไถนาก็ควรไถนาทำช้าไปอาจจะทำให้เกิดผลเสีย ผลผลิตไม่ดี ภานิตนี้ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ เรื่อง **ไพรอำพราง** ดังต่อไปนี้

“เอ็งว่าอย่างนี้มาแต่ฝนก่อนแล้ว หรือเอ็งไม่รักพี่หรือเอ็งรักใครก็บอกมาเถอะแสงคำ อย่าล่อๆหลอกๆพันฝนพันหนาวเป็นคราวๆอย่างนี้เลย มันทรมาณพี่” นิ้วจิบจับควบคุมความหนาวของเส้นด้ายเหมือนไม่มันคงนัก มือหมุนแกนหมุนก็สะดุดติดขัดอวสานอลยอะไรหรือ...ตอบตัวเองไม่ค่อยแจ่มชัด จะยังอยากเป็นสาวก็ไม่ใช่ว่าไม่ยอมมีผัวก็ไม่ค่อยถูกดินน้ำมันเหนียวมาเหนียวไป ไม่เหมาะเหม็งตรงเผงเสียทีเดียว “ข้าขอเป็นฝนหน้าเถอะพี่”

“เวลากาละมันล่องล่องลงไปทุกวันแสงคำเอ๊ย คนเราเฒ่าแก่ลงทุกวันไซ้จะหนุ่มสาวขึ้นทุกวันเมื่อไร โบราณว่าไว้เยี่ยะไรนาสาย มักเสียแรงควายบ่มูลมั่งข้าว คำคนเฒ่าคนแก่ว่าไว้เอ็งก็รู้ พี่รักเอ็ง เฝ้ารอเอ็งมาได้สองสามฝนแล้ว เอาเถอะ จะรออีกฝนพี่รอได้ขออย่างเดียวอย่าหลอก ล่ายอำพรางพี่ มันเสียเวลา”

(ไพรอำพราง : ๑๓๗-๑๓๘)

บุญเย็นจะให้พ่อแม่มาขอแสงคำแต่แสงคำขอเลื่อนไปก่อน บุญเย็นจึงยกสำนวนสุภาษิตของคนโบราณที่ว่า ถ้าแต่งงานช้าก็เหมือนกับ“เยี่ยะไรนาสายมักเสียแรงควายบ่มูลมั่งข้าว” เพื่อเตือนสติแสงคำให้รู้จักกาลเทศะที่เหมาะสมว่าควรแต่งงานในขณะที่ยังหนุ่มยังสาวซึ่งเป็นวัยที่ควรแต่งงานได้แล้ว จะได้ช่วยกันทำมาหากิน

๔.๕.๑.๓.๒ ภานิตล้านนาที่เกิดจากสภาพแวดล้อม

ภานิตของล้านนาที่เกิดจากสภาพแวดล้อมรอบตัว เช่นสิ่งของที่เป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน สัตว์ พืช เป็นต้น นวนิยายของมาลา คำจันทร์ สะท้อนให้เห็นภานิตของล้านนาที่เกิดจากสภาพแวดล้อม มี ๒ ภานิต คือ “เชื้อแดงไทยมันไต่ขึ้นร้านไม่ได้” และ “เกิดเผื่อตายเลี้ยงหมาหลายเผื่อบ้า”

“ชาติเชื้อแดงไทยมันไต่ขึ้นร้านไม่ได้” แปลว่าพันธุ์แดงไทยยอมไม่ขึ้นร้าน หมายความว่าคนไม่รักดี ใครจะส่งเสริมอย่างไรก็เอาดีไม่ได้ เช่นเดียวกับธรรมชาติของแดงไทยที่ เลื้อยอยู่ตามพื้นดิน แม้จะทำร้านให้ขึ้นก็ขึ้นไม่ได้ ดังปรากฏในนวนิยายเรื่อง **ไพรอำพรางว่า**

“อ๊ะเพี้ยนลูกข้า” นางเถียงสู้ตัวไม่ได้เลยพูดถึงลูกอันเกิดกับผัวเก่า “มันว่าใครฝากผัวมันฝึก คำฝึกขายกับสุ”

“ไอ้มีนะหรือ” ฝ่ายผัวโคลงหัว หัวเราะหึๆอย่างเห็นขำ “บวกเลขลบเลข เอานิ้วดินนิ้วมือ ช่วยนับยังนับไม่ถูก ให้ทำนาแปดไร่ได้ข้าวเท่าไรยังนับไม่ถ้วน เขาผัวเมียคู่นี้**ชาติเชื้อแดงไทยดอกสุ มันไต่ขึ้นร้านไม่ได้**”

(ไพรอำพราง : ๗๒)

อุ้นใจพูดกับนางจำปีภรรยาถึงเรื่องที่นางจำปีฝากบุญมีซึ่งเป็นลูกของนางกับสามีคนเก่าให้อุ่นใจช่วยสอนเรื่องการค้าขาย อุ้นใจบอกว่าบุญมีคิดเลขไม่เก่งแม้จะส่งเสริมอย่างไรก็คง ทำการค้าไม่ได้ อุ้นใจจึงเปรียบบุญมีเป็น “เชื้อแดงไทยมันไต่ขึ้นร้านไม่ได้” เหมือนกับที่ทำร้านให้แดงไทยขึ้นแดงไทยก็ไม่ขึ้น ภาษิต “ชาติเชื้อแดงไทยมันไต่ขึ้นร้านไม่ได้” ออกเสียงเป็นสำเนียงภาษาล้านนาว่า “เจื้อบ่าแตงลายมันตึงบั้งขึ้นซัง”

“เกิดเผือตาย เลี้ยงหมาหลายเผือบ้า” เป็นสำนวนเดียวกับ “เลี้ยงลูกนักเผือตายเลี้ยงหมาหลายเผือว้อ” แปลว่า ยอมสิ้นเปลืองเพื่อประกันความเสี่ยง เช่นการยอมมีลูกหลายๆ คนทั้งที่รู้ว่าต้องสิ้นเปลืองเงินในการเลี้ยงดู ก็ยังดีกว่ามีลูกน้อยแล้วตาย ทำให้ไม่มีลูกเหลือเลย ภาษิตนี้มีในนวนิยายเรื่อง **นกแอ่นฟ้า** ความว่า

หนานแก้วมีพี่น้องสามคน แกเป็นคนสุดท้ายบวชเป็นเณรเมื่ออายุสิบสี่สิบห้าถึงเมื่อเป็นพระอายุได้ยี่สิบสาม ก็สึกออกมาช่วยพ่อทำนา อายุยี่สิบเจ็ดอยู่กินเอากันกับนางอินคำได้ลูกคนแรกก็ตาย คนที่สองคือจันดี คนที่สามที่สี่ตายอีก คนที่ห้าเลี้ยงรอดเป็นตัวคนชื่ออินทร ว่างเว้นมีลูกไปห้าปี ก็ได้ไอ้หล้าออกมา...เกิดเผือตายเลี้ยงหมาหลายเผือบ้า...คำพูดพื้นบ้านว่าไว้อย่างนั้น

(นกแอ่นฟ้า : ๑๙-๒๐)

หนานแก้วแต่งงานกับนางอินคำมีลูกหกคน คนแรกคนที่สามและคนที่สี่ตาย ส่วนคนที่สองคือจันดี คนที่ห้าคืออินทร และคนที่หกคือหล้ายังมีชีวิตอยู่ การที่หนานแก้วมีลูกมากนั้นเหมือนภาษิตพื้นบ้านล้านนาที่ว่า เกิดเผือตายเลี้ยงหมาหลายเผือบ้าหรือเลี้ยงลูกนักเผือตายเลี้ยงหมาหลายเผือว้อ คือหนานแก้วยอมสิ้นเปลืองเพื่อเป็นหลักประกันความเสี่ยงที่ลูกอาจจะตาย ดังนั้นแม้ลูกคนแรก คนที่สาม และคนที่สี่จะตายถึงสามคน แต่ก็ยังเหลือลูกอีกสามคน

๔.๕.๑.๓.๓ ภาษีตล่านานาที่นำมาจากกวีนิพนธ์ของชาวล้านนา

ภาษีตล่านานาที่นำมาจากกวีนิพนธ์ของชาวล้านนาเป็นภาษีที่มาจากคำพญาพรหมที่แต่งโดยพญาพรหม ได้แก่ “ค่อยอยู่ตามน้ำทำไปตามตัวน้ำ ขึ้นเพียงใบบัวหากเพียงนั้น” หมายถึงวางตัวให้เหมาะสมกับฐานะและความรู้ความสามารถ รู้จักประมาณตน ดังนี้

“เมื่อวานแปดคำข้าไปวัด” นางพูดขึ้น “พ่อหลวงกับลุงทากับครูบาเจ้าวัดตกลงกันว่า จะกินสลากเดือนสิบสองแรมนี้คงหมดเงินนำดูอีก”

“ช่างมันเถอะสุ บุญกินบุญทานมันไม่หายไปไหนหรอก ทำชาตินี้ไว้เพื่อชาติหน้า ชาติก่อนสุกับข้าคงทำบุญน้อยชาตินี้มันถึงทุกซ์”

“อย่าให้มันเกินตัวนักก็แล้วกัน” พ่อเฒ่าให้ความเห็น“คำโบราณว่าค่อยอยู่ตามน้ำทำไปตามตัว น้ำขึ้นเพียงใบบัวหากเพียงนั้น อันนี้ออกในคำพญาพรหม” ตะวันสายสูงขึ้นมาทุกขณะ นานแก้วถอดมีด จากฝักเหน็บหลังรัตนเครือหญ้าฉับๆ พ่อเฒ่าแยกตัวห่างออกไปอีกมุมหนึ่ง

(นกแอ่นฟ้า : ๕๕)

นางอินคำสนทนากับนานแก้วผู้เป็นสามีถึงเรื่องงานทานก่วยสลากเดือนสิบสองวันแรมที่จะถึงนี้ โดยคิดว่าคงจะเสียเงินมากกับการทำบุญทานก่วยสลาก นานแก้วไม่คัดค้าน และยังสนับสนุนให้ทำบุญมากๆ พ่อของนานแก้วกลัวว่าลูกชายจะนำเงินที่มีอยู่ไปทำบุญจนหมด จึงยกภาษีจากคำพญาพรหมมาสอนเตือนสตินานแก้วลูกชายว่า “ค่อยอยู่ตามน้ำทำไปตามตัวน้ำ ขึ้นเพียงใบบัวหากเพียงนั้น” เพื่อเตือนว่าไม่ควรทำอะไรเกินตัวคือให้ทำบุญโดยคำนึงถึงฐานะของตนรู้จักประมาณตนเอง

๔.๕.๑.๔ ปริศนาคำทาย

ปริศนาคำทายมาจากความต้องการสนุกสนานในชีวิตประจำวันได้แก่ คำทายเกี่ยวกับพืช คำทายเกี่ยวกับสัตว์ คำทายเกี่ยวกับของใช้ เป็นต้น ในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มีปริศนาคำทายที่เกี่ยวกับอวัยวะและสิ่งไม่มีชีวิต ดังตัวอย่าง

ครั้งนั้นสมัยที่อินทียังเด็กๆ อยู่ที่บ้านหนองหล่ม เด็กๆ ลูกชานาไม่ค่อยไปเรียนหนังสือกันมากนัก ยิ่งหนานาไม่ว่าเด็กเรียนหนังสือหรือเด็กอยู่บ้านต่างมีการมีงานช่วยพ่อช่วยแม่ ช่วยเลี้ยงน้อง ช่วยหาผักห่ม ช่วยเสาะหาปูปลามาแปลงเป็นกับข้าว เด็กนักเรียนเลยไม่ค่อยไปโรงเรียนกันสักเท่าไร

“อะไรเอ่ย บนก็ผาล่างก็ผา งามสามวาตลอดเข้าตลอดออก”

“ลิ้น”

“อะไรเอ่ย ไก่แดงแทงลงช่อง”

“น้ำหมาก”

“อะไรเอ๋ย โกงทั้งหึงขำมทุ่งสามแสน”

“ผิ้อีสุง” เด็ก ๆ แยกแยะออกนอกทุ่งพลางเล่นคำตวยหรือปริศนาคำทาย

(ดาบอุปราช : ๒๕)

ในนวนิยายเรื่องดาบอุปราช อินทรคิดถึงที่สมัยเด็กๆ ที่อยู่บ้านหนองหล่มว่าเมื่อถึงฤดูทำนา เด็กๆ ส่วนมากจะไม่ค่อยได้ไปเรียนหนังสือเพราะต้องช่วยพ่อแม่ทำงานเช่นเลี้ยงน้อง หาผักให้หมู หาปูปลาทำกับข้าว เด็กๆ จึงเล่นทายปริศนากันซึ่งเป็นการทายปริศนาเกี่ยวกับอวัยวะคือ “ข้างบนก็หน้าผาข้างล่างก็หน้าผางสามวาตลอดเข้าตลอดออก” คือ ลิ้น ส่วนปริศนาที่เกี่ยวกับสิ่งไม่มีชีวิต คือ “โค้งขำมทุ่งสามแสน” คือ รุงกินน้ำ และ “ไก่แม่แดงแทงลงช่อง” คือน้ำหมาก

อัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านวรรณกรรมมุขปาฐะที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มี ๔ ประเภท ได้แก่ นิทานท้องถิ่น เพลงกล่อมเด็ก ภาษิต และปริศนาคำทาย นิทานท้องถิ่น ได้แก่ นิทานเกี่ยวกับที่มาของชื่อหมู่บ้าน นิทานเกี่ยวกับที่มาของชื่อวัด นิทานเกี่ยวกับชื่อพันธุ์ไม้ ตำนานแม่น้ำ ตำนานการตัดก้านพลู และตำนานการเกิดของมนุษย์ เพลงกล่อมเด็กหรือที่ชาวล้านนาเรียกว่าเพลงอ้อจา ส่วนมากเด็กๆ จะจดจำมาจากแม่ มีเนื้อหาสะท้อนให้เห็นสภาพสังคม ล้านนา ภาษิต ได้แก่ ภาษิตล้านนาที่เกิดจากประสบการณ์ของผู้สูงอายุ ภาษิตล้านนาที่เกิดจากสภาพแวดล้อม และภาษิตล้านนาที่นำมาจากกวีนิพนธ์ของชาวล้านนา และปริศนาคำทายซึ่งเป็นปริศนาคำทายเกี่ยวกับเครื่องใช้ที่เป็นสิ่งของใกล้ตัว อวัยวะ และสิ่งไม่มีชีวิต

๔.๕.๒ วรรณกรรมลายลักษณ์

วรรณกรรมลายลักษณ์ของชาวล้านนาที่เป็นอัตลักษณ์ในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ คือ วรรณกรรมประเภทคำว ได้แก่ คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ คำวขอเรื่องหงส์หิน คำวขอพญาพรหม และคำวขอเรื่องเต้าน้อยของคำ

๔.๕.๒.๑ คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ

คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำเป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมในล้านนา ประครอง นิมมานเหมินท์ (๒๕๑๗ : ๑๔๑) อธิบายถึงวรรณกรรมเรื่องคำวขอเจ้าสุวัตรนางบัวคำ ว่า “เป็นวรรณกรรมที่มีชื่อเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายเรื่องหนึ่งในภาคเหนือ แม้เรื่องค่อนข้างสับสนมีการต่อสู้กับยักษ์ ได้ลูกสาวเจ้าเมืองต่างๆ เป็นชายาแบบเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ทั่วไป แต่ก็มีรสสนุก ไพเราะ ชาบซึ้งและมีคติอยู่หลายตอน”

อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๔๖ : ๕๑๕-๕๑๖) กล่าวถึงเนื้อเรื่องย่อโดยสังเขปของคำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ สรุปได้ดังนี้ พระอาทิตย์เป็นกษัตริย์ครองเมืองพาราณสี มีมเหสีชื่อนางจันทเทวี ไม่มีโอรสจึงโปรดให้นางจันทเทวีทำบุญรักษาศีลจนทำให้ทิพยอาสน์ของพระอินทร์ร่อนกระด้าง พระ

อินทร์จึงอัญเชิญพระโพธิสัตว์ลงมา นางจันทเทวีฝันว่าพระอินทร์นำเอามะพลับทองมายื่นให้นางกิน นางกินแล้วทิ้งเม็ดลงดิน แม่ม้าแก่ตัวหนึ่งมากิน โหรจึงทำนายว่านางจะได้โอรสผู้ประเสริฐจากสวรรค์ มีอำนาจมาก แต่จะต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองเพื่อไปหาคู่ครองแล้วจะกลับมาภายหลัง เมื่อนางจันทเทวีประสูติพระโอรส พระอาทิตย์ตั้งชื่อว่าเจ้าสุวัตร วันที่เจ้าสุวัตรประสูติในโรงม้าม้าเกิดหนึ่งตัวจึงถือเป็นม้าคู่บารมีของเจ้าสุวัตรชื่อว่ากัณฐกะ เมื่อเจ้าสุวัตรโตเป็นหนุ่มพระบิดาจะหาชายาให้ก็ไม่เป็นที่ถูกใจจึงขอลาจากเมืองไปหาคู่

ฤาษีคนหนึ่งบำเพ็ญตบะอยู่ในป่า วันหนึ่งเห็นดอกบัวดอกหนึ่งมีขนาดใหญ่กว่าปกติ และสะเทือนไหวไปมาทั้งที่ไม่มีลมพัด จึงเก็บดอกบัวดอกนั้นมาและพบเด็กผู้หญิงคนหนึ่งจึงนำมาเลี้ยงและตั้งชื่อว่านางบัวคำ เมื่ออายุย่างเข้าวัยรุ่นฤาษีเห็นว่านางไม่ควรอยู่ใกล้ตนเพราะจะเป็นศัตรูต่อพรหมจรรย์จึงสร้างศาลาให้นางอยู่ วันหนึ่งนางเห็นสัตว์ทั้งหลายมีคู่แต่ตนเองไม่มีจึงร้องพวงมาลัยอธิษฐานหาคู่ครอง พวงมาลัยไหลทวนน้ำเข้าสวมมือเจ้าสุวัตร เจ้าสุวัตรอยากพบเจ้าของพวงมาลัยเมื่อพบกันรักกันฤาษีจึงยกนางให้ ทั้งสองอยู่ปรนนิบัติฤาษี วันหนึ่งพญายักษ์เวรามาตีเห็นม้าจากเมืองมนุษย์เหาะข้ามเมืองของตนทุกวันก็ไม่พอใจจึงเหาะไปจับม้ากัณฐกะมาขังในคอกเหล็ก เจ้าสุวัตรและนางบัวคำเข้าป่าหาอาหาร พรานป่าคนหนึ่งเห็นนางบัวคำสวยอยากได้นาง จึงใช้ธนูยิงเจ้าสุวัตรตายและฉุดนางบัวคำไปเป็นภรรยาแต่นางไม่ยอม เมื่อพรานป่าเข้าใกล้นางก็รู้สึกร้อนเหมือนไฟ วันหนึ่งนางนวดจนพรานหลับจึงใช้ดาบฟันพรานตาย แล้วออกเดินทางกลับอาศรมแต่นางจำทางไม่ได้ ซึ่งขณะนั้นนางตั้งครรภ์ได้ ๗ เดือน

ฤาษีเห็นว่าเจ้าสุวัตรและนางบัวคำไม่กลับก็ออกตามหา พบเจ้าสุวัตรนอนตายจึงชุบชีวิตให้และมอบดาบศรีกัญไชย ธนูวิเศษ ยาชุบชีวิต และสอนคาถาอาคมต่างๆ เจ้าสุวัตรลาฤาษีออกตามหานางบัวคำ ได้พบนางสมุททชาซึ่งเป็นเงือกถูกพรานฆ่าตาย เจ้าสุวัตรชุบชีวิตให้นางและได้นางเป็นชายา ต่อจากนั้นก็เดินทางไปถึงเมืองพญายักษ์เวรามาติ เจ้าสุวัตรพบนางสิวดีในแม่น้ำและได้นาง นางช่วยให้เจ้าสุวัตรได้กับนางสูกะรักน้องสาวของพญายักษ์เวรามาติ จากนั้นเจ้าสุวัตรจึงขอให้นางพาไปหาม้ากัณฐกะและฆ่าพญายักษ์เวรามาติตาย แล้วขี่ม้ากัณฐกะเหาะไปตามหานางบัวคำ นางสูกะรักจึงออกติดตาม ขณะเดินทางพบครุฑจับนาคกินจึงใช้ธนูยิงครุฑตาย พญานาคจึงยกนางสุคันธิดาให้ เจ้าสุวัตรหลงนางมากจนม้ากัณฐกะต้องเตือนสติเพื่อให้เจ้าสุวัตรออกตามหานางบัวคำ

ส่วนนางบัวคำเดินทางมาถึงฝั่งน้ำพบพ่อค้าเรือสำเภาแล่นผ่านมาจึงรับนางมาด้วย เมื่อนางบัวคำทราบพ่อค้าพอใจในตัวนางจึงออกอุบายจัดงานเลี้ยงที่ชายหาด ทุกคนเมาหลับนางจึงยัดเรือแล้วหนีไป เป็นขณะเดียวกับที่นางสูกะรักเหาะตามหาเจ้าสุวัตรอ่อนแรงตกลงในแม่น้ำ นางบัวคำจึงช่วยไว้และทราบความจริงจึงร่วมกันตามหาเจ้าสุวัตร ต่อมานางบัวคำคลอดบุตรเป็นชายชื่อทุกขกุมาร อยู่ที่ดอนทรายกัณธนางบัวคำตาย นางสูกะรักจึงพาทุกขกุมารเดินทางต่อ นางเทพธิดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เคยผูกพันกับเจ้าสุวัตรเนรมิตเมืองไว้ในป่า เมื่อนางสูกะรักเดินทางมาถึงได้คลอดบุตรเป็นชายชื่อไฉยา เมื่อพญาจัมปาพาเสด็จประพาสป่ามาพบนางบัวคำจึงให้

หมอบนางบัวคำพื้นแล้วรับเป็นธิดาบุญธรรม นางบัวคำให้ช่างสร้างศาลาและเขียนภาพประวัติของตนกับเจ้าสุวัตรและให้คนคอยดูว่าใครดูรูปแล้วมีอาการผิดปกติให้มาบอกนาง ส่วนเจ้าสุวัตรชุบชีวิตช้างเผือกมงคลหัตถิ ช้างสำนักบุญคุณจึงพาเจ้าสุวัตรมาพบนางเทพธิดาที่มาเนรมิตเมืองได้พบนางลูกกระรอกและลูกๆ เจ้าสุวัตรได้นางเทพธิดาเป็นชายาอีก แล้วเดินทางตามหานางบัวคำ ได้พบนางจึงพานางมาไว้ที่เมืองเนรมิต แล้วพานางสมุททชา สุคันธา และนางกนิรี มารวมกันที่เมืองเนรมิต จากนั้นฤาษีจึงเสกม้าเนรมิตให้เจ้าสุวัตรและชายาทั้งหมดหะกลับเมืองพาราณสี

คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาตำนานวรรณกรรมที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ปรากฏเพียงบางตอนหรือบางส่วนของเรื่องหรืออาจจะปรากฏเฉพาะชื่อตัวละคร คำวขอเจ้าสุวัตรนางบัวคำเป็นวรรณกรรมของชาวล้านนาและเป็นเสมือนส่วนหนึ่งในชีวิตของชาวล้านนา ตัวละครที่เป็นชาวล้านนาจะจำคำวขอเรื่องนี้ได้และนำมาเปรียบเทียบกับชีวิตของตน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“มีงเสียงดี มีงจ้อยใส่หูสับทสองบทเถาะเสียวถึง” ตัดตีนเตงกันเชิงหยอกเชิงเฝ้า ชุ่นมัวเศรำหมองค้ำคาในอารมณ์อยากสลัดหลุด อยากรุ่งใจเป็นอื่น จึงให้เพื่อนขับเอื้อนให้ฟัง คนตามหลังคอนหน้าไม้พาดป่าสบายๆ กระอือกระแอมแล้วจ้อยหรือขับสำเนาพื้นบ้านเรื่องเจ้าสุวัตรบัวคำ นางบัวคำเป็นสาวอ่อนน้อยเกิดในดอกบัวคำหรือบัวทอง พ่อฤาษีเก็บมาเลี้ยงไว้ เจ้าสุวัตรเป็นลูกพญาเจ้าเมืองขี้มังกัณฐกะเหาะผ่านมาแล้วร่อนลงดงลึก ทั้งสองพบกันรักกันแล้วพากันกลับบ้านกลับเมือง วันหนึ่งโจรป่าฆ่าเจ้าสุวัตรแล้วแย่งนางบัวคำไป

“พอแล้วมีง พอแล้ว” อุ่นเมืองรู้สึกเสียดแทงในอก “ไม่ต้องจ้อยแล้ว”

“ทำไมวะ ตะกี้บังคับจ้อยอยู่หยกๆ”

“กูบอกว่าพอก็พอ มีงไม่ต้องถาม” ผ่านหุบทากเต็น สองเสียวเหนียวแน่นไต่ตีนตามทางน้อยในหุบห้วยน้ำหลาก นกใหญ่นกน้อยบินลอร่อนร้อง นกหว้าคู่หนึ่งคลอเคล้าเอาใจกัน ตัวผู้ขนยาวพ่อนอวดตัวเมียนางเมีย ชม้อยชม้ายมายเมียงเอียงคอเหมือนคนเอียงแก้ม นึกถึงนวลแก้มเนื้อเนียนละเอียดตั้งผิวปรางสุก ร้อนวুবวบขึ้นมาในใจ ไม่อยากคำนึงถึงสิ่งใดแล้ว อยากรกลายเป็นโจรป่าฆ่าเจ้าสุวัตรชิงนางบัวคำ

(สร้อยสุคันธา : ๑๗๑)

ขณะเดินทางเข้าป่า ถึงจ้อยคำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรกับนางบัวคำ เริ่มตั้งแต่นางบัวคำยังเป็นเด็กที่อยู่ในดอกบัวจนกระทั่งฤาษีมาพบจึงนำมาเลี้ยง ส่วนเจ้าสุวัตรเป็นลูกกษัตริย์ขี้มังกัณฐกะเหาะผ่านมา ได้พบนางบัวคำและรักกัน เจ้าสุวัตรพานางบัวคำกลับบ้านเมือง ระหว่างทางพบโจรป่าโจรป่าฆ่าเจ้าสุวัตรและพานางบัวคำไป เมื่อถึงจ้อยถึงตอนนี้อุ่นเมืองกับบอกให้หยุดจ้อย เพราะในขณะนี้อุ่นเมืองรู้สึกอยากเป็นโจรป่าชิงฝ่ายคำมาจากแสงชาย เพราะอุ่นเมืองรักฝ่ายคำภรรยาของแสงชาย สะท้อนให้เห็นว่าคำวขอเรื่องนี้เป็นคำวขอที่อยู่ในใจชาวล้านนา เมื่อช่วงชีวิตหนึ่งมีเหตุการณ์คล้ายกับคำวขอก็นำมาเปรียบเทียบกับกัน

เหมือนนางบัวคำ สะท้อนให้เห็นว่าคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรกับนางบัวคำว่าเป็นวรรณกรรมที่ชาวล้านนาประทับใจและจดจำได้ จึงสามารถนำมาเปรียบเทียบกับชีวิตจริงได้

ชาวล้านน่ายังจดจำดาบศรีภักไชยซึ่งเป็นของวิเศษของเจ้าสุวัตรที่ถาถมอบให้ ดังปรากฏในนวนิยายเรื่อง**ไพร่อำพราง** อุณโณพ่อของพรหมลือเปรียบพระยัดกับดาบศรีภักไชยของเจ้าสุวัตรว่ามีความวิเศษเหมือนกัน ต่างกันที่ดาบศรีภักไชยของเจ้าสุวัตรมีเฉพาะในนิทานเท่านั้น แต่พระยัดมีอยู่จริง

“พ่อบอกเอ็งแล้ว พระยัดเป็นของดีวิเศษสุดดินสิ้นฟ้า สุดแต่ศรีภักไชยดาบกล่าก็ยังไม่เท่า พระยัดเป็นของมีจริง แต่ดาบศรีภักไชยมีแต่ในนิทาน” ยืนมือตบไหล่ลูก บอกกล่าวรวบรวมเหมือนส่ายตาให้ลูกมั่นใจ

(ไพร่อำพราง : ๑๕๐)

นอกจากนี้ยังปรากฏว่าชาวล้านนาเชื่อตัวละครในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำมาตั้งชื่อ ดังข้อความในนวนิยายเรื่อง**เด็กบ้านดอย**

“อ๊ผ้นมันตัดหน้าเรา” ไฉยาเพื่อนคู่หูกระซิบ ไฉยาอยู่บ้านติดกับมงคลมันตัวโตกว่ามงคลมากนักอายุก็มากกว่าด้วย คงจะเท่าๆกับอ๊ผ้น ทั้งสามเป็นเพื่อนร่วมชั้นเรียนเดียวกัน “ช่างมัน มะกอกไม่ใช่จะมีต้นเดียว” มงคลเร่งฝีเท้า ไฉยาหรือไฉยาตามติดๆ

(เด็กบ้านดอย : ๒)

ในนวนิยายเรื่องนี้ ไฉยา เป็นชื่อตัวละครที่เป็นเพื่อนสนิทของมงคล ไฉยาเป็นชื่อตัวละครที่ปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรกับนางบัวคำเป็นลูกของนางสุกกระรักน้องสาวของพญาภิรักษ์เวรมติกับเจ้าสุวัตร

๔.๕.๒.๒ คำขอเรื่องหงส์หิน

อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๒๘ : ๓๓๗) กล่าวถึงความนิยมของคำขอหงส์หินในล้านนาว่าเรื่องหงส์หิน หรือ หงส์ผาคำ เป็นเรื่องที่นิยมกันมากทั้งรูปโคลง คำขอ คำธรรม หรือสำนวนเทศน์จากความนำในเรื่องคำขอหงส์ผาคำของพระยาโลมาวิสัยนั้นกล่าวว่าป็นชาดกที่ได้เค้ามาจากเรื่องสักกที่ปนี ซึ่งสำรวจหาธรรมชาติเรื่องนี้ไม่พบ

อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๒๘:๓๓๗) กล่าวถึงเนื้อเรื่องย่อโดยสังเขปของคำขอเรื่องเจ้าหงส์หิน สรุปได้ว่า พระราชาเจ้าเมืองพาราณสีมีมเหสีเอกชื่อนางวิมาลา และมีมเหสีรองอีกหกคนต่อมามเหสีทั้งเจ็ดตั้งครุฑ มเหสีรองทั้งหกคลอดพระโอรสก่อนนางวิมาลาพระโอรสในครรภ์ของนางวิมาลาเป็นพระโพธิสัตว์ เมื่อนางวิมาลาคลอดพระโอรสก็ถูกมเหสีรองทั้งหกคนแกล้งนำลูกของนางไป

ทิ้งไว้ได้ปราสาทแล้วเอาลูกสุนัขมาแทน แล้วทูลฟ้องพระราชานาง วิมาลาคลอดลูกเป็นสุนัข พระราชาจึงขับไล่นางและลูกสุนัขไปอยู่กับตายายที่สวนดอกไม้นอกเมือง พระอินทร์ทราบจึงเหาะมา รับไปเลี้ยงไว้บนสวรรค์ เมื่อพระโพธิสัตว์โตขึ้นพระอินทร์จึงเล่าความจริงให้ฟังและเนรมิตก้อนหินให้เป็นหงส์กับดาบวิเศษ ให้พระโพธิสัตว์ไปหานางวิมาลาที่สวนดอกไม้

พระโอรสของมเหสีรองทั้งหกคนได้นำทองคำมาทำเป็นลูกสะบ้า พระโพธิสัตว์อยากเล่นแต่ไม่มีลูกสะบ้าทองคำ นางวิมาลาจึงไปเอาลูกสะบ้าสนิมแดงมาให้โดยพนันว่าหากชนะก็มีสิทธิ์ได้สะบ้าทองคำ หากแพ้จะยอมเป็นทาสของพระโอรสของทั้งหกปรากฏว่าพระโพธิสัตว์ชนะ

วันหนึ่งนางยักษ์ที่อยู่นอกเมืองพาราณสีไปจับคนที่ประตูเมืองกิน พระโพธิสัตว์ออกมาพบและฆ่ายักษ์ตายแต่ไม่ได้บอกใคร วันรุ่งขึ้นพระโอรสของมเหสีรองทั้งหกสงสัยจึงถามพระโพธิสัตว์ในขณะที่เล่นสะบ้า เมื่อทราบความจริงพระโอรสทั้งหกขอให้พระโพธิสัตว์ไม่บอกความจริงกับใคร โดยตกลงกันว่าให้พระโอรสทั้งหกเป็นผู้ฆ่ายักษ์แล้วพระโพธิสัตว์จะได้รับทองเป็นรางวัล พระโอรสทั้งหกจึงไปกราบทูลพระราชานางว่าพวกตนเป็นผู้ฆ่ายักษ์ พระราชาคิดว่าพระโอรสคนใดคนหนึ่งนอกคนจะต้องเป็นพระโพธิสัตว์ จึงใช้ให้ไปตามหาพระเจ้าย่าที่ถูกพวกยักษ์ลักพาตัวไป และคาดโทษว่าหากพาพระเจ้าย่ากลับมาไม่ได้จะถูกประหารชีวิต พระโอรสทั้งหกจึงขอให้พระโพธิสัตว์ไปด้วย พระโพธิสัตว์ซึ่งหึงขำมหาสมุทรไปอีกฝั่งแต่พระโอรสทั้งหกและกองทัพข้ามไปไม่ได้

พระโพธิสัตว์ซึ่งหึงไปพบปราสาทพระยายักษ์ซึ่งมีธิดาชื่อนางมุขุตีจึงได้นางเป็นชายา และนางเพื่อเดินทางต่อ จากนั้นมาพบปราสาทของกุมภภัณฑ์ซึ่งมีธิดาชื่อจุฬคันธาและได้นางเป็นชายา แล้วนางเพื่อเดินทางต่อไป พบปราสาทพระยายักษ์ซึ่งมีธิดาชื่อสรุจันทาและได้นางเป็นชายาคนที่สามแล้วนางเพื่อเดินทางต่อไป แล้วได้พบที่อยู่ของอมมนุษย์ที่ลักพาเจ้าย่าไปจึงพาเจ้าย่าซึ่งหึงกลับ เมื่อเดินทางมาถึงปราสาทของชายาทั้งสาม นางทั้งสามก็ลาพระบิดาแล้วอธิษฐานว่าหากเป็นชายาจริงขอให้ปราสาทเหาะตาม ซึ่งปราสาททั้งสามก็เหาะตามไปอยู่ฝั่งตรงข้ามที่พระโอรสทั้งหกและกองทัพรออยู่ เมื่อพระโอรสทั้งหกได้ตัวพระเจ้าย่าแล้วก็ช่วยกันฆ่าพระโพธิสัตว์แล้วยกกองทัพกลับเมือง ชายาทั้งสามของพระโพธิสัตว์สงสัยจึงพากันออกตามหาและพบศพพระโพธิสัตว์ พระอินทร์จึงแปลงกายเป็นชายหนุ่มมาลองใจว่านางทั้งสามจะมั่นคงต่อพระโพธิสัตว์หรือไม่ แล้วแสดงตัวและช่วยชุบชีวิตพระโพธิสัตว์และพาไปอยู่กับตายายและแม่ที่สวนดอกไม้ ในงานฉลองสมโภชพระเจ้าย่า พระโพธิสัตว์มาร่วมงานด้วย เมื่อพระเจ้าย่าเห็นพระโพธิสัตว์จึงให้เข้าเฝ้า พระราชาทราบความจริงจึงประหารมเหสีรองและพระโอรสทั้งหกแล้วจัดกระบวนเกียรดิยศไปรับนางวิมาลากลับเมือง ให้พระโพธิสัตว์ครองเมืองต่อไป

คำวชเรื่องหงส์หินปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ เพียงบางตอนหรือบางส่วนของชาวล้านนาประทับใจ ได้แก่ ตอนคลอดเจ้าหงส์หินและตอนเจ้าหงส์หินออกตามหา

เนื้อเรื่องตอนคลอดเจ้าหงส์หิน พระมเหสีรองทั้งหกกลั่นแกล้งนำสุนัขมาเปลี่ยนกับเจ้าหงส์หิน เป็นตอนที่ชาวล้านนานิยมมาก คณะลิเกนำมาเล่นเพราะมีคนชอบดู ดังนี้

เข้าดงป่าไม้
 ใบหล่นสอยสอย
 ง่อมหาจอยวอย
 คนฮักของข้า

เพลงพื้นบ้านบอกความว่า : เข้าดงป่าไม้ ใบไม้หล่นผล้อยๆ ชวนคิดถึงคนรัก...เมืองคำ
 ขับเพลง จบยาซึกก็ถามขึ้น

“เพลงอะไร?”

“ไม่ใช่เพลงหรือเขาเรียกว่าจ้อย” เขาบอก “มันเป็นบทผมดง ข้าจำมาจากลิเก
 เรื่องเจ้าหงส์หิน”

“เจ้าหงส์หินเป็นใคร?”

“ก็เป็นพระเอกซี” เมืองคำตอบที่อ้อๆ “เจ้าหงส์หินเป็นคนเก่งปราบยักษ์ปราบมาร
 ได้ อายุสิบหก รู้จักหาเลี้ยงแม่แล้ว”

“แล้วพ่อมันไปไหน?”

“พ่อมันเป็นเจ้าเมืองแต่ไล่แม่มันหนี แกล้งอยากฟังอีกไหมข้ายังจำได้อีกบทนะ”

“ฟังสิ ข้าชอบฟัง เพราะดี”

เมืองคำทำกระอือกระแอมก่อนขับ อายุสิบสี่แล้วส้อมเสียงเริ่มแตกหัว ถึงตอนที่
 ต้องโหนเสียงขึ้นสูงก็ไปได้ไม่สุดเสียง กระนั้นยาซึกก็ยังคงคิดว่าเพราะอยู่ดี

วิมาลา	พิมพานาฏน้อย
ได้ทุกขโศกต้อง	กายา
เกิดลูกน้อย	ข้ากลายเป็นหมา
เพราะกรรมนางมา	ได้มาตอบโต้

“นางเกิดลูกเป็นหมาหรือ?”

“ฮือ ลิเกว่าอย่างนั้นแต่ความจริงไม่ใช่หรือก เมียน้อยเจ้าเมืองอิจฉานางเลยเอา
 ลูกหมามาเปลี่ยนเจ้าเมืองหลงเชื่อว่านางคบชู้กับหมาเลยไล่นางออกจากเมืองไป”

(ลูกป่า : ๓๕-๓๖)

เมืองคำจ้อยบทผมดงที่จำมาจากคำขอเจ้าหงส์หินให้ยาซึกฟัง เจ้าหงส์หินเป็น
 พระเอกของเรื่องเก่งกาจสามารถปราบยักษ์ได้ อายุสิบหกก็เลี้ยงแม่ได้แล้ว เจ้าเมืองพ่อของเจ้า
 หงส์หินไล่แม่ของเจ้าหงส์หินออกจากเมืองเพราะเมียน้อยอิจฉานางวิมาลาจึงนำลูกสุนัขมาเปลี่ยน
 เมืองคำจำเรื่องมาจากการดูลิเก เรื่องราวตอนนี้นักเลงนิยมนำมาเล่น ดังปรากฏในเรื่องไอ้ค่อม
 ด้วยดังนี้

“เมื่อไรพระเอกจะออกนะ” บัวซอนซุบซิบพอได้ยินกันสองคน ลิเกเล่นแล้ว เจ้าเมืองรำป้อ
 เอวคดเอวอแล้วค่อยๆ โหยงจีบผ้าถุงพับขาบนตั้ง ตัวแสดงสองสามคนโผล่หน้าออกหลิ่วเวที
 ส้ารวจดูผู้ชม คงไม่ใช่พระเอกหรือก ตัวนั้นหน้าทะเล้นๆ คงเป็นตัวตลก อีกสองคนก็น้ำจืดๆ
 เหมาะจะเป็นเสนามากกว่า ลิเกดำเนินเรื่องไปเอื่อยๆ จับความตั้งแต่เจ้าเมืองมีเมียมาก เมีย

หลวงซื้อวิมาลา เจ้าเมืองอยากได้ลูกจึงประกาศว่าเมียคนใดให้กำเนิดลูกชายสมบัติจะตกกับลูกคนนั้น เมียน้อยทั้งเจ็ดจึงไปจ้างมดถ่อหมอม้าทำพิธี ส่วนวิมาลาคนงามกลับห่มขาวห่มขาวรักษาศีลภาวนาครบถ้วนเจ็ดวันแท่นแก้วศิลาคำของพระอินทร์ก็แข็งกระด้าง พระอินทร์ส่องแว่นทิพย์ลงมาโลกมนุษย์ก็รู้ว่า เป็นเพราะอาณิสสงอุโบสถศีลของนางวิมาลา พระอินทร์จึงไปอัญเชิญพระโพธิสัตว์หน่อพระเจ้าลงมาจุติในครรภ์นางวิมาลา ครั้นถึงถ้วนกำหนดทศมาส นางก็ให้กำเนิดทารกชายสมบูรณ์พร้อมลักษณะมงคลครบถ้วน แต่นางทั้งเจ็ดอิจฉา นางหนึ่งปิดตานางไว้ นางสองเอาลูกหามาเปลี่ยน นางสามเอาเลือดคลูกหมา นางสี่ไปบอกเจ้าพญา นางห้าเอากุมารน้อยทิ้งลงช่องแต่พระอินทร์เอาพานคำมารองรับ แล้วพาไปเลี้ยงบนฟ้า เจ้าเมืองมาเห็นก็ขับนางวิมาลาออกไป..

(ไอ้ค่อม : ๒๓-๒๔)

ในเรื่องเป็นคำขอเรื่องเจ้าหงส์หินตอนที่เจ้าเมืองมีเมียหลายคน นางวิมาลาเป็นเมียหลวง เจ้าเมืองอยากมีลูกจึงประกาศว่าหากเมียคนไหนได้ลูกชายสมบัติจะตกกับลูกคนนั้น เมียน้อยทั้งเจ็ดจึงไปจ้างหมอม้าทำพิธี ส่วนนางวิมาลาถือศีลภาวนาครบเจ็ดวันแท่นแก้วศิลาทองคำของพระอินทร์ก็แข็งกระด้าง พระอินทร์จึงให้พระโพธิสัตว์ลงมาจุติในครรภ์นาง เมื่อครบกำหนดจึงคลอดลูกเป็นผู้ชายที่มีลักษณะมงคลครบถ้วน นางทั้งเจ็ดอิจฉาจึงร่วมมือกันนำลูกสุนัขมาเปลี่ยน และนำลูกชายของนางไปทิ้งแต่พระอินทร์นำไปเลี้ยงบนสวรรค์ ส่วนนางวิมาลาถูกขับไล่ออกจากเมือง จะพบว่าคณะลิเกนิยมนำตอนนี้มาเล่นเพราะเป็นตอนที่ผู้ชมประทับใจและชื่นชอบ โดยอาจเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางตอน เช่น เดิมมีเหสีรองมี ๖ คน แต่ในลิเกมี ๗ คน เป็นต้น

ตอนเจ้าหงส์หินออกตามหาย่าเป็นอีกตอนหนึ่งที่ชาวล้านนาประทับใจ เพราะเนื้อหาตื่นเต้นสนุกสนาน ดังปรากฏในเรื่อง**เด็กบ้านดอยว่า**

ย่านอนพึ่งพาบนฟูก ลมพัดมาเบาๆ หอมกลิ่นดอกไม้มาอ่อนๆ วิธีเล่นิทานของย่าไม่เหมือนคนอื่นกล่าวคือย่าจะท่องออกมาเป็นคำในตอนที่มีนประทับใจย่า และมันก็ซึมแทรกเข้าสู่ระบบการจดจำของเด็กน้อยโดยไม่มีใครคอยถือไม้เรียวบังคับ

เข้าดงป่าไม้

ใบหล่นสอยสอย

ง่อมหาจอยวอย

คนฮักของข้า

จากคำเจ้าหงส์หิน ตอนที่เจ้ากุมารน้อยออกตามหาย่าที่ถูกยักษ์ลัก

(เด็กบ้านดอย : ๓๐)

ย่าอ่านคำขอตอนที่เจ้าหงส์หินออกตามหาพระเจ้าย่าที่ถูกยักษ์จับตัวไปให้มงคลฟังมงคลชอบมากเพราะตื่นเต้นน่าสนใจ เนื้อเรื่องตอนนี้เป็นการผจญภัยในป่า พระเอกซึ่งหงส์ได้พบกับยักษ์ ต่อสู้กับยักษ์ และได้นางเป็นชายา ทั้งหมดนี้ทำให้เด็กเกิดจินตนาการ และรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลิน

ชื่อตัวละครในคำวขอเรื่องเจ้าหงส์หิน ได้แก่ นางมุขวดี นางสะหลีกันธา นางสุร
กัญญา และลักษณะนิสัยความเจ้าชู้ของเจ้าหงส์หิน มีปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ดัง
ตัวอย่างต่อไปนี้

มาพบน้องนวลละอองแรกเห็น

ผิวพักรตร์ผุดผ่องดั่งจันทร์เพ็ญ

อยากจะเป็นคู่ครองแม่น้องนาง

บทร้องของเจ้าหงส์แ้วในหู มันคือบทโลมนางตอนพระเอกกับนางมุขวดีลูกสาว
ยักษ์ เขาไม่ได้เกี้ยวนางคนนั้นหรอก เขาเกี้ยวเธอต่างหาก หูตาพราวระยับปานจะหยาดหยดที่
สื่อแนะถึงกันมันบอกให้รู้เขาจะรักเธอจริงไหมหนอ เจ้าหงส์หินได้นางมุขวดีแล้วในคืนนี้ พรุ่งนี้
เขายังจะมีนางสะหลีกันธากับนางสุรกัญญาอีก แล้วคนที่สวมบทบาทเล่นนอกจากนางแสงหล้า
แล้วเขาจะมีนางอื่น ๆ อีกไหม

(ไฉ่ค้อม : ๓๑-๓๒)

ในนวนิยายเรื่องไฉ่ค้อม แสงหล้านึกถึงพระเอกโลกที่ตนชอบขณะดูลิเกเรื่องคำวขอ
เจ้าหงส์หิน ตอนเจ้าหงส์หินเกี้ยวพาราสีนางมุขวดีลูกสาวยักษ์นั้นแสงหล้ารู้สึกว่พระเอกลิเกไม่ได้
เกี้ยวนางเอกลิเกแต่กำลังเกี้ยวพาราสีตนเพราะพระเอกลิเกสงสาตาให้เธอ การที่แสงหล้าคิดถึงชื่อ
นางมุขวดี นางสะหลีกันธา และนางสุรกัญญา สะท้อนให้เห็นว่าชาวล้านนาจดจำตัวละครเหล่านี้ได้
และนำลักษณะนิสัยที่เด่นชัดของตัวละครในเรื่องมาเปรียบเทียบกับบุคคลที่พบเห็น

๔.๕.๒.๓ คำวขอพญาพรหม

คำวขอพญาพรหมแต่งขึ้นโดยพญาพรหมกวีชาวล้านนา เนื้อหานำมาจากชีวิตจริง
ของท่านในช่วงเวลาที่นางชมภรรยาของท่านหนีจากไป มณี พยอมยงค์ (๒๕๑๖ : ๑๑๐-๑๑๕)
อธิบายประวัติความเป็นมาของคำวขอพญาพรหมว่า พระยาพรหมเป็นกวีชาวล้านนา เป็นบุตรของ
แสนเมืองมาผู้ดูแลคลังของเจ้าหลวงลำปาง เดิมชื่อพรหมินทร์ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๕ เมื่ออายุ
ประมาณ ๒๕-๒๖ ปี ได้ลาสิกขาบท บิดาจึงนำตัวไปฝากเป็นศิษย์ของพระยาโลมาวิสัย พระยาพรหม
รับราชการในราชสำนักเจ้าหลวงลำปาง ต่อมาเจ้าหลวงลำปางสั่งให้พระยาพรหมไปซื้อช้างที่เมือง
แพร่แต่พระยาพรหมเอาเงินไปเล่นการพนันจนหมด เมื่อถูกทวงถามจึงแต่งคำวซื้อช้างขี้ต บรยาย
ว่าช้างที่ว่านั้นเป็นช้างอัปมงคลส่งไปลำปางเป็นคำตอบ พระยาพรหมกลับลำปางไม่ได้ต้องหนีอาญา
ไปอยู่ที่เมืองแพร่และเป็นที่กวีในราชสำนัก ต่อมาพระยาพรหมเป็นชู้กับนางสนมเจ้าหลวงแพร่จึงถูกจับ
และเตรียมประหารชีวิต เจ้าอุปราชคำวสาขอร้องเจ้าหลวงให้รอลงอาญาไว้จนกว่าพระยาพรหมจะ
แต่งคำวฮ่ำดำหัวเจ้านายเสร็จก่อน ต่อมาพระยาพรหมหนีออกจากคุกและพาศรีชมไปอยู่ด้วยที่
อุตรดิตถ์ วันหนึ่งพระยาพรหมไปทวงหนี้ที่บ้านทุ่งยังกลับมาพบว่าศรีชมหนีไปทำให้พระยาพรหม

เสียใจมาก จึงแต่งเพลงยาวให้ศรีชมเรียกกันว่า คำวสีบท หรือ คำวร้านางชม ซึ่งเป็นผลงานที่มีชื่อเสียงที่สุดของพระยาพรหม แต่งด้วยความสะเทือนใจเพราะรักไม่สมหวัง

นวนิยายเรื่องเจ้าจันทน์ผมหอม : นิราศพระธาตุนิรันธร์แขวนปรากฏคำวขอพญาพรหม เมื่อเหตุการณ์ในชีวิตของตัวละครคล้ายเนื้อหาในคำวก็จะนำมาเปรียบเทียบกับชีวิตของตนดังนี้

พี่รักน้อง	รักแท้รักหลาย
ความสุขสบาย	บ่เคยหาได้
แรมรอนนอนหนาว	เดือนดาวต่างได้
ถึกเถื่อนแทนเรือนผ่อนพัก	
น้ำค้ำน้ำเหมย	แทนผ้าห่มรัด
กอดอกนอนดินสะท้าน	
หวังเก็บเงินหอม	ออมได้พอล้าน
พาจอมนาฏเจ้าจรไพร	
บ่มีกนาฏน้อง	คำปล้องเปลี่ยนใจ
ลับลิ้นไป	กับพ่อเลี้ยงเฒ่า
บ่มีกว่าใจ	เป็นบัวไหวเหง้า
ไหวหวั่นเพื่อนรักพิน	
ยังนึกว่าเป็น	บัวทองฟองพิน
ควรแต่ไหวพุทธา	
น้องละพี่แล้ว	เจ้าแก้วกลีบหนา
บัวหลวงร่วงลา	สลดเหี่ยวแห้ง
เปรียบเหมือนบัวชม	ละพรหมตายแห้ง
ไปหลงเงินทองม่านเจียว	

เจ้าพี่ เจ้าหาว่าน้องเป็นบัวไหวเหง้าไปเสียแล้ว ว่านางนาฏแก้วกลายเป็นบัวชมหลงลมพ้อเจียวเงินใหญ่ หนีจากพญาพรหมยากไร้ไปอยู่กินกับม่านเจียวเงินหนาเสียแล้ว

(เจ้าจันทน์ผมหอม : นิราศพระธาตุนิรันธร์แขวน : ๗๔-๗๕)

เจ้าหล้าอินทะเขียนคำวพญาพรหมตอนพญาพรหมพำร่ำพรณถึงนางชมหนีตามพ่อค้าชาวพม่า เพื่อตัดพ้อเจ้าจันทน์เพราะเข้าใจผิดว่าเจ้าจันทน์เห็นพ่อเลี้ยงมีเงินมากกว่าจึงจะไปแต่งงานกับพ่อเลี้ยง เช่นเดียวกับนางชมภรรยาของพญาพรหมหนีตามพ่อค้าชาวพม่าที่ร่ำรวยไป การที่เจ้าหล้าอินทะเขียนคำวส่งถึงเจ้าจันทน์สะท้อนให้เห็นว่า หนุ่มสาวชาวล้านนานิยมใช้คำวเป็นสื่อกลางในการบรรยายความในใจโดยบางครั้งไม่จำเป็นต้องระบุว่าตนรู้สึกอย่างไร แต่นำเนื้อหาในคำวซึ่งรู้จักกันดีนี้เป็นสื่อแสดงความในใจแทน

คำวขอพญาพรหมมีชื่อเรียกตามลักษณะคำประพันธ์ว่า คำวสีบท หรือเรียกตามชื่อผู้แต่งว่า คำวขอของพญาพรหม ดังเช่นที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องเด็กบ้านดอยว่า

พ่อเล่าว่าพญาพรหมเป็นกวีที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่งของเมืองเหนือ ท่านเขียนคำวไว้มากมายทั้งปะทัดห้าเส้น คำวขอพระอภัยและอื่น ๆ แต่ที่คนจำกันได้ดีที่สุด คือ คำวพญาพรหม ซึ่งท่านเขียนตอนนางชมสุดที่รักหนีตามชู้

ยามเมื่อนายฮัก	น้ำสั้วว่าหวาน
ใจบ่เจยบาน	น้ำตาลว่าสั้ม

พญาพรหมเกิดที่เมืองลำปางหลวง เคยอยู่ร่วมกับพญาโลมวิสัยกวีเก่าแก่อีกคน ต่อมาเข้าไปอยู่ในคุ้มหลวงเวียงเชียงใหม่ ครึ่งหนึ่งพ่อเจ้าใช้ให้ท่านคุมเงินไปซื้อช้างแต่พญาพรหมกลับเอาเงินไปเล่นการพนันเสียหมด

“นี่ละอายน้อยโทษของการพนันละ ปู่มีงอกแตกตายก็เพราะอายน้อย (อาเมือง) มึงติดการพนัน”

“แล้วไงอีกพ่อ” มงคลไม่ใส่ใจกับคำสอนนอกบทของพ่อนัก ที่นี้พ่อเจ้ารู้จักโกรธมาก พญาพรหมกลัวอาชญาเจ้าชีวิตจึงหนีไปอาศัยใบบุญเจ้าหลวงเมืองแพร่คุ้มหัว ที่นั่นท่านเกิดไปลักลอบได้เสียกับนางชมคนของเจ้าหลวงจึงถูกจับตัวรวบลงดาบ แต่มีคนช่วยท่านหนีไปได้ พร้อมกับนางชมพากันไปอยู่ลับแล วันหนึ่งท่านมีธุระไปทวงหนี้พอกกลับมานางชมก็หนีไปกับเงี้ยวคนหนึ่ง ท่านเสียใจมากจึงเขียนคำวพญาพรหมอันลือลั่นขึ้น เล่ามาถึงตอนนี้พ่อก็อ้อย (ขับลำนำ) ขึ้นว่า

ของนายบ่มี	บ่ช่างขับจา
ย่อนคิดว่าลำ	จึงย่าลาบล้ำ
พ้อยมาเป็นผง	ลำโพงเชือบ้า

มาจากคอยรายากัน

ความในบทลำนำเฝือกมหากวีมีว่า อาหารที่นางไม่ชอบพ่อก็ไม่เคยบังคับเพราะคิดว่ามันอร่อยพ่ิจึงย่าลาบและล้ำให้ กลับปรากฏว่ามันขึ้นแค้นคองาง กลายเป็นลำโพงเชือบ้า ซึ่งมีพิษจนนางต้องล้วงคอยรายากัน

“นางชมนี้ไม่ดีเลยนะพ่อ ถ้าเป็นเมียผมจะเตาะเอาตุ๊กสีข้างเหน็บฝา”แม้กับพ่อหัวเราะจนหน้าแดง มงคลอายใหญ่

“ตัวเท่าลูกหมาจึงจะเอาเมียมาทำอะไรได้”

“พ่อเล่าต่อเถื่อน่า” พ่อสูบบุหรี่ชี่ไวยาว ๆ พ่นควันออกจมูกเป็นทางยาว พับสมุดข่อยในมือวางใกล้ ๆ ตัว คำวพญาพรหมเล่มนั้นเป็นที่แพร่หลาย จดจำกันมาชั่วลูกชั่วหลาน ท่านเขียนเสร็จก็มีคนคัดเอาไปให้นางชมอ่าน พ่อก็อ้อยขึ้นอีก

เต็มเฒ่าแก่คำว	เดินทางบ่ไหว
จักค่อยคลานไป	จนถึงฮอดเจ้า

นางชมอ่านถึงบทนี้ก็ไปผูกคอตาย

(เด็กบ้านดอย : ๔๙-๕๐)

พ่อเล่าให้มงคลฟังว่าพญาพรหมเป็นกวีชาวล้านนาที่มีชื่อเสียงมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คำวขอพญาพรหมที่พ่อเรียกนี้เป็นการเรียกชื่อตามผู้แต่ง

โดยเป็นเรื่องราวในชีวิตของพระยาพรหมซึ่งมีเนื้อหาสะท้อนใจมาก เมื่อนางชมอ่านคำนี้แล้วทนไม่ได้จึงผูกคอตาย ชาวลำนานานิยมคำขอพญาพรหมมาก เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายและมีการคัดลอกเก็บไว้อ่านด้วย

๔.๕.๒.๔ คำขอเรื่องเต้าน้อยของคำ

ประกอบ นิมมานเหมินท์ (๒๕๑๗:๑๘๖-๑๘๗) อธิบายว่าไม่ทราบว่ามีใครแต่งคำขอเรื่องเต้าน้อยของคำหรือคำขอเรื่องนางอุทรา เนื้อเรื่องนำมาจากชาดกแต่ไม่ได้ระบุว่าเรื่องอะไร เนื้อหาล้ายเรื่องปลาบู่ทองของภาคกลาง เนื้อเรื่องสังเขปมีว่า เศรษฐีคนหนึ่งมีเมียสองคน เมียหลวงชื่อนางอุจจิตรามีลูกสาวชื่ออุทรา เมียน้อยเป็นกระสือชื่อนางมีสารีมีลูกสาวชื่อสามาริ เศรษฐีหลงรักเมียน้อย วันหนึ่งเศรษฐีออกไปตกปลากับเมียทั้งสองคน เมียน้อยหาเหตุให้เศรษฐีโกรธและเอาไม้พายตีเมียหลวงตกน้ำตาย เมื่อกลับบ้านนางมีสารีพูดเป็นปริศนาว่านางอุทราไม่มีโอกาสเห็นแม่อีกแล้ว นางอุทราคอยแม่ไม่เห็นกลับมา นางมีสารีหาเรื่องทุบตีนางอุทรา สุนัขตัวหนึ่งเห็นเหตุการณ์ที่นางอุจจิตรากลับมาตายแล้วกลายเป็นเต่าจึงนำมาเล่าให้นางอุทราฟัง นางอุทราจึงไปหาแม่ที่เป็นเต่า แม่ของนางดูแลนางเช่นมยุรฉัตรให้สวยงาม นางมีสารีสงสัยจึงทุบตีจนนางอุทราบอกความจริงว่าแม่เกิดเป็นเต้าน้อยของคำ คำว่าของแปลว่ากระตอง ต่อมานางมีสารีแกล้งป่วยและบอกว่ารักษาได้โดยนำเต่าในสระมาทำอาหารให้นางกิน เศรษฐีให้คนช่วยกันจับเต่าแต่จับไม่ได้จึงบังคับให้นางอุทราอ้อนวอนให้เต่าขึ้นมา และให้นางจับเต่าซึ่งเป็นแม่ใส่นมร้อนน้ำที่กำลังเดือด ก่อนตายเต่าบอกลูกสาวให้เก็บกระดูกไปฝังที่ทางแยก สุนัขตัวเดิมนำกระดูกเต่าไปไว้ที่ทางแยก ต่อมาประมาณ ๖-๗ วันมีต้นโพทะเลคำขึ้น ลมพัดเสียงไพเราะมาก วันหนึ่งพระราชองค์หนึ่งต้องการนำต้นโพทะเลคำไปปลูกในอุทยานแต่ขุดไม่ได้จึงให้นางอุทราช่วย เมื่อพระราชพบนางอุทราก็พอใจนางมากจึงพานางกลับเมืองและแต่งตั้งเป็นชายา นางมีสารีอิจฉาจึงให้คนไปบอกว่าพอนางป่วย และทำกระดานกลให้นางอุทราตกลงในหม้อน้ำเดือด เมื่อนางอุทราตายจึงให้นางสามาริปลอมเป็นนางอุทราแทนแต่กิริยามารยาทของนางเปลี่ยนไป พระราชาจึงสั่งประหารชีวิตและนำเนื้อไปให้นางมีสารีกิน เมื่อนางรู้ว่าเป็นลูกสาวก็เสียใจ นางอุทราตายไปเกิดอยู่ในองค์คำที่สวนตายายแห่งหนึ่ง เมื่อตายายไม่อยู่จะออกมาช่วยทำงานบ้านและเก็บดอกไม้มาร้อยมาลัยให้ตายายนำไปขาย พระราชาเห็นจึงทราบว่าเป็นฝีมือของนางจึงรับนางกลับเข้าวัง

เด็กบ้านดอยเป็นนวนิยายเรื่องเดียวที่สะท้อนให้เห็นว่า คำขอเรื่องเต้าน้อยของคำเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ของชาวลำานาที่มีการจดบันทึกในบั้งสาหรือสมุดข่อยเพื่อเก็บไว้อ่าน ชาวลำานานิยมนำมาเล่นลิเกแต่เนื้อหาคลาดเคลื่อนจากที่ผู้เฒ่าผู้แก่จดบันทึกไว้ ดังนี้

ย่าเล่าเรื่องเต้าน้อยของคำว่า...มีเศรษฐีคนหนึ่งมีเมียสอง วันหนึ่งพายเรือออกหาปลาได้ปลาแล้วก็ให้เมียหลวงหัวเรือตัวหนึ่ง ให้เมียน้อยท้ายเรือตัวหนึ่ง นางเมียน้อยมันเป็นผีเสื้อจึงลักกินปลาหมด นางขอเปลี่ยนที่นั่งกับเมียหลวง พอจะกลับบ้านพัวก็ขอตุปลา ตะข้อง

หางเรือไม่มีปลาหางเมียน้อยว่าเมียหลวงเป็นผีเสื้อผัวจึงตีด้วยไม้พายตกน้ำตายไป นางกลายเป็นเต้าน้อยของคำ เมียน้อยนับแต่่นั้นก็โขกสับนางอุธลา ลูกเมียหลวงให้ได้รับความทุกข์ยากต่าง ๆ แต่เต้าน้อยของคำก็มาช่วยปัดเป่าทุกครั้ง นางเมียน้อยจึงให้คนทอดแหเอาเต้าน้อยขึ้นมาฆ่า ฆ่าอย่างไรก็ไม่ตาย โหรบอกว่าต้องให้นางอุธลาฆ่าเอง...

“ย่า นางอุธลาเอาแม่ตัวเองต้มน้ำร้อนตายไปนางไม่ตกนรกหรือ”

“นางถูกแม่เลี้ยงบังคับ”

“ย่าเล่าไปเรื่อย ผมดูก็ไม่เห็นเหมือนที่ย่าเล่า”

“ลิเกมันจะรู้อะไร” ย่าตอบแข่งหลานชายที่เหยียบ ๆ ย่ำ ๆ เป็นเชิงบอกให้พอได้ พร้อมกับบ่นว่าเหยียบบอย่างนี้แสนกุฬารพิกลหมด

“ลิเกมันจะรู้อะไรมันอ่านคำไม่เป็น ย่าเล่าจากคำที่ปู่มึงร่างไว้ละ” มงคลหนีไปถึงสมุดข่อยหรือปื๊บหนังสือที่พับซ้อน ๆ กองสมุดอยู่บนหัวนอนย่า

“ย่าอ่านได้หรือตัวหนังสือพม่า”

“ใครบอกนั้นละตัวเมืองภาษาของเราคนเมือง”

(เด็กบ้านดอย : ๓๑-๓๒)

ย่าเล่าเรื่องเต้าน้อยของคำให้มงคลฟังซึ่งเนื้อเรื่องไม่เหมือนที่ลิเกนำมาแสดง ย่าเล่าตามคำที่ปู่เขียนไว้ ตั้งแต่เศรษฐกิจพาสองคนพายเรือออกหาปลา ได้ปลาจนกระทั่งนางเมียน้อยให้คนทอดแหเอาเต้าน้อยขึ้นมาฆ่าแต่ฆ่าไม่ตาย โหรบอกว่าต้องให้นางอุธลาฆ่า การที่ย่าเล่าเรื่องเต้าน้อยของคำจากการอ่านคำในปื๊บสา สะท้อนให้เห็นว่าชาวล้านนานิยมคำวอเรื่องเต้าน้อยของคำ และมีการจดบันทึกเก็บไว้ในสมุดข่อย ซึ่งเป็นการถ่ายทอดอัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านวรรณกรรมลายลักษณ์

วรรณกรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนามีทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ วรรณกรรมมุขปาฐะ ได้แก่ นิทานท้องถิ่น ซึ่งมีนิทานเกี่ยวกับที่มาชื่อหมู่บ้าน นิทานเกี่ยวกับที่มาของชื่อวัด นิทานเกี่ยวกับชื่อพันธุ์ไม้ ตำนานแม่น้ำ ตำนานการเติกกานพลูและตำนานการกำเนิดมนุษย์ นอกจากนิทานแล้วยังมีเพลงกล่อมเด็กหรือเพลงอ้อจาจา ภาษิต และปริศนาคำทายของเด็กๆ ในท้องถิ่นล้านนา ส่วนวรรณกรรมลายลักษณ์เป็นวรรณกรรมที่มีรูปแบบคำประพันธ์เฉพาะคือคำว กวีชาวล้านนาแต่งและมีการคัดลอกใส่ในปื๊บสาหรือสมุดข่อยเพื่อเก็บไว้อ่านได้แก่ คำวอเรื่องหงส์หิน คำวอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ คำวอพญาพรหม และคำวอเรื่องเต้าน้อยของคำ

๔.๖ ด้านการใช้ภาษา

อัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านภาษาที่พบในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ได้แก่ สำเนียงพูด การใช้คำนำหน้าชื่อ การใช้คำเรียก และลักษณะตัวอักษร

๔.๖.๑ สำเนียงพูด

ชาวล้านนาจะมีเสียงพูดหรือสำเนียงเฉพาะที่แสดงอัตลักษณ์เพราะมีการออกเสียงพยัญชนะบางตัวแตกต่างจากภาษาไทยกลาง ได้แก่ การออกเสียง “ร” เป็นเสียง “ฮ” การออกเสียง “ซ” เป็นเสียง “จ” การออกเสียง “บ” เป็นเสียง “ป” และการออกเสียงอักษรกลางเป็นเสียงสูง

๔.๖.๑.๑ การออกเสียง “ร” เป็นเสียง “ฮ”

“ร” ในภาษาพูดล้านนาออกเสียงเป็น“ฮ”แต่ภาษาที่เขียนหนังสือคงใช้ตัว “ร” เหมือนภาคกลาง ตัวอย่างเช่นคำว่า “ฮู้” หมายถึง “รู้” และคำว่า “แฮง” หมายถึง “แรง”

“แรงฮูแรงฮามีสองคน เมื่อไรไรจะเป็นนาก็บฮู้”

“ไม่ตายเสียก่อนมันคงเป็นได้สักวัน ยังหนุ่มยังแน่นมีบามีแฮงทำไปเถอะอีกหน่อยแก่เฒ่า
คิดอ่านอันใดก็บ่ลูก”

(บ้านไร่ชาวดง : ๑๒)

คำว่า “ฮ้า” ในภาษาถิ่นล้านนา หมายถึงปลาร้า โดยไม่ออกเสียงคำว่า “ปลา”
จึงเหลือเพียง “ฮ้า”

มงคลเขี่ยไข่เต่าปลายไต้ลงกับหินก้อนใหญ่ ไกล่มือมะกอกหวานขึ้นอยู่สองสามต้นมันมีลูก
เล็กๆไม่มีราคาชาวบ้านเอาบีบใส่น้ำพริกหรือไม่ก็เอาเปลือกมาอมโดยใส่ฮ้าแห้งผิงไฟใส่เกลือ และ
หอมป้อม (ผักชี) อมเวลาตีมน้ำจะมีรสหวานชุ่มคอแก้ร้อนในได้

(เด็กบ้านดอย : ๓๙)

๔.๖.๑.๒ การออกเสียง “ซ” เป็นเสียง “จ”

ชาวล้านนาจะออกเสียง “ซ” เป็นเสียง “จ” เช่น คำว่า เจื่อ ออกเสียงเป็น เชื้อ

แม่บากหน้าไปหาเจ้าปทุมมาซื้อสายเจ้านายเชียงใหม่ สลึงเงินปากกว้างศอกคืบคู่หนึ่ง
กับถาดรอง สลักวลลายสิบสองราศี เจ้าปทุมมาให้เงินแม่พันแปด มงคลเห็นแม่กรีดน้ำตาทั้ง มันเป็น
สมบัติชิ้นเดียวที่แม่ได้จากตายาย พี่ชายกลับไปพร้อมกับเสียงถอนใจหุดหู่ของแม่ เพื่อนบ้านบาง
คนเชื่อว่าพ่อกับแม่เลี้ยงลูกให้เป็นเทวดา บางคนก็ค่อนข้างว่าอีกหน่อยเถอะกะโหลกหัวก็ไม่มีจะเหลือ
เพราะเอาส่งลูกเรียนเสียหมด บางคนก็อ้างคำพังเพยเก่าๆว่า “เจือบ่าแต่งลายมันตึงบั้งขึ้นซั้ง...” มัน
มีความหมายว่า แต่งลายนั้นมันทอดเถาติดดินโครตเหง้าเหล้าก่อนมันก็อยู่ติดดิน ถึงทำร้านให้มันก็ไม่
ขึ้นร้าน

(เด็กบ้านดอย : ๑๒๙)

๔.๖.๑.๓ การออกเสียง “บ” เป็น “ป”

เสียง “บ” บางคำชาวล้านนาจะออกเสียง “ป” ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคำที่มาจากภาษาบาลี เช่น คำว่า “บุชา” ชาวล้านนาจะออกเสียงเป็น “ปฐา” ในบทสวดมนต์ถวายข้าวพระของแม่อินทร ดังนี้

พุทธปฐา รัम्मปฐา สังฆปฐา ปฐาทานัง นิพพานัง ปรมัง สุขัง ยังเข้าอยู่มาก
อากาศกลางฤดูฝนดีจะหนาวๆ ชวนนอนขลุก เสียงแม่กล่าวคำบูชาก่อนข้าวถวายพระตั้งจากโถง
หน้ามาแว่วๆ เหมือนดังมาจากความหลับความฝัน ดังจากสวรรค์ลี้ลับทางไกลที่ไม่มีวันไปถึง แม่
ไหว้พระบูชาก่อนข้าวทุกเช้า

(ตามอุปราชา : ๑)

๔.๖.๑.๔ การออกเสียงอักษรกลางเป็นเสียงสูง

ภาษาพูดของชาวล้านนาจะออกเสียงอักษรกลาง ได้แก่ ก จ ฎ ต และ ป ให้เป็นเสียงสูงเหมือนมีวรรณยุกต์จัตวากำกับ เช่น กา เป็น กำ จิน เป็น จิ้น ตาเป็น ตำ เป็นต้น ดังตัวอย่าง คำว่า “กิน” ชาวล้านนาจะออกเสียงพูดเป็น “กิ้น” ดังนี้

“บอกมามิงเป็นไผ มาแต่ไหน” ป้าก้วนก้าวคร่อมร่างป้านวล มือถือมีดทองเหลืองกวัด
แกว่ง ป้านวลหัวเราะหึๆ “เฮลามา ก่อนแล้วจะบอก”

“มิงรู้จักกูไหมหา กูจะแทงตามิงบอดด้วยมีดเล่มนี้”

“ปมีลาบจะกินดับฮั่นวล” พุดจบป้านวลก็บิดตัวร้องโหยหวนเสียงเหมือนงัวโดนมีด แก
ร้องเสียงเยือกเย็นจนมองคลหน้าเสีย ป้าก้วนสั่งให้จัดการตามข้อแม่ของผี ลุงปันสั่งน้อยแฝงไปซื้อเหล้า
เถื่อน พี่บัวซอนเข้าครัวตำน้ำพริกกุกๆ ลุงปันมุดเข้าเล้าไก่หัวปีกแม่ตำร้องจ้อออกมา

(เด็กบ้านดอย : ๒๓)

๔.๖.๒ การใช้คำนำหน้าชื่อ

ชาวล้านนามีคำนำหน้าชื่อเป็นลักษณะเฉพาะใช้ในท้องถิ่น ซึ่งแตกต่างจากภาษาไทยกลาง ได้แก่ การใช้คำนำหน้าชื่อผู้ชาย การใช้คำนำหน้าชื่อผู้หญิง และการใช้คำนำหน้าชื่อพระ

๔.๖.๒.๑ การใช้คำนำหน้าชื่อผู้ชาย

ชาวล้านนามีคำนำหน้าชื่อผู้ชายที่ลาสิกขาจากการเป็นพระว่า “หนาน” นำหน้าชื่อ และเรียกผู้ชายที่ลาสิกขาจากการเป็นสามเณรว่า “น้อย” นำหน้าชื่อ โดยมาลา คำจันทร์ นำคำนำหน้าชื่อผู้ชายที่เคยบวชเรียนมาตั้งเป็นชื่อตัวละคร ตัวอย่างเช่น ชื่อหนานแก้ว และน้อยคำ

พ่อของอินทรชื่อว่าหนานแก้ว แม่ชื่อว่าอินคำ คนทั่วไปมักเรียกว่าแก้วจิบหลูกับคำ

น้ำปู จิบหมายถึงเครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่ง หลุดแปลว่าพัง บางคนก็เรียกพ้ออีกชื่อว่าแก้วปลาเนา พ้อหาปลาเก่ง ถึงหน้าปลาทั้งบ้านจึงคลั่งไปด้วยกลืนปลาเนา หนานแก้วมีพี่น้องสามคน แกเป็นคนสุดท้ายบวชเป็นเณรเมื่ออายุสิบสี่สิบห้าถึงเมื่อเป็นพระอายุได้ยี่สิบสามก็สึกออกมาช่วยพ่อทำนา อายุยี่สิบเจ็ดอยู่กับเอนกกับนางอันคำ

(นกแอ่นฟ้า : ๑๙)

น้อยคำคนบ้านไต้มาเยี่ยมเป็นครั้งแรก แกหิ้วกล้วยมาด้วยหวีหนึ่ง น้อยเป็นคำนำหน้าชื่อผู้ที่สึกจากสามเณร

(เด็กบ้านดอย : ๘๐)

๔.๖.๒.๒ การใช้คำนำหน้าชื่อผู้หญิง

ผู้หญิงชาวล้านนามักจะใช้คำว่า “อี” ซึ่งในภาษาไทยกลางถือเป็นคำไม่สุภาพ แต่ชาวล้านนาใช้นำหน้าชื่อผู้หญิงทั่วไป โดยไม่ถือว่าหยาบคาย ดังที่ฟองคำนางพี่เลี้ยงพูดกับเจ้าจันท์โดยแทนตัวเองว่า อีฟองคำ ดังนี้

“พี่เกล้าผมบ่ส่งกระจะจจะเกล้าดีได้อย่างใดเอาแว่นแยงข้าวออกสองเทอะพี่” เจ้าจันท์หมายถึงคันท้องแกว้กระจะญี่ปุ่นนางพี่เลี้ยงสายหน้า

“บ่ดี อีฟองคำข้าข้อยเป็นบ่าวเป็นทาส สองแว่นเจ้ากลัวชีกลากกินหัว”

“พี่ก็ ไซ้ไซ้ทาสกันที่ไหน เจ้าพอบอกว่าอำนาจอาชญาชาวไต้ขึ้นมาปล่อยทาสไปหมดแล้วแต่เมื่อปี ๒๔๔๓ โพนแล้ว”

(เจ้าจันท์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๑๖)

วันดาเรียกสิดาว่า “อีสิดา” ซึ่งไม่ถือว่าเป็นคำหยาบ

“อีสิดามันหึงมึงกว่า” วันดาพูดอีก “ระวังไว้เถอะมึง มัวแต่ตัวมเตี้ยมเป็นเต่านาอย่างมึงจะแพ้มัน”

“คนอย่างกูจะเอาอะไรไปสู้มันเล่า วันดา”

(ดงคนดิบ : ๖๘)

นอกจากนี้ชาวล้านนายังใช้คำว่า “อี” นำหน้าน้ำปูว่า “อีปู” นำหน้าพ่อแม่ว่า “อีพ่อ อีแม่” และนำหน้าพี่สาวว่า “อีพี่” ดังนี้

ปูบอกว่าบ้านหนองหล่มเอาชื่อมาจากหนองน้ำกลางนา หนองนี้กว้างขวางเนื้อที่ร่วมร้อยไร่ เป็นหนอง ปนดอนมีทั้งน้ำและดินคละกันใหญ่กว้าง ปูว่าที่จริงเรียกว่าหนองหล่ม

“อะไรมันมาดกล่มตกลมที่นี้หืออีปู”

“มึงเหยียบเอาไว้ให้ปูก่อน”

(ตามอุปราช : ๓๓)

“อีพ่อไปไหน อีแม่”

“พญาท่านไช้ไปทำงาน”

(มาลา คำจันทร์. ๒๕๔๓ : ๒๑๒)

นางแสงดาฬาสาวเข้ามาถามว่าชาติเหลืออะไรบ้างนางจะกลับเรือนนอนแล้ว พญาทั้งรักและเกรงใจพิสสาวผู้นี้ตอบว่า “อีพี่ยะนอนก็นอนเถอะ อยากได้อันใดข้าจะใช้เขาเอาเอง”

(สร้อยสุคันธา : ๑๕)

๔.๖.๒.๓ การใช้คำนำหน้าชื่อพระ

ชาวล้านนาใช้คำนำหน้าชื่อพระว่า “ครูบา” ดังนี้

วัดบ้านห้วยเลยเหลือแต่ครูบาเฝ้าวัดคนเดียวเนิ่นนาน ท่านเองอายุมากแล้ว แม้ยังแข็งแรงลุกเหินเดินได้ แต่คนเฒ่าอายุ ๘๐ เศษอยู่ผู้เดียว ศรัทธาชาวบ้านกลัวว่าท่านจะทำวาล้มก้มหงาย ศรัทธาชาวบ้านจึงเปลี่ยนกันไปนอนเฝ้าแต่ท่านก็ไม่ชอบ

(ไพรอำพราง : ๔๑)

บางครั้งเรียก “ครูบา” แล้วตามด้วยชื่อดังที่เรียก “ครูบาฟ้าผ่า” จากเรื่องเด็กบ้านดอยดังนี้

บางคนอภิปรายออกนอกประเด็นลูกขึ้นมาขอครูบาที่นั่งทางในสอดส่องดูความเป็นไปของเมืองบน ครูบาบ้วนน้ำหมากปรี๊ดๆคายขี้หมากลงกระโถน
“กูไม่ไช่อรหันต์ การอย่างนี้มีแต่พระอรียะเท่านั้นที่รู้ กูทำบ่ได้ กูช่วยบ่ได้”
“ที่ครูบาฟ้าผ่า เพิ่นยังทำได้”
“นั่นมันครูบาฟ้าผ่า น้ำมนต์กูบ่มี มีแต่น้ำหมาก”

(เด็กบ้านดอย : ๑๑๘)

๔.๖.๓ การใช้คำเรียกขาน

ชาวล้านนามีคำเรียกแทนชื่อบุคคลต่างๆ ในสังคม ได้แก่ การใช้คำเรียกตนเอง การใช้คำเรียกกะเทย การใช้คำเรียกลูกคนสุดท้อง การใช้คำเรียกผู้ใหญ่บ้าน และการใช้คำเรียกพระและสามเณร

๔.๖.๓.๑ การใช้คำเรียกตนเอง

ชาวล้านนาใช้คำว่า “ข้าเจ้า” แทนตัวผู้พูดที่เป็นผู้หญิง เมื่อพูดกับพระผู้ใหญ่หรือผู้มีเชื้อเจ้าผู้ครองนคร ดังที่ฟองคำแทนตัวเองว่า “ข้าเจ้า” เมื่อพูดกับเจ้าจันท์ ดังนี้

“พี่ก็ใช้ข้าวใส่ทาสกันที่ไหน เจ้าพ่อบอกว่าอำนาจอาญาชาวใต้ขึ้นมาปล่อยทาสไปหมดแล้ว แต่เมื่อ ปี ๒๔๔๓ โพนแล้ว”

“ช่างชาวใต้มันเหอะ ข้าเจ้าบ่แม่นชาวใต้ ข้าเจ้าเป็นชาวเหนือ ข้าเจ้าบ่ยอมรับอำนาจ อาญา มันเจ้าจันท้อย เจ้าเงาะเจ้าเงาะเจ้าเงาะนี่เฮยถึงอย่างใดตระกูลมูลเหง้าอีฟองคำก็ได้ฟัง บุญสมการ เชื้อสายเจ้าจันทมาแต่เช่นทวดเช่นปู่แล้ว ไผจะปล่อยก็ช่างไผ ข้าเจ้าบ่ไป ข้าเจ้าเป็นข้า เป็นทาส”

(เจ้าจันท์ผอม : นิราศพระธาตุนิรันดร์เขวน : ๑๖)

นอกจากนี้ยังพบว่าเจ้านายที่เป็นผู้หญิงยังใช้คำว่า “ข้าเจ้า” แทนตนเองดังที่ เจ้าจันท์ใช้คำว่า “ข้าเจ้า” แทนตัวเองเมื่อพูดกับเจ้าหล้าอินทะ ดังนี้

“พี่บ่ได้เจตนา เจ้าจันท์ แต่ว่าเจ้าจันท์น้องฟ้างามนัก งามเหมือนนางเทวีจันทะยอดฟ้า”

“เจ้าพี่” เจ้าจันท์หน้าแดงถึงใบหู “นางเทวีจันทะยอดฟ้าเป็นถึงเจ้ากินเมืองสิบสองพันทนา ข้าเจ้านี้ยกเปรียบตนท่านบ่ได้”

(เจ้าจันท์ผอม : นิราศพระธาตุนิรันดร์เขวน : ๓๓)

๔.๖.๓.๒ การใช้คำเรียกกะเทย

ชาวล้านนาจะเรียกกะเทยว่า ผู้เมีย ซึ่งหมายถึงผู้ชายที่มีจิตใจและกริยาเป็นผู้หญิง ดังที่เพื่อน ๆ ล้อเลียนจอมแสงว่าเป็นผู้เมียหรือกะเทย ซึ่งจอมแสงถือว่าเป็นคำพูดที่เหยียดหยามและดูถูกอย่างรุนแรง

ในรุ่นเดียวกันแท้ๆ ทว่าทั้งเนื้อทั้งตัวกลับชาวลอนเลียนตา หารอยหมึกรูปหมายใดๆ สักเท่าหัวแม่มือก็ไม่ได้ดูล้ออายนัก เขาเองไม่ใช่เด็กๆ แล้วไม่ใช่ผู้หญิง เขาเองเป็นชายเต็มตัวแต่เนื้อตัวกลับชาวเกลี้ยง จิตจิตจนไม่อยากจะอดเสียให้ใครเห็นอกเห็นหลัง ไอ้พวกเพื่อนๆ ก็ล้อได้ล้อดีหาว่าเขาเป็นผู้เมียอะไรไปโน่น ผู้เมีย-คำนี้เจ็บแสบนักมันหมายถึงไอ้หน้าตัวเมียชี้ขาดแล้วเจ็บกระทั่งปลายเข็มทิ่มแทงเนื้อหนัง

(เมืองลับแล : ๑๐)

๔.๖.๓.๓ การใช้คำเรียกลูกคนสุดท้อง

ชาวล้านนาเรียกลูกคนสุดท้องว่า “หล้า” หากเป็นผู้ชายเรียก “ไอ้หล้า” ผู้หญิงเรียก “อีหล้า” ซึ่งผู้ใหญ่จะใช้เรียกเด็กๆ หรือลูกหลานด้วยความเอ็นดู ดังที่หนานวงเรียกลูกว่า “ไอ้หล้า” ดังนี้

“เอ็งได้กั้วแล้วไอ้หล้า”

“เป็นสิบพอละมั้งพอ” ไอ้หนุ่มร่างใหญ่โหล่นาผู้ถูกเรียกว่าไอ้หล้าตัวต้วต้งเสียงเหมือนไม้พอใจ สีหน้าซึ่งราบเรียบมานานดูขุนมัวไม่สบบารมณัขึ้นม่ออีก หากแต่ผู้เป็นพอกกลับไม่ใส่ใจอะไรนักรยังคตบด้วยสั้มเสียงราบเร่อ

“สั๊กยี่สิบค่อยพอ”

“ข้าเบื่อ ข้าไม่อยากล่ำมั้นหรอกไอ้จกัจันบ้านอนี้ ข้าโตแล้ว เป็นหนุ่มมาหลายปีแล้ว ไม่ใช่เด็ก ๆ แล้วข้าไม่ชอบล่ำจกัจัน”

(เมืองลับแล : ๑)

๔.๖.๓.๔ การใช้คำเรียกผู้ใหญ่บ้าน

ชาวล้านนาเรียกผู้ใหญ่บ้านว่า “พ่อหลวง” ดังนี้

พ่อของเมืองคำชื่ออินแก้ว คนในหมู่บ้านเรียกว่าพ่อหลวงแก้วเพราะมีฐานะเป็นผู้ใหญ่บ้าน แก เป็นคนกำยำล่ำสันหน้าตาไมยอมคน บ้านของพ่อหลวงแก้วเป็นเรือนไม้กระดานหลังใหญ่เก๋แก่ ฝาบ้านตากแดดนานปีออกสีซีดจางและรอยคราบฝนเป็นวง ๆ ซ้ายมือของตัวบ้านเป็นย้งข้าว ถัดไปคือคอกควาย

(ลูกป่า : ๑๓-๑๔)

คำคั้นหนึ่งเสียงกลองที่วัดก็รัวตุ้ม ๆ เรียกลูกบ้านไปประชุม พ่อหลวงให้ลูกชายมาป่าวประกาศว่าจะมีข่าวสารจากอำเภอม่าแจ้ง

(เด็กบ้านดอย : ๑๑๔)

๔.๖.๓.๕ การใช้คำเรียกพระภิกษุ

ชาวล้านนาจะเรียกพระภิกษุว่า “ตุ๊” และเรียกสามเณรว่า “พระ” ส่วนพระภิกษุที่อายุมากแล้วจะเรียกว่า “ตุ๊ปู่” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คนว่างห่าง พอกับลุงหนานคลานเข้าเข้าไปหาพระหนุ่ม “ตุ๊” พ่อเรียก คนบ้านเราเรียกพระว่าตุ๊ เรียกสามเณรว่าพระ “ลือกันั้นว่าตุ๊จะสึกออกไปเอาเมียหรือ”

“ไม่ใช่สึกออกไปเอาเมียอย่าพูดอย่างนั้นพี่หนาน” พระหนุ่มเหมือนจะอาย “อ๊พมั้นอยากรให้เรารู้สึก”

(บ้านไร่ชายดง : ๗๖)

“ใครไปตามพ่อหมอม่าละยัง?”

“ไปตามแล้ว พ่อหมอไปชุดเขียตอยู่ เตี่ยวคงข้ามทุ่งมา”

“ไปตามตุ๊ปู่ดีกว่ากว่า พ่อหมอมชุดเขียตกว่าจะกลับเรือน กว่าจะมาถึงพอดีฝีกินดับอึบันหมดแล้ว”

“ตามตูปู่ตามบ่ได้ ตันท่านห้ามขาด บ่แม่นเรื่องเป็นเรื่องตาย อย่าตามไปกวน ตูปู่ปิด
ประตูภาวนาจะเมื่อเมืองฟ้า”

(ดงคนดิบ : ๗)

อัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านภาษาที่พบในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ได้แก่ ลักษณะเสียงพูด การใช้คำคำนำหน้าชื่อ การใช้คำเรียก และลักษณะอักษร ลักษณะเสียงพูดของชาวล้านนาจะออกเสียงพยัญชนะบางตัวแตกต่างจากภาษาไทยกลาง ได้แก่ การออกเสียง “ร” เป็นเสียง “ฮ” การออกเสียง “ซ” เป็นเสียง “จ” การออกเสียง “บ” เป็นเสียง “ป” และการออกเสียงอักษรกลางเป็นเสียงสูง การใช้คำนำหน้าชื่อเป็นลักษณะเฉพาะในท้องถิ่น ได้แก่ การใช้คำนำหน้าชื่อผู้ชาย โดยเรียกผู้ชายที่ลาสิกขาจากการเป็นพระว่า “หนาน” และผู้ชายที่ลาสิกขาจากสามเณรว่า “น้อย” โดยใช้คำนำหน้าชื่อ การใช้นำหน้าชื่อผู้หญิง มักใช้คำว่า “อี” โดยไม่ถือว่าหยาบคาย และการใช้นำหน้าชื่อพระ คือคำว่า “ครูบา” การใช้คำเรียก มีการใช้คำเรียกตนเองว่า “ข้าเจ้า” การใช้คำเรียกกระเทยว่า “ผู้เมีย” การใช้คำเรียกลูกคนสุดท้องว่า “หล้า” การใช้คำเรียกผู้ใหญ่บ้านว่า “พ่อหลวง” และการใช้คำเรียกพระว่า “ตุ้” และเรียกสามเณรว่า “พระ”

๔.๖.๓.๒ ลักษณะตัวอักษร

ชาวล้านนาใช้ตัวอักษรที่แตกต่างไปจากไทยภาคกลางตั้งแต่ในสมัยราชวงศ์มังราย โดยมีอักษร ๒ แบบ คือ อักษรตัวเมืองหรืออักษรล้านนาหรืออักษรยวน อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๔๖ : ๒๐) อธิบายถึงพัฒนาการของอักษรล้านนา สรุปได้ว่า เป็นอักษรที่พัฒนามาจากอักษรมอญโบราณ และอักษรฝักขามเป็นอักษรที่พัฒนามาจากอักษรไทยสมัยสุโขทัยโดยมีอักษรวิธีของตัวอักษรเมืองปะปนอยู่ อักษรทั้งสองแบบนี้มาใช้คู่กันมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ชาวล้านนาใช้ตัวอักษรเมืองมากกว่าอักษรฝักขาม วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาที่จัดบันทึกอยู่ในเอกสารโบราณและสมุดสาหรือปั๊บสาใช้อักษรตัวเมืองเกือบทั้งหมด

มาลา คำจันทร์ กล่าวถึงการใช้อักษรตัวเมืองแต่ไม่ได้แสดงรูปแบบอักษรเมือง โดยกล่าวว่าชาวล้านนาจะใช้อักษรตัวเมืองในการจดบันทึกตำราภาคต่างๆ ไว้ในสมุดข่อย ดังปรากฏในเรื่องบ้านไร่ชายดงว่า

หนานแก้วเข้าห้องไปรื้อค้นหีบมหาสมบัติ มันเป็นหีบหวายเก่าแก่ที่ตกทอดมาถึงแกพร้อม
กับดาบและขันโตกไม้สักทาชาดแดง ในหีบมีเสื้อผ้าที่ดีที่สุดของแกกับลูกชายซึ่งเก็บไว้นานเนื่องใน
โอกาสพิเศษต่างๆ ส่วนเสื้อผ้าของเมียกับลูกสาวไม่มีสิทธิ์อยู่ในหีบนี้ ด้วยว่าหีบนี้ใช้เก็บสมุดข่อย
บันทึกคาถาอาคมกับของขลังอื่น ๆ หนานแก้วเปิดเอาโคลงกลอนออกมา

“พ่อเก่งจัง”

“พ่อบวชเรียนมาแล้วเลยอ่านได้”

“ข้าอยากเก่งอย่างพ่อจัง” อินทรขยับเข้าใกล้ “พ่อสอนข้าหนา”

“หนังสือเมือง เดี่ยวนี้ไม่มีใครเรียนกันแล้ว อ่านเขียนหนังสือไทยเป็นพื้น” หนังสือเมือง
หนานแก้วหมายถึงตัวหนังสือป้อม ๆ กลม ๆ ไม่คล้ายตัวกอไก่ขอไข่ที่ใช้กันทั่วไป เป็นอักษร
เก่าที่ใช้แพร่หลายสมัยเมื่อการเรียนยังอยู่ในวัด ครั้งที่แก่งผ้าเหลืองก็ใช้ตัวหนังสือนี้เป็นหลัก
ส่วนหนังสือไทบแทบไม่มีที่ใช้แกจึงคล่องแต่หนังสือเมืองเท่านั้น

(บ้านไร่ชายดง : ๑๗-๑๘)

ชาวล้านนานิยมใช้อักษรตัวเมืองเพื่อจดบันทึกคำวชไว้ในสมุดสาหรือปื๊บสา และ
ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับอักษรตัวเมืองให้คนรุ่นหลังช่วยกันอนุรักษ์ ดังที่ในนวนิยายเรื่องเด็กบ้าน-
ดอยบรรยายว่ามงคลสนใจอักษรตัวเมืองที่จารึกในสมุดข่อย โดยยาและพ่อเป็นผู้สอนให้มงคลอ่าน
การที่มงคลสนใจที่จะเรียนอักษรตัวเมืองนับเป็นการอนุรักษ์อักษรตัวเมืองซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชาว
ล้านนา ดังนี้

มันอาจเป็นความอยากรู้อยากเห็นที่ฝังติดสันดานเสียแล้ว อะไรแปลกๆที่มีโอกาสได้รู้
มงคลไม่ยอมปล่อยผ่าน ตัวเมืองของย่ามงคลก็พอจะอ่านคำไปราบ่าวน้อยได้บ้างแล้ว ย่าว่า
อ่านจำปาสีตันให้ย่าฟังอีกเรื่องก็คล่อง แรกๆที่สนใจก็เพราะรูปเล่มของสมุดข่อยมันแปลก
กล่าวคือมันเป็นผืนเดียวติดกันตลอด พันทบไปทบมาซ้อนกันเหลือหน้ากว้างคืบยาวศอก
เศษๆ ปกสมุดป้วนดลวดลายโบราณสวยงาม บางเล่มก็ลายใบผักกูดขดเป็นเถาต่อกัน บาง
เล่มก็เป็นลายใบฝ้าย อักษรที่จารึกก็น่าเลียนแบบ มันเป็นตัวกลม ๆ ป้อม ๆ ที่เรียกว่าตัวเมือง
บางเล่มก็เล่นทางตัวดพันกัน แรงจูงใจขึ้นต่อมาก็คือความอยากรู้อักษรสัมผัสและท่วงทำนอง
คล้องจองของคำว ย่ารับเป็นครูให้เริ่มแต่หัดเขียนกะ ชะ คะ ฆะ ะ แล้วแจกไม้คือผสมสระ
ถ้าย่าหลง ๆ สิม ๆ ก็มีครูใหญ่คือพ่อเป็นคนช่วยเหลือ

(เด็กบ้านดอย : ๑๐๖)

ลักษณะตัวอักษรที่ชาวล้านนาใช้แตกต่างจากไทยภาคกลาง โดยมีอักษรสองแบบ
คืออักษรตัวเมือง และอักษรฝักขาม อักษรทั้งสองแบบนี้มาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย
ชาวล้านนานิยมใช้อักษรตัวเมืองมากกว่าอักษรฝักขาม โดยใช้จดบันทึกวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาใน
เอกสารใบลานและสมุดสา

อัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ได้แก่ **อัตลักษณ์ด้าน
ค่านิยมในการสักหมึกดำ** พบว่า ลายสักหมึกดำที่แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาได้แก่ ลาย
สิงห์และมอมจะสักไว้ที่นบนของร่างกายคือบริเวณหน้าอก ไหล่ ลายกางเกงขาก๊อมจะเป็นลายสัก
หมึกดำเหมือนใส่กางเกงขาสั้น ส่วนการสักหมึกดำโดยไม่บอกว่าเป็นลายอะไรทั้งร่างกายยกเว้น
ใบหน้าแสดงถึงสถานภาพทางสังคมว่าเป็นข้ารับใช้ **อัตลักษณ์ด้านความเชื่อ**ที่ปรากฏมี ๔ ด้าน
ได้แก่ความเชื่อเรื่องผีมีผีที่ให้คุณคือผีปู่ย่า ผีหม่อมนั่ง ผีเสือบ้าน ผีเจ้านาย ผีนา และผีไร่ ผีที่ให้โทษ

คือ ผีกะ ผีพราย ผีโพง และผีที่ไม่ให้คุนหรือโทษชัดเจนขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของมนุษย์คือ ผีปกกะ โหล้ง ความเชื่อเรื่องขวัญคือชาวล้านนาเชื่อว่าเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้ตกใจมากที่สุดในชีวิตจะต้องมีพิธีช้อนขวัญบริเวณที่ตกใจ และมีพิธีเชิญขวัญคนที่หายป่วยและคู่สมรส ความเชื่อเรื่องจารีตต้องห้ามหรือที่ชาวล้านนาเรียกว่า “ขีด” ได้แก่ จารีตต้องห้ามเกี่ยวกับอาชีพ และจารีตต้องห้ามเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศ และความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิดซึ่งเป็นความเชื่อของชาวล้านนาในสมัยโบราณที่เชื่อว่าควรไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดหนึ่งครั้งในชีวิต **อัตลักษณ์ด้านประเพณี** มี ๔ ประเภท ได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนา คือประเพณีปอยหลวงและประเพณีตานก๋วยสลาก ประเพณีที่เกี่ยวกับเทศกาล มี ๒ ประเพณี ได้แก่ ประเพณียี่เป็งและประเพณีสงกรานต์ ประเพณีเกี่ยวกับสังคมคือประเพณีสืบชะตาบ้านหรือสืบชะตาของหมู่บ้าน และประเพณีส่วนบุคคลมี ๒ ประเพณีคือ ประเพณีสืบชะตาและประเพณีส่งเคราะห์ **อัตลักษณ์ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่** ได้แก่ ดนตรีของชาวล้านนาคือ เครื่องดนตรี การขับร้อง และทำนองเพลง การเลือกคู่ครองของชาวล้านนาคือ การอยู่นอกของหญิงสาวที่รอให้ชายหนุ่มมาแอ่วหรือที่เรียกว่าแอ่วสาวเป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้รู้จักกันและหากชายหนุ่มล่วงเกินหญิงสาวหรือที่เรียกว่าผิดผีจะต้องแสดงความรับผิดชอบหรือที่เรียกว่าเสียผี การแต่งกายของชาวล้านนาที่แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ คือ ทรงผมของผู้หญิงล้านนาจะเกล้าผมและติดดอกไม้ที่มวยผม ส่วนเสื้อผ้าได้แก่ผ้าชิ้นลายมัดก่าน และเสื้อหม้อห้อมเป็นเสื้อที่นิยมใส่ทำงานเพราะทนทาน อาหารที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชาวล้านนาได้แก่ น้ำปู้ แกงฮังเล แกงอ่อม และเมี่ยง ที่อยู่อาศัยที่แสดงอัตลักษณ์ได้แก่ เรือนล้านนา เป็นเรือนที่สร้างด้วยไม้เนื้อแข็งทั้งหลังและแสดงให้เห็นฐานะของเจ้าของเรือน ส่วนประกอบของเรือนที่ต้องมีคือ ราน้ำจายอยู่บริเวณปลายชานเรือนเป็นที่สำหรับตั้งหม้อน้ำดื่ม **อัตลักษณ์ด้านวรรณกรรม** มี ๒ ประเภทคือวรรณกรรมมุขปาฐะได้แก่ นิทานท้องถิ่นล้านนาคือนิทานเกี่ยวกับที่มาชื่อหมู่บ้าน นิทานเกี่ยวกับที่มาของชื่อวัด นิทานเกี่ยวกับชื่อพันธุ์ไม้ ตำนานแม่น้ำ ตำนานการเด็ดก้านพูล และตำนานการกำเนิดมนุษย์ เพลงกล่อมเด็กล้านนาเรียกว่าเพลงอ้อจา ภาษิตเป็นภาษิตที่เกิดจากประสบการณ์ของผู้สูงอายุ สิ่งแวดล้อม และนำมาจากกวีนิพนธ์ของชาวล้านนา ส่วนปริศนาคำทายของเด็กๆเป็นคำถามเกี่ยวกับพืช ของใช้ และสัตว์ วรรณกรรมลายลักษณ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ได้แก่ คำวชเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ คำวชเรื่องเจ้าหงส์หิน คำวชอพญาพรหม และคำวชเรื่องเต้าน้อยอองคำ **อัตลักษณ์ด้านการใช้ภาษา** ได้แก่ สำเนียงพูดพบว่าชาวล้านนาจะออกเสียงพยัญชนะบางตัวแตกต่างจากภาษาไทยกลาง ได้แก่ ออกเสียง “ร” เป็นเสียง “ฮ” ออกเสียง “ซ” เป็นเสียง “จ” ออกเสียง “บ” เป็นเสียง “ป” และการออกเสียงอักษรกลางเป็นเสียงสูงการใช้คำนำหน้าชื่อผู้ชาย การใช้คำนำหน้าชื่อผู้หญิง การใช้คำนำหน้าชื่อพระ การใช้คำเรียกขานตนเอง กะเทย และลูกคนสุดท้อง ส่วนลักษณะอักษรของล้านนามี ๒ ชนิด ได้แก่ อักษรตัวเมือง และอักษรตัวฝักขาม

บทที่ ๕

กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์

กลวิธีนำเสนอเป็นศิลปะการแต่งที่นักเขียนแต่ละคนใช้ความรู้ ความสามารถ และความถนัดเฉพาะตัว เพื่อเสนอเรื่องราวและความรู้สึกนึกคิดในรูปแบบที่แตกต่างกันให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน สำหรับมาลา คำจันทร์ ใช้กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านต่างๆ โดยมีรายละเอียดในการศึกษาดังนี้

๕.๑ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านมุมมองของนักเขียน

๕.๒ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านตัวละคร

๕.๒.๑ ตัวละครเด็ก

๕.๒.๒ ตัวละครหนุ่มสาว

๕.๒.๓ ตัวละครสูงอายุ

๕.๒.๔ ตัวละครที่เป็นพระภิกษุ

๕.๒.๕ ตัวละครที่เป็นผู้นำชุมชน

๕.๓ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านบทสนทนา

๕.๔ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านฉาก

๕.๕ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านภาษาล้านนา

๕.๑ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านมุมมองของนักเขียน

กลวิธีการนำเสนอผ่านมุมมอง คือการนำเสนอด้วยการเล่าเรื่องจากสายตาของนักเขียน มาลา คำจันทร์ นำกลวิธีนี้มาใช้ในการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาโดยนำเสนอผ่านมุมมองของมาลา คำจันทร์เอง เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ที่ต้องการนำเสนอชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เพราะมาลา คำจันทร์ สามารถบรรยายอัตลักษณ์ได้ทุกด้านทุกมุมเปรียบเสมือนผู้รอบรู้ทุกอย่างปรากฏใช้ ๒ ลักษณะ ได้แก่ การนำเสนอโดยไม่ระบุผู้เล่าเรื่อง และการนำเสนอโดยใช้สรรพนามบุรุษที่ ๓ เป็นผู้เล่าเรื่อง

๕.๑.๑ การนำเสนอโดยไม่ระบุผู้เล่าเรื่อง

เป็นการนำเสนอโดยไม่ระบุว่าใครเป็นผู้เล่าเรื่อง มาลา คำจันทร์ เป็นผู้บรรยายเรื่องราวในฐานะของผู้เล่าซึ่งรู้ทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านเข้าใจพฤติกรรมและทัศนคติของตัวละครได้ดียิ่งขึ้น การนำเสนอโดยไม่ระบุผู้เล่าเรื่องนี้มักเป็นการนำเสนออัตลักษณ์ด้านความเชื่อและประเพณีของชาวล้านนา เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจว่าเหตุใดชาวล้านนาจึงมีความเชื่อเช่นนั้น และเหตุใดชาวล้านนาจึงให้ความสำคัญกับประเพณีต่างๆ

มาลา คำจันทร์ นำเสนออัตลักษณ์ด้านความเชื่อเรื่องผีป่วนผ่านมุมมองของตนเองในฐานะผู้เล่าเรื่อง โดยบรรยายถึงการไหว้ผีป่วนในชีวิตประจำวันของผู้หญิงจะมีบทบาทสำคัญในการปฏิบัติและการสืบทอดการนับถือผีป่วน เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบว่าชาวล้านนาเชื่อเรื่องผีป่วนและต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด แม้คำไหว้ผีจะไม่มีแบบแผนกำหนดไว้แต่ชาวล้านนาก็ท่องได้ไม่ผิดเพี้ยน โดยมาลา คำจันทร์กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าหากชาวล้านนาคนใดกล่าวคำไหว้ผีตะกุกตะกัก ผีป่วนจะไม่คุ้มครอง

สองแม่ลูกจืดเทียนคู่หนึ่ง นางมอญบอกว่าคำไหว้พระอรหันต์สมาและอิติปิโสพร้อมๆ ลูกสาวคำไหว้พระมีแบบมีแผนดีเป็นบาลีโบราณหิมพานต์นอกฟ้า คำไหว้ผีไม่มีแบบแผนคล่องคำกำหนดไว้กระนั้นแสงคำก็ว่าได้คล่อง เธอเองเป็นลูกสาวคนที่สองของพ่อแม่ พี่ชื่อบัวผาแตกเรือนไปแล้ว พี่ได้คำไหว้พระไหว้ผีถูกต้องคล่องแม่นไปแล้ว ต่อไปเธอต้องสืบเชื้อผีป่วนบรรพบุรุษเหมือนที่แม่สืบมาและเหมือนที่พี่สืบไป คล่องคำว่าไหว้ และกิจปฏิบัติบูชาผีควรถูกต้องคล่องแม่น หากขลุ่ยหลักตะกุกตะกักผีเชื่อเสื่อตัวอันเป็นโคตรเค้าเหง้ามูลอาจขัดหูขัดตาแล้วพานพิศเพียดเคียดขี้หนีไป

(ไพรอำพราง : ๖๘)

“อ้ายแสงไก่อชนหัวล้าน ข้าร้านจะหัน ข้าทวยบ่ทัน เจ้าชูไก่อแจ้” มงคลชักทิ้ง สาวบัวจันทร์มีปฏิภาณทางกวีไม่เบาเลย เธอว่าไอแสงเหมือนไก่อชนเจนสังเวียนจนชนหลุ่ตรงหัวล้าน เธอไม่ยอมสนใจคำพูดที่ลดเลี้ยวจนตามไม่ทันเพราะสันดานเจ้าชูไก่อแจ้...

“อ้ายรักน้อง รักแท้รักหลาย

หัวตกขุมทราย ก็ยังรักเจ้า”

ไอแสงแย้ง ฝ่ายสาวโตขึ้นทันทีว่า

“ลมปากว่าแท้ ใจนายบ่ตาม

น้ำใจงาม มาลอยอยู่หน้า”

มีแต่งคำวาคือบทโคลงพื้นบ้านที่สองคนตอบโต้กัน ทุกัน แต่ส่วนมากมักจะเป็นบทโคลงที่หยิบยืมมาจากของเก่าๆ ที่คนรุ่นก่อนๆ แต่งได้กันสดๆ ร้อนๆ หรือไม่ก็ยกมาจากวรรณกรรมเก่าๆ ถ้าหากว่าหนุ่มสาวยุคนี้พูดกันด้วยภาษากวีอย่างคนรุ่นพ่อแม่ก็คงจะดีไม่น้อย

(เด็กบ้านดอย : ๑๔๐-๑๔๑)

การนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับการอุปบ่าวแ้วสาวผ่านมุมมองของตนเองโดยไม่ปรากฏตัวตนในการเล่าเรื่อง ทำให้ผู้อ่านเข้าใจพฤติกรรมของตัวละคร และอธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจว่าการที่พ่อแม่ของหญิงสาวเปิดโอกาสให้ชายหนุ่มและหญิงสาวอยู่กันตามลำพังนั้นเป็นจารีตที่ชาวล้านนาปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านานแล้ว

ทองวันสุบยาพื้นเมืองพ้ออ้ม อยู่คู่เป็นเพื่อนลูกสาวพอให้ไม่น่าเกลียดก็แก่งเลี้ยว บอกหนุ่มสาวว่าพ่อจะนอนก่อน แล้วปลีกตัวเข้าเรือนนอนซึ่งเมียบกับลูกอีกสามนอนเรียงเป็นตับ เรือนนอนกับโง่

เรือนกันห่างจากกันเพียงฝาसानกางกันเท่านั้นเอง แต่ตั้งแต่เดิมมาแล้วพ่อแม่สาวมักไม่จู้จี้จ้าน
วุ่นวายยามหนุ่มสาวเขาพูดคุยกัน มักปลื้มตัวเข้าเรือนไปนอนตา อาจไม่เห็นแต่หยิ่งไต้ยีน อันนี้
หากเป็นนรีตรอยกำหนดพฤติกรรมชุมชนสืบมา

(ไพร่อำพราง : ๑๒๙-๑๓๐)

มาลา คำจันทร์ นำเสนออัตลักษณ์ด้านความเชื่อเรื่องขวัญผ่านมุมมองของตนเพื่อให้ผู้อ่าน
เข้าใจความคิดของชาวล้านนาได้ดียิ่งขึ้น โดยเล่าพิธีเชิญขวัญช้อนขวัญอย่างละเอียดโดยกล่าวอย่าง
ชัดเจนว่าชาวล้านนาเชื่อว่ามนุษย์มีขวัญ ๓๒ ขวัญ ขวัญจะออกจากร่างเมื่อตกใจมาก ๆ หรือเมื่อ
เจ็บป่วย จึงต้องทำพิธีช้อนขวัญกลับคืน ลุงสมเป็นผู้ทำหน้าที่ช้อนขวัญของมงคลบริเวณห้วยน้ำซึ่งเป็น
บริเวณที่มงคลตกใจไม่สบาย อุปกรณ์ในการช้อนขวัญ คือแชะ ต้องมีผู้ร้องบทเชิญขวัญคือย่าและเมื่อทำ
พิธีเสร็จสิ่งที่นำไปช้อนขวัญคือกล้วยกับไข่นั้นให้มงคลรับประทาน จะเห็นได้ว่ามาลา คำจันทร์ บรรยาย
รายละเอียดของพิธีนี้อย่างชัดเจน โดยรู้ว่าเหตุใดขวัญจะหนีออกจากร่างและทำอย่างไรขวัญจึงจะ
กลับมา

เมื่อวานนี้ลุงสมพ่อไ้ย่าเป็นคนไปช้อนเอาขวัญของมงคลที่ตกหายริมห้วยกลับคืนมา เชื่อกันว่าคนเรามีขวัญสามสิบสองขวัญ ถ้าตกใจมาก ๆ ขวัญจะหนีออกจากร่างทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย
ต่อเมื่อช้อนเอาขวัญกลับคืนนั้นแหละจะอยู่ดีมีสุข ลุงสมแบกแชะ (เครื่องมือช้อนปลาทำมาจากไม้
ไผ่ สานเป็นตาเล็ก ๆ มีด้ามถือมีสายรั้ง) เอากล้วย ไข่ต้ม และฝ้ายขวัญไปช้อนขวัญ จะได้คืนมาหรือ
เปล่าไม่รู้ ย่าเป็นคนผูกแขนปากก็อ่ำว่า มาเนือมาขวัญสามสิบสองมาอยู่กับเนื้อกับตัว แล้วก็บังคับ
มงคลกินกล้วยกินไข่

(เด็กบ้านดอย : ๗๔)

ในส่วนของประเพณีสำคัญของชาวล้านนา ได้แก่ ประเพณียี่เป็ง ประเพณีปอยหลวง และ
ประเพณีสงเคราะห์นั้น มาลา คำจันทร์ นำเสนอผ่านมุมมองของตนโดยบรรยายถึงรายละเอียดที่
ชาวบ้านมาช่วยกันจัดสถานที่ประกอบพิธี เมื่อถึงงานประเพณียี่เป็งซึ่งชาวล้านนาปฏิบัติมาตั้งแต่สมัย
โบราณชาวบ้านจะช่วยกันทำโคมไฟ โคมระย้า อุบะดอกไม้ และทำซุ้มประตูป่าด้วยต้นกล้วย อ้อย
ก้านมะพร้าวให้เหมือนกับประตูที่สักขัตริย์ในเรื่องมหาเวสสันดรออกบวช นอกจากนี้ผู้หญิงจะจัดเตรียม
อาหารถวายเป็นพุทธบูชา มาลาในฐานะผู้เล่าเรื่องจึงบรรยายให้ผู้อ่านเห็นพฤติกรรมของชาวบ้านใน
หมู่บ้านที่ต่างร่วมแรงร่วมใจกันสืบทอดประเพณียี่เป็ง ดังนี้

ใกล้ยี่เป็งเข้าทุกทีหมู่บ้านเคยเขาซบกลับมีความเคลื่อนไหวคึกคักกระตือรือร้น เสียงประทัด
แตกตูมตามเคล้าเสียงหัวเราะยามค่ำคืนของเด็ก ๆ เดือนแจ่มแจ่มฟ้าบอไฟลูกเล็กๆ พุ่งพรวดๆ ขึ้นฟ้า
เป็นลำยาว พอถึงวันสิบสี่ค่ำศรัทธาชาวบ้านก็ไปตกแต่งช่วงแกวยังวัด พวกผู้ชายตัดไผ่ผ่าซีกสานเป็นตา

โปรงๆ เพื่อกันรั้วทำเป็นเขาวงกตอันเป็นที่บำเพ็ญพรตของพระเวสสันดร พวกผู้หญิงเอาดอกตะลอมกับดอกคำผู้จุมาร้อยเป็นมาลัยประดับประดาที่ประตูวัด และประตูบ้านทุกบ้านก็จัดทำประตูป้ออันเป็นที่สักการีย์เสด็จออกทรงพรต เอาก้านมะพร้าวมาผ่าครึ่งจากโคนจรดปลายมัดติดเสาประตูแล้วโค้งปลายเข้าหากันเป็นซุ้มหน้านา ทางมะพร้าวถูกตัดเล็มได้ระเบียบตกแต่งด้วยดอกดาวเรืองสีเหลืองวิลาส กลางซุ้มแขวนโคมรูปดาวบ้างรูปฟักทองรูปหงส์รูปทรงกระบอกรูปเครื่องบินหรืออื่นๆ แล้วแต่ใครจะคิดประดิษฐ์ออกมาได้ ตกกลางคืนหญิงแม่เรือนก็จัดการต้มแกงหรือหนึ่งขนมเตรียมไปทำบุญตอนเช้า

(นกแอ่นฟ้า : ๑๐๗-๑๐๘)

มาลา คำจันทร์ บรรยายบรรยากาศในงานวันประเพณีเป็งทำให้เห็นภาพกิจกรรมทั้งหมดที่ชาวบ้านปฏิบัติ นั่นคือคนเฒ่าคนแก่พึงธรรมในวิหาร ส่วนภายนอกวิหารเด็กและหนุ่มสาวชุมนุมที่ลานวัดเพื่อทำโคมลอยไว้จุดในช่วงเวลากลางคืน การเล่าเรื่องโดยไม่ปรากฏผู้เล่าเรื่องในตอนนี้จะทำให้ผู้อ่านรับรู้บรรยากาศประเพณีเป็งได้เป็นอย่างดี เห็นภาพรายละเอียดทั้งหมด

วันยี่เป็งฟ้าโล่งแจ้ง ตกสายขณะคนเฒ่าคนแก่ชုมกันอยู่ในวิหารเพื่อฟังธรรมมหาชาติเด็ก ๆ รวมทั้งสาวหนุ่มกลับชุมนุมประโคมโหมแห่กันอยู่ลานกว้าง โคมลอยกำลังจะลอยลม เขาเอาขี้หม้ามายกไฟให้เกิดควันอัดโคมลอยจนพองเป่งบนฟ้าโน้น โคมลอยลูกก่อนลอยลมแลลิบๆ เท่ลูกมะนาว ฟ้าหนาววันนั้นเป็นสัปดาห์ผ่องแผ้วโคมลอยลอยลมจึงดูเด่น ของวัดนั้นบ้างวัดนั้นบ้าง บางลูกขึ้นไปไม่เท่าไรก็เอียงกะเท่เทควันออกปากบางลูกติดลมบนปล่อยหางลงมายาวเหยียด กระดาษเงินกระดาษทองที่ห่ออยู่ในม้วนหางถูกโปรยลงมาต้องแดดวิบๆ

(นกแอ่นฟ้า : ๑๑๐-๑๑๒)

การนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านประเพณีปอยหลวง โดยไม่ระบุผู้เล่าเรื่องเริ่มจากการบรรยายถึงตัวละครที่มาร่วมชุมนุมขบวนแห่ครวตาน โดยแสดงความรู้สึกของตัวละครว่า “ใจเต็นระทิก น้ำลายเอ่อเต็มปาก ขนลุกชูทั่วร่าง” ซึ่งแสดงอย่างเด่นชัดว่าผู้เขียนล่วงรู้ทุกอย่าง และบรรยายลักษณะเฉพาะโดดเด่นของขบวนแห่ครวตานว่าจะมีขบวนสาวพ่อนและขบวนพ่อนของหนุ่มๆ เช่น การพ่อนเงี้ยว พ่อนดาบ เป็นต้น ในขบวนแห่ครวตานยังมีการตีกลองสะบัดชัย มีวงดนตรีพื้นบ้าน การเล่าเรื่องตอนนี้จะทำให้ผู้อ่านเห็นภาพบรรยากาศการแห่ครวตานของชาวล้านนา และเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของผู้เข้าร่วมในเหตุการณ์ไปในขณะเดียวกัน

ตกบ้าย ขบวนก็แห่แห่นแต่นัดกันขึ้นมา มงคลกับไอ้ยา ไอ้แสง ไอ้กลยืนออเบียดกับคนอื่นอยู่ได้ร่มไม้ ลุงถูกคนนั้นเบียดทีคนนั้นเบียดทีจนเท้ามันก้าวออกนอกร่มไม้ไปทุกขณะ “นั่นนั่นมาแล้ว” เสียงกลองประหลาดปดดังนำหน้า ตามด้วยกลองหลวงฆ้องฉาบและเครื่องประโคมอื่นๆ สักครูยอครวตานก็สั้นไหวดกๆ ขึ้นมามีช่างพ่อนเลียบนำหน้า พวกนางนุ่งซิ่นต๋อนใส่เสื้อแขนกระบอก เกลาผมญี่ปุ่น เหน็บดอกเอื้อง ค่อยๆ เอียงย่างทอดแขนกรีดเลียบขึ้นมา มงคลใจเต็นระทิกน้ำลายเอ่อเต็มปากขนลุกชูทั่วร่าง ครวตานของแต่ละวัดจัดแต่งครวตานด้วยรูปทรงหลากหลายล้วนแต่สวยงามทั้งสิ้น บ้างเป็นรูปจักร

ซ้อนกันหลายๆ ชั้นประดับด้วยดอกไม้กระต่ายและอื่นๆ ขบวนตามกันมาติดๆ ไม่ขาดสายของวัดบวกหมด
ทำเป็นรูปหัวใจ คว้าประดับด้วยจานแบน

(เด็กบ้านดอย : ๔๒)

การนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาผ่านมุมมองของนักเขียนโดยไม่ระบุเล่าเรื่องเป็นกลวิธีที่
มาลา คำจันทร์ นำมาใช้ในการนำเสนออัตลักษณ์ด้านความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องขวัญ และอัต
ลักษณ์ด้านประเพณี ทั้งนี้เพราะกลวิธีนี้ทำให้มาลา คำจันทร์ สามารถอธิบายรายละเอียดต่างๆ ได้
ชัดเจน และมีความกลมกลืนในการเล่าเรื่องด้วย

๕.๑.๒ การนำเสนอโดยใช้สรรพนามบุรุษที่ ๓ เป็นผู้เล่าเรื่อง

เป็นการเล่าเรื่องโดยระบุว่าผู้เล่าเรื่องคือ “แก” ซึ่งแท้จริงก็คือผู้เล่าเรื่องนั่นเอง การเล่าเรื่องใน
มุมมองเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านทราบรายละเอียดและความรู้สึกของตัวละครได้ชัดเจนมากขึ้น

มาลา คำจันทร์ นำเสนอวรรณกรรมมุขปาฐะโดยบรรยายถึงปู่ของอินทรที่เล่าเรื่องที่มาของการ
เด็ดกำนัลให้อินทรฟังซึ่งมาลา คำจันทร์ จะใช้สรรพนามบุรุษที่ ๓ คือคำว่า “แก” แทนปู่ของอินทร ทำ
ให้ผู้อ่านรู้สึกว่กำลังฟังตำนานเรื่องนี้จากตัวละครไม่ใช่จากตัวมาลา คำจันทร์

เยื้องหมายถึงเค้าเงื่อน พ่อเฒ่าขมวดหมากเป็นคำก่อนยัดปากเคี้ยวขยอกๆ แกเล่าให้
หลานชายฟังว่า นานมาแล้วครั้งสมัยนางจามเทวีครองเมืองลำพูน นางจามเป็นคนเม้งมาจากเมืองละโว้
ครั้งนั้นยังมีคนลี้ภัยหนึ่งอยู่แถวดอยฮ้อยช้าง ขุนลี้จะซื้อบ่าลังกะหล่งรักนางจาม ขุนผู้นี้แก่นกล้า
เก่งกาจทั้งการรบและคาถาอาคม ขุนลี้จะยกมาล้อมเมืองลำพูน นางจามวิตกเพราะรู้ว่าไม่มีใครต้านทาน
ขุนผู้นี้ได้ นางจึงออกอุบายให้ขุนบ่าลังกะยืมช้างห่างกำแพงเมืองพันวา แล้วให้ฝูงเสนาเข้ามา ถ้าเสนาพุ่ง
เข้ากำแพงเมืองนางจะยอมเป็นเมีย ถ้าเสนาตกรอกกำแพงเมืองขุนลี้จะต้องถอยทัพกลับไป

(นกแอ่นฟ้า : ๕๘)

อัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า มาลา คำจันทร์ ใช้สรรพนามบุรุษที่ ๓ “แก”
แทนหลานแก้วเพื่อบรรยายถึงพฤติกรรมของหลานแก้วในพิธีกรรมการไหว้ผีปู่ย่า ทำให้เห็นว่าหลาน
แก้วจะต้องฆ่าไก่เท่ากับจำนวนสมาชิกในครอบครัว และต้องประกอบพิธีกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง เพราะ
เป็นหัวหน้าครอบครัว

ถึงวันที่หลานแก้วจะปลุกบั้ง แกฆ่าไก่หกตัวเท่ากับจำนวนคนในบ้านเพื่อเลี้ยงผีปู่ย่า
ไก่ถูกมัดติดหลักไต้ถุนบ้าน พ่อเฒ่าผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวถือกรวยข้าวตอกดอกไม้ขึ้นไปทำพิธีที่
หิ้งผี ครู่หนึ่งแกก็เปิดช่องกระดานเทน้ำขมิ้นส้มป่อยลงมา หลานแก้วคอยที่อยู่แล้วก็เอาค้อนทุบ
หัวไก่ดินบดๆ

(นกแอ่นฟ้า : ๓๕)

มาลา คำจันทร์ บรรยายลักษณะของตัวละครที่เป็นผู้ใหญ่บ้านว่าเป็นผู้มีร่างกายกำยำล่ำสัน มีลักษณะไม่ยอมคน ใช้สรรพนามว่า “แก” เพื่อให้ผู้อ่านรู้ว่าตัวละครตัวนี้มีลักษณะอย่างไร

พ่อของเมืองคำซื่ออันแก้ว คนในหมู่บ้านเรียกว่าพ่อหลวงแก้วเพราะมีฐานะเป็นผู้ใหญ่บ้าน แกเป็นคนกำยำล่ำสัน หน้าตาไม่ยอมคน บ้านของพ่อหลวงแก้วเป็นเรือนไม้กระดานหลังใหญ่เก่าแก่ ฝาบ้านตากแดดนานปื้ออกสีซีดจางและรอยคราบฝนเป็นวงๆ ซ้ายมือของตัวบ้านเป็นยั้งข้าว ถัดไปคือคอกควาย

(ลูกป่า : ๑๓ - ๑๔)

กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาผ่านมุมมองของผู้เขียนโดยใช้คำว่า “แก” ในการเล่าเรื่อง ใช้ในการนำเสนอความเชื่อเรื่องผี วรรณกรรมมุขปาฐะ และการใช้ภาษา เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบรายละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น

๕.๒ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านตัวละคร

ตัวละครเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินเรื่อง ตัวละครที่ดีในนวนิยายจะต้องมีลักษณะสอดคล้องกับเรื่องราวที่นำเสนอเพื่อให้นวนิยายมีความสมจริง ในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มีการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาผ่านการเล่าเรื่องของตัวละคร ได้แก่ ตัวละครเด็ก ตัวละครหนุ่มสาว ตัวละครสูงอายุ ตัวละครที่เป็นพระ และตัวละครที่เป็นผู้นำ

๕.๒.๑ ตัวละครเด็ก

การนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาผ่านตัวละครเด็ก คือ การนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาผ่านการเล่าเรื่องของตัวละครเด็ก อัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่นำเสนอผ่านตัวละครเด็กมักเป็นอัตลักษณ์ที่มาลา คำจันทร์ ต้องการอนุรักษ์ไว้ โดยกำหนดให้ตัวละครเด็กเป็นผู้รับการถ่ายทอดอัตลักษณ์จากผู้ใหญ่ ได้แก่ มงคล อินทร เมืองคำ และต่อม

๕.๒.๑.๑ มงคล

มงคลเป็นตัวละครเด็กในนวนิยายเรื่อง**เด็กบ้านดอย**มีลักษณะนิสัยที่เด่นชัดคือ อยากรู้ อยากเห็นและชอบฟังนิทานเรื่องเล่า มงคลมีชีวิตแบบเด็กชนบทภาคเหนือที่เรียบง่าย ผูกพันกับธรรมชาติ บ้านของมงคลไม่มีวิทยุ ทีวี ภาพยนตร์ หรือความบันเทิงอื่นนอกจากการฟังนิทานและเรื่องเล่าจากย่า มงคลเห็นคุณค่าและภาคภูมิใจวรรณกรรมล้านนาที่ได้รับการถ่ายทอดจากย่า มาลา คำจันทร์ จึงนำเสนออัตลักษณ์ด้านวรรณกรรมผ่านการเล่าเรื่องของมงคล ได้แก่ คำวชเจ้าสุวัตรนางบัวคำ และคำวเจ้าหงส์หิน ดังนี้

วิธีเล่านิทานของย่าไม่เหมือนคนอื่น กล่าวคือย่าจะท่องออกมาเป็นคำในตอนที่ย่านประทับใจ
ย่าและมันก็ซึมแทรกเข้าสู่ระบบการจดจำของเด็กน้อยโดยไม่มีใครคอยถือไม้เรียวบังคับ

ไวว่องวิด

แม่หญิงใจหาญ

ดาบพัดคอพราน

หื้อปุดชาดบัน

อันหึมาจากคำวซอเจ้าสุวัตรนางบัวคำ ตอนที่พรานป่ามาเจ้าสุวัตรแล้วจุดธูป

เข้าดงป่าไม้

ใบหล่นสอยสอย

ง่อมหาจอยวอย

คนฮักของข้า

จากคำเจ้าหงส์หิน ตอนที่เจ้ากุมารน้อยออกตามหาย่าที่ถูกยักษ์ลัก

(เด็กบ้านดอย : ๓๐)

เนื่องจากชาวล้านนาบันทึกคำวซอในสมุดข่อยโดยใช้ตัวเขียนหรืออักษรเมืองที่มี
ลักษณะเฉพาะของล้านนา มาลา คำจันทร์ จึงให้มงคลเล่าประสบการณ์การเรียนรู้อักษรเมืองของตน
ซึ่งเกิดจากความอยากรู้อยากเห็นและความชื่นชอบส่วนตัว

มันอาจเป็นความอยากรู้อยากเห็นที่ฝังติดสันดานเสียแล้ว อะไรแปลก ๆ ที่มีโอกาสได้รู้
มงคลไม่ยอมปล่อยให้ผ่านไป ตัวเมืองของย่ามงคลก็พอจะอ่านคำไปราวน้อยได้บ้างแล้ว ย่าว่าอ่านจำปาสี่
ต้นให้ย่าฟังอีกเรื่องก็คล่อง แรกๆที่สนใจก็เพราะรูปเล่มของสมุดข่อยมันแปลก กล่าวคือมันเป็นผืนเดียว
ติดกันตลอด พันทบไปทบมาซ้อนกันเหลือหน้ากว้างคืบยาวตอกเศษๆ ปกสมุดปูวาดลวดลายโบราณ
สวยงาม บางเล่มก็ลายใบผักกูดขดเป็นเถาต่อกัน บางเล่มก็เป็นลายใบฝ้ายอักขระที่จารึกก็น่า
เลียนแบบ มันเป็นตัวกลม ๆ ป้อม ๆ ที่เรียกว่า ตัวเมือง บางเล่มก็เล่นทางตัวดพันกัน แรงจูงใจชั้น
ต่อมาก็คือความอยากรู้สัมผัสและท่วงทำนองคล้องจองของคำ ย่ารับเป็นครูให้เริ่มแต่หัดเขียน
กะ ะ ะ ะ ะ ะ แล้วแจกไม้คือผสมสระ ถ้าย่าหลงๆ ลืมๆ ก็มีครูใหญ่คือพ่อเป็นคนช่วยเหลือ

(เด็กบ้านดอย : ๑๐๖)

ความอยากรู้อยากเห็นและสนใจใคร่รู้สิ่งต่างๆ ทำให้มงคลรับรู้เรื่องราวต่างๆ รอบตัว
ดังนั้นมงคลจึงรู้สึกว่าการสักหมีกดำเป็นลายทางเกวขาโก้มหรือทางเกวขาสันเมื่อแก้ผ้าอาบน้ำไม่น่า
เกลียด เพราะลายสักหมีกดำสามารถอำพรางได้ ซึ่งเป็นการแสดงความรู้สึกนึกคิดของตัวละครเพื่อให้
ผู้อ่านเข้าใจ อันเกิดจากนิสัยช่างสังเกตของมงคล ดังนี้

ลุงปิ่นเข้าว่า คงจะอาเพศเพราะคนแก่เปลือยกายอาบน้ำ เลยโดนลุงสมทันทว่าพ่อแม่ไม่สั่งสอน
คนเขาพูดเรื่องเป็นเรื่องตายยังมีหน้ามาเล่น การอาบน้ำของลุงสมทันทไม่เหมือนใคร ไม่ว่าหน้าร้อน
หน้าหนาว กลางวัน กลางคืน แกจะเปลือยกายอาบน้ำ แกผ้าโทงเทง เอามือปิดไว้หน้าน้อยความ
จริงถึงไม่ปิดก็คงไม่มีใครสังเกตเพราะแกสักดำตั้งแต่เอวถึงต้นขา ดูเผินๆ คล้ายแก่งูทางเกวขา
สันตัวหนึ่ง พ่อเคยบอกว่าแกถือคาถาเสือโคร่งเวลาอาบน้ำจึงเปลือยกาย

(เด็กบ้านดอย : ๑๐๔)

๕.๒.๑.๒ อินทร

อินทรเป็นตัวละครในนวนิยายเรื่องนกแอ่นฟ้า บ้านไร่ชาวดง และดาบอุปราช อินทรเกิดและเติบโตในสังคมลำนานากิจกรรมในเวลาวางจากการเรียนคือการเล่นแบบเด็กลำนานา เช่น การเล่าปริศนาคำทาย อินทรยังเป็นเด็กที่ช่างจดจำและช่างสังเกต จึงจำบทเพลงอ้อจาหรือเพลงกล่อมเด็กได้

มาลา คำจันทร์ นำเสนอปริศนาคำทายซึ่งเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะของลำนานาผ่านอินทร โดยกล่าวว่ากิจกรรมยามว่างของเด็กๆ ชาวลำนานาคือการเล่นปริศนาคำทาย ดังที่เด็กๆ ในบ้านหนองหล่มเล่นทายกัน ดังนี้

ครั้งนั้นสมัยที่อินทรยังเด็กๆ อยู่ที่บ้านหนองหล่ม เด็กๆ ลูกชานาไม่ค่อยไปเรียนหนังสือกันมากนัก ยิ่งหน้าหนาวเด็กเรียนหนังสือหรือเด็กอยู่บ้านต่างมีการมืงานช่วยพ่อช่วยแม่ ช่วยเลี้ยงน้อง ช่วยหาผักหนุ ช่วยเสาะหาปูปลามาแปลงเป็นกับข้าว เด็กนักเรียนเลยไม่ค่อยไปโรงเรียนกันสักเท่าไร

“อะไรเอ๋ย บนก็ผาล่างก็ผา ฐสามวาตลอดเข้าตลอดออก”

“ลั่น”

“อะไรเอ๋ย ไก่แดงแทงลงช่อง”

“น้ำหมาก”

“อะไรเอ๋ย โกงทั้งนั่งข้ามทุ่งสามเสน”

“ผีอสูร” เด็ก ๆ แยกแยะออกนอกทุ่งพลางเล่นคำตวยหรือปริศนาคำทาย

(ดาบอุปราช : ๒๕)

เนื่องจากลักษณะนิสัยของอินทรเป็นเด็กช่างจดจำ มาลา คำจันทร์จึงนำเสนออัตลักษณ์ของชาวลำนานาเกี่ยวกับเพลงกล่อมเด็ก หรือเพลงอ้อจา เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบเนื้อหาของเพลง โดยให้อินทรจดจำมาจากแม่ แล้วร้องให้น้องฟัง ดังนี้

อินทรร้องเพลงกล่อมน้องที่จำมาจากแม่ว่า

อ้อ อ้อ จาจา

อ๊แม่ไปไร่บ่มา

เก็บมะसानใส่ถง

เอาไปสักินนาย

เอาไว้เป็นเพื่อนเจ้า

อ้อ อ้อ จาจา

อ้อ อ้อ จาจา

อ๊พ่อไปนานอกบ้าน

เก็บมะก่งใส่ซ้า

เอาไปขายแลกข้าว

หลับตา

อ้อ อ้อ จาจา

(ดาบอุปราช : ๔๒)

ผู้อ่านทราบขั้นตอนการทำเสื้อหม้อห้อมซึ่งชาวล้านนาทั้งหญิงและชายนิยมสวมใส่ นำผ่านการเล่าเรื่องของอินทร ซึ่งจำมาจากแม่เล่าให้ฟัง

แม่ชอบใส่เสื้อย้อมครามอย่างที่เราเรียกว่าผ้าหม้อห้อม เป็นเสื้อแขนยาวถึงข้อมือ ชอบใส่ชิ้นสีน้ำตาล สีดำ เสื้อพ่อแม่มิมีมากนักเสื้อผ้าใครต่อใครก็มิมีมากนัก แม้ว่าเสื้อผ้าหายากใช้ตัดเอาได้ตามหัวไร่ปลายสวนอย่างผักผลไม้ แม่เล่าถึงขบวนการปั่นฝ้ายทอผ้าย้อมจากยวงฝ้ายบนต้นกว่าจะมาเป็นผืนผ้าคร่ำใบดุษฎียากซับซ้อนนัก

(ดาบอุปราช : ๑๗)

เช่นเดียวกับการนำเสนอการเกล้าผมมวยของผู้หญิงชาวล้านนา ซึ่งมาลา คำจันทร์นำเสนอผ่านความคิดของอินทรที่เกิดจากการสังเกต ผู้อ่านจึงรู้ว่าแม่ของอินทรชอบเกล้าผมเป็นมวยใหญ่ที่ทำทอยและเห็บดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมที่มวยผม ซึ่งเป็นลักษณะการทำทรงผมของหญิงชาวล้านนา

ตัวตนแม่นั้นไม่สูงใหญ่นักแต่ก่อนแม่ก็คงหมดไหม้ในงามพอดัว แต่ตอนนี้แม่ไม่ค่อยงามแล้ว หน้ากร้าน คิ้วเหลือง ผมเคยดำกลับแดงแดงเพราะตากแดดตากลม แม่ชอบเกล้าผมเป็นมวยใหญ่ที่ทำทอยแล้วเอาหวีเขาควยสับคาไว้ แม่ชอบเห็บดอกแก้ว ดอกจำปา ดอกมะลิ หรือดอกอะไรก็ได้ที่มันหอมเห็บไว้ที่มวย ไม่ได้เห็บที่หูอย่างทางภาคกลาง

(ดาบอุปราช : ๑๗)

๕.๒.๑.๓ เมืองคำ

เมืองคำเป็นตัวละครเด็กในเรื่องลูกป่า ชอบการผจญภัย ช่างจดจำจึงสามารถจ้อยได้ ขณะที่เดินเล่นตามป่าละเมาะก็จะจ้อย โดยบทจ้อยนำมาจากวรรณกรรมลายลักษณ์ของชาวล้านนา เรื่องเจ้าหงส์หิน การให้ตัวละครเด็กจ้อยได้แสดงให้เห็นว่าจ้อยยังคงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนา เด็กชาวล้านนาได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้และนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้

เมืองคำขับเพลงจบบายชาก็ถามขึ้น

“เพลงอะไร?”

“ไม่ใช่เพลงหรือเขาเรียกว่าจ้อย” เขาบอก “มันเป็นบทชมดง ข้าจำมาจากลิเกเรื่องเจ้าหงส์หิน”

“เจ้าหงส์หินเป็นใคร?”

“ก็เป็นพระเอกซี” เมืองคำตอบที่อ้อๆ “เจ้าหงส์หินเป็นคนเก่งปราบยักษ์ปราบมารได้ อายุสิบหก รู้จักหาเลี้ยงแม่แล้ว”

“แล้วพ่อมันไปไหน?”

“พ่อมันเป็นเจ้าเมืองแต่ไล่แม่มันหนี แออยากฟังอีกไหมข้ายังจำได้อีกบทนะ”

“ฟังสิ ข้าชอบฟัง เพราะดี”

เมืองคำทำกระอือกระแอมก่อนขับ อายุสิบสี่แล้ว สัมเสียงเริ่มแตกห้าว ถึงตอนที่ต๋องโหนด
เสียงขึ้นสูงก็ไปได้ไม่สุดเสียงกระนั้นยาซึกิยังคิดว่าเพราะอยู่ดี

วิมาลา	พิมพานาฏนึ่ง
ได้ทุกข์โศกต้อง	กายา
เกิดลูกน้อย	ซ้ากลายเป็นหมา
เพราะกรรมนางมา	ได้มาตอบโต้

“นางเกิดลูกเป็นหมาหรือ?”

“ฮือ ลีเกวอย่างนั้นแต่ความจริงไม่ใช่หรอก เมียน้อยเจ้าเมืองอิจฉานางเลยเอาลูกหมามา
เปลี่ยนเจ้าเมืองหลงเชื่อว่านางคบชู้กับหมาเลยไล่นางออกจากเมืองไป”

(ลูกป่า : ๓๕-๓๖)

เนื่องจากเมืองคำเป็นเด็กที่มีนิสัยชอบเข้าป่าผจญภัย มาลา คำจันทร์จึงนำเสนออัต
ลักษณ์ของชาวล้านนาด้านความเชื่อเรื่องผีปกกะโหล่ง ซึ่งเป็นผีที่อยู่ในป่าผ่านเมืองคำ โดยเมืองคำจำ
เรื่องเล่านี้มาจากพ่อ ซึ่งเล่าให้เมืองคำกลัวจะได้ไม่กล้าเข้าป่าตามลำพัง

พ่อยังเล่าถึงผีปกกะโหล่งซึ่งเป็นชายแก่อยู่ในห้วย เย็นลงตะวันเหลืองมันจะร้อง ปก...ปกกะ
โหล่ง เสียงเยือกเสียงเย็น เด็กๆที่แอบเข้าป่าโดยไม่มีผู้ใหญ่ไปด้วยจะถูกมันหลอกเอาไป...ผมมันยาวปรก
เข้า เคราปรกนม มันจะให้เด็กๆ หาหาบนหัว แดบนหัวไม่มีเหามีแต่แมงป่องแมงเวา เด็กคนไหนกลัว
และวิ่งหนีมันจะจับมาฉีกอกกินตับ คนไหนไม่กลัวมันจะให้เข็มทองเล่มหนึ่ง

(ลูกป่า : ๑๐)

๕.๒.๑.๔ ค่อม

ค่อมเป็นตัวละครเด็กในเรื่อง **ไอ้ค่อม** ชีวิตของค่อมผูกพันกับยายเนื่องจากแม่หนีไป
ตั้งแต่ค่อมเกิด ส่วนตาไม่รักค่อมเพราะอับอายที่แม่ตั้งท้องค่อมโดยไม่มีพ่อ ตาจึงให้แม่ไปทำแท้ง แต่ไม่
สำเร็จ ค่อมจึงเกิดมาพิการหลังค่อม ต่อมาแม่อีกหนีค่อมไป มีเพียงยายเท่านั้นที่ดูแลและรักค่อม ค่อมจึง
รักและสนิทกับยายที่สุด ชีวิตของค่อมผูกพันใกล้ชิดกับยาย ยายจึงเป็นผู้อบรมสั่งสอนค่อมทุกเรื่อง ทั้ง
การดำเนินชีวิต และทุกสิ่งทุกอย่าง ด้วยเหตุนี้มาลา คำจันทร์ จึงนำเสนออัตลักษณ์ด้านอาหาร โดยให้
ค่อมคิดถึงขั้นตอนที่ยายเคยสอนค่อมให้ทำน้ำปู ดังนี้

กลืนน้ำปูไชยคลั่งขึ้นจากหม้อ น้ำปูสีดำๆ กำลังเดือดเป็นฟองฟอด ไอ้ค่อมคนไม่พายในมือ
ไม่ได้หยุด ไฟในเตาลุกแรงไปแล้ว มันชักพินออก...น้ำปูงวดอย่าใช้ไฟแรง มันจะไหม้ ยายเคยสอนไว้
อย่างนั้น น้ำปูทำมาจากปูสดๆ หนานี้ข้าวกล่ำกำลังปักดำตะวันร้อนแรงกล่ำ สายๆใกล้เที่ยงน้ำในนาจะ
ร้อน ปูจะขึ้นจากน้ำมาแอบซุ่มตามกอหญ้าบนคันนา ไอ้ค่อมจะหิ้วข้องใบใหญ่ออกไปนอกทุ่งปูเป็นหมื่น
เป็นแสนเต็มทุ่งจะถูกจับ มันถูกจับทุกปีแต่ปูไม่เคยหมด

(ไอ้ค่อม : ๑๑๑)

จะเห็นได้ว่ามาลา คำจันทร์ นำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนา ผ่านตัวละครเด็กได้อย่างแนบเนียนและกลมกลืน โดยตัวละครเด็กส่วนใหญ่มีลักษณะนิสัยที่คล้ายกันคือช่างจดจำและช่างสังเกต ดังนั้นจึงสามารถจดจำเรื่องราวต่างๆ ที่พ่อแม่คนใกล้ชิดเล่าให้ฟังได้ ไม่ว่าจะเป็นนิทานหรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับผี ความช่างสังเกตของเด็กจึงทำให้สนใจสิ่งแวดล้อมรอบตัว และค่อยๆ ซึมซับจนสามารถทำตามได้ เช่น การทำอาหาร เป็นต้น ตัวละครเด็กในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ต่างเห็นคุณค่าและภาคภูมิใจในวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของชาวล้านนา

๕.๒.๒ ตัวละครหนุ่มสาว

การนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาผ่านตัวละครที่เป็นหนุ่มสาว มักเป็นอัตลักษณ์ที่มีมาแต่โบราณและยังคงพบเห็นในชีวิตประจำวัน เช่น การเล่นดนตรี หรือวรรณกรรมประเภทคำวซอที่ลิเกนำมาแสดง ดังปรากฏผ่าน เจ้าจันทร์ ฝ่ายคำ อุ่นเมือง และจอมแสง

๕.๒.๒.๑ เจ้าจันทร์

เจ้าจันทร์เป็นเจ้าหญิงสูงศักดิ์ของล้านนา แต่ปัจจุบันสถานภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ฐานะทางครอบครัวเริ่มตกต่ำ เป็นหญิงรูปงาม ได้รับการอบรมเลี้ยงดูมาอย่างเจ้าหญิงสูงศักดิ์ล้านนา แม้จะรูปงามและสูงศักดิ์เพียงใดแต่เจ้าจันทร์กลับอาภัพในเรื่องความรัก นั่นคือเจ้าจันทร์รักกับเจ้าหล้าอินทะ แต่เพราะปัญหาทางการเมืองทำให้ฐานะของเจ้าหล้าอินทะเปลี่ยนไป ต้องไปเป็นเสมียนในบริษัททำไม้ ทำให้เจ้าพ่อของเจ้าจันทร์ไม่พอใจและต้องการให้เจ้าจันทร์แต่งงานกับพ่อเลี้ยง ซึ่งมีฐานะร่ำรวย ความรักของเจ้าจันทร์จึงมีอุปสรรค

เจ้าจันทร์เป็นผู้หญิงที่มีนิสัยรักสวยรักงาม เจ้าจันทร์ไว้มหอมโดยตั้งใจว่าจะนำไปบูชาพระธาตุอินทร์แขวน การไว้มหอมของเจ้าจันทร์ทำให้มาลา คำจันทร์ นำเสนออัตลักษณ์ด้านทรงผมของผู้หญิงล้านนาไว้ว่า นิยมเกล้าผมมวยและเห็บดอกไม้ไว้ที่มวยผม

นึกไปถึงคนรักเจ้าหล้า เกล็ดเกลี้ยงฟ้ามวยนี้ เจ้าพี่เคยเห็บเอื้องผึ่งให้แล้ว บันให้ชายหนึ่ง
แล้วยังแบ่งเป็นสอง นึกถึงเจ้าคนงามผู้อยู่ในใจก็ละอายอดสู่นัก เจ้าจันทร์จึงอ้าอึ้งอีกอ้ออยู่อย่างนั้น

(เจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๖๐)

การเห็บดอกไม้ที่มวยผมแสดงความสูงศักดิ์ของเจ้าจันทร์ จะเห็นได้จากตอนที่พ่อเลี้ยงปีนหน้าผาสูงขึ้นไปเก็บดอกเอื้องแซะมาเห็บมวยผมให้เจ้าจันทร์ เนื่องจากดอกเอื้องแซะเป็นดอกกล้วยไม้ที่มีค่ามาก สมัยโบราณชาวลัวะนำไปเป็นเครื่องบรรณาการแก่เจ้าเมืองเชียงใหม่ จึงสะท้อนให้เห็นว่าดอกไม้ที่มีค่าคู่ควรกับการเห็บมวยผมเจ้านายผู้หญิงของล้านนาเท่านั้น

พ่อเลี้ยงเลี้ยงตัวขึ้นสูง สูงขึ้นไปเหมือนจิ้งจกไต่ฝา มือเหนียวเกาะง่าหินพาตัวขึ้นไปช้าๆ ยิ่งสูงคนแหงนคอตั้งปากก็ยิ่งเป็นห่วง ยิ่งเขยิบขึ้นไปก็ยิ่งใจหาย สายน้ำซึมอาบผาเปียกชื้น ผ่น้ำผาก็ชันดิ่ง ฟิงกแล้ว พ่อเลี้ยงขึ้นไปถึงแล้วเด็ดดอกเอื้องแซะคาบไว้ในปาก เอื้องแซะดอกน้อยสีขาวเรื่อเหลืองเป็นของสูงแพงเมืองหายากนัก กลิ่นหอมต้องใจ ใฝ่ๆ ก็ชอบ ชาวลัวะเอาขึ้นบรรณาการถวายเจ้าครองเมือง คนต่ำไต่ลุ่มฟ้าอย่าหมายว่าจะได้ชมเอื้องแซะ พ่อเลี้ยงพาตัวลงมาถึงตีนผาหลังมือมีรอย หินครูดเป็นเลือดไหลย้อย มันเอามือข้างหนึ่งหยิบดอกเอื้องออกจากปากแล้วพูด “ขอข้าได้เห็นให้เจ้า จันท์เทอะ”

(เจ้าจันท์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๕๙-๖๐)

ความรักของเจ้าจันท์กับเจ้าหล้าอินทะซึ่งเป็นความรักที่ไม่สมหวัง เป็นสิ่งที่ทำให้มาลา คำจันทร์ นำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาหลายด้านได้อย่างแนบเนียน ได้แก่อัตลักษณ์เรื่องวรรณกรรมและดนตรี

เจ้าหล้าอินทะและเจ้าจันท์มักสื่อสารกันโดยใช้คำขอรำพันความในใจ ดังที่เมื่อเจ้าหล้าอินทะเขียนคำขอพญาพรหมมาตัดพ่อเจ้าจันท์ เจ้าจันท์เข้าใจความหมายนั้นจึงได้แต่เศร้าโศกเสียใจที่เจ้าหล้าเข้าใจผิด การใช้คำขอพญาพรหมเพื่อระบายความในใจของเจ้าหล้าอินทะโดยเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ในชีวิตซึ่งเจ้าหล้าเข้าใจว่าเจ้าจันท์เปลี่ยนใจไปแล้ว ทำให้เห็นว่ามาลา คำจันทร์ สามารถนำเสนออัตลักษณ์ด้านวรรณกรรมผ่านตัวละครเจ้าจันท์ได้เป็นอย่างดี ดังนี้

พี่รักน้อง	รักแท้รักหลาย
ความสุขสบาย	บ่เคยหาได้
แรมรอนนอนหนาว	เดือนดาวต่างได้
ถึกเถื่อนแทนเรือนผ่อนพัก	
น้ำค้ำน้ำเหมย	แทนผ้าห่มรัด
กอดอกนอนดินสะท้าน	
หวังเก็บเงินหอม	ออมได้พอล้าน
พาจอมนาฏเจ้าจรไพร	
บ่นึกนาฏน้อง	คำปล้องเปลี่ยนใจ
ลับลี้หนีไป	กับพ่อเลี้ยงเฒ่า
บ่นึกว่าใจ	เป็นบัวไหวเหงา
ไหวหวั่นเพื่อนรักพิน	
ยังนึกว่าเป็น	บัวทองฟองพิน
ควรแต่ไหวพุกธา	
น้องละพี่แล้ว	เจ้าแก้วกลีบหนา
บัวหลวงร่วงลา	สลดเหี่ยวแห้ง
เปรียบเหมือนบัวชม	ละพรหมตายแห้ง
ไปหลงเงินทองม่านเงี้ยว	

เจ้าพี่ เจ้าหาว่าน้องเป็นบัวไหเว้งไปเสียแล้ว ว่านางนาฏแก้วกลายเป็นบัวชมหลงลมพ้อ
เงี้ยวเงินใหญ่ หนีจากพญาพรหมยากไร้ไปอยู่กับม่านเงี้ยวเงินหนาเสียแล้ว

(เจ้าจันทน์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๗๔-๗๕)

มาลา คำจันทร์ ยังแสดงให้เห็นว่าหนุ่มสาวล้านนามักใช้ดนตรีเป็นสื่อแสดงความรัก
ดังที่เจ้าหล้ามักติดซึ่งสื่อถึงเจ้าจันทน์ เพราะไม่มีโอกาสได้อยู่ใกล้ชิดกันเนื่องจากเจ้าพ่อของเจ้าจันทน์ไม่
ชอบเจ้าหล้า ดังนั้นเมื่อเจ้าจันทน์ได้ยินเสียงซึ่งก็จำได้ว่าเสียงซึ่งทำนองแบบนี้เป็นของใครไม่ได้นอกจาก
เจ้าหล้าอินทะ ดังนี้

บางครั้งบางคราวคืนดีกสัด เสียงดีดซึ่งขับร่ำพร้อมถ้อยตัดพ้อดังแว่วถึงหู เจ้าพี่หล้าอินทะ
แม่นแล้ว เสียงซึ่งตัดพ้อเด่นพรายเสียงร่ำร่ำทำนองหมองหม่นอย่างนี้มีไผแล้ว

(เจ้าจันทน์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๗๔)

๕.๒.๒.๒ ฝ่ายคำ

ฝ่ายคำเป็นตัวละครหญิงในเรื่อง **สร้อยสุคันธา** กำพร้าพ่อจึงอยู่กับแม่มาตลอด
ฝ่ายคำผูกพันกับแม่ซึ่งเป็นร่างทรงเมื่อแม่ตายฝ่ายคำต้องมาเป็นภรรยาพญาเขื่อนคำเพื่อใช้หนี้แทนแม่
แม้อยู่กับพญาเขื่อนคำจะสะดวกสบายแต่ฝ่ายคำกลับไม่ชอบจึงหนีมากับแสงชาย โดยมีเจ้าชื่นเขียวบอก
ด้วยเหตุนี้ฝ่ายคำจึงเป็นร่างทรงเจ้าชื่นเขียว

เนื่องจากฝ่ายคำอยู่กับแม่มาตลอดจึงจดจำคำสอนของแม่ได้เป็นอย่างดี แม้กระทั่งภาษิต
คำสอนต่างๆ ฝ่ายคำก็จำได้ โดยนำมาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ที่เธอเผชิญอยู่ ดังนี้

ก้มกราบแล้วนอนงอ หันหน้าเข้าในกำ จะหลับอยู่แล้ว อีกใจหนึ่งกลับตื่นนึกคิดไปว่าสีหน้ากับ
ท่าทางอาจลงตา กลัวไปว่าพี่อ้ายชายดีจะเป็นผีร้าย นึกๆก็ท้อใจ ปล่อยเลยตามเลย หากมันจะข่มเหง
ทักเอากูเป็นเมีย คนเป็นหญิงร่างน้อยอย่างกูมีหรือจะสู้ได้ หลับตาลงเสีย ภาวนาอธิปัสสตามคำแม่สอน
อะไรจะเกิดมันก็เกิด อะไรจะเป็นก็เป็น กลัวหนักมักตาย อายหนักมักท้าว หลับเอาแรงไว้ก่อนดีกว่า

(สร้อยสุคันธา : ๗๗)

ฝ่ายคำมีความสามารถพิเศษคือมองเห็นสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนั้นฝ่ายคำจึงมองเห็นผีเจ้าชื่น
เขียวผู้ซึ่งพาเธอหนีมาจากพญาเขื่อนคำ ฝ่ายคำมักจะเห็นเจ้าชื่นเขียวเมื่อมีปัญหา ฝ่ายคำจำการ
แต่งกายของเจ้าชื่นเขียวได้ ความคิดคำนึงของฝ่ายคำตอนนี้แสดงอัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านทรงผม
ของหญิงล้านนาได้อย่างดี ดังนี้

ท่ามกลางสีแสงแห่งฟ้าลอยมาพะพลุ่งรวงรุ่งห่มห้อมล้อมร่างโปร้งบางอ่อนไหว ฝ่ายคำเห็น
เจ้าชื่นเขียวปรากฏต่อหน้าชื่นเขียวตองอ่อนลือเขียวไพล ผมเผ้าเกล้ามวยสวยเกลี้ยงดำขลับ มวย

ผมเสียบแชมปันทองและดอกไม้ไหว หน้านางงามนักยิ้มแย้มอ่อนโยนอยู่ที่มุมปาก สองตาดั่งดาวดู
เศร้าแถมใจดี สาวเปลี่ยวตัวเดียวชนลุกทั้งตัว “เจ้าชื่นเขียวเสื้อเขียว” ทนได้อำปากเป็นคำเท่านั้นฝ่ายคำ
ก็เห็นร่างเจ้านางเลื่อนหาย

(สร้อยสุคันธา : ๓๔)

๕.๒.๒.๓ อุ่นเมือง

อุ่นเมืองเป็นชายหนุ่มที่เกิดและเติบโตในสังคมล้านนาสมัยก่อนที่ไม่มีความบันเทิงอย่าง
อื่นนอกจากการจ้อย มาลา คำจันทร์ จึงนำเสนออัตลักษณ์ด้านวรรณกรรมของล้านนาประเภทคำวขอ
เรื่องเจ้าสุวัตรกับนางบัวคำ ผ่านการเล่าเรื่องของอุ่นเมือง ดังนี้

“มึงเสียงดี มึงจ้อยใส่หูกับทสองบทเถอะเสียวถึง” ดิดดินเตะกันเชิงหยอกเชิงเย้า ชุ่นมัว
เศร้าหมองค้างคาในอารมณ์ อยากสลัดหลุด อยากจงใจเป็นอื่น จึงให้เพื่อนขับเอื้อนให้ฟังคนตามหลังคอน
หน้าไม้พาดป่าสบายๆ กระอือกระแอมแล้วจ้อยหรือขับลำนำน้าพื้นบ้านเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ

บัวคำเป็นสาวอ่อนน้อยเกิดในดอกบัวคำหรือบัวทอง พ่อฤๅษีเก็บมาเลี้ยงไว้ เจ้าสุวัตรเป็นลูก
พญาเจ้าเมืองขี้ม้ากัณฐกะเหาะผ่านมาแล้วรอนลงดงลึกทั้งสองพบกันรักกันแล้วพากันกลับบ้านกลับเมือง
วันหนึ่งโจรป่าฆ่าเจ้าสุวัตรแล้วแย่งนางบัวคำไป

(สร้อยสุคันธา : ๑๗๑)

๕.๒.๒.๔ จอมแสง

จอมแสง เป็นตัวละครในนิยายเรื่องเมืองลับแล จอมแสงเป็นชายหนุ่มที่มีความคิดและ
คำนิยมตามแบบอย่างของสังคมล้านนาในสมัยโบราณ มาลา คำจันทร์ จึงได้นำเสนออัตลักษณ์ของชาว
ล้านนาด้านการสักหมึกดำผ่านความรู้สึกนึกคิดของจอมแสงให้ผู้อ่านสามารถมองเห็นอัตลักษณ์และ
เข้าใจในรายละเอียดมากยิ่งขึ้นทัศนคติที่ดีของมาลา คำจันทร์ที่มีต่ออัตลักษณ์การสักหมึกดำ ดังนี้

ตรงหัวไหล่หากมีรูปสิงห์เหลียว หรือหงส์บินสักไว้สองข้างก็คงดีหน้าล้างามสมชายหลังมือ
หยาบหนาหากมีคาถาสักล่อมเป็นลายกลม หรือลายบัวพันกลีบก็จะดูดีกว่านี้ คิดๆ ก็อยากผืนคำหลวงปู่
กับพ่อ แต่คิดไปคิดมาก็ช่างมันเถอะสาวใดไม่ชอบก็ช่างประไร ขอแต่บัวเรือนมีใจให้กูก็พอแล้ว

(เมืองลับแล : ๑๑)

มาลา คำจันทร์ นำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านคำนิยมในการสักหมึกดำผ่าน
ความรู้สึกนึกคิดของตัวละครที่เป็นชายหนุ่ม เพื่อให้ผู้อ่านรับรู้ความคิดของตัวละครเกี่ยวกับคำนิยม
ของผู้ชายชาวล้านนาที่จะนิยมสักหมึกดำเป็นลายรูปสิงห์เหลียว หรือหงส์บินบริเวณหัวไหล่ทั้งสองข้าง
ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเหตุผลในการสักหมึกดำของผู้ชายชาวล้านนาว่าหากสักแล้วจะสง่างามมาก

จอมแสงซึ่งเป็นชายหนุ่มชาวล้านนาคนหนึ่งยังมีลักษณะนิสัยอย่างหนึ่งคือนิยมจ้อยเมื่อเข้าป่า บทจ้อยนั้นยังจำมาจากบทจ้อยที่ยายเคยจ้อยให้ฟัง ดังนี้

สองตีนสอดตง สองตาสอดเสาะชมไพรไม้มิ่ง ปากก็จ้อยๆซอๆ ไปตามเรื่อง เสียงมวนเสียงเย็น เสียงขับไม้ดังนั้กแต่ป่าเจียบไพรเย็นทำให้แก้วเสียงกังวานชัด เขาเองจำได้มากแต่เด็กๆแล้ว ยายชอบจ้อยให้ฟัง

(เมืองลับแล : ๑๑๖)

ตัวละครหนุ่มสาว ได้แก่ เจ้าจันทน์ ฝ่ายคำ อุ่นเมือง และจอมแสง เป็นตัวละครที่นำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่มีมาแต่โบราณและยังคงพบเห็นในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้อัตลักษณ์ดังกล่าวมักเป็นอัตลักษณ์ที่หนุ่มสาวได้รับการถ่ายทอดมา และยังคงใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การใช้คำขอเพื่อแสดงความในใจ การตกแต่งทรงผม การใช้ภาษา การจ้อย และการสักหมึกดำ

๕.๒.๓ ตัวละครสูงอายุ

ตัวละครสูงอายุที่มาลา คำจันทร์ นำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนา ได้แก่ ตัวละครที่เป็นปู่ย่าและพ่อแม่ ซึ่งตัวละครเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดอัตลักษณ์ให้กับลูกหลาน

๕.๒.๓.๑ ตัวละครที่เป็นปู่ย่า

ตัวละครที่เป็นปู่ย่าเป็นตัวละครที่มาลา คำจันทร์ นิยมใช้เพื่อนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ต้องการอนุรักษ์และสืบทอดไว้ ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านวรรณกรรม ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งในการถ่ายทอดและรักษาอัตลักษณ์ตัวละครนั้นคือ ปู่ของอินทร และย่าของมงคล

๕.๒.๓.๑.๑ ปู่ของอินทร

ในนวนิยายเรื่องนกแอ่นฟ้า บ้านไร่ชาวดง และดาบอุปราช เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้เกี่ยวกับนิทานล้านนาจึงสามารถถ่ายทอดให้ลูกหลานเช่นอินทรฟังได้ เนื่องจากสังคมชนบทล้านนาไม่มีความบันเทิงให้เด็กๆ ได้ดู จึงทำให้ลูกหลานสนิทกับปู่ย่า เช่นเดียวกับอินทรที่สนิทสนมกับปู่ เมื่อเวลาว่างก็มักจะมาบีบนิ้วให้ปู่ ปู่ก็มักจะเล่านิทานให้ฟัง เช่น นิทานที่มาของชื่อหมู่บ้าน ดังนี้

ปู่บอกว่าชิตผา หลานปู่เอาเท้าหนึ่งวางพื้น อีกเท้าเหยียบคลึงตามบันไดเก่าแก่ เพื่อยึดสายคล้ายเส้นให้คนเฒ่า ฝ่ายคนเฒ่าก็เล่าตำนานหนองล่่มว่านานมาแล้วครั้งนั้นหนองล่่มยังเป็นแผ่นดินผืนเดียวกับหมู่บ้าน พญาเจ้าบ้านคนหนึ่งป่าวลูกบ้านออกไปหาปลาหาไปหามาได้เหยียนเผือกตัวเท่าลำตาลมาแกงสุกกิน ตกตักคืนนั้นฝนก็กระหน่ำหนักอึ้ง หมู่บ้านถล่มลงกลายเป็นหนองบึงชื่อว่าหนองล่่ม แล้วกลายมาเป็นหนองล่่มสืบมา

(นกแอ่นฟ้า : ๔๓)

มาลา คำจันทร์ นำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านภาษาิต “ค่อยอยู่ตามน้ำทำไปตามตัว น้ำขึ้นเพียงใบบัวหากเพียงนั้น” ผ่านตัวละครที่เป็นปู่ของอินทหรือพ่อหนานแก้วเพื่อเตือนสติหนานแก้วในเรื่องการทำบุญ ดังนี้

“เมื่อวานแปดคำเข้าไปวัด” นางพูดขึ้น “พ่อหลวงกับลุงหากับครูบาเจ้าวัดตกลงกันว่าจะกินสลากเดือนสิบสองแรมนี้คงหมดเงินนำคู่อีก”

“ช่วงมันเถอะสุ บุญกินบุญทานมันไม่หายไปไหนหรือทำชาตินี้ไว้เพื่อชาติหน้าชาติก่อนสุกับข้าคงทำบุญน้อยชาตินี้มันถึงทุกข์”

“อย่าให้มันเกินตัวนักก็แล้วกัน” พ่อเฒ่าให้ความเห็น “คำโบราณว่าค่อยอยู่ตามน้ำทำไปตามตัวน้ำขึ้นเพียงใบบัวหากเพียงนั้น อันนี้ออกในคำพญาพรหม” ตะวันสายสูงขึ้นมาทุกขณะ หนานแก้วถอดมิด จากฝักเห็บหลังรัตนเครื่องหญาฉบๆ พ่อเฒ่าแยกตัวห่างออกไปอีกมุมหนึ่ง

(นกแอ่นฟ้า : ๕๕)

๕.๒.๓.๑.๒ ย่าของมงคล

ย่าของมงคลสามารถอ่านตัวอักษรล้านนาได้ จึงอ่านคำวที่ปู่ของมงคลเขียนไว้ในสมุดข่อยได้ ย่าจึงทำหน้าที่ถ่ายทอดอัตลักษณ์ด้านวรรณกรรมล้านนาให้ผู้อ่านได้รับทราบพร้อมกับมงคล ดังนี้

ย่าเล่าเรื่องเต้าน้อยของคำว่า...มีเศรษฐีคนหนึ่งมีเมียสองวันหนึ่งพายเรือออกหาปลาได้ปลาแล้วก็ให้เมียหลวงหัวเรือตัวหนึ่ง ให้เมียน้อยท้ายเรือตัวหนึ่ง นางเมียน้อยมันเป็นผีเสื้อจึงลักกินปลาหมด นางขอเปลี่ยนที่นั่งกับเมียหลวง พ่อจะกลับบ้านผัวก็ขอดูปลา ตะช่องหางเรือไม่มีปลานางเมียน้อยว่าเมียหลวงเป็นผีเสื้อ ผัวจึงตีด้วยไม้พายตกน้ำตายไป นางกลายเป็นเต้าน้อยของคำ เมียน้อยนับแต่นั้นก็โขกสับนางอุรลาลูกเมียหลวงให้ได้รับความทุกข์ยากต่างๆ แต่เต้าน้อยของคำก็มาช่วยปัดเป่าทุกครั้ง นางเมียน้อยจึงให้คนทอดแหเอาเต้าน้อยขึ้นมาฆ่า ฆ่าอย่างไรก็ไม่ตาย โหรบอกว่าต้องให้นางอุรลาลูกเอง...

“ย่า นางอุรลาลูกเอาแม่ตัวเองต้มน้ำร้อนตายไปนางไม่ตกนรกหรือ”

“นางถูกแม่เลี้ยงบังคับ”

“ย่าเล่าไปเรื่อย ผมดูลิเกไม่เห็นเหมือนที่ย่าเล่า”

“ลิเกมันจะรู้อะไร” ย่าตบแข้งหลานชายที่เหยียบๆ ย่ำๆ เป็นเชิงบอกให้พอได้ พร้อมกับบ่นว่าเหยียบบอย่างนี้เส้นกุฬิกหมด

“ลิเกมันจะรู้อะไรมันอ่านคำไม่เป็น ย่าเล่าจากคำที่ปู่มีงร้างไว้ละ” มงคลนึกไปถึงสมุดข่อยหรือปื๋นหนังสือที่พับซ้อนๆ กองสะสมอยู่บนหัวนอนย่า

“ย่าอ่านได้หรือตัวหนังสือพม่า”

“ใครบอกนั่นละตัวเมืองภาษาของเราคนเมือง”

(เด็กบ้านดอย : ๓๑-๓๒)

มาลา คำจันทร์ ยังได้นำเสนออัตลักษณ์ด้านความเชื่อเรื่องผีผ่านการเล่าของ ย่าโดยเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีของชาวล้านนา ผู้อ่านจะมีความรู้สึกเหมือนผู้เฒ่าผู้แก่กำลังเล่าประสบการณ์ที่เคยผ่านมาจริงๆ ทำให้การเล่าเรื่องสมจริง มากยิ่งขึ้น ดังนี้

แล้วย่าก็เล่าความเป็นมาของบรรพบุรุษให้ฟังว่า ตอนย่าเป็นสาวได้ตกไปเป็นชีข้า(ทาส)ของ เจ้าน้อยคุ้มลำพูนหลวง ย่ารักกับปู่ชื่อนานใจ พ่อของปู่ที่บ้านแป้นมีนามมากมาย ปู่ขอร้องทวดให้ไถ่ ย่าออกมาเจ้าน้อยจึงรู้จักกับทวด เจ้าน้อยโลภอยากได้นางของทวด แต่ทวดไม่ยอมขาย เจ้าน้อยว่าแล้ว จะได้เห็นด้วยกัน ตระกูลของทวดนับถือผีปู่ย่า (ผีบรรพบุรุษ) สืบสาวขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง พ่อของทวดชื่อนาน มาละเป็นคนดีมีวิชาแก่กล้าคนจึงเรียกมาละดับเหล็ก ทวดชื่อนานโลภนะ คนก็เรียกว่าโลภนะดับเหล็ก เช่นกันย่าแต่งงานกับปู่ได้ไม่นานก็เกิดรำลึกว่า ผีกะเข้าสิงคนนั้นคนนี้ออกซื้อดับเหล็กไปทั่ว มีอยู่วันหนึ่ง ลูกแดงของเพื่อนบ้านตายลงแล้วหายไป คนออกตามหาจนมาพบเด็กถูกแหะท้องดับ ไต ไส้พุ่ง หายไป เขาพบศพในสวนหลังบ้านทวด เขาร้องขออาชญาบ้านเมืองจัดการ ทวดจึงถูกขับหนี เจ้าน้อยเลยยื่นมือ มาขอซื้อนา ทวดจำใจขายแล้วอพยพมาตั้งแหล่งที่นี่

(เด็กบ้านดอย : ๓๕)

๕.๒.๓.๒ ตัวละครที่เป็นพ่อแม่

มาลา คำจันทร์ ให้ตัวละครพ่อแม่ทำหน้าที่ถ่ายทอดอัตลักษณ์แก่ลูกๆ โดยมาลา คำจันทร์ แสดงให้เห็นความอบอุ่นในครอบครัวโดยหลังจากรับประทานอาหารเย็นแล้วพ่อแม่ลูกก็จะนั่งคุยกันซึ่งเป็นเวลาที่พ่อแม่มักจะเล่าเรื่องราวต่างๆ ให้ลูกฟัง ซึ่งถือเป็นการปลูกฝังและถ่ายทอดอัตลักษณ์ ได้อย่างเหมาะสม โดยที่ผู้รับการถ่ายทอดไม่มีความรู้สึกต่อต้านแต่กลับมีความรู้สึกซึมซาบภาคภูมิใจ ตัวละครที่เป็นพ่อแม่ ได้แก่ พ่อแม่ของมงคล พ่อของอินทร พ่อของเมืองคำ และเจ้าพ่อเจ้าแม่ของเจ้าจันทร์

๕.๒.๓.๒.๑ พ่อแม่ของมงคล

พ่อของมงคลเป็นผู้ชายที่เคยบวชเรียนจึงอ่านอักษรล้านนาในพิบสาได้ และนำเรื่องราวเหล่านั้นมาเล่าให้มงคลฟังดังเช่นเล่าเรื่องพญาพรหมซึ่งเป็นกวีที่มีชื่อเสียงของล้านนา

พ่อเล่าว่าพญาพรหมเป็นกวีที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่งของเมืองเหนือ ท่านเขียนคำไว้มากมายทั้งปะทัดห้าเส้น คำวชพระอภัยและอื่นๆ แต่ที่คนจำกันได้ดีที่สุด คือ คำวชพญาพรหม ซึ่งท่านเขียนตอนนางชมสุดที่รักหนีตามชู้

ยามเมื่อนายฮัก

น้ำสั้มว่าหวาน

ใจบ่เจยบาน

น้ำตาลว่าสั้ม

พญาพรหมเกิดที่เมืองลำปางหลวงเคยอยู่ร่วมกับพญาโลมวิสัยกวีเก่าแก่อีกคน ต่อมาเข้าไปอยู่ในคุ้มหลวงเวียงเชียงใหม่ ครั้งหนึ่งพ่อเจ้าใช้ให้ท่านคุมเงินไปซื้อช้างแต่พญาพรหมกลับเอาเงินไปเล่นการพนันเสียหมด

“นี่ละอายน้อยโทษของการพนันละ ปู่มีงอกแตกตายก็เพราะอายน้อย(อาเมือง)มีงอดิจการพนัน”

“แล้วไงอีกพ่อ” มงคลไม่ใส่ใจกับคำสอนนอกบทของพ่อนัก ที่นี้พ่อเจ้ารู้ก็โกรธมากพญาพรหมกลัวอาชญาเจ้าชีวิตจึงหนีไปอาศัยใบบุญเจ้าหลวงเมืองแพร่คุ้มหัว ที่นั่นท่านเกิดไปลักลอบได้เสียกับนางชมคนของเจ้าหลวงจึงถูกจับตัวรวันลงดาบ แต่มีคนช่วยท่านหนีไปได้พร้อมกับนางชมพากันไปอยู่ลับแล วันหนึ่งท่านมีธุระไปทวงหนี้พอกกลับมานางชมก็หนีไปกับกับเงี้ยวคนหนึ่ง ท่านเสียใจมากจึงเขียนคำพญาพรหมอันลือลั่นขึ้น เล่ามาถึงตอนนี้พ่อก็จ้อย(ขับลำนำ) ขึ้นว่า

ของนายบ่มัก	บ่ช่างขับจา
ย้อนคิดว่าลำ	จึงย่ำลาบล้ำ
พ่อยมาเป็นผง	ลำโพงเชื่อบ้า

มาจากคอยารากทัน

ความในบทลำนำเฝือกมหากวีมีว่าอาหารที่นางไม่ชอบพ่อก็ไม่เคยบังคับเพราะคิดว่ามันอร่อย พี่จึงย่ำลาบและล้ำให้ กลับปรากฏว่ามันขึ้นคันคองาง กลายเป็นลำโพงเชื่อบ้า ซึ่งมีพิษจนนางต้องล้างคอยารากทั้ง

“นางชมนี้ไม่ดีเลยนะพ่อ ถ้าเป็นเมียผมจะเตาะเอาตุกสีข้างเหน็บฝา”แม้กับพ่อหัวเราะจนหน้าแดง มงคลอายุใหญ่

“ตัวเท่าลูกหมาผมจะเอาเมียมาทำอะไรได้”

“พ่อเล่าต่อเถอะน่า”พ่อสูบบุหรี่ชี่โยวาวๆพันควั่นออกจุมเป็นทางยาว พับสมุดข่อยในมือวางใกล้ๆตัว คำพญาพรหมเล่มนั้นเป็นที่แพร่หลาย จดจำกันมาชั่วลูกชั่วหลานท่านเขียนเสร็จก็มีคนคัดเอาไปให้นางชมอ่าน พ่อก็จ้อยขึ้นอีก

เต็มเฒ่าแก่คาว	เดินทางบ่ไหว
จกค้อยคลานไป	จนถึงฮอดเจ้า

นางชมอ่านถึงบทนี้ก็ไปผูกคอยาราก

(มาลา คำจันทร์.๒๕๔๖ : ๔๙-๕๐)

แม่ของมงคลเป็นผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านดูแลลูกๆ มักเล่าเรื่องราวต่างๆให้มงคลฟัง เช่นเรื่องผีโปง

มงคลหมั้นไปหาแม่บั้ง บรรยากาศสมัยนั้นอบอวลไปด้วยผี แม่บอกว่าผีคือเป็นผู้หญิง ผีโปงเป็นผู้ชาย กลางวันก็เป็นคนธรรมดา แม้ว่าตอนเป็นเด็กอยู่สันชี้ห้าบ้านแม่ติดทุ่ง คั้นหนึ่งฝนตกพราๆ แม่ลูกลูกไปเยี่ยมเห็นไฟลุกวาวๆ เป็นดวงติดๆดับๆ

“มันออกหากินเขียดไข่ม้อยแม่”

“ใช้เวลาพบผีเสื้อผีโปงเขาห้ามพูด ถ้ามันได้ยินมันจะเสกก้านกล้วยพุ่งข้ามหลังคาคนในบ้านนั้นจะวิบัติจบหายหมด ที่นี้ถ้าแม่ใช้ให้เอาก้านกล้วยไปทิ้ง มึงอย่าลืมสับให้เป็นท่อนๆ นะ”

(เด็กบ้านดอย : ๕๔)

๕.๒.๓.๒.๒ พ่อของอินทร

พ่อของอินทรเคยบวชเรียนมาแล้วจึงสามารถอ่านอักษรล้านนาที่ใช้บันทึกในพับสาได้ และมักอ่านให้อินทรฟัง เมื่ออินทรฟังบ่อยๆ ก็รู้สึกอยากเก่งเหมือนพ่อ อยากอ่านได้เหมือนพ่อซึ่งจะเห็นว่าเป็นการถ่ายทอดอัตลักษณ์ที่ได้ผลชัดเจนคืออินทรมีความรู้สึกอยากสืบทอดต่อจากพ่อด้วยความสมัครใจ ดังนี้

“พ่อเก่งจัง”

“พ่อบวชเรียนมาแล้วเลยอ่านได้”

“ข้าอยากเก่งอย่างพ่อจัง” อินทรขยับเข้าใกล้ “พ่อสอนข้าหนา”

“หนังสือเมือง เดียวนี้ไม่มีใครเรียนกันแล้วอ่านเขียนหนังสือไทยเป็นพื้น” หนังสือเมืองหนานแก้วหมายถึงตัวหนังสือป้อมๆ กลมๆ ไม่คล้ายตัวกอไก่ขอไซ้ที่ใช้กันทั่วไป เป็นอักขระเก่าที่ใช้แพร่หลายสมัยเมื่อการเรียนยังอยู่ในวัดครั้งที่แก่งผ้าเหลืองก็ใช้ตัวหนังสือนี้เป็นหลักส่วนหนังสือไทยแทบไม่มีที่ใช้แกจึงคล่องแต่หนังสือเมืองเท่านั้น

(บ้านไร่ชายดง : ๑๗-๑๘)

พ่อมักเล่าเรื่องราวต่างๆ ให้อินทรฟัง ดังเช่นเล่าถึงความเป็นมาของชื่อกาฝากชื่อ “ตองห่อข้าวยาบ่า” ดังนี้

“โน่นที่คบไม้”คบไม้ต้นนั้นมีกาฝากชนิดหนึ่งจับเกาะไม่มีกิ่งไม่มีก้านมีแต่ใบจุกๆหยักๆใบโตเท่ากระดัง ผู้เป็นพ่อเห็นแล้วก็ร้องอ้อ “ตองห่อข้าวยาบ่านะมึง”

“ทำไมเรียกตองห่อข้าวยาบ่าล่ะพ่อ”

“ยาบ่ามันเอาตองห่อข้าวโยนขึ้นไป ก็เลยเรียกว่าตองห่อข้าวยาบ่า”

“ยาบ่าเป็นใคร”

“ยาบ่าเป็นผู้หญิง มันเก่งมันกล้า มันทำไร่อยู่กับผัว กลางป่าเสือป่าหมี มียูวันหนึ่งผัวมันออกไปถางไร่แล้วถูกหมีตะเด้ง ยาบารอผัวสองวันสามวันก็แบกขวานออกตามหาผัว มันไม่กลัวป่า ไม่กลัวผีมันกินข้าวแล้วเอาใบตองห่อข้าวโยนขึ้นไปค้ำคบไม้ ก็เลยเกิดเป็นตองห่อข้าวยาบ่าสืบมาวันนี้”

(บ้านไร่ชายดง:๑๔๓-๑๔๔)

๕.๒.๓.๒.๓ พ่อของเมืองคำ

พ่อเล่าให้เมืองคำฟังเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีเสื้อบ้านว่าอาจจะมาจากบรรพบุรุษที่มีความสามารถเป็นผู้ปกป้องภัยอันตราย เมืองคำจึงรับรู้เรื่องราวจากพ่อซึ่งผู้อ่านก็จะทราบเรื่องราวเท่ากับเมืองคำทราบ ดังนี้

พ่อเด็ดดอกไม้สองสามดอกบูชาศาลแล้วเล่าว่า สืบขึ้นไปสองชั่วคน สมัยเพ็งโยกย้ายกันมาสร้างบ้านแปลงเมืองใหม่ๆ ครั้งนั้นมีหัวหน้าบ้านชื่อปู่หลุกแกเป็นคนกล้าหาญ เป็นหัวหน้าที่ลูกบ้านรัก

ใคร่หนีถือ สมัยนั้นหมู่บ้านยังเป็นป่าดิบดงดำมีแต่รอยตีนช้างมาอยู่ใหม่ๆ สิบกว่าครอบครัวจึงถูกช้างรบกวนมาก ยังมีช้างเกรโหลงหนึ่งชอบเหยียบย่ำไร่ข้าวให้เสียหายชาวบ้านเดือดร้อนไปทั่วหมดร้อนถึงปู่หลุงจึงออกแกะรอยตามช้าง พอเล่าถึงตอนนี้ก็หยุดไป

(ลูกป่า : ๑๖)

๕.๒.๓.๒.๔ เจ้าพ่อเจ้าแม่ของเจ้าจันท์

มาลา คำจันทร์ นำเสนออัตลักษณ์ด้านความเชื่อของชาวล้านนาเกี่ยวกับอานิสงส์ในการไหว้พระธาตุประจำปีเกิดที่จะสามารถปกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวงผ่านตัวละครเจ้าพ่อและเจ้าแม่ของเจ้าจันท์ ดังนี้

เจ้าพ่อเล่า “ แล้วคือนั้นเจ้าแม่ของลูกก็หลับฝัน ฝันว่านางเทวีจันทะยอดฟ้ามอบอกว่าผมหอม อินทร์แขวน ผมหอม อินทร์แขวน”

“แม้กับลูกเจ้าพ่อกลางดึกคืนนั้น” เจ้าแม่เล่าต่อ“เจ้าพ่อก็ปล้นเรียกหาข้าเฒ่าไปเรียกเอาปู่หมอบครุฑมาทำนายนิมิตความฝัน อัจฉริยะหัวนี้ไวกก็บังเกิดขึ้นในคุ่ม ปู่หมอบทายเป็นด้วยลูกยังบได้บูชาพระธาตุปีเกิด ลูกเกิดปีเสียด พระธาตุประจำปีเกิดหากแม่น มหาเศรษฐเจ้าจุฬามีนบนสวรรค์ลูกยอมมือไหว้แต่ใจลูกอีกขลิกลองใจมาตลอด หากได้ไปไหว้พระธาตุอินทร์แขวนอันหมายแทนพระธาตุจุฬามณีบนสวรรค์ลูกจักพลันหายได้แน่แท้” พ่อแม่ก็มายอมมือไหว้สาอาราธนาอานุภาพพระธาตุอินทร์แขวนมาปกป้องรักษาลูก เจ้าแม่เล่าต่อ “หากลูกหายเจ้าพ่อจะให้ลูกเลี้ยงผมหอมไปตักบูชาพระธาตุ ฉับพลันกัมปนาทก็ก้องฟ้าร้องฟ้าผ่าก็ปรากฏ เจ้าพ่อเจ้าแม่ขนลุกทั้งตัว พระธาตุรับอาราธนาเยียวลูก แล้วตกวันรุ่ง ลูกรักแก้วก็กินข้าวได้ กินได้กินดีอ้วนพีคือนเนื้อมาเป็นลำดับ พระธาตุอินทร์แขวนช่วยลูกบ่มั่นหยูกยาหมอบปูครูไต่”

(เจ้าจันท์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๘๒-๘๓)

๕.๒.๔ ตัวละครที่เป็นผู้นำชุมชน

มาลา คำจันทร์นำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่เป็นจารีตต้องห้ามผ่านตัวละครที่เป็นผู้นำชุมชนทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงความสำคัญของการปฏิบัติตาม ตัวละครที่เป็นผู้นำชุมชนในที่นี้คือ ทองวัน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ถือว่าเป็นผู้นำชุมชนมีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของคนในหมู่บ้าน เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้คนในหมู่บ้านเดือดร้อนทองวันจะต้องหาวิธีแก้ปัญหา เมื่อชาวบ้านคนใดไม่ประพฤติตามจารีตจะไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองทำให้คนทั้งหมู่บ้านเดือดร้อน

ผู้นำชุมชนจึงมีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะเสนออัตลักษณ์เรื่องจารีตต้องห้ามต่างๆ เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน คนในหมู่บ้านจึงต้องปฏิบัติตามจารีตอย่างเคร่งครัด มิฉะนั้นก็อาจทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน เมื่อทำผิดจารีตก็ต้องทำพิธีขอขมา ดังปรากฏว่าเมื่อมีเสือเข้ามากินคนในหมู่บ้านซึ่งแสดงว่าชาวบ้านไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณี ต้องทำพิธีเช่นไหว้เพื่อขอขมาผีเสื้อบ้านทองวันเป็นตัวแทนคนในหมู่บ้านขอให้ผีเสื้อบ้านคุ้มครองชาวบ้านและบนบานบอกกล่าว ดังนี้

ใครหนอที่เป็นตัวอิหลอง แกเองในฐานะจำบ้านไม่อาจนิ่งนอนใจ จะปล่อยเลยลี้ภัยกลางหาว ดาวหมอกไม่ได้เด็ดขาด เป็นเรื่องใหญ่หลวงของหมู่บ้าน เป็นเรื่องฝ่าฝืนริตรอยร้ายแรง ยึดถือกันมา อิหลองตกตายไปแล้ว แขนงคอยตายหนีโทษผิด แต่โชโษทนต์อันร้ายจะตายตามมันพี่น้องชาวบ้านอยู่หลังยังไม่พ้นโทษ ทำให้ดีแก้ไขไม่ถูกต้องเหมาะสมจะกลายเป็นชีวิตใหญ่อุบาทว์หลวงร้อนร้ายรุนแรงอาจถึงขนาดทำลายเมืองเหมือนที่บ้านห้วยปลากั้ง

(ไพเราะพรา้ง : ๑๙๑)

ลัดเข้าดงเสื่อบ้าน วางเครื่องฆ่าทั้งหลายลงดินแล้วนั่งยองๆ อยู่หน้าหอ ทองวันเป็นตัวแทนว่าไหว้คำวอนบอกกล่าวว่า ผู้ฆ่าทั้งหลายอันเป็นลูกหลานบ้านห้วยข้าวกำจะไปล่าเสือ ผู้ฆ่าทั้งหลายมากราบไหว้เสื่อบ้านอันเป็นที่พึ่งที่พึ่ง ขอเสื่อบ้านจงคำหนุ่หนุนช่วยให้ฆ่าเสือตัวนั้นได้ด้วยเทอญ วัฒนาศาสนาพระพุทธเจ้าจักได้รู้เรื่อง เสื่อบ้านผีเมืองจะได้สั่งสู่อยู่กินสงบสุขดังเดิม หากฆ่าเสือกินคนตัวนั้นได้ สงกรานต์ปีใหม่ผู้ฆ่าทั้งหลายจะดำหัวเสื่อบ้านเป็นการใหญ่ไม่มีมาก่อน จะยกหยอยเรือให้ใหญ่งามสะอาด

(ไพเราะพรา้ง : ๔๐๓)

กลวิธีการนำเสนอผ่านตัวละคร ได้แก่ ตัวละครเด็ก ตัวละครหนุ่มสาว ตัวละครสูงอายุ และตัวละครที่เป็นผู้นำชุมชน มาลา คำจันทร์ ได้นำเสนออัตลักษณ์ด้านต่างๆ ผ่านตัวละครได้เหมาะสม ซึ่งเป็นไปตามมุมมองของตัวละครแต่ละวัยที่สามารถรับรู้อัตลักษณ์จากการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง สิ่งที่เหมือนกันคือความภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าของอัตลักษณ์ล้านนา

๕.๓ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านบทสนทนา

บทสนทนาของตัวละครทำหน้าที่ถ่ายทอดความคิดและความเชื่อของตัวละคร ผู้อ่านจะเกิดความรู้สึกคล้อยตามเรื่องราว สามารถเรียนรู้และเข้าใจในรายละเอียดอัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่มาลา คำจันทร์ ต้องการถ่ายทอดได้ชัดเจนขึ้น ดังนี้

การนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านความเชื่อเรื่องจารีตต้องห้าม(ชีวิต) เป็นเรื่องที่ผู้อ่านเข้าใจยากสำหรับผู้ที่ไม่ใช่ชาวล้านนา แต่การนำเสนอผ่านบทสนทนาจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายขึ้นและสามารถเข้าใจสาระสำคัญที่มาลา คำจันทร์ต้องการนำเสนอ ดังเช่นความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้ามพฤติกรรมการเบี่ยงเบนทางเพศของผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งชาวล้านน่ายึดถือให้เป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ บรรยาการของการพูดคุยอย่างเป็นกันเองระหว่างแก้วเหือนกับพ่อ ซึ่งคำสอนของพ่อที่ยกตัวอย่างเหตุการณ์ในอดีตที่มีการละเมิดชีวิต ผลที่ตามมาคือผู้ล่วงละเมิดต้องเสียชีวิตเพราะถูกเสือฆ่า การใช้บทสนทนาตอนนี้จึงไม่ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าคุณแต่งกำลังเสนออัตลักษณ์อยู่ ดังนี้

“เสื่อเข้าบ้านเราครั้งสุดท้ายก็เจ็ดปีก่อนนั้น” ผู้เป็นพ่อถอนใจยาว “ครั้งนั้นอีแสงคำ มันถือตัวมีซ่องหมู มันกระทำตัวเป็นชาย มันเอาสาวบ้านอื่นเข้าบ้านมาเป็นเมีย คนเฒ่าคนแก่ ห้ามมันไม่ฟัง มันข้ามล่งวัดบ้านคลองเมืองหลายซอกหัก ก็เลยเกิดเป็นชิตอาเพศ เสื่อขบหัวมัน”

“ผู้หญิงทำตัวเป็นชายชิตหรือพ่อ?”

“ชิต เกิดกลายเป็นอาเพศกาลิบ้านกาลิเมือง วัดบ้านคลองเมืองเราถือกันมาอย่างนี้ ชายต้องเป็นชาย หญิงต้องเป็นหญิง วัดบ้านคลองเมืองชิตแบ่งไว้แล้ว หญิงไม่เป็นหญิงก็ไม่มีใครเอาเป็นเมีย ชาย ไม่เป็นชายก็ไม่มีใครเอาเป็นผัว คำเก่าโบราณบ้านเราว่าผิดริตผิดคลอง ธรรมชาติมันไม่เป็นปกติสุข นิ่งไม่อุ่น นอนไม่เย็น” แก่ถอนใจมองหน้าลูกสาวเต็มตา

(เขียวเสื่อไฟ : ๓๔)

การนำเสนออัตลักษณ์ด้านวรรณกรรมมุขปาฐะผ่านบทสนทนาของตัวละครจะช่วยให้วรรณกรรมมุขปาฐะน่าสนใจมากยิ่งขึ้น เช่นการนำเสนอตำนานเกี่ยวกับการกำเนิดมนุษย์ผ่านบทสนทนายาระหว่างอินทรและพ่อ ทำให้รู้สึกที่กำลังฟังเรื่องเล่าที่พ่อเล่าให้ลูกฟัง ดังนี้

เมลิตข้าวกองพูนอาบเดือนนวลขาว ข้าวตั้นนวดเสร็จสรรพแล้ว เพื่อนบ้านกลับบ้านแต่พ่อ กับอินทรนอนเฝ้าข้าวอาบฟางมากมายมาก่อสุมทำซุ้มเอาเสื่อปูกันคายนอนในซุ้มฟางอุ่นดีเสียแต่มันคัน ไม่ค่อยเป็นสุขนัก

“พ่อกลัวคนลักข้าวหรือถึงนอนเฝ้าข้าว”

“ไม่ใช่ มันเป็นรึตรอยสืบมา ไม่นอนเฝ้าข้าวเหมือนไม่เคารพปู่สองสีย่าสองไล่

“มันเป็นใครอีพ่อ”

“เป็นคนคู่แรกของโลก เป็นแม่แห่งข้าวเป็นเจ้าแห่งนา” พ่อเล่าตำนานปู่สองสีย่าสองไล่ว่าเป็นเค้าเหง้าต้นกำเนิดคนทั้งหลาย ต่อมาทั้งสองให้กำเนิดลูกหญิงลูกชายหกคู่ต่างอยู่กินเป็นผัวเมียหกตระกูลแล้ว เกิดลูกแพร่หลานกลายเป็นคนทั้งโลกสืบมาบัดนี้

(ตามอุปราชา:๗๔)

นอกจากนี้บทสนทนาจะช่วยให้การนำเสนอวรรณกรรมมุขปาฐะของชาวล้านนาสนใจมากขึ้น เพราะบรรยากาศที่พูดคุยอย่างเป็นกันเองทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าได้ฟังเรื่องเล่าที่เป็นลักษณะตำนานจากตัวละคร ทำให้มีความสมจริงมากขึ้น โดยมาลา คำจันทร์ ให้ตัวละครเป็นผู้เล่าเรื่องขึ้นต้นด้วยคำว่า “นานมาแล้ว” หรือ “ครั้งหนึ่งนานเท่าไรก็ไม่รู้” ซึ่งคำเหล่านี้เป็นคำขึ้นต้นของการเขียนในลักษณะตำนาน

มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของชื่อวัดว่าครั้งหนึ่งนานเท่าไรก็ไม่รู้ ปู่จอมได้ท่องเที่ยวมาถึงเมืองพาน แยกไปเก็บได้หลอดด้ายที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งอันห่างไกลบ้านนั้นจึงได้ชื่อว่า บ้านหลอดหลอด ครั้นมาถึงเนินแห่งนี้ ปู่จอมได้แว่วว่า เมื่อมีการสร้างวัดขึ้นที่นี้จึงได้ชื่อว่าวัดจอมแว่ว ปู่จอมเดินต่อไปจนเจ้ที่ชนบทแห่งหนึ่งในเมืองเชียงใหม่วัดนั้นจึงได้ชื่อว่า วัดจอมแจ้ง

“ปู่จอมนี้เป็นใคร ทำไมเดินเร็วนัก” ถามใครก็ได้คำตอบที่กระจ่างแจ้งนัก คนเฒ่าคนแก่ คงรำคาญจึงปิดไปว่าปู่จอมก็คือพระพุทธรเจ้า ทำไมไม่มีชื่อว่า วัดพระพุทธรเจ้าแหวหรือวัดพระพุทธรเจ้าแจ้ง ก็ไม่รู้ มงคลจะได้ไม่ต้องเที่ยวถามให้เป็นที่ถูกกล่าวหาว่าฝีบองปากถาม

(เด็กบ้านดอย : ๓๗-๓๘)

เรื่องเด็กบ้านดอยข้างต้นมาลา คำจันทร์ นำเสนอความเป็นมาของชื่อสถานที่สำคัญในลำานา โดยนำเสนอผ่านบทสนทนาของตัวละครคือย่าของมงคลเล่าให้มงคลฟัง ใช้คำขึ้นต้นในการเล่าว่า “ครั้งหนึ่งนานเท่าไรก็ไม่รู้” เพื่อแสดงให้เห็นว่าเวลาผ่านมานานมากจนจำไม่ได้แล้วว่าเมื่อใด จากนั้นจึงนำเสนอความเป็นมาของชื่อสถานที่ในลำานาที่เป็นอัตลักษณ์ คือ วัดพระธาตุจอมแหว ตั้งอยู่บนภูเขาจอมแหว หมู่ที่ ๒ ตำบลเมืองพาน จังหวัดพะเยา เป็นพระธาตุที่มีประชาชนชาวลำานานับถือกันว่าเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ เมื่อถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เหนือ จะมีงานนมัสการองค์พระธาตุทุกปี

มาลา คำจันทร์ ยังได้นำบทกวีซึ่งเป็นลักษณะคำประพันธ์ของชาวลำานามาแทรกไว้ในบทสนทนาเพื่อให้ผู้อ่านมีความรู้สึกว้ามาจากชีวิตความเป็นอยู่ของชาวลำานา ซึ่งเป็นบรรยากาศและขนบธรรมเนียมความเป็นอยู่ของชาวลำานาในเรื่องเด็กบ้านดอย เมื่อหนุ่มไปแ้วสาวที่บ้านก็จะร้องจ๊อย เพื่อเป็นการหยั่งเชิงว่าหญิงสาวมีความรู้สึกอย่างไรกับตน หญิงสาวก็จะจ๊อยตอบชายหนุ่มที่มาแ้วว่าเธอคิดอย่างไร มาลา คำจันทร์ ได้แทรกบทกวีที่หนุ่มสาวโต้ตอบกันในนวนิยายว่า

“อ้ายแสงไก่อชนหัวล้าน ข้าคร้านจะหัน ข้าทวยบ่ทัน เจ้าชูไก่อแจ่มงคลชักทั้ง สาวบัวจันทร์ มีปฏิภาณทางกวีไม่เบาเลย เธอว่าไอแสงเหมือนไก่อชนเจนสังเวียนจนชนหลุดร่วงหัวล้าน เธอไม่พยายามใจ คำพูดก็ลัดเลี้ยวจนตามไม่ทันเพราะสันดานเจ้าชูไก่อแจ่ม...

“อ้ายรักน้อง	รักแท้รักหลาย
หัวตกขุมทราย	ก็ยังรักเจ้า”
ไอแสงแย่ง	ฝ่ายสาวโต้ขึ้นทันทีว่า
“ลมปากว่าแท้	ใจนายบ่ตาม
น้ำใจงาม	มาลอยอยู่หน้า”

คำวคือบทโคลงพื้นบ้านที่สองคนตอบโต้กัน แต่ส่วนมากมักจะเป็นบทโคลงที่หยิบยืมมาจากของเก่าๆ ที่คนรุ่นก่อนๆ แต่งได้กันสดๆ ร้อนๆ หรือไม่ก็ยกมาจากวรรณกรรมเก่าๆ ถ้าหากว่าหนุ่มสาวยุคนี้พูดกันด้วยภาษากวีอย่างคนรุ่นพ่อแม่ก็คงจะดีไม่น้อย

(เด็กบ้านดอย : ๑๔๐-๑๔๑)

การนำเสนอการใช้ดนตรีในชีวิตประจำวันของชาวลำานาผ่านบทสนทนาของตัวละครเพื่อจะช่วยบอกความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร ซึ่งจะมีผลให้ผู้อ่านได้เรียนรู้เข้าใจและเกิดอารมณ์ความรู้สึกคล้อยตามได้ดียิ่งขึ้น ดังนี้

“เล่นเพลงปราสาทไหวเหมือนจะไปแห่ศพ”

“ถึงว่าซี มันเยือกๆ เย็น ขึ้นใหม่เถะลองจะปู้ดูที่ใครได้บ้าง”

“จะปู้มันเพลงปี่เพลงแน เอารรณีกันแสงเพลงใต้เถะข้าคล่องหน้อย”

“รรณีกันแสงมันก็เพลงแห่ศพอีกแหละ เอ้าลุมมาขึ้นเถะ เพลงอะไรก็ได้”

(ไอ้ค่อม :๑๖๘)

จากบทสนทนาโต้ตอบกันของตัวละครข้างต้นทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่าเพลงปราสาทไหวมีท่วงทำนองเหมือนเพลงรรณีกันแสงที่นิยมใช้ในการแห่ศพเช่นเดียวกัน โดยผู้แต่งไม่ต้องแสดงตนเป็นผู้บรรยายเอง

กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านความเชื่อ ประเพณี วรรณกรรม และการใช้ดนตรีในชีวิตประจำวัน ผ่านบทสนทนาจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจอัตลักษณ์ของชาวล้านนาได้ดียิ่งขึ้น ผู้อ่านรู้สึกเหมือนกำลังฟังคนพูดคุยกันทำให้ไม่น่าเบื่อและเพิ่มอรรถรสในการอ่าน บทสนทนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ ยังช่วยทำให้นวนิยายมีลักษณะเด่นเพราะได้แทรกภาษาล้านนาทำให้บทสนทนาเกิดความสมจริง

๕.๔ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านฉาก

ฉากหมายถึงสถานที่และสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เหตุการณ์ในเรื่องนั้นๆ เกิดขึ้นจากมีความสำคัญในการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านต่างๆ เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับลักษณะการดำเนินชีวิตของตัวละครและการดำเนินเรื่อง ฉากยังมีส่วนช่วยให้เกิดความสมจริงในนวนิยาย อีราวดี ไตลังคะ (๒๕๔๖:๖๐) อธิบายถึงฉากว่า “ตัวละครที่แสดงบทบาทโลดแล่นในบันเทิงคดีนั้นย่อมมีตัวตนอยู่ในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเสมอ และสถานที่และเวลานั้นๆ ย่อมมีรายละเอียดของชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมปรากฏด้วย สถานที่และเวลารวมทั้งสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมในบันเทิงคดีเรียกรวมว่า ฉาก (setting)”

นวนิยายของมาลา คำจันทร์ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชาวล้านนาจึงมีฉากชนบทล้านนาที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและศาสนา ผู้คนมีชีวิตเรียบง่ายยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม

มาลา คำจันทร์ มักนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาผ่านฉากสังคมชนบทในท้องถิ่นล้านนา ทำให้เห็นภาพวิถีชีวิตของชาวล้านนาอย่างเด่นชัด ดังเช่นในนวนิยายเรื่อง **นกแอ่นฟ้า** ซึ่งเป็นเรื่องราวของครอบครัวชาวนา มาลา คำจันทร์บรรยายบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาและกิจกรรมของเด็กๆ ที่เป็นลูกหลานชาวนาได้อย่างชัดเจนว่า

เดือนสิบเอ็ดฝนทั้งช่วงน้ำในนาลดลงแต่ต้นข้าวก็ตั้งตัวติดเขียวแล้ว เดือนสิบเอ็ดปูปลาโตเต็มทีคนหาปลาคนเก็บปูกลุ่มเกลือกระจายทุ่ง ป่าๆ แดดร่อนจัดเด็กๆ สะพายตะขังใบโตออกมาเก็บปู

บด บด บด

ถ้ามีงบบด

กูปี้ปลากด

หื้อแม่มีงกิน

บทขับร้องของเด็ก ๆ ดังมาจากกรมทอภวาวริมคันธ์เหมือง เด็กตกปลากำลังติดสินบน ให้แด่ตร่ม แด่ตร้อนกล้วยปลาหนึ่งลงน้ำลึกไม่ออกมาเกินเบ็ด แต่ถ้าแด่ตร่มน้ำเย็นลงปูก็หลบลงน้ำ ไม่ขึ้นพักบนคันหา ความขัดแย้งของคนเก็บปูกับคนตกเบ็ดจึงเกิดขึ้น เพลงติดสินบนดวงอาทิตย์ จึงแข่งกันอยู่โหวกเหวก

แดด แดด แดด

ถ้ามีงบแดด

กูปี้ปลาแกด

ให้แม่มีงกิน

ปรากฏว่าตะวันชอบกินปลาแกดมากกว่าปลากด บ่าย ๆ น้ำร้อนปูหลบร้อนขึ้นมาพักตาม กอหญ้าเตี้ย ๆ กระจายกันจับปูหมับ ๆ ปูบางตัวจ้ำงคีมคืบมือจนต้องร้อง “ชะลึง ๆ” หลอกว่าฟาร้องให้ปู ปล่อย บางตัวไม่ยอมปล่อย กระทั่งบิตคีมหลุดก็ยังคืบเนื้อไว้แน่น ปูบางตัวปราดเปรียววิ่งหนีลงน้ำปราด ปราด แต่มักไม่เร็วไปกว่าปูห้าขาที่ตามไปคว้า กระทั่งตะของไบโตหนักอึ้ง มือไม่สับนิ้วพังยับเยิน เพราะ ปูข่วนรอยทิ้งไว้ เวลาอาบน้ำหรือปั้นข้าวเหนียวจิ้มน้ำแกงจะปวดแสบปวดร้อนจนน้ำเล็ด อินทรกับไอ้อ่อน แยกกันกลับบ้าน เข้าเขตหมู่บ้านกลืนน้ำปูก็หอมฟุ้ง หญิงแม่เรือนส่วนมากมักจะเตี๋ยน้ำปูกันทั้งนั้น เอาไว้ กินหน้าแล้งบ้าง เอาไว้ขายให้เมียพ่อหลวงบ้าง

(นกแอ่นฟ้า : ๔๓-๔๕)

ตัวอย่างตอนนี้เป็นฉากที่แสดงให้เห็นวิถีชีวิตของเด็ก ๆ ที่เป็นลูกหลานชาวนาของชาวล้านนาซึ่ง จะทำกิจกรรมตกปลา และจับปูเพื่อนำมาทำเป็นน้ำปูซึ่งเป็นเครื่องปรุงรส ซึ่งเพลงที่ได้กร้องเพื่อติดสินบน แดदनั้นสะท้อนให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาที่มีความเชื่อในธรรมชาติแม้แต่ในเพลงของ เด็ก ๆ ที่ร้องเล่นกันก็ปรากฏความเชื่อว่า แสงแดดมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชาวนา

ฉากในสังคมชนบทล้านนาทำให้ผู้อ่านมีความรู้ความเข้าใจเรื่องธรรมชาติ ชีวิต และสังคมล้านนา และยังช่วยสร้างบรรยากาศความอบอุ่นจริงใจให้ผู้อ่าน แสดงให้เห็นว่าตัวละครยังคงยึดมั่นใน ชนบทประเพณีอันดีงามดังที่ชาวบ้านสามัคคีร่วมมือกันมาจัดการปิดกวาดวัดให้สะอาด และประดับประดา ตกแต่งประตูดและบริเวณช่วงแกวคือบริเวณลานวิหารวัด ชาวบ้านช่วยกันตกแต่งประตูดและประตู บ้านให้เหมือนประตูป่า แขนงโคเป็นรูปต่างๆที่บริเวณกลางซุ้ม และนำดอกบานไม่รู้โรย ดอกดาวเรือง มาร้อยเป็นพวงเพื่อประดับประดาที่ประตูดและประตูบ้าน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ใกล้ยี่เป็งเข้าทุกที่หมู่บ้านเคยเขาชบกลับมีความเคลื่อนไหวคึกคักกระตือรือร้น เสียง ประทัดแตกตามเคล้าเสียงหัวเราะยามค่ำคืนของเด็ก ๆ เดือนแจ่มแจ่มฟ้าออกไฟลูกเล็ก ๆ พุ่ง พรวด ๆ ขึ้นฟ้าเป็นลำยาว พอถึงวันสิบสี่ค่ำศักราชชาวบ้านก็ไปตกแต่งช่วงแกวยังวัด พวกผู้ชาย ตัดใผ่ผ่าซีกสานเป็นตาโปรง ๆ เพื่อกันรั้วทำเป็นเขาวงกตอันเป็นที่บำเพ็ญพรตของพระเวสสันดร พวกผู้หญิงเอาดอกตะล่อมกับดอกคำผู้จุมาร้อยเป็นมาลัยประดับประดาที่ประตูด และประตูบ้าน ทุกบ้านก็จัดทำประตูป่าอันเป็นที่สักขีตรีย์เสด็จออกทรงพรต เอาก้านมะพร้าวมาผ่าครึ่งจากโคน

จรดปลายมัดติดเสาประตูแล้วโค้งปลายเข้าหากันเป็นซุ้มหน้านาง ทางมะพร้าวถูกตัดเล็มได้เป็นระเบียบตกแต่งด้วยดอกดาวเรืองสีเหลืองวิลาสกลางซุ้มแขวนโคมรูปดาวบ้างรูปฟักทอง รูปหงส์ รูปทรงกระบอก รูปเครื่องบินหรืออื่นๆ แล้วแต่ใครจะคิดประดิษฐ์ออกมาได้ ตกกลางคืนหญิงแม่เรือนก็จัดการต้มแกงหรือหนึ่งขนมเตรียมไปทำบุญตอนเช้า

(นกแอ่นฟ้า : ๑๐๗-๑๐๘)

ฉากสังคมชนบทสะท้อนภาพวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมในการนับถือผีของชาวล้านนา มาลา คำจันทร์ นำเสนอความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าผ่านฉากหิ้งผีปู่ย่าที่จะอยู่ข้างล่างหิ้งพระ โดยให้รายละเอียดลักษณะของหิ้งพระว่าจะเป็นหิ้งที่ทำขึ้นเองติดกับเสาที่ห้องโถงของบ้านส่วนหิ้งผีจะมีลักษณะเป็นช่องทำจากไม้ไผ่นำมาสาน หิ้งผีจะผูกติดเสาเดียวกับหิ้งพระแต่จะอยู่ต่ำลงมาตามธรรมเนียมนิยมของชาวล้านนา ส่วนลักษณะของหิ้งผีปู่ย่านั้นจะเป็นช่องไม้ไผ่ผูกติดกับเสาในห้องนอน

สองแม่ลูกให้พระ และให้ผีเชื้อเชื้อเรือนตามแบบอย่างอันเคยกระทำสืบกันมานาน หิ้งพระทำขึ้นง่าย ๆ ตรึงติดต้นเสาที่โถงเรือน หิ้งผีไม่ใช่หิ้ง หากเป็นช่องไม้ไผ่สานผูกติดเสาถัดต่ำลงหิ้งพระไม่มีพระของผีไม่มีผี บนหิ้งมีผ้าแดงลงอักขระอาคมผูกติดเสา ในช่องมีดอกข้าวดอกมะยมมะยมเสียบไว้

(ไพร่อำพราง : ๖๗)

ลักษณะภูมิประเทศของชาวล้านนาเป็นฉากชนบทที่มีสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติงดงาม มาลา คำจันทร์ บรรยายถึงลักษณะภูมิประเทศอันเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านผาดำ บ้านแม่แะ และปางหิน ซึ่งตั้งอยู่ท่ามกลางป่าเขา ทางทิศตะวันตกเป็นดอยอินทนนท์ ซึ่งเดิมชื่อว่าดอยอ่างกา มาลา คำจันทร์ บรรยายถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติบนท้องฟ้าว่ามีนกแอ่นฟ้า นกป่า บินหนีไปหมดเพราะมีเด็กสามคนจับปูอยู่บริเวณห้วยน้ำ ดังนี้

ข้ามโขดเขา ภูดอยซ้อนทับแลเลือนหายในหมอกฝ้า ู้...ู้ ป้องปากกู่ก้องแล้วเงี้ยวคอยฟังเสียงตอบ หุบห้วยไกลตามีบ้านคนชุกช่อนเป็นแห่ง ๆ บ้านผาดำ บ้านแม่แะ บ้านปางหิน...ภูดอยทางตะวันตกสูงใหญ่ ขวางตาไกลโพ้นเป็นดอยอ่างกาชื่อใหม่ว่าดอยอินทนนท์ นกแอ่นฟ้าบินไปหมดแล้ว นกป่าก็หายหน้าไม่อวดปีกอวดหาง เตร็ดเตร่ตระเวนชวนข้ามถิ่นข้ามที่ไปเล่นกับเด็กผาดำ ทะเลาะทุ่มเถียงกันชกต่อยกันแล้วกลับตีกัน น้ำห้วยแห้งปูหินในห้วยพุ่งปรูดเข้าชุกหลืบหินเด็กชายชาวไร่ทั้งสามถลกกางเกงลงจับปู

(บ้านไร่ชายดง : ๑๑๑)

มาลา คำจันทร์ ใช้ฉากเพื่อแสดงอัตลักษณ์ด้านที่อยู่อาศัยของชาวล้านนา โดยบรรยายลักษณะของเรือนกาแล ซึ่งเรียกชื่อตามลักษณะของไม้ป่านลมหลึ่งคาส่วนปลายยอดที่ไขว่กัน เรือนกาแลมีพื้นที่กว้างใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยของชาวล้านนาที่มีฐานะดี เช่นผู้นำชุมชนหรือบุคคลชั้นสูงในสังคม

คุ่มเรือนพ่อพญามีเสียงซึ่งสไลเด็นต้องดังข้าวตอกแตก เสียงสะล้ออ้อแอ้ก็ม่วนเพราะหวาน
ใสมิได้แหบเครือเหมือนคนเสลดพันคอ ลีลาหลักล้อระหว่างซึ่งกับสะล้อเหมือนนกเขาเหิน เสียงกล่อมหอ
คลอขับไถยโน้ไปไกล พ้นจากคุ่มเรือนกาแลหลังกว้างก็ยังไถยโน้

(สร้อยสุคันธา : ๘)

มาลา คำจันทร์ได้นำเสนอเรือนกาแลอันเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาผ่านฉากโดยบรรยายถึง
ความกว้างใหญ่ของเรือนกาแลและชานเรือนกาแล ชานเรือนกาแลนี้เป็นสถานที่ที่ชาวล้านนาให้ทำ
กิจกรรมต่างๆ เช่น เวลาคืนเดือนหงายสมาชิกในบ้านก็จะมานอนรับลมเป็นต้น และนอกจากนี้บริเวณ
ชานเรือนกาแลยังตั้งร้านน้ำซึ่งจะประดับประดาด้วยไม้ดอกที่สวยงาม กลิ่นหอมของดอกไม้และลมพัด
เย็นสบายจึงทำให้เรือนกาแลเป็นที่ที่ทำให้ผู้อยู่อาศัยรู้สึกสบายใจและรื่นรมย์ใจ ดังนี้

ชานเรือนกาแลกว้างใหญ่ใส่คนเข้านั่งเข้านอนได้เป็นสิบ ชานเรือนโล่งกว้างมักใช้เป็น
ที่รับลมนอนผึ่งในยามค่ำคืนเดือนหงายพระพายแผ่วต้อง ทว่าบัดนี้ชานเรือนอันเป็นที่รื่นรมย์ยะ
แห่งพ่อพญากลับมาแหลกยับ หม้อน้ำเคยตั้งอยู่ร้านน้ำปลายชานบัดนี้หม้อดินย่างไฟหอมช่นกลับ
ตกแตกแหลกกระจาย กระถางดอกไม้ตั้งรายราวชานก็ถูกทุ้มถูกทุบเศษดินทรายเครื่องปลูกเกลื่อน
กระเด็นไม้ดอกออกงามในกระถางถูกฉีกกระชาก

(สร้อยสุคันธา : ๔๙-๕๐)

ร้านน้ำเป็นส่วนประกอบของบ้านเรือนชาวล้านนา แม้ว่าไม่ใช่เรือนไม้กระดานเช่นเรือนกาแลก็
จะมีร้านน้ำและชานเรือน ที่ตั้งร้านน้ำจะมีเนื้อที่กว้างขวาง ชาวล้านนาจึงสามารถใช้ประโยชน์จาก
บริเวณร้านน้ำเช่นใช้ตากดอกไม้ทำมาจากไม้ไผ่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แรม ๗ ค่ำ ยามสาย มอนคำเอาดอกไม้ตากเต็มราวชานร้านน้ำ ตานางเสียแต่นางก็
ทำงานได้เกือบเท่าคนตาดีคนหนึ่ง คนตาดีทำได้สิบส่วนนางทำได้อย่างน้อยเจ็ดส่วนของคนตาดี ขึ้นลง
กระไดได้ คล่องตักน้ำก็พอได้

(ไพโรอำพร : ๙๓)

การนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านประเพณี วิถีชีวิต และที่อยู่อาศัยผ่านฉากเป็นกลวิธีที่
ทำให้เนื้อเรื่องที่เกิดขึ้นมีความสมจริงมากยิ่งขึ้นและช่วยให้ผู้อ่านได้จินตนาการถึงภาพของฉากต่างๆ
เรื่องราวที่เกิดขึ้นในแต่ละฉากทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจเรื่องราวของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี

๕.๕ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านภาษาล้านนา

มาลา คำจันทร์ นำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาผ่านภาษาล้านนาในบทบรรยายและบทสนทนาของตัวละคร การแทรกภาษาล้านนาจะช่วยให้เกิดความสมจริง มาลา คำจันทร์ ใช้กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านภาษาล้านนาแก่ผู้อ่าน ๔ วิธี ได้แก่ อธิบายโดยการซ้อนคำ อธิบายความหมายโดยตรง อธิบายไว้ในวงเล็บ และการใช้คำท้องถิ่นล้านนาโดยไม่อธิบายความหมาย

๕.๕.๑ อธิบายโดยการซ้อนคำ

การอธิบายโดยการซ้อนคำคือการนำคำในภาษาถิ่นล้านนาที่มีความหมายเหมือนกัน หรือคล้ายกับคำในภาษาไทยกลางมาเป็นคำตั้ง แล้วนำภาษาไทยกลางมาซ้อนเป็นคำซ้อนเพื่ออธิบายความหมายของภาษาถิ่นล้านนา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“เมิน” ในภาษาล้านนาหมายถึง “นาน” มาลา คำจันทร์ นำคำว่า “เมิน” มาซ้อนกับคำว่า “นาน” เพื่ออธิบายหมายถึงนาน ดังนี้

ยังจำได้เมินนานแล้ว หน้าเรื่องามตั้งอินทร์แต่มของผู้ให้ดูแดงเข้มขึ้นเมื่อบอกว่า พี่เอาให้เจ้าจันทวันได้น้องสองหน้าจึ่งนึกถึงพี่วันนั้น เจ้าจันทก็คั่งหน้าแดงขึ้น แดงกำแกมเลือดบแพ้กัน เจ้าจันทหลบตาตอบถ้อยไปว่า ข้าเจ้าจะเอาสองหน้าทุกวัน เจ้าพี่

(เจ้าจันทผมหมอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๘)

“ขิด” ในภาษาล้านนาหมายถึงอาเพศ มาลา คำจันทร์ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “ขิด” โดยนำคำภาษาไทยกลางคือ “อาเพศ” มาซ้อนไว้ข้างหลัง ดังนี้

“เสื่อเข้าบ้านเราครั้งสุดท้ายก็เจ็ดปีก่อนนั้น” ผู้เป็นพ่อถอนใจยาว “ครั้งนั้นอีแสงคำมันถือดีว่ามีข้อหมู มันกระทำให้ตัวเป็นชาย มันเอาสาวบ้านอื่นเข้าบ้านมาเป็นเมีย คนเฒ่าคนแก่ห้ามมันไม่ฟัง มันข้ามล่องรีตบ้านคลองเมืองหลายซอกนัก ก็เลยเกิดเป็นขิดอาเพศ เสื่อขบหัวมัน”

“ผู้หญิงทำตัวเป็นชายขิดหรือพ่อ?”

“ขิด เกิดกลายเป็นอาเพศกาลบ้านกาลเมือง รีตบ้านคลองเมืองเราก็กินมาอย่างนี้ ชายต้องเป็น ชาย หญิงต้องเป็นหญิง รีตบ้านคลองเมืองขิดแบ่งไว้แล้ว หญิงไม่เป็นหญิงก็ไม่มีใครเอาเป็นเมีย ชายไม่เป็นชายก็ไม่มีใครเอาเป็นผัว คำเก่าโบราณบ้านเราว่าผิดรีตผิดคลองธรรมดามันไม่เป็นปกติสุข นิ่งไม่อุ่น นอนไม่เย็น” แกถอนใจมองหน้าลูกสาวเต็มตา

(เขี้ยวเสือไฟ : ๓๔)

“ปกหม่มคุ้มครอง” ในภาษาล้านนาใช้คำว่า “ปกหม่ม” ในความหมายว่า คุ้มครอง โดยนำคำว่า “คุ้มครอง” มาซ้อนไว้ข้างหลังเพื่ออธิบายความหมายของคำว่า “ปกหม่มคุ้มครอง” หมายถึง ปกป้องคุ้มครอง

“พี่ว่านะคำหอม” ลูกคนหล้าของนางอินหันหน้ามา “ได้ยันต์ตุ้ปู้แล้วของๆ ย่าเฒ่าถอดทิ้งไปจะดีกว่า”

“ปดี ข้าว่า อีอย่าสั่งนักสั่งหนา มันเป็นของตีปทุมคุ้มครองข้าชั้จะเชื่อแล้วพี่น้อง แม่คำ... ข้าว่าบางทียาเฒ่าอาจส่งมันมาคุ้มหัวหมกเกล้าข้า วันเมื่อข้าหนีจากพี่น้อง หมามันเห่าแว่นหน้าล้อมหลัง แม่คำโก่งตัวขึ้นหมากก็ถอยกรูด ข้าเคยฝันว่าหมาดำไล่ขบหัว ข้าเรียกยาเฒ่าให้ช่วย ก็มีแม่คำโจนใส่หมา ข้าว่าแม่คำเป็นตัวปกห่ออารักขาข้าแท้ๆ พี่น้อยคิดดูตามคำแม่ต้นคำ แม่คำบ่มีเจ้าของบรู๊มาจากไหน มาได้อย่างใด มันดูเหมือนบ่แม่นแม่หากแม่นเสือ ไผ่ๆก็เข้าใกล้มันบ่ได้ สุดแต่พ่อหนานแสงแม่ต้นคำมันก็บ่ยอมให้เข้าใกล้ แต่กับข้า มันชอบพันแข้งพันขา ยามดึกหนาวลมต้องพี่น้องบ่อยู่เรือน ข้ากลัวแม่คำก็มาอยู่เป็นเพื่อนข้าทุกครั้ง ส่วนว่าของยาเฒ่าอันนี้”เธอเอานี้วะเครื่องราง” ถ้าถอดขว้างข้ากลัวว่าแม่คำจะหายไป”

(ตงคนตีบ : ๒๗๓)

“หน้าล้างาม” “หน้าล้า” เป็นภาษาล้านนา “หน้า หมายถึง มาก , งาม” ส่วนคำว่า “ล้า” หมายถึง เกิน โดยนำคำว่า “หน้าล้า” เป็นคำตั้งแล้วนำคำว่า “งาม” ในภาษาไทยกลางมาซ้อนเพื่ออธิบายความหมายคำว่า “หน้าล้า” หมายถึงงามมาก

หัวผ้านุ่งคล้ายจะหลุดจากเชือกหนึ่งคาดทับ มือหยาบใหญ่สอดเข้าเชือกหนึ่งดึงรั้งหัวผ้าให้เข้าที่ ตัวใหญ่ แขนยาว โคนแขนอวบหนาแข็งแรงเหมือนสากซ่อมข้าว ตรงหัวไหล่หากมีรูปสิงห์เหยี่ยวหรือหงส์บินสักไว้สองข้างก็คงตีหน้าล้างามสมชาย หลังมือหยาบหนาหากมีคาถาสักลอมเป็นลายกลมหรือลายบัวพันกลีบก็จะดูดีกว่านี้ คิดๆ ก็อยากผืนผ้าหลวงปู่กับพ่อ แต่คิดไปคิดมาก็ช่างมันเถอะ สาวใดไม่แลดูก็ช่างประไร ขอแต่บิวเรือนมีใจให้กูก็พอแล้ว

(เมืองลับแล :๑๑)

นอกจากนี้มาลา คำจันทร์ ได้นำกลวิธีการซ้อนคำมาใช้อธิบายความหมายของคำภาษาล้านนาในนวนิยาย โดยการแทรกคำลงในข้างหน้าคำซ้อนและระหว่างคำซ้อน คำแรกกับคำที่สามจะเป็นคำเดียวกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“บ่เมินบ่หนาน” “เมินหนาน” เป็นคำซ้อน โดยมีคำว่า “บ่” มาแทรกเป็นคำแรกกับคำที่สาม

นางร่างใหญ่ถอนใจยาว “เสียดายนักแท้ บ่เมินบ่หนานจะไปเป็นเมียปะหล่องต่องสุชาติเชื้อผียักษ์เฝ้าห้วยมันเสียแล้ว” นางฟองคำสะดุ้งยกมือตบปากเผลอบอกออกไปเสียแล้วกลับคืนบ่ได้ เจ้าจันท์หล้ายอดไ้ไ้ไ้ย็นก็หมองสลด เจ้าได้แต่ถอนใจเจ็บร้าวล้าลึก

(เจ้าจันท์ผอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน : ๙)

“พ่อจะไปแคว่หาอีสิมูลหางบ้านนะ คำหอม”

“แล้วแต่อีพ่อเถอะ”

“อยู่บ้านเื่องอย่าอยู่คนเดียวนะขอใครมาเป็นเพื่อนไปก่อน พ่อไปก่อนพ่อไปบ่เมินบ่หนาน สักพักก็จะกลับ”

(ตงคนตีบ : ๕๔)

๕.๕.๒ อธิบายความหมายโดยตรง

การอธิบายความหมายโดยตรงเป็นการอธิบายความหมายของคำภาษาถิ่นล้านนาโดยให้ตัวละครอธิบายความหมายของคำนั้นทันที หรือใช้คำว่า “หมายถึง” “หรือ” และคำว่า “คือ” เพื่ออธิบายความหมายของภาษาถิ่นล้านนา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พี่ชายของมงคลอธิบายคำว่า “ผักแคบ” หมายถึง ตำลึง ในนวนิยายเรื่อง *เด็กบ้านดอย*

“อยู่เมืองใต้เป็นอย่างไรบ้างอ้ายใหญ่” พ่อถามเสียงเรื้อยๆ มือไม่เคยว่างจากเส้นตอก พ่อพลิกมัน ไขว่สอดสับอย่างชำนาญทั้งที่ตามองลูกชายคนโต

“เต็มทีครับ” พี่ชายยกช้อนน้ำจิ้มปาก “อะไรก็ต้องใช้เงิน มะนาวนะพ่อ บ้านเราขอกินกันได้แต่โน้นตำลึง...ผักแคบกะกะละบาท มะนาวลูกละสลึง”

(เด็กบ้านดอย : ๑๒๔)

การอธิบายความหมายของคำว่า “ซิด” ในบทสนทนาของตัวละครโดยอธิบายไว้หลังบทสนทนา เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบความหมายของคำว่า “ซิด” ว่าหมายถึงอาเพศ ดังนี้

“มันซิดอะหยั่งวะ” ลุงสมสมถอย่างหัวเสีย **ซิดหมายถึงอาเพศ**

“ซิดละอ่อนเผ่าป่วยห้าอาบน้ำมั้ง...” ลุงปิ่นแย่ว่าคงจะอาเพศเพราะคนแก่เปลือยกายอาบน้ำเลยโดนลุงสมกันว่าพ่อแม่ไม่สั่งสอน คนเขาพูดเรื่องเป็นเรื่องตายยังมีหน้ามาเล่น การอาบน้ำของลุงสมนั้นไม่เหมือนใคร ไม่ว่าหน้าร้อนหน้าหนาว กลางวัน กลางคืน แกะเปลือยกายอาบน้ำแก้ผ้าโทงเทง เอามือปิดไว้หน่อย ความจริงถึงไม่ปิดก็คงไม่มีใครสังเกตเพราะแกสัปดาห์ตั้งแต่เอาถึงต้นขา ดูเผินๆ คล้ายแกนั่งกางเกงขาสั้นตัวหนึ่งพ่อเคยบอกว่าแกถือคาถาเสือโคร่งเวลาอาบน้ำจึงเปลือยกาย

(เด็กบ้านดอย : ๑๐๔)

การอธิบายความหมายของคำว่า “เยื้อง” ว่าหมายถึง เลี่ยงผา โดยใช้คำว่า “หรือ” เป็นคำเชื่อม

น้ำมันเยื้องหรือเลี่ยงผาเหลวชั้น ทาญกลางนวดไล่แต่สันขาลงไปจนถึงปลีช่อง แก้วเหือนนั่งตักลูกดอก ส่วนคำคงช่วยนวดดูเอาใจพ่อ

(เขี้ยวเสือไฟ : ๒๙)

อธิบายความหมายของคำว่า “มะปิ่น” ว่าหมายถึงมะตูม โดยใช้คำว่า “หรือ” เป็นสันธานเชื่อม

“พ่อได้อะไรมา”

“ได้มาแต่มะปิ่น” พ่อบ๊วยปากไปที่ยามหนักตุงห้อยเกวียน“ประเดี๋ยวค่อยกินช่วยพ่อเอาไว้ลงก่อน” หนานแก้วกับหนานมาปิ่นลงเกวียน นางอินคำ จันดี อินทรช่วยพวกผู้ใหญ่ชนไม้ ไอ้หล้ายังเล็กยังชนไม้ได้ มันจึงได้มะปิ่นหรือมะตูมสุกเหลืองลูกหนึ่ง เอาไปทุบกับหัวไม้ดังโพละๆ

(นกแอ่นฟ้า : ๑๖๙)

“สลุง” หมายถึงขันขนาดใหญ่ ทรงกลม สลักลายนูน ซึ่งใช้คำว่า “คือ” เป็นคำเชื่อม

ส่วนแม่ไม่ได้เข้าโรงเรียนเพราะตายายไม่ให้เข้า แต่แม่ก็อ่านหนังสือได้บ้าง ตามยายตายไปแล้ว แม่ได้มรดกคือสลุงเงินหาบหนึ่งกับเงินชาวแถบ สลุง คือ ขันขนาดใหญ่ ทรงกลม สลักลวดลายดูนูน ออกมาเป็นรูปสิบสองราศี ตั้งแต่ ใจ เป้า ยี่ เหม้า...ฯลฯ คือชวด ฉลู ขาด เกาะ...ฯลฯ อย่างที่ครูให้ท่องนั้นแหละ มงคลพลิกๆ มันพินิจอย่างสนใจหลายหน พบว่าราศีที่สิบสองของคนเมืองกับคนได้ไม่เหมือนกัน ลวดลายที่สลุงตัวทำไม่ใช่หมู่แต่เป็นช้าง

(เด็กบ้านดอย : ๔๗)

อธิบายว่า “ตุง” หมายถึงธง โดยใช้คำว่า “คือ” เป็นคำเชื่อม

ตุงขาวปักเรียงรายเป็นระยะๆตั้งแต่ปากทางเข้าหมู่บ้านจนถึงวัด ตุงคือธงมันถูกทอจากเส้นด้าย กว้างคืบเศษ ยาวสามถึงสี่วา มีทั้งสีแดง สีเหลือง สีขาว และสีธงชาติ มันคือสัญลักษณ์ที่บอกให้รู้ว่าบ้านนี้สีงานปอย

(เด็กบ้านดอย : ๒๗)

๕.๕.๓ อธิบายไว้ในวงเล็บ

การอธิบายไว้ในวงเล็บคือการอธิบายความหมายของคำภาษาถิ่นล้านนาโดยทำเครื่องหมายวงเล็บไว้หลังคำภาษาถิ่นล้านนา คำในวงเล็บจะเป็นคำภาษาไทย เช่น คำว่า “หอมป้อม” หมายถึงผักชี

มงคลเขี่ยขี้เถ่าปลายไต้ลงกับหินก้อนใหญ่ ไกล่มือมะกอกหวานขึ้นอยู่สองสามต้น มันมีลูกเล็กๆ ไม่มี รากชาขวานเอาบีบใส่น้ำพริกหรือไม่ก็เอาเปลือกมาอมโดยใส่ห้าแฉ่งผิงไฟใส่เกลือและหอมป้อม(ผักชี) อม เวลาตีมน้ำจะมีรสหวานชุ่มคอแก้ร้อนในได้

(เด็กบ้านดอย : ๓๙)

มาลา คำจันทร์ ใช้วงเล็บเพื่ออธิบายความหมายของคำภาษาถิ่นล้านนาที่ตัวละครพูด ได้แก่ “เต้าน้อยของคำ” หมายถึงเต้าน้อยกระดองทอง

“ล้างมือล้างตีนแล้วเหยียบให้ยาที่”

“อย่าต้องเล่นิทานด้วยนะ”

“เออ เออ”

“เอาเรื่องเต้าน้อยของคำหะยา” (เต้าน้อยกระดองทอง)

“เออ น้า”

(เด็กบ้านดอย : ๒๙)

๕.๕.๔ การใช้คำท้องถิ่นล้านนาโดยไม่อธิบายความหมาย

การใช้คำท้องถิ่นล้านนาโดยไม่อธิบายความหมาย เป็นการนำคำท้องถิ่นล้านนาที่ทุกคนเข้าใจความหมายเป็นอย่างดีแล้วมาใช้ โดยไม่อธิบายว่าหมายถึงอะไรแต่ทุกคนก็เข้าใจโดยเดาจากบริบทส่วนใหญ่เป็นคำๆ เดียว ตัวอย่างเช่น

“ม่วน” ไม่ได้อธิบายความหมายว่าหมายถึงอะไร แต่ผู้อ่านเข้าใจว่า ม่วน คำที่ ๑ และ ๔ หมายถึงสนุก ม่วนคำที่ ๒ และ ๓ คือ ม่วนอกม่วนใจ หมายถึง สบายอกสบายใจ

“คำหอม” เสียงพ่อเรียกอีก “จ๊กตอกใจลอยระวังมีดจะบาดมือเอ็ง”

“เพลงล่องของมันม่วน ม่วนอกม่วนใจดี อีพ่อ”

“เพลงมันม่วนแต่คนมันบ่ดี” คำวงจ้องหน้าลูกสาวตรงๆ คำหอมหลบตาลง “ไอ้หล้าไวใจไม่ได้ เหลาะแหละเยาะเหยะไม่รักใครจริงหรือ กนหู่ตออย่างมันโบราณว่าเจ้าชู้เกะกะ ใครได้มันเป็นผัว น้ำตาจะเซ็ดหัวเขา”

(ดงคนดิบ : ๑๖)

“อู้” แม้จะไม่อธิบายความหมายแต่ผู้อ่านรู้ว่าหมายถึงพูด

“เจ้าจันท์” พ่อเสียงมันเอี้ยวคอมาอีก มันกล่าวถ้อยซึ้งซังสายตาจริงจัง “ข้าบได้อู้เล่นๆ ถึงข้าจะตายเป็นผี ผีข้าจะปกหม่มเจ้าจันท์ไว้ เชื่อใจข้าเทอะ”

(เจ้าจันท์ผอม : นิราศพระธาตุนิรันดร์เขาน : ๓๙)

“แอ่ว” ไม่มีการอธิบายความหมายแต่ผู้อ่านสามารถอนุมานได้ว่าหมายถึงไปเที่ยว โดยพิจารณาจากบริบทแวดล้อม

นางอินคำเคลิ้มหลับไปแล้ว จันตีชวนคุยนางก็ได้แต่เอื้อๆ หือๆ จันตีเลยคร้านจะอำปากอีก นึกถึงซิ่นดอกแดงเมื่ออยู่บ้านทุ่ง ตะลอนๆ หาบแกลบมาผัดเอาปลายข้าวจนบ่าแทบดำ ถัดกันถดถอย ปาดผักหมูจนทางเดินเข้าออกเลี่ยนเตียนเป็นรอยงูเลื้อยหวังว่าเมื่อหมูออกลูกจะได้นั่งซิ่นดอกแดงแอ่วปอยเดือนยี่ ทว่าผลที่ได้คือลูกหมูถูกลัก

(บ้านไร่ชายดง : ๓๙)

กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่มามา คำจันทร์ นำมาใช้ในนวนิยายมีทั้งหมด ๕ วิธี ได้แก่ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านมุมมองของนักเขียน กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านตัวละคร กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านบทสนทนา กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านฉาก และกลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านภาษาล้านนาแก่ผู้อ่าน มาลา คำจันทร์ใช้แตกต่างกันไปตามความเหมาะสม

กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านมุมมองของผู้เขียน เป็นการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาด้านความเชื่อ ประเพณี ผ่านมุมมองของผู้เขียนโดยไม่ระบุผู้เล่าเรื่อง ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านทราบรายละเอียดทุกแง่มุมของอัตลักษณ์ ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าการลงชมภาพยนตร์ โดยมีมาลา คำจันทร์ บรรยายไปเรื่อย ๆ ส่วนการเล่าเรื่องโดยใช้สรรพนามบุรุษที่ ๓ คือคำว่า “แก” จะเป็นการนำเสนออัตลักษณ์ที่เป็นตำนานและความเชื่อเรื่องผี ซึ่งเกี่ยวข้องกับขั้นตอนในการทำพิธีกรรม ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านทราบรายละเอียดได้ชัดเจนมากขึ้นโดยให้สรรพนามว่าแกในการเล่าเรื่องแทนตัวละครที่กระทำพิธีกรรม **กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านตัวละคร** พบว่ามาลา คำจันทร์ จะนำเสนออัตลักษณ์ที่เป็นเรื่องเล่าผ่านตัวละครเด็กเพื่อต้องการปลูกฝัง ตัวละครเด็กจะมีหน้าที่ในการเป็นผู้รับการถ่ายทอดอัตลักษณ์ ทุกคนจะภาคภูมิใจและตระหนักในคุณค่าของอัตลักษณ์ล้านนา มาลา คำจันทร์ได้นำเสนออัตลักษณ์ที่ยังคงอยู่ผ่านตัวละครหนุ่มสาว ซึ่งเหมาะสมกับวัยหนุ่มสาวคือการจีบ การอุปถัมภ์ แอ้วสาว และภักดีล้านนา ตัวละครที่เป็นผู้สูงอายุได้แก่ตัวละครที่เป็นป้า และตัวละครที่เป็นพ่อแม่ มาลา คำจันทร์จะนำเสนออัตลักษณ์ที่เกี่ยวกับนิทาน ความเชื่อวรรณกรรมลายลักษณ์ และอักษรที่ใช้ในภาษาล้านนาโดยกำหนดให้ตัวละครสูงอายุเป็นผู้ถ่ายทอดอัตลักษณ์ดังกล่าวให้ลูกหลาน และตัวละครที่เป็นผู้นำชุมชน มาลา คำจันทร์จะนำเสนออัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับจารีตข้อปฏิบัติของสังคมทั้งนี้เพราะตัวละครที่เป็นผู้นำในชุมชนมีหน้าที่ควบคุมดูแลให้ชาวบ้านอยู่อย่างสงบ **กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านบทสนทนา** เป็นการนำเสนออัตลักษณ์ที่เข้าใจยากสำหรับผู้อ่านเช่น จารีตต้องห้าม(ขี้ด) อัตลักษณ์วรรณกรรมมุขปาฐะและความเชื่อ เพื่อให้น่าสนใจและไม่น่าเบื่อ **กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านฉาก** จะเป็นการบรรยายฉากที่เกี่ยวข้องกับงานประเพณี ที่อยู่อาศัยที่เป็นเรือนกาแลและส่วนประกอบของเรือนคือร้านน้ำ และฉากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของล้านนา และสุดท้ายคือกลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านภาษาล้านนาในบทบรรยายและบทสนทนาของตัวละคร การแทรกภาษาล้านนาจะช่วยให้เกิดความสมจริง มาลา คำจันทร์ ใช้กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านภาษาล้านนาแก่ผู้อ่าน ๔ วิธี ได้แก่ อธิบายโดยการช้อนคำ อธิบายความหมายโดยตรง อธิบายไว้ในวงเล็บ และการใช้คำท้องถิ่นล้านนาโดยไม่อธิบายความหมาย

บทที่ ๖

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ จำนวน ๑๓ เรื่อง ได้แก่ เจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุดินทร์แขวน สร้อยสุคันธา เมืองลับแล ไพรอำพราง เด็กบ้านดอย ไอ้ค่อม ลูกป่า เขี้ยวเสือไฟ นกแอ่นฟ้า บ้านไร่ชายดง ดาบอุปราช ไต้หล้าฟ้าหลัง และ ดงคนดิบ พบว่าอัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มีทั้งหมด ๖ ด้าน ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านค่านิยมการสักหมึกดำ ด้านความเชื่อ ด้านประเพณี ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ด้านวรรณกรรม และด้านการใช้ภาษา

ด้านค่านิยมในการสักหมึกดำพบว่าลายสักหมึกดำที่แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ได้แก่ ลายสิงห์และมอม ลายกางเกงขาก้อม ส่วนการสักหมึกดำโดยไม่บอกว่าเป็นลายอะไรทั้ง ร่างกายยกเว้นใบหน้าแสดงถึงสถานภาพทางสังคมว่าเป็นข้ารับใช้ **ด้านความเชื่อ**ที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์ มี ๔ ด้าน ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี มีทั้งผีให้คุณ ผีที่ให้โทษและผีที่ไม่ให้คุณโทษชัดเจน แต่จะขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของมนุษย์หากทำดีก็ให้คุณหากทำชั่วก็ให้โทษ ความเชื่อเรื่องขวัญคือการ ช้อนขวัญผู้ที่เจ็บป่วย และการเชิญขวัญผู้ที่หายเจ็บป่วยและคู่สมรส ด้านความเชื่อเรื่องจารีต ต้องห้ามหรือขีด ได้แก่ จารีตต้องห้ามเกี่ยวกับอาชีพของหญิงและชาย และจารีตต้องห้ามเกี่ยวกับ พฤติกรรมทางเพศ ด้านความเชื่อเรื่องการไหว้พระธาตุประจำปีเกิดนั้นชาวล้านนาเชื่ออย่างน้อย หนึ่งครั้งในชีวิตควรไปไหว้พระธาตุประจำปี เกิดหากไม่ไปอาจจะทำให้ไม่สบายโดยไม่ทราบสาเหตุ **ด้านประเพณี**พบว่า มี ๔ ประเภท ได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนา คือประเพณีปอยหลวงและ ประเพณีตานก๋วยสลาก ประเพณีที่เกี่ยวกับเทศกาล มี ๒ ประเพณี ได้แก่ ประเพณียี่เป็งและ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีเกี่ยวกับสังคมคือประเพณีสืบทอดบ้านหรือสืบทอดของหมู่บ้าน และ ประเพณีส่วนบุคคล มี ๒ ประเพณีคือ ประเพณีสืบทอดคนจัดขึ้นเพื่อต่ออายุให้ยืนยาวและประเพณี ส่งเคราะห์หรือส่งแถนจัดขึ้นเมื่อมีคนเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ **ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่**ที่ ปรากฏเป็นอัตลักษณ์ได้แก่ การใช้ดนตรีในชีวิตประจำวัน คือการร้องจ้อยเป็นการขับลำนำ ใช้เครื่องดนตรีซึ่ง สะล้อ กลองปะหลดปด และกลองหลวง ทำนองเพลงที่ใช้คือทำนองเพลงปราสาทไหวและ ฤาษีหลงถ้ำ วัฒนธรรมการเลือกคู่ครองของชาวล้านนา ได้แก่ การอุปาวแล้วสาว การผัดผี และเสียผี การแต่งกายที่เป็นอัตลักษณ์ ได้แก่ ทรงผมและเสื้อผ้า คือทรงผมผู้หญิงจะเกล้ามวยผมและเหน็บ ดอกไม้ที่มวยผม และเสื้อผ้าคือการนุ่งซิ่นลายมัดดกาน ผู้ชายใส่เสื้อหม้อห้อมอยู่บ้านเพราะเป็นเสื้อที่มีความทนทาน สมัยโบราณนิยมใส่เตี่ยวโยงหรือกางเกงโยงมีลักษณะคล้ายกับกางเกงของชาวเขาเผ่าม้ง อาหารที่เป็นอัตลักษณ์ ได้แก่ เครื่องปรุงรสคือน้ำปู แกงมี ๒ ประเภท คือแกงฮังเล และ แกงอ่อม และของขบเคี้ยวคือเมี่ยงซึ่งเป็นอาหารว่างนำมาต้อนรับแขกที่มาบ้าน ที่อยู่อาศัยของชาวล้านนาคือเรือนกาแลเป็นเรือนที่มีลักษณะบันลุ่มไขว้กันและร้านน้ำซึ่งเป็นส่วนประกอบบ้านเรือน

ของชาวล้านนา **ด้านวรรณกรรม** มี ๒ ประเภทคือวรรณกรรมมุขปาฐะได้แก่ นิทานท้องถิ่นล้านนา คือนิทานที่มาชื่อหมู่บ้าน นิทานเกี่ยวกับที่มาของชื่อวัด นิทานเกี่ยวกับชื่อพันธุ์ไม้ ตำนานแม่น้ำ ตำนานการเด็ดกำนพล และตำนานการกำเนิดมนุษย์ เพลงกล่อมเด็กล้านนาเรียกว่าเพลงอ้อจา เป็นเพลงที่ดัดแปลงมาจากเพลงร้องเล่นของเด็ก เช่น เพลงจุงจา ภาษิตเป็นภาษิตที่เกิดจากประสบการณ์ของผู้สูงอายุ เกิดจากสิ่งแวดล้อม และนำมาจากกวีนิพนธ์ของชาวล้านนา และปริศนาคำทายของเด็กๆ ส่วนวรรณกรรมลายลักษณ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ได้แก่ คำขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ คำขอเรื่องเจ้าหงส์หิน คำขอพญาพรหม และคำขอเรื่องเต้าน้อยองค์ คำนี้จะปรากฏเพียงเนื้อเรื่องบางตอนที่ชาวล้านนาประทับใจหรืออาจจะปรากฏชื่อตัวละครในคำขอ **ด้านการใช้ภาษา** ได้แก่ ลักษณะเสียงพูดพบว่าชาวล้านนาจะออกเสียงพยัญชนะบางตัวแตกต่างจากภาษาไทยกลาง ได้แก่ ออกเสียง “ร” เป็นเสียง “ฮ” ออกเสียง “ซ” เป็นเสียง “จ” ออกเสียง “บ” เป็นเสียง “ป” การใช้คำนำหน้าชื่อผู้ชาย การใช้คำนำหน้าชื่อผู้หญิง การใช้คำนำหน้าชื่อพระ การใช้คำเรียกตนเอง การใช้คำเรียกกะเทย และการใช้คำเรียกลูกคนสุดท้าย ส่วนลักษณะอักษรของล้านนามี ๒ ชนิด ได้แก่ อักษรตัวเมือง และอักษรตัวฝักขาม

กลวิธีในการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มี ๕ กลวิธี คือ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านมุมมองของนักเขียนคือการนำเสนอด้วยการเล่าเรื่องโดยไม่ระบุผู้เล่าเรื่อง และการเล่าเรื่องโดยใช้สรรพนามบุรุษที่ ๓ กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านตัวละครได้แก่ ตัวละครเด็ก ตัวละครหนุ่มสาว ตัวละครสูงอายุ และตัวละครที่เป็นผู้นำชุมชน กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านบทสนทนา กลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านฉากและบรรยากาศ และกลวิธีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่านภาษาล้านนาแก่ผู้อ่าน

อภิปรายผล

จากการศึกษาอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ พบว่านวนิยายของมาลา คำจันทร์ เป็นนวนิยายที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับท้องถิ่นล้านนาจึงสามารถสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาได้อย่างชัดเจน ซึ่งอัตลักษณ์ดังกล่าวมาลา คำจันทร์ นำเสนอให้ผู้อ่านได้รับรู้ได้อย่างน่าสนใจมากกว่าสารคดีทั้งนี้เพราะนวนิยายสามารถจำลองเหตุการณ์ได้เหมือนชีวิตจริง ผู้อ่านสามารถเข้าใจและเห็นภาพชีวิตของชาวล้านนาผ่านตัวละครในนวนิยายที่มีอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด และคำพูดของตัวละครที่เป็นภาษาล้านนาทำให้ผู้อ่านได้รับรู้ถึงความงามของภาษาล้านนา และเข้าใจวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งนี้เพราะมาลา คำจันทร์ได้ใช้ตัวละครถ่ายทอดอัตลักษณ์ได้อย่างเหมาะสม เช่น อัตลักษณ์ด้านวรรณกรรม มาลา คำจันทร์ จะใช้ตัวละครที่เป็นปู่ย่าหรือพ่อแม่ ในการถ่ายทอดอัตลักษณ์โดยการเล่าเรื่องวรรณกรรมของล้านนาให้ลูกหลานฟังนั่นก็คือตัวละครเด็ก ตัวละครเด็กจะเป็นตัวละครที่มาลา คำจันทร์ได้แสดงให้เห็นว่าเด็กเหล่านี้ชื่นชอบกับวรรณกรรมซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามาลา คำจันทร์ ได้ความสำคัญกับเด็กว่าจะสามารถเป็นผู้อนุรักษ์และ

สืบทอดอัตลักษณ์ให้คงอยู่ต่อไป นอกจากนี้สาเหตุหนึ่งที่มาลา คำจันทร์สามารถถ่ายทอดอัตลักษณ์ของชาวล้านนาไว้ในนิยายได้อย่างน่าสนใจอาจจะเป็นเพราะมาลา คำจันทร์ เป็นชาวล้านนาที่มีความภาคภูมิใจและสำนึกรักบ้านเกิดสูงจึงสามารถนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาได้อย่างละเอียดทุกแง่มุม

ส่วนอัตลักษณ์บางอย่างที่กำลังถูกเปลี่ยนแปลงไปนั้นมาลา คำจันทร์ไม่เห็นด้วยโดยการสร้างตัวละครในนวนิยายตัวใดตัวหนึ่งจะมีความรู้สึกไม่พอใจกับการเปลี่ยนแปลงในอัตลักษณ์ เช่น ประเพณีเป็งที่ปรากฏในนิยายของมาลา คำจันทร์ คือ นกแอ่นฟ้า และดาบอุปราช ซึ่งนวนิยายทั้งสองเรื่องนี้มีเนื้อหาต่อกันในเรื่องนกแอ่นฟ้ามาลา คำจันทร์ นำเสนอประเพณีเป็งที่มีการทำบุญตักบาตรตอนเช้า มีการฟังเทศน์มหาชาติ และจุดโคมลอยในตอนกลางคืน และนอกจากก่อนวันงานหนึ่งวันชาวบ้านจะสามัคคีกันมาตักแตงวัดเพื่อเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นภาพของประเพณีเป็งที่มาลา คำจันทร์เล่าด้วยน้ำเสียงที่ภาคภูมิใจแต่เมื่อประเพณีเป็งในสมัยปัจจุบันที่เปลี่ยนมาประกวดนางนพมาศ ไม่มีเทศน์มหาชาติ ซึ่งปรากฏในนิยายเรื่องดาบอุปราช มาลา คำจันทร์ได้แสดงความคิดเห็นที่ไม่เห็นด้วยผ่านตัวละครอินทร ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่ามาลา คำจันทร์ ได้นำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาเพื่อต้องการให้อัตลักษณ์ดังกล่าวคงอยู่ต่อไปไม่ต้องการให้เปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้นวนิยายของมาลา คำจันทร์ เป็นนวนิยายที่นำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาในแง่บวกเนื่องจากมาลา คำจันทร์เป็นชาวล้านนาจึงทำให้มองเห็นอัตลักษณ์ด้านต่าง ๆ ของชาวล้านนาในเรื่องดิงามและนำเสนอผ่านนวนิยายซึ่งส่วนมากมาลา คำจันทร์จะนำผ่านมุมมองของนักเขียนหรือของตนเองในการเล่าเรื่องทั้งนี้เพื่อที่จะได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ที่นำเสนอได้อย่างละเอียดและยังแทรกภาษาล้านนาในบทสนทนาของตัวละครเพื่อให้เกิดความสมจริงและมาลา คำจันทร์ ก็มีกลวิธีในการอธิบายความหมายของคำภาษาล้านนาได้เป็นอย่างดี เช่น การช้อนคำภาษาไทยกลางหลังภาษาล้านนา เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาอัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ แล้วพบว่าควรศึกษาการใช้ภาษาในนิยายของมาลา คำจันทร์ เพราะมีคำซ้อนที่เป็นภาษาล้านนาและภาษาไทยกลางในนวนิยายซึ่งคำเหล่านั้นเป็นคำที่คล่องจองมีความงามทางด้านภาษา และนอกจากนี้ควรศึกษาศึกษาเปรียบเทียบอัตลักษณ์ของชาวล้านนาจากนวนิยายของนักเขียนคนอื่น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรองแก้ว วัฒนะมงคลรักษ์. (๒๕๔๔). การสื่อสารกับอัตลักษณ์ถนนข้าวสาร. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต. (การประชาสัมพันธ์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กองฝึกอบรม กรมทางหลวง. (๒๕๑๙). กรมทางหลวงกับท่าน. กรุงเทพฯ : อักษรไทย.
- กุสุมา รัชมณี. (๒๕๓๔). ความอลังการในเจ้าจันทร์ผมหอม. ใน ประชุมความคิดเจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร.
- กุหลาบ มัลลิกะมาส. (๒๕๑๙). วรรณกรรมไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ขวัญดี อัตวาวุฒิชัย. (๒๕๓๕). ล้วงก้นกรรมการตัดสิน. ใน แยมโถมเจ้าจันทร์ผมหอมอาถรรพ์หมายเลข ๑๓ ของมาลา คำจันทร์. กรุงเทพฯ : คณาธรรจำกั.
- จักรี ศรีมุงคุณ. (๒๕๔๗). อัตลักษณ์ในวรรณกรรมเพลงเพื่อชีวิตของพงษ์สิทธิ์ คัมภีร์. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ภาษาไทย). มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จันทร์ อินทรรัตน์. (๒๕๓๖). วิเคราะห์นวนิยายของมาลา คำจันทร์. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- จารุวรรณ นพพรรค. (๒๕๒๕). อาหารประจำภาค ๔ ภาค. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- จินตนา ยศสุนทร. (๒๕๓๕). ล้วงก้นกรรมการตัดสิน. ใน แยมโถมเจ้าจันทร์ผมหอมอาถรรพ์หมายเลข ๑๓ ของมาลา คำจันทร์. กรุงเทพฯ : คณาธรรจำกั.
- เจษฎา รอบคำ. (๒๕๓๓). ตำนานปู่สังกะสายาสังกะไส้. ใน ตำนานต้นผีไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา. (๒๕๓๗). วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- ฉลาดชาย รมิวดนนท์. (๒๕๒๗). ผีเจ้านาย. กรุงเทพฯ : พายัพออฟเซทพริ้นท์.
- _____. (๒๕๔๕). แนวคิดในการศึกษาอัตลักษณ์ความเป็นไทย. ใน การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด.
- _____. (๒๕๔๕). น้ำพริกล้านนา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด.
- ชะลอ นุเทศ. (๒๕๓๗) สู้ขวัญ : การสร้างพลังใจของชาวบ้าน. ใน ชุดชีวิตไทยฮึดฮอยเฮาภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : ชุรุสภา.
- ชลธิรา กลัดอยู่. (๒๕๑๑). วรรณคดีของปวงชน. กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิชาการ สจ.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. (๒๕๓๕). เจ้าจันทร์ผมหอม. ใน ประชุมความคิดเจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร.
- ณัฐกานต์ ลิ้มสถาพร. (๒๕๓๙, กันยายน). สัญลักษณ์สิงห์. วารสารกนิวี. ๑๓(๙) : ๙๗-๙๘.

- ทฤษฎี เสมา. (๒๕๔๑). *วิเคราะห์กลวิธีการแต่งเรื่องสั้นแนวสยองขวัญของเหม เวชกร*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (ภาษาไทย). มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทรงกลด ทองคำ. (๒๕๔๗,ตุลาคม) “เปี้ยะ” พิณที่ผู้หญิงเล่นไม่ได้จริงหรือ. *วารสารศิลปวัฒนธรรม*. ๒๕ (๑๒) : ๓๖-๓๘.
- ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล. (๒๕๒๑). *ลำนนาไทยคดี*. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- _____. (๒๕๓๘). *ดินจากเชียงใหม่จากอดีตที่ผ่านมาเลย*. ใน *สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ฉบับ ๖๗๐๐ปี เมืองเชียงใหม่*. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (๒๕๓๙). *การแต่งกายพื้นเมืองของลำนนา*. ใน *ศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยภูมิภาค ครั้งที่ ๕*. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง.
- _____. (๒๕๓๙). *เพลงและการละเล่นพื้นบ้านลำนนา : ความสัมพันธ์กับความเชื่อและพิธีกรรม*. ใน *ภาษาไทยเรานี้มีทำนอง*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ .
- _____. (๒๕๔๑). *บันทึกการสัมมนาเครื่องแต่งกายพื้นถิ่น*. ใน *รายงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ทบวงมหาวิทยาลัยครั้งที่ ๑ ณ มหาวิทยาลัยพายัพ*. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ.
- ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล ; และ แพทรีเซีย แนนหนา. (๒๕๓๓). *ผ้าลำนนา:ยวน ลื้อ ลาว*. พิมพ์ครั้งที่๓. เชียงใหม่ : โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทัศนีย์ ศรีมงคล. (๒๕๓๘). *วิจิตรภาพแห่งลำนนา : การสัมมนาเพื่ออนุรักษ์เครื่องแต่งกายพื้นเมืองในภาคเหนือ*. ใน *สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ฉบับ ๗๐๐ ปี เมืองเชียงใหม่*. หน้า๘๑. เชียงใหม่ :มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทิพย์ธิดา เกกะนันท์. (๒๕๔๑). *อัตลักษณ์ของวัยรุ่นและการใช้สื่อคาราโอเกะ*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต. (การสื่อสารมวลชน). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (๒๕๓๙). *วรรณกรรมวิจารณ์*. กรุงเทพฯ : นาค.
- เชียรชาย อักษรดิษฐ์ , กรกนก รัตนวราภรณ์ และ วันดี สันติวุฒิเมธี. (๒๕๔๕). *ลำนนา จักรวาล ตัวตนอำนาจ*. กรุงเทพฯ : ดรีม แชนเซอร์กราฟฟิค จำกัด.
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. (๒๕๓๘). *มาจากลำนนา*. พิมพ์ครั้งที่๒. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง.
- นันท์ชญา มหาขันธ์. (๒๕๓๙). *รายงานวิจัยเรื่องการศึกษาศิลปะการสักของไทยและญี่ปุ่น*. ชลบุรี : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- นงคณัฐ ไพโรหิบุลยกิจ. (๒๕๔๒). *เรือนไทย*. กรุงเทพฯ : คอมแพคท์พริ้นท์จำกัด.
- นฤจร อินธิจิระจรัส. (๒๕๓๑). *ประเพณีและวัฒนธรรมลำนนา:วิเคราะห์ในทรรศนะหน้าที่นิยม*. ใน *รายงานการสัมมนาเรื่องประเพณีและวัฒนธรรมลำนนา*. เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

นิตยา มาตะวิสุทธิ์. (๒๕๓๔,สิงหาคม). นานาพรรณคณะกรรมการซีไรท์. วารสารสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์.

๒๘(๑๑) : ๑๑.

เบญจา หงษ์ทอง. (๒๕๔๔). เพลงกล่อมลูกภาคเหนือ : กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (๒๕๔๗). ๓๐ ชาติในเชียงราย. พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพฯ : ศยาม.

บุญเลิศ ครุฑเมือง. (๒๕๓๗). ตานก้วยสลาภ : เสียงโซ่ทำบุญของล้านนา. ใน ชีวิตไทย ชุดฮีตฮอยเฮา. กรุงเทพฯ : อรุณ.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ,มล. (๒๕๑๘). แนวทางการศึกษาวิชาวรรณคดี. กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์. _____ . (๒๕๓๙). แว่นวรรณกรรม. พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง .

ปฤษณา สุริยะวงศ์. (๒๕๔๔ , ตุลาคม-พฤศจิกายน). เสียงปี่ ซึง สะล้อ แว่วหวานสืบสานตำนานดนตรีพื้นบ้านแห่งล้านนาไทย. วารสารปัญญา. ๙(๔๕). ๒๐-๒๑.

ปรีดา เกลิมเผ่ากอนันตกุล. (๒๕๔๖). ชาติพันธุ์และมายาคติ. กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม.

ประคอง นิมนานเหมินทร์. (๒๕๓๕). กลิ่นอายวัฒนธรรมล้านนาในเจ้าจันทร์ผอม. ใน ประชุมความคิดเจ้าจันทร์ผอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร.

ประทวน เจริญจิตต์และคณะ. (๒๕๒๘). ดนตรีพื้นบ้านและศิลปะการแสดงของไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

ประทีป เหมือนนิล. (๒๕๓๙). วรรณกรรมปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

ประเทิน มหาพันธ์. (๒๕๓๔). ศิลปะการสักรา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (๒๕๔๗). การสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง. ใน วาทกรรมอัตลักษณ์. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์.

ประสิทธิ์ เลี้ยวศิริพงศ์. (๒๕๓๙). กวาวห้วเลี้ยวหัวต่อของซอล้านนา. ใน ภาษาไทยเรานี้มีทำนอง. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.

ประเพณีเป็ง. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๘ , จาก www.lannaword.com

ประเสริฐ ญ นคร. (๒๕๓๕). ภาษาในนวนิยายเรื่องเจ้าจันทร์ผอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน. ใน ประชุมความคิดเจ้าจันทร์ผอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (๒๕๔๖). อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความเป็นชายขอบ. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

เปลื้อง ญ นคร. (๒๕๒๗). ปทานุกรมนักเรียน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

- ฝนวันจันทร์ ศรีจันทร์. (๒๕๔๓). การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของคนในเมืองประวัติศาสตร์กรณีศึกษาเมืองประวัติศาสตร์พิมาย. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล. (มานุษยวิทยา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระธรรมราชานุวัตร. (๒๕๑๔). หลักภาษาไทยพ้ายพ. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- พิสณฑ์ ปลัดสิงห์. (๒๕๓๐). คนมอญ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงแดดจำกัด.
- ภิญโญ กองทอง. (๒๕๒๘). ลักษณะ “ก้าวหน้า” ของเรื่องสั้นในช่วงพ.ศ. ๒๕๑๐ – พ.ศ. ๒๕๑๖. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มนทกานติ ชีรนนทวัฒน์. (๒๕๔๔). หน้าทีและอัตลักษณ์ของเพลงละครโทรทัศน์. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต. (การสื่อสารมวลชน). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มณี พยอมยงค์. (๒๕๑๖). ประวัติวรรณคดีล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์.
- _____. (๒๕๒๒). คติสอนใจชาวล้านนาไทย. เชียงใหม่ : ธาตทองการพิมพ์.
- _____. (๒๕๒๙). ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์
- _____. (๒๕๒๙). วัฒนธรรมล้านนาไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช
- มาลา คำจันทร์. (๒๕๒๕). ลูกป่า. กรุงเทพฯ : ทวีการพิมพ์.
- _____. (๒๕๒๖). นกแอ่นฟ้า. กรุงเทพฯ : ทานตะวัน.
- _____. (๒๕๒๗). ไอ้ค่อม. กรุงเทพฯ : ต้นหมาก.
- _____. (๒๕๓๑). เขี้ยวเสือไฟ. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- _____. (๒๕๓๔). เจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน. กรุงเทพฯ : มิตรสยาม.
- _____. (๒๕๓๕). คณะกรรมการซีไรท์พบนักเขียนปี ๒๕๓๔. ใน แยมโณมเจ้าจันทร์ผมหอม อากรรพ
หมายเลข ๑๓ ของมาลา คำจันทร์. กรุงเทพฯ : คณะกรรจำกัด.
- _____. (๒๕๓๗). เรื่องเล่าจากดงลึก. กรุงเทพฯ : มิติชน.
- _____. (๒๕๓๙). เมืองลับแล. กรุงเทพฯ : มิติชน.
- _____. (๒๕๔๑). ดาบอุปราช. เชียงใหม่ : วรณรักษ์.
- _____. (๒๕๔๒). ไต้หล้าฟ้าหลัง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ.
- _____. (๒๕๔๓). สร้อยสุคันธา. เชียงใหม่ : วรณรักษ์.
- _____. (๒๕๔๕). ไพธำพราง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มิติชน.
- _____. (๒๕๔๖). ดงคนดิบ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : ศยาม.
- _____. (๒๕๔๖). เด็กบ้านดอย. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.

- . (๒๕๔๗). *บ้านไร่ชายดง*. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. (๒๕๔๒). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ*. กรุงเทพฯ : สยามเพรส แมนเจนเม้นท์
- ยงยุทธ ชีรศิลป์ ; และ ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง. (๒๕๓๕). *ดนตรีพื้นบ้านล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : บริษัทกลางเวียงการพิมพ์จำกัด.
- ยุรฉัตร บุญสนิท. (๒๕๓๒). ลักษณะความสัมพันธ์ของวรรณกรรมกับสังคม. ใน *พัฒนาการวรรณคดี. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช*.
- ไพลิน รุ่งรัตน์. (๒๕๓๐, กุมภาพันธ์). ล้อมกรอบ. *วารสารสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*. ๓๓ (๓๓) : ๓๘.
- รัฐจวน อินทรกำแหง. (๒๕๒๓). *การอ่านและการพิจารณาหนังสือ*. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๔๖). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- รีนฤทัย สัจจพันธุ์. (๒๕๓๕). เจ้าจันทร์ การสืบทอดขนบทางวรรณศิลป์. ใน *ประชุมความคิดเจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน*. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร.
- เรณู อรรถาเมศร์. (๒๕๒๖). โลกทัศน์ชาวล้านนาศึกษาจากสุภาษิตชาวบ้าน ใน *รายงานการสัมมนาเรื่อง โลกทัศน์ชาวล้านนา : อดีต - ปัจจุบัน*. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- . (๒๕๒๘). *โลกทัศน์ชาวล้านนาไทยจากวรรณกรรม*. ปริญญาานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว. (๒๕๔๕). *๒๐๐ ปี พม่าในล้านนา*. กรุงเทพฯ : Tenmay Production.
- ลมูล จันทน์หอม. (๒๕๓๘). *วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ ๔. เชียงใหม่ : สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์.
- ลลนา พานิช และ กวีรัตน์ คุณาภัทร. (๒๕๓๔, ตุลาคม). มาลา คำจันทร์ กวีพื้นบ้านที่เป็นมากกว่าคนขายฝิ่น. *วารสารพบโลก*. ๔(๔๘) : ๙๕-๙๙.
- วรรณ บัวเกิด. (๒๕๓๐). *เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย ๗ วรรณคดีวิจารณ์สำหรับครูหน่วยที่ ๙-๑๕ ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช*. กรุงเทพฯ : อักษรไทย.
- วรรณ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน (บรรณาธิการ). (๒๕๓๑). *พื้นถิ่น พื้นฐาน : มิติใหม่ของคติชนวิทยาและวิถีชีวิตสามัญ ของ “พื้นบ้านพื้นเมือง”*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- วรรษ คชงาม. (๒๕๔๔). *การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๑-๒๕๔๑*. ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วัชร บุญจรรยา. (๒๕๔๕). *วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอเรื่องในงานเขียนของวินทร์ เลียววาริณ*. ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- วันดี สันติวุฒิเมธี. (๒๕๔๕). กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทย-พม่า กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล. (มานุษยวิทยา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วาสนา เกตุภาค. (๒๕๒๑). คติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : บริษัทสหสยามพัฒนา.
- วิภา กงกะนันท์. (๒๕๓๓). วรรณคดีศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- วิภาวรัตน์ พันธุ์ฤทธิ์ดำ. (๒๕๔๔). อิทธิพลของวัฒนธรรมต่างประเทศที่มีต่ออัตลักษณ์ของวัยรุ่นไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีดินตริญี่ปุ่น. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล. (สังคมวิทยา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วริยา ศิวะศรียานนท์ และ ทวีวัฒน์ ปุณทริกรวิวัฒน์. (๒๕๒๓). บุคลิกภาพและลักษณะนิสัยของคนไทยในทศวรรษของชาวตะวันตกสมัยอยุธยา - พ.ศ. ๒๔๗๕. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- วิไลศักดิ์ กิ่งคำ. (๒๕๔๔). ภาษาไทยถิ่น. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ศรีวรรณ หาญจักกพิทักษ์. (๒๕๓๓). ตำนานปู่สังข์สายสังข์. ใน ตำนานต้นผีไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินติ้ง.
- ส.พลายน้อย. (๒๕๓๗). พืชพรรณไม้มงคล. กรุงเทพฯ : รวมสาส์น.
- สมร เจนจิจะ. (๒๕๔๑). ภาษีตลันนา. เชียงใหม่ : สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์.
- _____. (๒๕๒๕). วิเคราะห์ภาษีตลันนา. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สงบ นิมพลี. (๒๕๓๒). สถาปัตยกรรมพม่าในอาณาจักรล้านนา. เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (๒๕๑๒). ประเพณีไทยภาคเหนือ. พระนคร : โอเดียนสโตร์.
- สนั่น ธรรมธิ. (๒๕๓๙). ลักษณะและบทบาทของดนตรีพื้นบ้านล้านนา ใน ศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยภูมิภาคครั้งที่ ๕. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (๒๕๓๕). เจ้าจันทร์ผมหอมนิราศพระธาตุอินทร์แขวนในแง่มุมประวัติศาสตร์ล้านนา. ใน ประชุมความคิดเจ้าจันทร์ผมหอม : นิราศพระธาตุอินทร์แขวน. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร.
- _____. (๒๕๓๙). ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์บุ๊คเซนเตอร์จำกัด.
- สมโชติ อ่องสกุล. (๒๕๓๗, มกราคม-มีนาคม). ช่วงในนครเชียงใหม่อดีตและอนาคต. วารสารเมืองโบราณ. ๒๐(๑) : ๗๓.
- สมพร วรรณะสาร. (๒๕๔๔, กรกฎาคม-ธันวาคม). วรรณกรรมอิงตำนานและวัฒนธรรมท้องถิ่นของมาลา คำจันทร์. วารสารมนุษยศาสตร์สาร. ๑๕ : ๒๐-๒๑.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (๒๕๔๖). การสร้างอัตลักษณ์เมืองไทยและชนของชาวสยาม. กรุงเทพฯ : มติชน.

- สายทิพย์ นุกุลกิจ. (๒๕๓๙). *วรรณกรรมไทยปัจจุบัน*. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : บริษัทเอส.อาร์.พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด.
- สาทิต แทนบุญ. (๒๕๔๒). *อัตลักษณ์ในวรรณกรรมนิราศของหมื่นพรหมสมพัตรสร(นายมี)*. ปรินญา นิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ภาษาไทย). มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สายสน ธรรมธิ. (๒๕๓๙). *รายงานการศึกษาวิจัยเรื่องลายสักไทใหญ่*. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง.
- สิงฆะ วรรณสัย. (๒๕๑๙). *กวีนิพนธ์ล้านนาไทย*. กรุงเทพฯ : โบราณคดี.
- สุรพล ดำริห์กุล. (๒๕๓๙). *แผ่นดินล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- . (๒๕๓๙). *ศิลปะล้านนายุคหลังแผ่นดินล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- . (๒๕๔๒). *ล้านนา : สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : คอมแพคท์พริ้นท์ จำกัด.
- สุรสิงห์ นิมพะเนา. (๒๕๒๗, มีนาคม). *โลกทัศน์ของชาวลานนาศึกษาจากขอเก็บนก*. *วารสารสังคมศาสตร์*. ๖(๒). ๑๐-๓๖.
- สุวรรฐ แลสันกลาง. (๒๕๔๑). *การศึกษาแนวคิดเชิงปรัชญาเรื่องชีวิตในล้านนา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร (ปรัชญา). เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุเทพ สุนทรเกสัช. (๒๕๔๖, พฤศจิกายน). *คนเมืองความสำนึกและการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยเหนือในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์การเมืองและสังคม*. ใน *ศิลปวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม.
- สุริยา สมุทคุปต์ และ พัฒนา กิตติอาษา. (๒๕๔๔). *“ยวนสี่คิ้ว”ในชุมทางชาติพันธุ์ : เรื่องเล่าความทรงจำและอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในจังหวัดนครราชสีมา*. ปรินญา นิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต. (มานุษยวิทยา). นครราชสีมา : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- เสนอ นิลเดช. (๒๕๒๖). *ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา*. กรุงเทพฯ : บำรุงนุกุลกิจ.
- อัญชลี สุสายัณห์. (๒๕๔๖). *ไพร่สมัย ร.๕ : ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- อภิโชค แซ่ไคว. (๒๕๔๒). *การแต่งกายไทย*. กรุงเทพฯ : เอส. ที. พี. เวิลด์มีเดีย จำกัด.
- อภิวันท์ อดุลยพิเชฐ. (๒๕๔๘, เมษายน-มิถุนายน). *เรื่องเล่าจากพ่อค้าวัวต่าง*. *วารสารเมืองโบราณ*. ๓๑(๒) : ๔๒-๔๙.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและคณะ. (๒๕๓๙). *พจนานุกรมศัพท์ล้านนาเฉพาะคำที่ปรากฏในใบลาน*. เชียงใหม่ : สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์.

- อมรา พงศาพิชญ์. (๒๕๔๖). ข้ออภิปรายต่อการนำเสนอผลงานของประสิทธิ์ ลิปรีชา เรื่องความรู้และมายาคติเกี่ยวกับชาติพันธุ์ม้ง และอรรถนันทจักร เรื่องความรู้และมายาคติเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวพวน ผู้ไท. ใน ชาติพันธุ์และมายาคติ. กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๒๑). พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์.
- อรชร เรือนคำ. (๒๕๒๗). การศึกษาภาพสะท้อนสังคมและคุณค่าเชิงวรรณศิลป์จากบทเพลงของจรัล มโนเพ็ชร. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อิรวดี ไตลังคะ. (๒๕๔๖). ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (๒๕๓๔). พจนานุกรมล้านนาไทยฉบับแม่ฟ้าหลวง. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- _____. (๒๕๔๖). วรรณกรรมล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อุบลรัตน์ พันธุมินทร์. (๒๕๔๒,กรกฎาคม-ธันวาคม). รายงานวิจัยเรื่องการศึกษาวัฒนธรรมคนล้านนาในพม่า. วารสารภาษาและวัฒนธรรม. ๑๘(๒) : ๘๓ - ๙๖.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (๒๕๔๐). ภูมิปัญญาชาวบ้าน ๔ ภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เอมอร ชิตตะโสภณ ; และ ดิเรกชัย มหัทธนะสิน. (๒๕๓๖). วิเคราะห์ภาษาที่ปรากฏในวรรณคดีเชิงศาสนา ล้านนาไทย. ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : ภาษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อำไพ โสรัจจะพันธุ์. (๒๕๓๗). เอกสารคำสอนอาหารท้องถิ่น. สงขลา : ภาควิชาคหกรรม คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลา.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล

วัน เดือน ปีเกิด

สถานที่เกิด

สถานที่อยู่ปัจจุบัน

สถานที่ทำงานปัจจุบัน

นางสาว สุกัญญา เชาว์น้ำทิพย์

๒๕ มิถุนายน ๒๕๒๐

โรงพยาบาลน่าน อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

๓๕๐ ถนนเจริญสุขนิทวงศ์ แขวงบางพลัด

เขตบางพลัด กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โรงเรียนอัสสัมชัญ แผนกประถม

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๒

พ.ศ. ๒๕๔๙

การศึกษาระดับมัธยมศึกษา (ภาษาไทย)

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษาระดับปริญญาตรี (ภาษาไทย)

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

